

Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку

Матеріали

V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
(21-22 квітня 2021 року)

Рада молодих учених
Бердянського державного педагогічного університету

Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету
(Протокол № 8 від 25.03.2021 р.)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова конференції – Богданов Ігор Тимофійович, доктор педагогічних наук, професор, ректор Бердянського державного педагогічного університету.

Співголови:

Ліпич Вікторія Миколаївна, кандидатка філологічних наук, доцентка, проректорка з науково-педагогічної роботи Бердянського державного педагогічного університету;

Попова Анастасія Сергіївна, кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету, голова Ради молодих учених БДПУ.

Організатори конференції:

Гнатюк Віталій Васильович, кандидат біологічних наук, доцент, заступник декана факультету фізичної культури, спорту та здоров'я людини з наукової роботи та міжнародної діяльності БДПУ;

Цибуляк Наталя Юріївна, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри прикладної психології та логопедії, голова Ради молодих учених факультету ФДССО БДПУ;

Сердюченко Антон Олександрович, провідний фахівець з інноваційної діяльності Бердянського державного педагогічного університету;

Денисова Анжеліка Сергіївна, провідна фахівчиня Бердянського державного педагогічного університету.

Н-34 Наука III тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку :

матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (21-22 квітня 2021 року) : збірник тез. - Бердянськ : БДПУ, 2021. – 217 с.

До збірника увійшли матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку”. Матеріали збірника будуть корисними для дослідників, науковців, аспірантів, пошукувачів, викладачів, студентів

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Бердянський державний
педагогічний університет, 2021
© Автори статей, 2021

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ. ЕКОЛОГІЯ

Tulkova Elena Grigorevna, Nikitin Dementy Nikolaevich Photosynthetic pigments content in the urban habitat herbaceous plants leaves under the aromatic hydrocarbons effect	8
Головчак Альона Вікторівна, Савосько Василь Миколайович Флористичний склад та поширення хвойних видів рослин в зелених насадженнях металургійного району міста Кривий Ріг	13
Домніч Валерій Іванович, Охріменко Світлана Григорівна, Вдовкіна Ольга Олегівна, Домніч Андрій Валерійович Моніторинг чисельності та щільності диких тварин із родин оленеві та свиневі на території о. Хортиця	15
Ковтун-Водяницька Світлана Михайлівна Introduction feasibility agastache rugosa (lamiaceae) in Ukraine	17
Матіс Євгенія Олегівна, Крот Ольга Петрівна Аналіз показників оцінки екологічності технологій	20

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКА

Барановський Фелікс Володимирович, Дигал Ярослав Володимирович Гендерний мейнстрімінг як стратегія реалізації політики гендерної рівності.....	22
Загрещенко Ангеліна Олексіївна, Кієвич Олександр Володимирович Напрямки вдосконалення оподаткування банків Республіки Білорусь	24
Норік Лариса Олексіївна, Іщенко Дар'я Олександрівна Аналіз безробіття серед молоді в Україні	29
Павленко Віталій Васильович Взаємодія органів управління і сил цивільного захисту при виникненні надзвичайних ситуацій	32
Токаренко Олена Іванівна, Сидоренко Віталій Сергійович Проблематика лояльності персоналу в системі управління.....	34
Токаренко Олена Іванівна, Шостак Аліна Вікторівна Концептуальні засади забезпечення інноваційного розвитку організацій ...	36
Хмурова Вікторія Валентинівна, Шолом Анна Олександрівна Перспективи публічно-приватного партнерства в Україні.....	38

ІСТОРИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Грабовська Оксана Олександрівна, Вілінський Максим Сергійович Категорія “експерт” у цивільному судочинстві	42
Короткий Олексій Вікторович Арештантські роти цивільного відомства в контексті соціального дисциплінування в Російській імперії.....	46
Мамренко Максим Аркадійович Наполеон – людина, яка змінила світ	50
Саєнко Дзвенислава-Христина, Велікова Снежана Івановна Що відомо Україні про Болгарію? (огляд книги “Сестра моя, Софія”)....	54
Черняхівська Олена Михайлівна Постанова ЦК КПУ від 18 лютого 1967 р. «Про підготовку і видання енциклопедичної літератури в республіці» у контексті змін у реалізації проєкту «Історія міст і сіл Української РСР у 26-ти томах»	58
Щипанова Ольга Олександрівна, Бжассо Еліна Владиславівна Право на свободу віросповідання: недоліки правового регулювання та шляхи їх подолання.....	61
Яковець Ольга Євгеніївна, Антощак Марина Миколаївна Українці та тюркські народи: точки взаємовпливу	64

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

Usatîi Larisa The importance of pronunciation – a significant pillar in teaching english.	66
Vertegel Viktoriia Multicultural education and intercultural communication of students in teaching and learning activities.....	70
Ачкан Віталій Валентинович, Гребеннікова Вікторія Володимирівна Деякі аспекти організації дистанційного навчання математики	73
Волик Ірина Юріївна Стратегії розвитку критичного мислення молодших школярів у Новій українській школі.....	76
Горобець Олена Вікторівна, Євдокимова Наталія Олексіївна Здатність до уяви як підґрунтя формування здатності до імагінації психологів-символдраматистів	79
Данильченко Олександр Анатолійович, Керницький Олександр Михайлович Концептуальні підходи до формування готовності майбутніх офіцерських кадрів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності.....	84
Дорошенко Марина Ібрагимівна Формування моральної свідомості учнів молодших класів	87

Іванова Ірина Борисівна, Сапарова Нурджемал Вища освіта країн Центральної Азії кінця XX – початку XXI століття у статистичних показниках	90
Колінець Ганна Григорівна Проблема розвитку творчих здібностей школярів у психології: перспективи експериментальних досліджень	93
Мицик Ганна Михайлівна Використання інтерактивних методів навчання для формування soft skills у здобувачів спеціальності 016.01 спеціальна освіта (логопедія)....	96
Науменко Інна Андріївна, Гордієнко Тетяна Володимирівна Нетрадиційні підходи до розв'язання проблеми каліграфічного письма молодших школярів	100
Савченко Дарина Русланівна, Савченко Людмила Леонідівна Теоретико-методологічні основи професійного становлення майбутнього педагога	104
Семенець Лариса Миколаївна, Черняк Олександра Юріївна Розвиток дослідницьких умінь учнів основної школи (на прикладі проведення лабораторних робіт з фізики).....	108
Степанюк Катерина Іванівна Портфоліо як засіб оцінювання проектної діяльності майбутніх учителів початкової школи у ЗВО.....	113
Стрельцова Вікторія Юріївна Development of listening skills in the language training of technical specialists	115
Тарасова Наталя Володимирівна Цілепокладання у спорті: структура, задачі, процесуальна розгортка .	117
Тюлю Тетяна Михайлівна, Рашидова Світлана Станіславівна Екологічна культура здобувачів початкової школи як невід'ємний компонент Нової української школи	120
Федорик Вікторія Володимирівна Комунікативні та організаторські здібності як важлива складова професій типу «людина-людина»	122

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Косовець Олена Павлівна, Олінович Сергій Русланович Особливості використання відеоконференцій Zoom на ПК та смартфоні ..	125
--	-----

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Семчишин Ліда Михайлівна Важливі аспекти застосування математичних моделей	130
--	-----

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Кононенко Сергій Володимирович, Пелипенко Олександр Васильович

Можливості досягнення функціональної активності верхньої кінцівки після переломів плечової кістки 134

Лахманюк Тетяна Василівна

Самостійна робота студентів із загально - фізичної підготовки..... 137

Мацухова Єлизавета Євгенівна

Визначення фізичної та розумової працездатності студентів 140

Симонік Михайло Сергійович, Симонік Анастасія Володимирівна

Вплив засобів атлетичної гімнастики на фізичний стан чоловіків з різним типом статури 143

ФІЛОЛОГІЯ І ЖУРНАЛІСТИКА

Бітякова Катерина Дмитрівна, Стрюкова Надія Олексіївна

Жанрова специфіка творів малої прози у творчому доробку А. М. Матуге 145

Боговін Ольга Володимирівна, Козлова Анастасія Олександрівна

Університетський простір у компаративному вимірі: Гемпден-коледж Д. Тартт та «Касталія» А. Левкової..... 147

Горячок Інна Владиславівна

Фейк в українських медіа: поняття та типи 151

Дінець Олена Олександрівна, Радько Ганна Іванівна

Жінка як репрезентація таємниці буття у пізній прозі Валерія Шевчука (на матеріалі повісті «Горбунка Зоя») 154

Іванець Тетяна Олександрівна, Дікун Діана Юріївна

Політична реклама як основна складова виборчого процесу 158

Костромицький Роман Іванович

Постмодерні тенденції в сучасному кінематографі..... 161

Ліончук Русана Анатоліївна

Ян Бжехва та його творчість для дітей..... 164

Мажара Наталія Сергіївна

Збереження індивідуального стилю автора як складової лінгвостилістики при перекладі творів О. Генрі..... 166

Ніколаєнко Ксенія Ігорівна, Філоненко Софія Олегівна

Жити не можна грати: проблема театральності в сімейному житті у романі Сомерсета Моєма «Театр» 168

Христіанінова Раїса Олександрівна, Телятник Вікторія Віталіївна

Складнопідрядні присубстантивно-атрибутивні речення зі сполучним словом *де* в романі Михайла Стельмаха “Дума про тебе” 171

Чернишенко Альона Сергіївна, Філоненко Софія Олегівна Шотландія очима британки: міфологізований світ у романі «Чужоземка» Діани Гебелдон	175
---	-----

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Oscar Gumowski Thermal analysis of a vertical geothermal exchanger using organic mixtures	179
Ляхова Тетяна Віталіївна, Кулінка Юлія Сергіївна До аналізу поняття «гостинність»	185
Немченко Юрій Владиславович, Кучменко Олександр Миколайович Шум: методи та прилади для вимірювання	189
Петруньок Тетяна Броніславівна Сучасні будівельні технології у навчанні фізики майбутніх фахівців будівництва та цивільної інженерії	193
Романчук Віталій Сергійович, Юр'єв Андрій Володимирович Автоматичні системи управління мобільних сонячних енергетичних установок	195
Скуйбіда Олена Леонідівна Перспективи використання кольорових сплавів в остеосинтезі	198
Софронков Олександр Наумович, Костік Володимир Вікторович, Васильєва Марина Георгіївна, Гриб Катерина Олександрівна Пористі нікелеві електроди, активовані дрібнодисперсними частинками борида нікелю	200

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Гуцуляк Лідія Іллівна Технології соціальної роботи з жертвами домашнього насильства	204
Мацейко Наталія Володимирівна Гендерно-обумовлене насильство: сутнісні межі поняття	207
Попова Анастасія Сергіївна Особливості використання медіації у соціальній роботі	209
Трубник Інна Василівна, Головаченко Ганна Миколаївна, Кобзиста Ганна Вікторівна Підготовка фахівців із соціального забезпечення до роботи з людьми похилого віку	213

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ. ЕКОЛОГІЯ

PHOTOSYNTHETIC PIGMENTS CONTENT IN THE URBAN HABITAT
HERBACEOUS PLANTS LEAVES UNDER THE AROMATIC HYDROCARBONS
EFFECT

(Tulkova E. G., cand. sci. (biol.), assoc. prof.; Nikitin D. N., student)
Gomel state medical university, Gomel, Belarus

Introduction. Modern industrial production dramatically expands the range of sources of effect and the volume of the environmental impact. The sources of aromatic hydrocarbons are industrial enterprises of thermal power engineering, fuel, chemical and petrochemical industry, mechanical engineering and non-ferrous industry. Their emissions can now be of a significant amount due to changes in technological processes. These toxicants are very dangerous in terms of their effects on living organisms. The study of aromatic hydrocarbons effect on the activity intensity of the plants photosynthetic apparatus, on the one hand, is little studied when compared to the effect of oxides of nitrogen, carbon, sulphur, ammonia, particulate, heavy metals and microplastics [1 – 2], on the other hand, it is relevant in order to compare the their toxicity level to the parameters of plants life activity [3]. It is necessary to find and develop new methods for evaluating open air pollution by aromatic hydrocarbons due to the current changes in the structure of industrial production. While applying these methods, plants can be used quite efficiently. For this purpose it is necessary to obtain data on change of photosynthetic pigments content in leaves of the most common herbaceous plants of urban habitat at different doses of volatile organic compounds and their mixtures effect. The purpose of the article was to study the nature and conditions of change of chlorophylls *a*, *b* and carotenoids content in the urban habitat herbaceous plants leaves at different doses of aromatic hydrocarbons effect under the specified experimental conditions

Materials and research methods. The plants of reed fescue *Festuca arundinacea* Schreb. were the study object because it is one of the most common herbaceous plants in the urban habitat. Leaf blades of reed fescue were treated with aqueous hydrocarbon solutions. The hydrocarbon doses used were calculated on the basis of the maximum permissible concentrations of pollutants set for open air [4]. According to standards, the maximum permissible concentrations of benzene in open air is 100.0 µg/m³; xylols – 200 µg/m³; benz(a)pyrene – 5.0 ng/m³. Untreated plants of reed fescue were used as the control ones. The plants selected for the experiment were treated with aqueous solutions of the studied compounds in the following concentrations: 0.0001–0.03 µg/ml benzene; 0.0002–0.06 µg/ml o-xylol, 0.000005–0.0015 ng/ml benz(a)pyrene. The leaf blades were treated by aqueous solutions spraying (50 ml of aqueous solution of injected compound each dose). Shimadzu UV-2401 PC spectrophotometer was used to determine the chlorophylls *a*, *b* and carotenoids content in the leaf blades of reed fescue. The photosynthetic pigments content was determined one day later and three days later after treatment. The leaves with a wet weight of 30 – 40 mg were used for the extraction of photosynthetic pigments. Chlorophylls and carotenoids were extracted by 99.5 % acetone in 3 biological replications. The pigment content of the extracts was calculated

by the extinction coefficients given in work [5, p. 110]. A weight of wet leaves and a volume of the obtained pigment filtrate were used to convert the photosynthetic pigments content to the wet weight. The pigments content is given in mg/g of wet weight. The validity of the difference between the pigment content in the experimental and control samples was evaluated by a single factor dispersion analysis. Mathematic processing of the digital material was made using *M. Excel*.

Results and its discussion. The results of the determination of the pigment content in the benzene test show a correlation between their amount and the benzene concentration, both one day and three days after treatment of the leaf blades. This indicates to the active benzene effect within all the doses used (Table 1).

Table 1. Photosynthetic pigments content in leaves of reed fescue *Festuca arundinacea* Schreb. after treatment with benzene

Concentration of benzene solution, µg/ml	Pigment content, mg/g wet weight			chl a/chl b	chl (a+b)/car
	chl a	chl b	car		
1 day later					
Control	1.24 ± 0.05	0.39 ± 0.02	0.74 ± 0.04	3.21	2.21
0.0001	1.05 ± 0.04*	0.36 ± 0.02*	0.41 ± 0.02*	3.0	2.30
0.005	1.02 ± 0.04*	0.32 ± 0.01*	0.61 ± 0.02*	3.21	2.20
0.01	0.92 ± 0.03*	0.29 ± 0.01*	0.57 ± 0.02*	3.14	2.12
0.02	0.91 ± 0.04*	0.29 ± 0.01*	0.57 ± 0.03*	3.16	2.09
0.03	0.84 ± 0.03*	0.27 ± 0.01*	0.51 ± 0.02*	3.16	2.14
3 days later					
Control	1.42 ± 0.05	0.52 ± 0.03	0.84 ± 0.03	2.74	2.29
0.0001	1.40 ± 0.06	0.43 ± 0.02*	0.83 ± 0.03	3.28	2.20
0.005	1.16 ± 0.05*	0.39 ± 0.01*	0.70 ± 0.02*	3.0	2.24
0.01	0.92 ± 0.04*	0.36 ± 0.02*	0.56 ± 0.02*	2.57	2.29
0.02	0.90 ± 0.04*	0.29 ± 0.01*	0.55 ± 0.03*	3.12	2.18
0.03	0.82 ± 0.03*	0.25 ± 0.01*	0.49 ± 0.02*	3.26	2.18

Note. Here and in Tab. 2–3 values of photosynthetic pigments content are given as * authentically other than the control one at $p \leq 0.05$; chl a – chlorophyll a; chl b – chlorophyll b; car – carotenoids.

At the same time its maximum concentration effect resulted in reduction of chlorophylls a, b and carotenoids content by 1.44–1.48 times one day and by 1.71–2.07 times three days after treatment of leaf blades. However, the benzene increased doses effect (0.01 and 0.02 µg/ml) resulted in substantially the same content of all the pigments studied at both early and late stages of the experiment, whereas the minimum doses (0.0001 and 0.005 µg/ml) had the strongest effect on the reduction of the amount of pigments one day after injection. Thus, it is possible to detect the duration of low levels of benzene effect with the help of reed fescue plants. The minimum dose treatment (0.0001 µg/ml) caused a decrease in the amount of pigments in comparison with the control one by 1.09–1.20 times one day later and by 1.20 times three days later,

that is, the maximum dose effect was about as twice as the minimum concentration effect.

When compared to benzene, a stronger inhibitory effect on pigments is observed for maximum concentrations of o-xylol. It is possibly associated with more active oxidation processes of o-xylol in the side chain (Table 2).

Table 2. Photosynthetic pigments content in leaves of reed fescue *Festuca arundinacea* Schreb. after treatment with o-xylol

Concentration of o-xylol solution, µg/ml	Pigment content, mg/g wet weight			chl <i>a</i> /chl <i>b</i>	chl (<i>a</i> + <i>b</i>)/car
	chl <i>a</i>	chl <i>b</i>	car		
<i>1 day later</i>					
Control	1.24 ± 0.05	0.39 ± 0.02	0.74 ± 0.04	3.21	2.21
0.0002	1.09 ± 0.04*	0.46 ± 0.02*	0.68 ± 0.02*	2.37	2.29
0.01	1.07 ± 0.04*	0.45 ± 0.02*	0.66 ± 0.03*	2.40	2.32
0.02	1.01 ± 0.04*	0.42 ± 0.01	0.62 ± 0.03*	2.38	2.31
0.04	0.84 ± 0.03*	0.28 ± 0.01*	0.55 ± 0.02*	3.16	2.04
0.06	0.60 ± 0.03*	0.25 ± 0.01*	0.40 ± 0.02*	2.33	2.14
<i>3 days later</i>					
Control	1.42 ± 0.05	0.52 ± 0.03	0.84 ± 0.03	2.74	2.29
0.0002	1.43 ± 0.06	0.52 ± 0.02	0.88 ± 0.03	2.74	2.22
0.01	0.91 ± 0.04*	0.39 ± 0.01*	0.55 ± 0.03*	2.33	2.37
0.02	0.59 ± 0.03*	0.26 ± 0.01*	0.37 ± 0.02*	2.29	2.30
0.04	0.51 ± 0.02*	0.23 ± 0.02*	0.31 ± 0.02*	2.17	2.36
0.06	0.48 ± 0.02*	0.22 ± 0.01*	0.31 ± 0.01*	2.19	2.25

O-xylol effect, as benzene, resulted in a uniform reduction of photosynthesis pigments content, except for a minimum dose (0.0002 µg/ml) three days later. At the same time, minimal doses of o-xylol (0.0002 and 0.01 µg/ml) caused approximately the same pigments content one day after treatment, and maximum concentrations (0.04 and 0.06 µg/ml) had the same effect three days later. Thus, minimum doses of o-xylol at early stages and maximum doses of o-xylol at late stages are able to effect equally on pigment levels in the leaves of reed fescue plants. In general, o-xylol had a more negative effect on photosynthetic pigments than alkanes and benzene, especially three days after injection. There was a reduction of photosynthetic pigments by 1.57–2.07 times one day later and by 2.35–2.93 times three days later at its maximum concentration. In addition, the maximum dose of o-xylol had such an effect on the amount of pigments by 2–3 times more than the minimum concentration effect.

Despite the evidence of severe toxic effects on living organisms, benz(a)pyrene did not show the most intense negative effect on the photosynthetic pigments content during the experiment (Table 3).

Table 3. Photosynthetic pigments content in leaves of reed fescue *Festuca arundinacea* Schreb. after treatment with benz(a)pyrene

Concentration of	Pigment content, mg/g wet weight			chl <i>a</i> /chl <i>b</i>	chl (<i>a</i> + <i>b</i>)/car
	chl <i>a</i>	chl <i>b</i>	car		

benz(a)pyrene solution, ng/ml					
<i>1 day later</i>					
Control	1.24 ± 0.05	0.39 ± 0.02	0.74 ± 0.04	3.21	2.21
0.000005	1.25 ± 0.04	0.41 ± 0.01	0.71 ± 0.02	3.07	2.32
0.00025	0.99 ± 0.04*	0.34 ± 0.02*	0.44 ± 0.02*	2.94	3.0
0.0005	0.97 ± 0.05*	0.32 ± 0.01*	0.51 ± 0.03*	3.0	2.50
0.001	0.94 ± 0.04*	0.36 ± 0.02*	0.59 ± 0.02*	2.72	2.16
0.0015	0.61 ± 0.02*	0.25 ± 0.01*	0.37 ± 0.02*	2.43	2.33
<i>3 days later</i>					
Control	1.42 ± 0.05	0.52 ± 0.03	0.84 ± 0.03	2.74	2.29
0.000005	1.10 ± 0.05*	0.38 ± 0.02*	0.63 ± 0.02*	2.93	2.34
0.00025	0.86 ± 0.03*	0.30 ± 0.01*	0.50 ± 0.02*	2.85	2.31
0.0005	0.82 ± 0.03*	0.31 ± 0.01*	0.52 ± 0.02*	2.65	2.17
0.001	0.69 ± 0.02*	0.29 ± 0.01*	0.43 ± 0.02*	2.34	2.31
0.0015	0.59 ± 0.02*	0.24 ± 0.01*	0.36 ± 0.02*	2.52	2.30

This may have caused a decrease in the solutions toxicity due to their air contact and oxidation of the benz(a)pyrene, resulting in the formation of quinones and further carboxylic acids. The benz(a)pyrene was characterized by a natural decrease in chlorophyll *a*, which was most clearly observed three days after treatment. In general, chlorophyll *a* is the most sensitive pigment to the aromatic hydrocarbon effect at early stages, and in case of benz(a)pyrene – chlorophyll *a* and carotenoids. Over time, benzene most actively affects the change in chlorophyll *b*, o-xylol – in chlorophyll *a* and carotenoids.

Conclusion. It is the following: there are features and conditions of formation in reed fescue plants photosynthetic pigments of different levels under the effect of different amounts of pollutants at different stages after their appending. It has been found that when there are increased benzene concentrations (0.01–0.02 µg/ml), pigment levels are almost the same. The o-xylol solutions of the minimum dose (0.0002 and 0.01 µg/ml) effect on the pigments equally at early stages and at late stages – in the maximum amount (0.04 and 0.06 µg/ml). Benz(a)pyrene as one of the most dangerous modern toxicants within doses 0.000005–0.0015 ng/ml does not have the most intense negative effect on pigment content; it is characterized by a natural decrease in the level of pigments within all doses three days after injection. The most sensitive pigments to aromatic hydrocarbons effect are: chlorophyll *a* for all aromatic hydrocarbons at the early stages, and chlorophyll *a* and carotenoids for benz(a)pyrene; at the late stages, benzene most actively effects the change in chlorophyll *b*, o-xylol – in chlorophyll *a* and carotenoids.

REFERENCES

1. Duan J., Fu B., Kang H., Song Z., Jia M., Cao D., Wei A. Response of gas-exchange characteristics and chlorophyll fluorescence to acute sulfur dioxide exposure in landscape plants. *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 2019. Vol. 171. P. 122–129.

2. De Carvalho R.M., Szlafsztein C.F. Urban vegetation loss and ecosystem services: the influence on climate regulation and noise and air pollution. *Environment Pollution*, 2019. Vol. 245. P. 844–852.

3. Niu L., Xu C., Zhou Y., Liu W. Tree bark as a biomonitor for assessing the atmospheric pollution and associated human inhalation exposure risks of polycyclic aromatic hydrocarbons in rural China. *Environment Pollution*, 2019. Vol. 246. P. 398–407.

4. Decree of the Ministry of Health of the Republic of Belarus “On the approval and implementation of standards for maximum allowable concentrations of pollutants in the atmospheric air and approximately safe levels of exposure to pollutants in the atmospheric air of settlements and places of mass recreation of the population” of 08.11.2016 No. 113. National Center of Legal Information of the Republic of Belarus. Available at: <http://pravo.by> (accessed 22.08.2020).

5. Kabashnikova L.F. Photosynthetic apparatus and productivity potential of cereals. Minsk: Belaruskaya navuka Publ., 2011. 327 p.

**ФЛОРИСТИЧНИЙ СКЛАД ТА ПОШИРЕННЯ ХВОЙНИХ ВИДІВ
РОСЛИН В ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕННЯХ МЕТАЛУРГІЙНОГО РАЙОНУ МІСТА
КРИВИЙ РІГ**

(Головчак А. В., студентка 5 курсу,
Савосько В. М. кандидат біологічних наук, доцент)
Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Металургійний район міста Кривий Ріг безпосередньо межує з гірничо-металургійним гігантом ПАТ «АрселорМіттал» (колишній комбінат «Криворіжсталь»), що створює надпотужне техногенне навантаження та актуалізує заходи з озеленення житлових територій. Особливе місце у міських зелених насадженнях належить шпильковим (хвойним) видам рослин. Вони є джерелом кисню та летких протимікробних речовин, що сприятливо впливають на кліматичні, санітарно-гігієнічні та екологічні умови. До переваг хвойних необхідно віднести їх різноманіття розмірів, форм та кольорів, що робить їх незамінними для міських культурфітоценозів.

Мета роботи: проаналізувати флористичний склад та поширення шпилькових (хвойних) видів рослин в зелених насадженнях Металургійного району міста Кривий Ріг (Дніпропетровська обл.).

Об'єктами дослідження були зелені насадження загального та обмеженого користування. Вивчення шпилькових (хвойних) проводилося маршрутним методом упродовж 2018-2020 рр.

Аналіз отриманих результатів показав, що в зелених насадженнях загального та обмеженого користування Металургійного району м. Кривого Рогу було виявлено 10 видів шпилькових (хвойних), які належать до 6 родів, що підпорядковуються 3 родинам. Серед визначених родин, у складі флори, переважають Кипарисові (*Cupressaceae* Gray) – 5 видів. Відповідно до родової ознаки, провідне місце займають роди Ялівець (*Juniperus* L.) та Ялина (*Picea* L.), по 3 види кожного. Хвойні види представлені як деревними так і чагарниковими формами. Відповідно, кількісно найбільш представлений вид *Picea glauca* (Moench) Voss., (понад 620 екземплярів) та *Thuja occidentalis* L. (понад 500 екземплярів). Серед чагарникових форм найбільшу площу займають представники виду *Juniperus communis* L.

Слід зазначити, що видова різноманітність шпилькових (хвойних) видів рослин на територіях досліджуваних ділянок свідчить про їх нерівномірну поширеність. Так, по сім та шість видів поширені на двох ділянках відповідно, що знаходяться на територіях загального користування. Чотири види поширені на п'яти ділянках. На восьми ділянках хвойні були відсутні. На решті ділянок спостерігалася найменша кількість видів (1-3). Максимальна кількість видів виявлено на території скверу 60-річчя Перемоги та парку Героїв, 7 видів. По 6 видів визначено в парку ім. Б. Хмельницького та біля будівлі виконкому криворізької міської ради.

Таким чином, флористичний склад шпилькових (хвойних) видів рослин в зелених насадженнях загального та обмеженого користування території Металургійного району є збідненим – 10 видів з 6 родів та 3 родин. Найбільш

поширеними є види *Picea pungens*, *Thuja occidentalis* та *Juniperus communis*. Максимальне різноманіття кількісного та якісного складу спостерігається на територіях парків та скверів. На території навчальних закладів росте, переважно, 1-2 види, а на територіях закладів охорони здоров'я 3-4.

МОНІТОРИНГ ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА ЩІЛЬНОСТІ ДИКИХ ТВАРИН ІЗ РОДИН ОЛЕНЕВІ ТА СВИНЕВІ НА ТЕРИТОРІЇ О. ХОРТИЦЯ

(Домніч В. І., д-р. біол. н., проф.¹; Охріменко С. Г., зав. сектором охорони
природи відділу охорони пам'яток історії, археології та природи²;
Вдовкіна О. О., студентка¹; Домніч А. В., канд. біол. н., доцент¹)
ЗНУ, м. Запоріжжя, Україна¹;
Національний заповідник «Хортиця» м. Запоріжжя, Україна²

Серед питань збереження біорізноманіття на регіональному рівні важливе місце займають проблеми вивчення стану популяцій копитних ссавців регіону як значущих компонентів екосистеми. [3, с. 61] Дикі копитні тварини відіграють важливу роль у лісових екосистемах, але при високій щільності вони завдають істотної шкоди лісовим угіддям за рахунок пошкодження підросту і підліску. [2, с. 79]

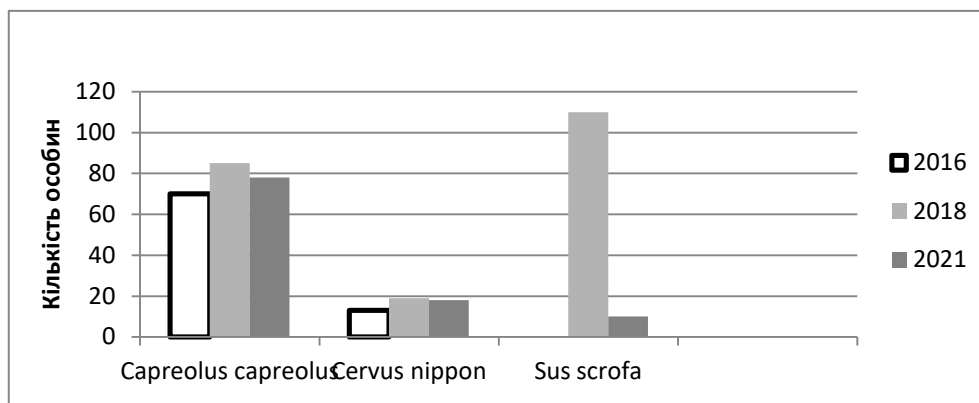
Мета нашої роботи – проаналізувати зміни чисельності диких ратичних: оленя плямистого (*Cervus nippon*), козулі європейської (*Capreolus capreolus*) та кабана дикого (*Sus scrofa*) на території Національного заповідника «Хортиця» (м. Запоріжжя) за останні роки. Загальна площа о. Хортиця складає – 2334 га. Обліки ратичних тварин проводились у зимовий період, з залученням 20 обліковців, на трьох дослідних ділянках, за допомогою прямого методу – візуальна фіксація та їх підрахунок, а також з одночасним застосуванням візуальної фіксації за допомогою безпілотного літального апарату – квадрокоптеру DJI Phantom 4 Pro. Дослідження проводилось в заплавної та центральній частинах заповідника, на модельній ділянці площа якої становила 1100 га. Ця територія найбільш активно використовується ратичними.

Результати обліків у 2021 р. показали, що чисельність оленя плямистого становить – 18 особин, щільність – 16,3 ос/1000 га (у перерахунку на площу модельної ділянки). У 2016 р. – його чисельність складала 12-15 особин (10,9-13,6 ос/1000 га). [4, с. 81] За матеріалами 2018 р. – чисельність цього виду коливалась в межах 17-20 особин а щільність – 15,4-18,1 ос/1000 га.

За аналогічними розрахунками для козулі європейської у 2016 р. її чисельність перевищувала 70 особин, у 2018 р. – 75-95 особин, а у 2021 р. – 75-80 особин. Щільність козулі становила 44-77 ос/1000 га, 68,1-86,3 ос/1000 га та 68,1 – 72,7 ос/1000 га у 2016, 2018 та 2021 роках відповідно. Аналіз матеріалів наших досліджень за останні 5 років свідчить, що чисельність та щільність оленя плямистого, козулі європейської не мала значної розбіжності в цей часовий період. Водночас чисельність кабана дикого зазнала значного зменшення – в 11 разів. За нашими матеріалами, у 2018 р. чисельність кабана дикого становила понад 110 осіб, а у 2021 р. близько 10 тварин. Істотний спад чисельності, близько 90 %, за 2018-2021 рр., відбувся через масову загибель дикого кабана під час епізоотії африканської чуми свиней, зареєстрованої на о. Хортиці у 2019 р. (Графік 1)

Графік 1. Чисельність ратичних із родин оленеві та свиневі

Проаналізувавши вищевикладені результати, можна зробити висновок, що чисельність ратичних на о. Хортиця за останні 5 років коливається в межах від 11% до 67%. Такі

коливання обумовлено, як з впливом епізоотій, діяльністю хижаків (безпритульних собак), так і антропогенним навантаженням на територію, пов'язаним з розташуванням в межах о. Хортиці комунальних вулиць та об'єктів рекреації. Ці фактори активно впливають на чисельність та щільність диких ратичних тварин в бік їх зменшення.

При порівнянні результатів 2016, 2018 та 2021 рр. з отриманими нами раніше, можна зробити висновок, що чисельність оленя плямистого за останні десять років на о. Хортиця зросла в 2,5 рази, а козулі європейської в 4 рази. За опублікованими даними чисельність оленя плямистого у 2007-2013 рр. становила близько 7 особин, а козулі європейської – 18. [1, с. 6] Слід зазначити, що сучасна чисельність усіх трьох видів ратичних знаходиться у межах оптимальної граничної чисельності, яка розраховувалась за стандартною методикою з визначення ємності середовища для о. Хортиця. Зростання чисельності оленьчих до оптимальної за останні 10 років пов'язується нами, як з регулярним проведенням біотехнічних заходів з підгодівлі у зимовий період та застосування солонців, так і зі зменшенням фактів браконьєрства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домніч А. В. Ратичні як структурно-функціональний елемент острівних заповідно-охоронних територій Південного Сходу України. *автореф. дис. ... канд. біол. наук* : 03.00.16 / Домніч Андрій Валерійович; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. - Дніпропетровськ, 2015. 24 с.
2. Иванюков К. А. Численность копытных животных и их влияние на лесные экосистемы НП «Куршская коса». *Проблемы изучения и охраны природного и культурного наследия национального парка «Куршская коса» : сборник научных статей*. Вып. 9. Калининград, 2013. С. 79 – 90.
3. Маллер О. Н. Копытные животные на территории заказника "Красноярский" (численность и распространение). *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, по. 12-1, 2016, pp. 61-62.
4. Ползик М. І. Величина та зміни зоогенного опаду диких копитних при різній щільності популяцій. «Фауна України на межі ХХ-ХХІ ст. Нові концепції зоологічних досліджень», *Всеукраїнська зоологічна конференція (12-16 вересня 2017 р. м. Харків): тези доповідей*. Харків, 2017. С. 80-81.

INTRODUCTION FEASIBILITY AGASTACHE RUGOSA (LAMIACEAE) IN UKRAINE

(Kovtun-Vodyanytska S. M., Ph.D. (Biological Sciences), Researcher)
M. M. Gryshko National Botanical Garden of National Academy
of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine

Currently, it demonstrates a rapidly run up demand for plant raw materials and their derivatives, in particular, essential oil plant species and essential oil as well. The main areas of application of essential oils plants are in folk and official medicine, industrial sectors, agriculture and everyday life. The range of their use is quite wide – pharmaceutical, perfumery and cosmetic, soap-making, food, alcoholic beverage, tobacco, paper-pulp, textile industries, as well as melliferous and ornamental plants, repellents, natural food colors and flavors [2, p. 4361].

Among the species diversity of essential oil plants the genus *Agastache* J. Clayt. ex Gronov., in particular *Agastache rugosa* (Fisch. & C. A. Mey.) Kuntze., is relevant for complex introduction studies on the territory of Ukraine. This is a type of perennial herb, the aerial part of which, due to the presence of essential oil, has an extremely powerful pleasant aroma, reminiscent of a combination of mint, anise and lavender.

According to modern systematic processing, the genus *Agastache* belongs to the Nepetinae subtribe of the Mentheae tribe, the Nepetoideae subfamily of the Lamiaceae family. It consists of 22 taxa, which are distributed between two sections *Agastache* (8 species) and *Brittonastrum* (Brlq.) Lint et Epling (14 species). The *A. rugosa* species is directly attributed to the first of them.

The range of plants of this species is in East Asia, China, Japan, Korea, Primorye of Russian, Taiwan and Vietnam. Natural habitats of this species are sunny, mostly rocky meadows, rocky slopes covered with grass, meadows by streams and valleys. It grows, rising from the lowlands to 1500 m above sea level [1, 3, p. 74].

Considering the spread of *A. rugosa*, it has a number of authentic names, in particular – Korean Mint, Blue Licorice, Indian Mint, Korean Mint, Patchouli Herb, Purple Giant Hyssop. Used by Chinese traditional medicine, it is one of the top 50 medicinal herbs. It is believed that the raw material (grass) of *A. rugosa* has a "warming" effect and therefore is used when there is "moisture" in the human digestive system, which leads to a deterioration in digestion and a decrease in vitality. The leaves and stems of the plant exhibit antibacterial, antifungal, carminative, diaphoretic, antipyretic effects. They are used to treat fever, colds, headaches, angina pain, nausea and vomiting, diarrhea, cholera, anginal pain. The plant is used as a folk remedy for cancer [1, 3, p. 74]. It is considered a strong biostimulant, like an analogue of ginseng, and, moreover, having a more prolonged action.

Scientists have found that *A. rugosa* herb extract has antitumor activity, helps with dysfunction of the digestive system in cancer, has the potential to treat photoaging [4, p. 442; 5, p. 761]. The main components of *A. rugosa* essential oil are methylchaviol, anethole, L-limonene, trans-caryophyllene [2, p. 4361].

In Ukraine, *A. rugosa* is still a rare plant, which sometimes appears in private collections of amateurs as a decorative landscape element and melliferous plant, although the plant has unique medicinal properties and a whole range of practical uses.

It is known that *A. rugosa* is successfully cultivated in Belarus and is a pharmacopoeial plant of this country.

In the M. M. Gryshko National Botanical Garden of National Academy of Sciences of Ukraine (NBG) *A. rugosa* has been represented in the collection of non-traditional essential oil plants since 2014 (Figure). The available samples are obtained from seed material originating from scientific botanical institutions Europe and Japan.

For the period of introduction of *A. rugosa* under NBG conditions, we have preliminary final data. Plants of this species reach a height of 80-110 cm. They multiply well by direct sowing of seeds in the ground and seedlings in the spring. In the first year of life, plants go through a generative phase of development. In subsequent years, spring regrowth usually begins in the 2nd decade of March, but depends entirely on the climatic conditions of the current year. For example, in 2016, regrowth was observed from March 6, but in 2019 and 2021 – from March 20-25.

a

b

Figure. *Agastache rugosa* (Fisch. & C. A. Mey.) Kuntze. on the collection of non-traditional essential oil plants NBG:

a – general view, b – fragment of inflorescence

Despite the timing of the beginning of the growing season of plants, further phases of the seasonal rhythm approximately coincide over the years of observations. The plants flower-bud formation continues from the 1-2 decade of June to the end of the month. The flowering of plants is acropetal and begins with the III decade of June and continues to the III decade of July-II decade of August. Seed ripening – from the end of July to the 1-2 decade of August. Generative shoots with seeds were usually cut in the second decade of August, after which they were placed in tissue bags and threshed after complete drying. The end of the plant growing season occurs in the second half of October. In the autumn, it is possible to develop short axillary shoots that have inflorescences. Depending on the temperature and activity of the pollinators, the seeds on these peduncles can be formed, but they do not ripen. The mass of 1000 seeds of its own reproduction is 0,27-0,46 g, depending on the origin of the plants. Its laboratory

germination is high – within 71-94 %. During long snowless periods in winter, plants may partially freeze.

As a raw material for *A. rugosa*, we consider inflorescences, leaves and the upper part of the shoots collected during the flowering of plants. We do not use the lower leafless, dense parts of the shoots. After the summer cut, a slight re-regrowth is possible, but it is better not to harvest, since the risks of plant loss in winter increase. Well dried raw materials retain the natural color of leaves and inflorescences, retains a strong aroma when rubbed it. rubbed

Comprehensive introduction research will allow developing a theoretical and practical knowledge base for further selection and agrotechnical investigated.

LITERATURE

1. Herb:Korean Mint. URL:
<http://www.naturalmedicinalherbs.net/herbs/a/agastache-rugosa=korean-mint.php>
2. Lim S. S., Jang J. M., Park W., Uddin M., Chae S., Him K., Park S. Chemical Composition of Essential Oils from Flower and Leaf of Korean Mint, *Agastache rugosa*. *Asian Journal of Chemistry*, 2013, Vol. 25, No. 8, P.4361-436.
3. Pliszko A. *Agastache rugosa* (Lamiaceae), A new casual alien in the Flora of Poland. *Botanica Lithuanica*, 2015. Vol. 21(1). P.74-76. DOI: 10.1515/botlit-2015-0010
4. Seo, H., Kim, C., Kim, M. B., & Hwang, J. K. Anti-photoaging effect of Korean mint (*Agastache rugosa* Kuntze) extract on UVB-irradiated human dermal fibroblasts. *Preventive Nutrition and Food Scienc.* 2019. Vol. 24(4). P. 442-448. <https://doi.org/10.3746/pnf.2019.24.4.442>
5. The Effects of *Agastache rugosa* Extract on Intestinal Motility / J. Lee, Ch. Son, J. Cho, J. Shin, H. Yoo, Y. Lee, N. Lee, D. Yun, Ch. Cho / *The Journal of Internal Korean Medicine*. 2005. Vol. 26(4). P. 761-766.

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ

(Матіс Є. О., аспірант кафедри безпеки життєдіяльності і інженерної екології)
ХНУБА, м. Харків, Україна

Питанням визначення екологічності технологічних процесів та промислових підприємств за останні роки приділяється значна увага [1-3]. Організація виробництва продукції хімічної промисловості за принципами екологічності дозволить створити умови для сталого розвитку міста, регіону, країни. На основі аналізу переваг та недоліків інформаційного забезпечення оцінки екологічності технологій показано, що [4]:

1. Характеризувати екологічність технологій можна:

- навантаженням на НС. Але при цьому повинні бути використані інтегральні, а краще комплексні показники, які поки не розроблені;
- зміною стану НС під впливом різних технологій. Це більш досконала оцінка. Однак методи прогнозування через не розробленість і відсутність відомостей про стан природних і порушених екосистем, виявляються неефективними. Необхідні трудомісткі розрахунки перетворень в середовищах і прогнози наслідків. Великий ступінь невизначеності;
- збитком природному середовищу і ризиком. Є методики визначення збитків від забруднення водних об'єктів, атмосфери, земель. Інтенсивно розробляються методи оцінки ризику;
- інтегральними (комплексними) показниками, які враховують природоохоронні витрати;
- величиною природоємності виробництва;
- співвідношенням техноємності середовища і природоємності виробництва.

2. Об'єктивною і повною є оцінка «природоємності» технологій. Однак механізм такої оцінки поки не опрацьовано.

3. Для укрупненої орієнтовної оцінки можна використовувати розмір платежів за забруднення природного середовища, хоча ставки плати не відображають реального збитку здоров'ю населення і природних об'єктів.

До основних недоліків наявних показників і критеріїв можна віднести наступне:

- не враховується клас небезпеки і форми речовин, присутніх у викидах, скидах, відходах, а також ефект сумації біологічної дії;
- в переважній більшості випадків відсутній облік специфіки прилеглої території;
- не береться до уваги можливість використання більш дешевих і доступних ресурсів і витрати на природоохоронні заходи;
- відсутність інформаційного забезпечення.

Простий і інформативний показник екологічності повинен відповідати наступним принципам [4]:

1. Доступність інформації, що забезпечує формування оціночного показника.

2. Комплексність і інтегральний характер, що враховує вплив на всі компоненти навколишнього середовища і різних реципієнтів.

3. Висока «чутливість», що дозволяє вловлювати відмінності в технологіях.

4. Структурування видів техногенного впливу на навколишнє середовище і приведення кількісних характеристик впливу до формалізованих критеріїв.

5. «Технологічність», що забезпечується урахуванням питомих нормативів ґрунтоємності, ресурсоємності, енергоємності, відходності [5].

Поряд з критерієм екологічності при порівнянні технологічних процесів може бути використаний підхід за аналогією з функцією втрат Тагучі. В якості моделі виступають показники за репрезентативними технологіями. Результатом оцінки є ступінь невідповідності моделі.

Таким чином, для оцінки екологічності технологій необхідно враховувати сумарне навантаження на природне середовище, включаючи якість і унікальність ресурсів, що вилучаються і загрозу незабезпеченості ресурсами [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюхов В. В., Забелин С. И., Мартынов А. С. Объективная оценка экологичности хозяйственной деятельности: Методология и результаты. Предприятия, регионы России, страны мира. SPERO. 2012. № 16. С. 113 – 142. URL: <http://www.sci.aha.ru/ots/Rate-world.pdf>.

2. Лысова Е. П., Лисутина Л. А. Анализ методов выработки электрической и тепловой энергии на предприятиях топливноэнергетического комплекса с учетом критериев экологичности и эффективности использования топливноэнергетических ресурсов. Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ), 2013. №5. С. 6.

3. Майорова Л. П., Мищенко О.А. Оценка экологичности технологических процессов. Вестник Томского гос. ун-та. Томск, 2009. С. 111 – 116.

4. Майорова Л. П. Анализ методических подходов к оценке экологичности технологических процессов. Горный информационно-аналитический бюллетень: научно-технический журнал. Москва, 2010. Т. 2. № 12. С. 385 - 401.

5. Романенко М. А., Ємець М.А., Романенко І. І., Леснікова І. Ю. Способи оцінки екологічності систем життєзабезпечення об'єктів житлового та комунального господарства. Строительство. Материаловедение. Машиностроение. Серия: Энергетика, экология, компьютерные технологии в строительстве: навч. посіб. 2017. 143 с.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКА

ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ ЯК СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

(Барановський Ф. В., доктор політ. н., професор,
Дигал Я. В, аспірант)

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Одним з механізмів забезпечення гендерної рівності є гендерний мейнстрімінг, що також має назву гендерна пріоретизація або включення гендерних аспектів. Під гендерним мейнстрімінгом розуміють такий підхід до формування політики, який враховує інтереси жінок та чоловіків.

Концепція гендерного мейнстрімінгу була вперше представлена на Всесвітній конференції жінок у Найробі 1985 року. Гендерна пріоретизація була офіційно затверджена на Четвертій Всесвітній конференції ООН зі становища жінок у 1995 році, а згодом була прийнята як інструмент сприяння гендерній рівності на всіх рівнях. Згідно визначення Ради Європи під гендерною пріоретизацією розуміється організація або реорганізація, вдосконалення, розвиток та оцінка політичних процесів, з метою включення перспективи гендерної рівності у всі політики на всіх рівнях та на всіх етапах суб'єктами, які беруть участь у формуванні політики [2].

Важливість гендерного мейнстрімінгу полягає у тому, що державна політика стає більше орієнтованою на людей, та відповідно збільшується її ефективність. Як зазначається у звіті Ради Європи «Включення гендерних питань. Концептуальна основа, методологія та презентація найкращих практик» для реалізації гендерного мейнстрімінгу необхідні певні передумови:

Політична воля. Держава повинна визначити гендерну рівність як одну з головних цілей. Оскільки існує взаємозв'язок між політичною волею до інтеграції гендерних питань та обізнаністю громадськості про гендерну рівність, то урядам потрібно забезпечувати рівень обізнаності суспільства та популяризувати знання про гендерну рівність.

Конкретні заходи, спрямовані на утвердження гендерної рівності. Сюди належать прийняття законодавства про рівні можливості та боротьба з дискримінацією, інституційні механізми забезпечення гендерної рівності, підвищення обізнаності щодо гендерної рівності, тренінги та освітні заходи.

Статистика. Дані про становище жінок і чоловіків, зокрема їх представництво в органах влади є необхідними для врахування гендерної проблематики.

Комплексне знання про гендерні відносини. Оскільки гендерна інтеграція - це не сама по собі мета, а стратегія, що потребує ґрунтовних знань, як загалом у суспільстві, так і серед тих, хто формує політику.

Розуміння основ державного управління в частині забезпечення гендерної рівності.

Фінансові та людські ресурси.

Участь жінок у політичному та громадському житті та в процесах прийняття рішень.

З усіх вищеназваних передумов найважливішим визначається саме політична воля чинної влади. Без політичної волі керівництва держави неможливим буде реалізації політики забезпечення гендерної рівності [1].

Гендерна пріоретизація означає інтеграцію концепції гендерної рівності на всіх етапах та рівнях політики, програм та проектів. Жінки та чоловіки мають різні потреби, умови життя та обставини, що може включати нерівний доступ до влади, ресурсів та інституцій, зокрема системи правосуддя. Ситуація жінок та чоловіків також відрізняється залежно від країни, регіону, віку, етнічного чи соціального походження чи інших факторів. Сферою застосування гендерного мейнстрімінгу часто є бюджетні процеси, зокрема застосування гендерного підходу в ході бюджетного процесу та гендерна оцінка бюджету.

Метою гендерного мейнстрімінгу є врахування відмінностей між чоловіками та жінками при розробці, реалізації та оцінці політики, програм та проектів, щоб вони приносили користь представникам обох статей та посилювали гендерну рівність. Завданням мейнстрімінгу є також інтеграція гендерних питань, що спрямована на подолання гендерних нерівностей, в тому числі прихованих.

На основі аналізу документів Європейського союзу Т. Хавлін виділяє чотири етапи реалізації політики гендерного мейнстрімінгу на рівні ЄС.

Протягом першого підготовчого етапу відбувається формування структурної основи, на якій будуть реалізовуватися принципи рівних можливостей. На цьому етапі відбувається визначення цільової групи, формуються завдання, цілі та механізми реалізації гендерного мейнстрімінгу з урахуванням особливостей конкретної групи.

На другому етапі відбувається вивчення гендерних відмінностей, стану гендерної нерівності та визначення пріоритетних сфер, проводяться спостереження з метою виявлення тенденцій та проявів гендерної нерівності.

Протягом третього етапу здійснюється оцінювання ефективності гендерної політики, тобто аналіз її потенційного впливу на забезпечення участі, розподіл ресурсів, норм, цінностей та прав. На четвертому етапі визначаються проблемні зони та здійснюються заходи з їх ліквідації або заміни відповідно до комплексного підходу [3].

Таким чином, гендерний мейнстрімінг - це широка стратегія, спрямована на інтеграцію потреб усіх людей та підвищення якості державної політики, програм та проектів, що дає можливість більш ефективно розподіляти ресурси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gender mainstreaming. Conceptual framework, methodology and resenation of good practices. Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming. URL: <https://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf> (Last accessed:23.03.2021).
2. What is gender mainstreaming? Gender mainstreaming at the Council of Europe URL: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming> (Last accessed:30.03.2021).
3. Хавлін Т.В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір. Український соціум. 2008. № 2 . С. 114-115.

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ БАНКІВ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

(Загрещенко А. О., студентка 3 курсу,
Кієвич О. В., доктор економічних наук, професор)
Поліський державний університет, Пінськ, Республіка Білорусь

Будь-яка модель податкової системи вирішує три основні завдання:

1. Яка частина національного доходу повинна бути розподілена через бюджет? Це класичне запитання фінансової науки з давніх часів.
2. Як вибрати найбільш підходящу податкову структуру? Різноманітність податків пояснюється їх різним впливом на виробництво.
3. Чи буде прийнята процедура розподілу бюджету сприяти економічному зростанню?

Сьогодні багато хто вважає, що податкова структура Білорусі менше стимулює комерційну діяльність, оскільки податки і доходи від значної частки відповідної зарплати і додаткової вартості фонду фактично призводять до оподаткування продуктів, а не до споживання. Іншим недоліком є те, що союз відрізняється від російської податкової політики, яка не сприяє нашій податковій системі, тим самим знижується конкурентоспроможність білоруських товарів в Російській Федерації.

Всі три завдання повинні вирішуватися таким чином, щоб платежі і витрати сприяли передачі в державу малоперспективних секторів, а також заощадженню громадян для стимулювання банківської системи на покупку і будівництво житла, додаткові пенсії.

Специфіка банків фінансових посередників для управління грошовими потоками вимагає використання загального податкового режиму для уточнення ряду концепцій [1, с. 60].

В цілому визнається, що податковий режим для банків не виконує занадто багато фінансових функцій (частка податкових надходжень комерційних банків в більшості країн складає всього 4%), також полегшує переказ коштів з фінансового реального сектора економіки і не підвищує ціну кредиту. Високі банківські податки є причиною високої вартості кредиту, що є фактором для зниження прибутковості реального сектора, отже, податкових надходжень.

Банки являються фінансовими посередниками, оподаткування яких автоматично збільшує податковий тиск на підприємства і в кінцевому підсумку підштовхує їх до більш розумного і напівзаконних простору.

Створення повноцінного і ефективного механізму оподаткування банківського сектора - складна і важлива задача.

У банківських податків виникають такі очевидні проблеми, як: здійснення додаткових витрат кредитних установ, розробка універсальної процедури оподаткування операцій з цінними паперами, визначення податкової бази банківських доходів, розробка механізмів відновлення втрат і розробка механізму пільгових доходів від конкретної банківської діяльності, напрямок кредитного потоку в пріоритетні сектора держави (вплив, розмір і напрямок податків на інвестиційну діяльність банків), також відповідно до державних інтересів

необхідно впорядкувати податкові відносини між головним офісом і філіями, в тому числі і іноземними [2, с.24].

В умовах високої інфляції в Білорусі виникає ще одна проблема: взаємозв'язок між податковим навантаженням і інфляцією. Багато країн, у тому числі і Росія, переконливо показали, що високий податковий тиск штучно збільшує податок на інфляцію, що не дозволяє стабілізувати національну валюту, це в кінцевому підсумку призводить до фінансового руйнування країни. Також важливим є питання координації податкової політики в прийнятті грошово-кредитної політики.

Оцінка зарубіжного досвіду податкових комерційних банків і аналіз динаміки показників білоруської системи дозволяють зробити деякі висновки і рекомендації, які можуть бути використані на різних рівнях. В сучасних умовах буде запропоновано диференційований підхід до оподаткування комерційних банків. Зокрема, рекомендується вдаватися до більш низького прибуткового податку, якщо банк систематично керується дивідендами, а не прибутком, для збільшення капіталу банку, кредитування реального сектора економіки та розвитку діяльності за кордоном. Оскільки прибутковий податок, сплачений комерційними банками, впливає на рівень достатності капіталу і нерівномірно знижує чистий дохід, рекомендується забезпечити ряд позицій в податковому законодавстві, які сприяють певним банківським доходам. В умовах, коли необхідні цільові інвестиції в фонди реального сектора економіки, такий дохід може бути доходом банку (в першу чергу кошти інвестуються на середньостроковій і довгостроковій основі) з пріоритетних секторів реального сектора. Це набагато важливіше, коли фінансове керівництво банку намагається скоротити поточну діяльність виплачених платежів. Для цього, як правило, проводиться робота у всіх відділах, управліннях та департаментах по виявленню і використанню законних можливостей несплати податків. Питання оподаткування важливі як мінімум з двох причин в контексті внутрішнього і іноземного капіталу банків, а також іноземної участі банків, розвитку інтеграційних процесів в банківському бізнесі.

По-перше, присутність іноземних банків прямо і побічно сприяє економічному розвитку, прискоренню обороту бізнесу, збільшує його розмір і є абсолютним, отже, збільшує податкові пільги для вирішення різних економічних питань.

По-друге, присутність іноземних банків сприяє конкуренції в наданні банківських послуг, а ряд переваг перед конкуренцією належить банку іноземного капіталу [3, с 107]. Це важливо як з точки зору державного бюджету, так і з точки зору підвищення рентабельності місцевого бюджету.

Щоб покращити державні банки, необхідно удосконалити економічне становище країни: збільшити ділову діяльність населення і підприємців. Податкове навантаження на економіку в 2020 році (частка бюджету, податкові надходження в ВВП) оцінюється в 24,4% ВВП і не перевищує рівнів, передбачених в документах програми соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь в 2016-2020 роках (не більше 26% ВВП) . Велика частина ПДВ (зараз ставка ПДВ в Білорусі становить 20%) і плата за Фонд соціального страхування чинять тиск на

підприємства. У Білорусі діють податкові ставки вище, ніж в інших сусідніх країнах, і це негативно позначається на економіці нашої країни.

Наприклад: квитки на літак в Білорусі дуже дорогі, тому багато людей їдуть до Києва чи Москви і летять звідти, це набагато вигідніше. Особливо високі в нашій країні податки це фонд заробітної плати, що, як результат, накладає важкий тягар на фінансовий стан підприємства і вартість його продукції. В результаті продукція наших підприємств дорожче, ніж аналогічні продукти конкурентів в інших країнах. Це впливає на продаж продукції, збільшує запаси на складах. Підприємства не мають достатніх фінансових ресурсів для модернізації, нові технології розширюються до мети виплати зарплати. Ось чому вони отримують поганий кредит від банків.

Кілька різких девальвацій і, мабуть, не останніх, національної валюти, майже знецінення в три рази, привели до необхідності вагової капіталізації банківського сектора в білоруських рублях. Банки повинні або продавати свої валюти, або шукати додаткові джерела фінансування. Банки втрачають здатність кредитувати позичальника в рамках заздалегідь узгоджених кредитних ліній. Банки видають кредити за ставкою рефінансування, наданої позичальником, відсотки тільки на певний період відпустки. Фактично, банки втрачають дохід. Деякі експерти радять продовжити формування статутних фондів та інших регуляторних капіталів білоруських рублів. Можливо, це б вирішило проблему на якийсь період часу [3, с. 108].

Хоча вся модернізація податкової системи комерційних банків в Республіці Білорусь далека від досконалості. Тому серед основних декодованих проблем в сфері оподаткування експерти виділяють наступне: оподаткування доходів банків-нерезидентів, які є партнерами комерційних банків Республіки Білорусь, вони є серйозною перешкодою для залучення ресурсів економіки Республіки Білорусь. Банківська система Республіки Білорусь в даний час є способом інтеграції в глобальну фінансову систему через зростаючі потреби національної економіки, залучаються іноземні інвестиції. Поліпшення існуючої податкової процедури для нерезидентів підвищить привабливість інвесторів вітчизняного банківського сектора, прискорить впровадження сучасних банківських технологій банками та зміцнить конкурентні позиції білоруських банків на світових фінансових ринках. Поточна процедура оподаткування доходів нерезидентів характеризується різними ставками: від 0% до 25%. Однак важливо змінити податковий підхід банків-нерезидентів, які не працюють через постійне представництво по доходам від боргових зобов'язань суб'єктів Республіки Білорусь. При цьому прибутковий податок за ставкою 12% пов'язаний з валовим сумою нарахованого доходу (відсотків) нерезидента буде без урахування понесених ним витрат. Це, в свою чергу, може привести до того, що прибутковий податок, утримуваний в Республіці Білорусь, буде вище, ніж прибутковий податок в країні від прибутку компанії-нерезидента або іноземної організації [4].

У той же час, міжнародні угоди, щоб уникнути подвійного оподаткування визначили, що прибутковий податок, сплачений в чужій країні, підлягає відрахуванню з країни. Однак такий набір не повинен перевищувати прибутковий податок, розрахований податковим законодавством країни. Тому іноземні банки при розміщенні ресурсів або інвестуванні в бізнес-проект на

території Республіки Білорусь змушені створювати ресурс витрат для жителів Білорусі для забезпечення прибутковості своєї діяльності з урахуванням податку, сплаченого до бюджету Республіки Білорусь. Теперішній розрахунок, процедура платежів і приписування вартості ряду витрат, які є невід'ємною частиною виробничої діяльності банків, далекі від досконалості і не дозволяють білоруським банкам конкурувати на світових фінансових ринках. Банківський сектор найбільше бере участь у зовнішньоекономічній діяльності в різних боргових інструментах з точки зору використання, а іноземний контрафакт щодо взаємодії з формами інших секторів економіки [2, с. 37].

Висновок зовнішньоекономічних контрактів і угод вимагає, крім спеціалізованих послуг, участі банків, спеціалізованих експертів і спеціалізованих організацій (юридичних, фінансових та інших консультантів), в тому числі іноземних, контролю за контрактами і підтримкою проекту. Ці експерти і організації залучають здатність обмежувати зростання банківської діяльності за допомогою ризиків, залучати складні фінансові інструменти ефективності бізнесу.

Слід зазначити, що в даний час витрати на виробництво і продаж банків (робочих місць, послуг) обмежені юридичними нормами, що регламентують витрати на рекламу, маркетинг, консультування та інформаційні послуги. Для цих цілей витрати на норми, включені в податкові витрати, визначаються Указом Президента Республіки Білорусь про використання сфер без порушення загальної суми і не передбачають банківських характеристик. Крім того, вітчизняні банки не можуть проводити міжнародний аудит, вони виконують послуги МСФЗ і рейтингових агентств в міжнародному рейтингу видачі замовлення.

Проте, майже всі банки вступають в членство іноземних міжнародних фінансових ринків, мета кредитування, вхід в більшість банків, апатія до розвитку держави в цих процесах, збереження старомодних норм розподілу витрат у зв'язку з цим. В той час як інтеграція білоруських банків в світову банківську систему запобігає зростанню цін і обмеженню на іноземні інвестиції в деякій мірі тягіння. Ставиться під сумнів ефективність децентралізованої процедури сплати податків, податкової бази, яка є прибутком філій юридичних осіб (банків). Податки при розрахунку-це децентралізована процедура, при якій податкова база непрофесійної філії не бере участі в визначенні прибутку, пов'язаної з діяльністю, з витратами, в основному тільки з невеликим розміром населення, а також з чіткою соціальною орієнтацією населення, оподатковуваним прибутком державних банків. При цьому банк як юридична особа не може в повній мірі використовувати закон про прибуток. Тому за інших рівних умов при розрахунку і сплаті податків збільшується податковий базовий прибуток юридичних осіб, які мають їх склад, податки, розрахунок децентралізованої процедури, податкове навантаження. Це знижує державний банк капіталу, економічну ефективність і обмежує можливості розвитку, перш за все, державних банків з філіями в найширшій мережі. В доцільності передачі існуючої процедури оподаткування доходів від операцій з цінними паперами слід враховувати оподаткування фінансового результату (прибутку) таких операцій [2, с. 64].

Необхідність в такій ситуації виправдана наступними твердженнями: операції з цінними паперами, фінансові результати яких впливають на зовнішні чинники, призводять до знецінення цінних паперів, а вартість вітчизняних (залучення ресурсів, зростання, експлуатаційні витрати), звіт (податковий) період зрозуміло, що операції з цінними паперами можуть бути витратними. Чинне законодавство передбачало виключення податкової бази від операцій з цінними паперами, порушення прибутку, оподаткування загальних принципів. Таким чином, чим зручнішими будуть операції з цінними паперами, тим більш доречним буде оподаткування прибутку і основний вид діяльності в загальній процедурі. Ця процедура спростить податковий облік в банках. В даний час процес розрахунку витрат на покупку і продаж цінних паперів дуже трудомісткий: середній денний баланс цінних паперів, їх тип, середня процентна ставка для залучення грошових ресурсів в залежності від валюти, поділ прямих витрат на окремі особисті рахунки і т.д. У сфері оподаткування комерційних банків існують і інші проблеми, які потребують детального вивчення та пошуку конкретних декриміналізаційних норм податкового законодавства для оптимізації обсягу і напрямки фінансової та кредитної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіреєва Є. Ф., Хотина С. К.. Оподаткування комерційних банків у Республіці Білорусь: сучасний стан, проблеми реформування. Вісник Української академії банківської справи. 2008. № 2. С. 59 – 64.
2. Бухтик М. І., Києвич А. В., Конончук І. А., Самоховець М. П., Чорнорук С. В. Фінанси: навч. посіб. Пінськ: ПолісДУ, 2017, 111 с.
3. Хотина С. К. Оподаткування комерційних банків Республіки Білорусь: питання реформування. Економіка і управління : Щоквартальний науковий і виробничо-практичний журнал Мінського інституту управління. 2008. №4. с. 106-111.
4. Податковий кодекс Республіки Білорусь : Кодекс Республіки Білорусь від 19.12.2002 №166-3. Відомості Палати представників. 2002. Ст.60-63.

АНАЛІЗ БЕЗРОБІТТЯ СЕРЕД МОЛОДІ В УКРАЇНІ

(Норік Л. О., канд. екон. наук, доцент,
Іщенко Д. О. здобувач вищої освіти ступеня бакалавр)
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна

Однією з найважливіших соціально-економічних проблем на сучасному етапі розвитку України є безробіття. Це складне макроекономічне явище економічного життя. Проте, молодіжне безробіття стає неодмінним елементом життя України, що впливає не тільки на соціально-економічну, але й політичну ситуацію в державі. Воно залишається в центрі уваги і населення, і наукової громадськості, а також є однією з актуальних проблем у країні. На рис. 1 наведено динаміку рівня безробіття в Україні за 2010 – 2019 рр., що вказує на суттєве його підвищення у період 2014 – 2017 рр. Саме у цей період значно збільшується дефіцит Пенсійного фонду України (ПФУ), дослідження якого подано в роботі [3].

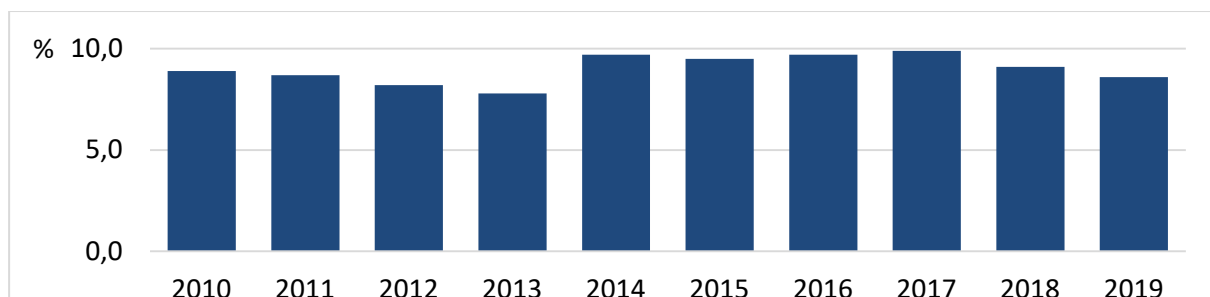

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в Україні за 2010 – 2019 рр. (за даними [1])

Якщо ж звернути увагу на дані, які надає Міжнародна організація праці (МОП), то можна упевнитись, що половина безробітних у світі – люди у віці до 24 років. За останні роки рівень безробіття серед молоді різко підвищився і досяг рекордного рівня у 88 млн. осіб, рівень молодіжного безробіття у світі (люди у віці 15–24 років) становить понад 12,5%. Згідно з прогнозами фахівців цей показник продовжить зростати, а до 2022 р. досягне позначки майже в 13 %. Слід зазначити, що молодіжне безробіття суттєво впливає на добробут суспільства і держави загалом. В [4] виділені такі наслідки безробіття серед молоді: соціальні (молодь є вразливою громадською категорією, адже молоді люди, не сформовані психічно, морально і соціально, гірше пристосовуються до змін економіки, за умови відсутності можливості гідно забезпечити життя вони здатні вдаватися до злочинної діяльності або соціальних вибухів; економічні (зростання витрат на допомогу по безробіттю; марна трата коштів державного бюджету на навчання фахівців, які потім не знаходять роботи; зростання обсягу витрат на допомогу по безробіттю; зниження рівня ВВП; зниження рівня життя населення цієї категорії. На рис. 2 наведено розподіл безробітного населення за віковими групами у 2018 – 2019 рр.

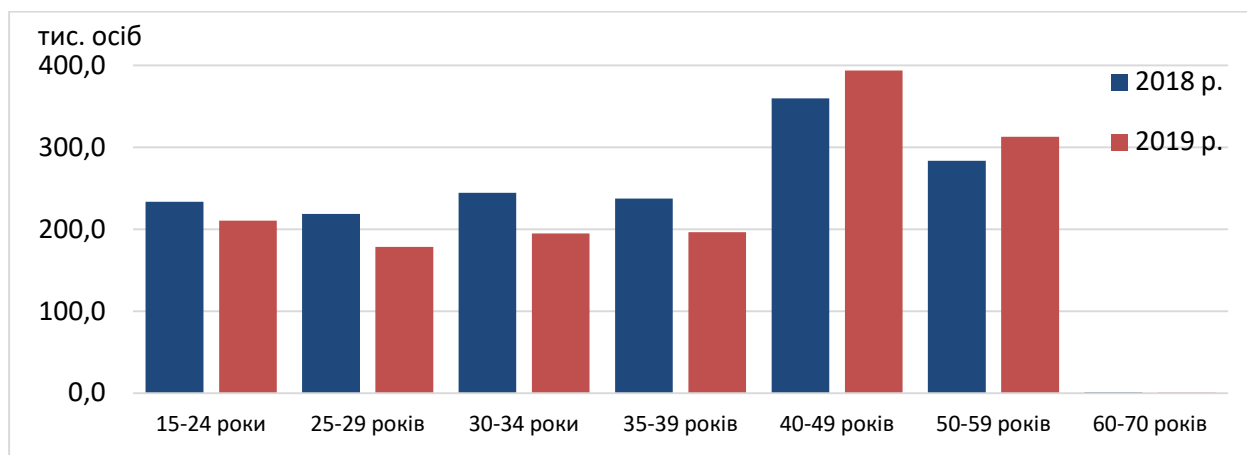

Рис. 2. Розподіл безробітного населення за віковими групами у 2018 – 2019 рр.

Проте аналізувати показники молодіжного безробіття відповідно до офіційних даних достатньо складно. Саме для цієї категорії населення характерним є високий рівень прихованого працевлаштування. Молоді люди працюють на аутсорсингу чи на підставі цивільних угод, не бажаючи сплачувати податки. Саме тому офіційні показники безробіття серед молоді можуть не відповідати реальним показникам безробітного населення. Показники прихованого працевлаштування є найбільшими саме через те що вказана частина населення є найбільш мобільною та прагне шукати нетрадиційні шляхи для працевлаштування [2]. Зокрема про приховане безробіття свідчить те що за статистикою лише 22 % безробітних офіційно реєструються у центрі зайнятості. Виникнення безробіття серед молоді призводить до порушення рівноваги на ринку робочої сили. Ця нерівновага особливо посилюється в період економічних та політичних криз. Високий рівень молодіжного безробіття на національному рівні стає вагомою причиною дефіциту ПФУ, падіння розміру ВВП, що спричиняє негативні наслідки для економічного становища країни в цілому. Необхідно також відмітити те, що в Україні рівень здоров'я і добробуту є нижчими серед безробітної молоді в порівнянні з тими однолітками, у яких є робота, безробіття зменшує рівень щастя і задоволеності життям, а також негативно впливає на здоров'я.

Отже, можна зробити висновок, що проблема безробіття молоді є однією з важливих серед економічних і соціальних проблем в Україні, оскільки одним із визначних факторів економічного і соціального розвитку будь-якої країни є соціокультурне і професійне становлення саме молоді. Тож, необхідно знайти шляхи подолання цієї проблематичної ситуації, оскільки інакше вона може призвести до руйнівних соціальних та економічних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 01.02.21).
2. Яценко Н. М., Яковенко Я. Ю. Причини безробіття молоді в Україні. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук, 2013. Вип. 1. С. 143 – 147.

3. Демченко К. І. Аналіз динаміки надходжень до пенсійного фонду України. *Вісник соціально-економічних досліджень* : збірник наукових праць. Одеса, 2019. № 1(69). С. 29 – 39.

4. Проблеми молодіжного безробіття та шляхи його подолання». Київ : ГО «Молодіжна Альтернатива», 2011. 64 с. URL : http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Kadr_agencija/Docs/kadr_agent_Stattya_molodizhne_bezrobittya.pdf. (дата звернення 01.02.21).

5. Рівень безробіття в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>. (дата звернення 26.02.21).

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ І СИЛ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРИ ВИНИКНЕННІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

(Павленко В. В. науковий-співробітник)

Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного
захисту, м. Київ, Україна

Система управління в надзвичайній ситуації - це сукупність органів управління, пунктів управління та систем зв'язку, оповіщення і автоматизації управління [2, с. 40].

Для своєчасного запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і ефективного реагування на них, узгодження спільних дій органів управління, служб і формувань міжвідомчого угруповання сил в єдиній державній системі цивільного захисту організовується взаємодія органів управління і сил цивільного захисту.

Взаємодія органів управління і сил цивільного захисту, що залучаються для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій або ліквідації їх наслідків, здійснюється згідно з Положенням про єдину державну систему цивільного захисту, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11.

Залежно від обставин, масштабу, характеру та можливого розвитку надзвичайної ситуації взаємодія організовується: на загальнодержавному рівні - безпосередньо між органами управління та силами функціональних і територіальних підсистем; на регіональному, місцевому та об'єктовому рівні - між територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, їх силами, а також суб'єктами господарювання [1].

Під час здійснення заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків взаємодія організовується через спеціально призначені оперативні групи або представників відповідних центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які залучаються до здійснення таких заходів. Повноваження зазначених оперативних груп або представників визначаються відповідними центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування [2, с.50-51].

У разі виникнення надзвичайної ситуації спеціальна Урядова комісія з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації взаємодіє з органами управління та силами функціональних і територіальних підсистем через керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

При виникненні масштабних надзвичайних ситуацій, що потребують залучення різних підрозділів та сил для її ліквідації можуть виникати проблемні питання пов'язані з обміном оперативною інформацією, наявністю відповідних сил та засобів, своєчасним оповіщенням населення, висвітлення надзвичайних ситуацій в засобах масової інформації, оперативним прийняттям управлінських рішень, а також іншим питаннями, що виникають при їх взаємодії.

Для покращення взаємодії органів управління і сил цивільного захисту при виникненні НС особливу увагу необхідно звернути на такі заходи як:

- організацію зв'язку;
- прийняття оперативних управлінських рішень їх доведення та контроль;

- матеріально-технічне забезпечення;
- взаємодію з населенням та засобами масової інформації.

Таким чином, ефективність системи управління, взаємодії органів управління і сил цивільного захисту досягається за рахунок високого ступеню готовності її складових, сталості функціонування та можливості забезпечувати як централізоване так і безпосереднє управління силами і засобами залученими для ліквідації надзвичайної ситуації [2, с. 40].

ЛІТЕРАТУРА

1. 1. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту” від 9 січня 2014 р. № 11.
2. 2. Управління силами цивільного захисту під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій: конспект лекцій/Укладачі: В.О. Собина, І.М. Неклонський, В.О. Самарін, м. Харків-2015, с-164.

ПРОБЛЕМАТИКА ЛОЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

(Токаренко О. І., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування;

Сидоренко В. С., здобувач другого ступеня вищої освіти, група м1Мн-3)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Дати однозначне визначення поняттю лояльність – досить складна задача. Зазвичай його пов'язують як із персоналом організації, так і з показниками організаційного розвитку. Що стосується персоналу, то лояльність визначається ступенем притаманних позитивних якостей працівника: добросовісність, високий ступінь професійної компетентності, наявність комунікативних навичок, лояльність до керівництва.

Управління лояльністю персоналу - це процес, що дозволяє підприємству оптимізувати наявний людський ресурс, підвищити ефективність діяльності підприємства за рахунок підвищення якості виконуваних робіт і включення персоналу в роботу підприємства, тобто формування високої міри лояльності персоналу. За результатами дослідження О.В. Мякінченка, метою якого було вивчити поширеність програм управління лояльністю персоналу безпосередньо на підприємствах, найбільш вживані методи управління лояльністю персоналу пов'язані із задоволеністю персоналу [2].

Зокрема, проблема лояльності персоналу стає все більш популярною й актуальною серед дослідників з даної проблематики. Оскільки ступінь лояльності працівника до організації вказує на його професійні ціннісні орієнтації, на його загальну здатність виконувати професійні обов'язки в повному обсязі. Лояльність персоналу – це основа головних цінностей будь-якої корпоративної системи. Вона здатна принести користь компанії, починаючи з підвищення продуктивності праці і закінчуючи формуванням позитивного ставлення до роботодавця в суспільстві. Тому головною задачею корпоративного менеджменту є вчасно виявлений рівень лояльності співробітника до організації, вміти слухати й створювати комфортні умови праці на всіх етапах роботи.

Як бачимо, актуальність цього дослідження пов'язана з необхідністю визначення інструментів, що дають змогу прогнозувати лояльність, і врахування різноманітних факторів розвитку, формування та динаміки лояльності персоналу компаній, а також добору управлінських дій для її підвищення [1, с.245].

Лояльність персоналу до компанії обумовлена її прихильністю та емоційним бажанням бути членом команди, докладати особисті зусилля для досягання загальних корпоративних цілей.

Існує чимало факторів, які впливають на бажання чи небажання працівника бути членом певної організації та сумлінно виконувати свою роботу. Тобто в ролі “фактора” може виступати все те, що тою чи іншою мірою впливає на ступінь задоволеності працею [4, с. 57].

М. Армстронг, в своїх роботах приділяє увагу розгляду такого поняття, як «прихильність» і пов'язує його з відданістю. Так, «прихильність - це стан, за якого дії людини залежать від переконань, які підтримують його діяльність і його власну причетність»; при цьому «прихильність складається з трьох компонентів:

ототожнення себе з цілями і цінностями організації, бажання бути часткою організації та бажання проявляти зусилля від імені організації» [3, с.146].

На основі аналізу змістових теорій мотивації А. Маслоу, К. Альдерфера, Ф. Герцберга ми виділили дві групи факторів, що викликають задоволеність або незадоволеність працею та водночас впливають на формування лояльності працівників: 1) внутрішні особистісні (психологічні особистості працівника); 2) зовнішні ситуаційні (особливості організаційної культури компанії) [3. с. 247-248]. Але варто взяти до уваги той факт, що кожний працівник має власне внутрішнє ставлення до своєї праці і колег по роботі, встановлює свої цілі на тому чи іншому етапі роботи в організації.

Управління лояльністю персоналу - дає можливість управлінцям покращити існуючий людський запас ресурсів, вийти на новий рівень якості та ефективності роботи в організації за рахунок зростання якості праці та заохочування працівників в робочій процес, тобто згенерувати нову ланку лояльності колективу.

Отже, можна зробити висновки, що серед головних чинників, які мають вплив на лояльність персоналу, слід виділити зовнішні, внутрішні, об'єктивні, суб'єктивні. Лояльність персоналу буває як позитивна, так і негативна, але залежно від сили впливу чинників та їх важливості для персоналу вона може змінюватись. Однак не завжди керівному складу підприємства вдається домогтися досягнення належного рівня лояльності власного персоналу, що тягне за собою безліч проблем.

Організація, яка має на меті розвиватися і працювати в довгостроковій перспективі, зобов'язана піклуватися про належний рівень і розвиток лояльності персоналу. Обумовлено це тим, що в цілому вона є ключовим чинником при формуванні професійної мотивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / пер. с англ. М. Армстронг. - 8-е изд. Санкт-Петербург : ПИТЕР, 2004. 832 с.
2. Мякинченко О. В. Оценка эффективности методов управления лояльностью сотрудников компании. URL: <http://www.top-personal.ru/issue.html?1602> (дата звернення: 31.03.2021 р.)
3. Нагірна О. О. Фактори лояльності персоналу комерційних організацій. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ, 2011. С. 243-252.
4. Патрушев В. Д., Калмакан Н. А. Удовлетворенность трудом:социально-экономические аспекты. Москва : Наука, 1993. 112 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙ

(Токаренко О. І., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та
адміністрування;

Шостак А. В., здобувачка другого ступеня вищої освіти, група м1Мн-з)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

На сьогоднішній день глобалізаційні процеси стали основою складових сучасної світогосподарської системи, що визначають хід розвитку економіки в цілому. Конкуренція на ринку товарів та послуг розвивається швидкими темпами, а тому кожному підприємству, яке прагне зберегти позиції та попит, виявиться актуальним впроваджувати інноваційний менеджмент як основу дієвої системи управління підприємством.

Використання методу інноваційних кейсів дозволить ефективно функціонувати та конкурувати на ринку серед подальшого поглиблення глобалізаційною «цивілізацією».

Метою вивчення обраної проблематики вбачається необхідність визначення місця інноваційного менеджменту в загальній системі управління підприємством та взаємодії системи управління інноваційною діяльністю з іншими системами. За результатами опрацьованих джерел та літератури [1, с.210; 2, с.265; 5, с.464] маємо можливість стверджувати, що узгодження функціонування різних напрямків в системі управління підприємством зазвичай відбувається на рівні : вибір вектору розвитку; вироблення правил і процедур; встановлення критеріїв вибору та реалізація управлінських рішень.

Варто зазначити, що один з найважливіших чинників успішного впровадження інноваційного менеджменту є наявність інноваторів на підприємстві, а також їх здатність генерувати інноваційний підхід в нагальних питаннях діяльності організації.

Завданням інноваційного менеджменту є ефективне управління процесом розроблення, впровадження, виробництва та комерціалізації інновацій з узгодженням відповідних рішень з системами управління операційною (виробничою), маркетинговою, фінансовою і кадровою діяльністю [5, с.11].

Вибір інструментів і засобів, які використовуються для забезпечення інноваційного розвитку, набуває особливого значення, підвищуючи ціну економічних і соціальних наслідків рішень і дій, що ухвалюються для їх реалізації. Тому менеджери організацій повинні вміти чітко визначати основні параметри інноваційної політики та оптимізувати інноваційні управлінські схеми, включаючи моніторинг, контроль, оцінку результатів, попередження негативних наслідків[5, с.117].

М. Портер, розглядаючи конкурентні переваги твердив, що національний розквіт не дістається у спадок, не є наслідком наявних природних ресурсів або робочої сили, а утворюється. Конкурентоспроможність залежить від здатності підприємств впроваджувати інновації і модернізуватися. Утримання конкурентних переваг стає можливим завдяки постійному вдосконаленню продукції, засобів її виробництва та всіх інших факторів. Таким чином,

фундаментом конкурентних переваг є процес безперервного стимулювання оновлення і вдосконалення [3, с.93; 4, с.152].

Впровадження інновацій на пряму позначається на розвитку економіки країни в цілому, а стрімкий підйом економіки сприяє потужному та результативному плану реалізації інноваційних процесів на підприємстві.

Отже, при формуванні стратегії розвитку підприємств перед керівництвом постає досить складне завдання. Оскільки інноваційний менеджмент в системі управління, виступає основою стратегічного менеджменту, тому вбачається, що всі сфери управління мають бути відповідно організовані та розподілені за своїм функціоналом.

Інноваційний шлях виявляється тернистим без популяризації інноваційної культури, яка має сили вплинути на готовність персоналу до впровадження й актуалізації нововведень на підприємстві. Необхідно зазначити багатосторонній потенціал інноваційної культури, яка в управлінні проявляє чітку антибюрократическую спрямованість, що вкрай важливо для конкурентоспроможного бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Граждан О. Б. Інноваційні підходи до управління персоналом підприємств. URL: <http://www.slideshare.net/alegre380/ss-27864884> (дата звернення: 31.03.2021 р.)
2. Гугул О. Я. Теоретичні засади управління розвитком персоналу. Інноваційна економіка. 2013. № 6(44). С. 194–198.
3. Портер М. Конкуренція / пер.з англ. під ред. Я.В. Заблоцького. Москва : Вільямс, 2001. 495 с.
4. Портер М. Міжнародна конкуренція / пер. з англ. під ред. В. Д. Щетиніна. 1993. 896 с.
5. Стадник В. В., Йохна М. А., Інноваційний менеджмент / навч. посіб. Київ : Академвидав. 2006. 464 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

(Хмурова В. В., к.е.н, доцент, Шолом А. О., студентка)

Київський національний торгово-економічний університет, м. Київ, Україна

В умовах сучасної економічної кризи стало помітно, як ніколи, необхідність взаємодії органів державної влади та бізнесу. Саме такий вид партнерства, як публічно-приватний в змозі забезпечити можливості для подальшого успішного розвитку держави. Тож на прикладі інших країн на межі ХХ – ХХІ ст. в Україні почав розвиватися такий вид партнерства як державно-приватне.

Таке партнерство означає не тільки залучення приватного сектору для фінансування інвестиційних проєктів на основі доходів, отриманих від експлуатації об'єктів інфраструктури, але й залучення знань і досвіду управління приватного сектору для реалізації та експлуатації проєктів найбільш ефективним способом впродовж обумовленого договором терміну.

Таким чином, сама сутність партнерства державного і приватного секторів передбачає більшою мірою надання послуг, аніж просто фінансування або реалізацію інфраструктурних проєктів. [2; с. 16]

Публічно-приватне партнерство створює переваги для органів влади у досягненні публічних цілей, тобто завдань, які стоять перед урядами, завдяки:

- можливості зменшення бюджетних видатків на розвиток і запровадження нової інфраструктури;
- прискорення будівництва необхідного об'єкту у порівнянні з термінами, якби інвестиції були винятково публічними;
- можливості використання управлінської експертизи приватного сектору щодо менеджменту великих проєктів;
- отримання доступу до запровадження сучасних технологій, розроблених чи придбаних приватними компаніями;
- залучення різноманітних фінансових ресурсів для реалізації проєкту через посередництво бізнес-структур. [1; с.16]

Чинна законодавча та нормативно-правова база України, в цілому, дозволяє формувати різні типи державно-приватних партнерств. Найбільш поширеними формами є контракти на надання послуг, лізинг (оренда), концесія.

У сфері житлово-комунального господарства в Україні існують прецеденти і, часом успішні, укладення підприємствами, які знаходяться у комунальній власності, договірних відносин з приватними підприємствами щодо надання певних послуг громадянам (будівництво виробничих потужностей, експлуатація і технічне обслуговування мереж, споруд, опалювальних установок тощо). [1; с.102]

За чинним українським законодавством, державні та комунальні підприємства України можуть укладати договори оренди і лізингу. Окрім того, починаючи з 1998 року, в Україні було схвалено комплекс законодавчих та інших нормативно-правових документів, які регулюють різні аспекти створення і управління концесіями на основі використання державної чи комунальної власності. [1; с.103]

Концесія відбувається за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву),

суттєвому поліпшенню та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику. [2; с. 51]

Використовуючи міжнародний досвід, Україна зробила досить суттєві кроки в напрямку застосування публічно-приватного партнерства. Але для того, щоб надати відчутного імпульсу для залучення інвестицій в інфраструктурні проекти, необхідно запровадити серію економічних, фінансових, правових та інституційних зрушень. Багаторічний досвід та широкий спектр застосування публічно – приватного партнерства свідчить про те, що успішність та ефективність таких проектів, залежить від наявності та взаємодії наступних обов'язкових компонентів:

Політична воля для впровадження механізму публічно-приватного партнерства, законодавче і регуляторне поле, що забезпечує стимулювання та результативність дії публічно-приватного партнерства.

Відбір та структурування проектів, пріоритетних для загальнонаціонального та місцевого розвитку, а також залучення висококваліфікованих спеціалістів і проектної групи, необхідної для підготовки проекту.

Стабільний потік доходів на основі фінансової життєздатності проекту та виважений розподіл ризиків між партнерами залежно від того, хто з партнерів найкраще управляє ризиками та мінімізує їх дію.

Залучення приватного фінансування (як місцевого, так і іноземного), що задовольняє інвестиційні потреби проекту на всіх етапах його реалізації. [2; с.120]

В Україні державно-приватні партнерства найбільш поширені в комунальній і транспортній інфраструктурі. Прикладом можуть слугувати побудова у 1998 році першої в Україні концесійної дороги «Львів-Краківець»; договори оренди в галузі теплопостачання у Чернігові, де дві приватні компанії забезпечують місто теплом на основі договорів оренди: ТОВ «Технова» та ВАТ «Теплокомуненерго»; передача у жовтні 2006 року Луганською обласною радою цілісного майнового комплексу ОКП «Компанія «Луганськвода» в концесію та інші.

Проте варто звернути увагу на сектори соціальної інфраструктури, такі як охорона здоров'я, освіта, туристична галузь та збереження культурної спадщини, що набувають поширення у багатьох країнах світу.

Тож варто переїмати досвід інших держав, для покращення розвитку публічно-приватного партнерства саме в таких напрямках. Наприклад центр відпочинку та спорту у м. Брендоні – це багатоцільовий заклад відпочинку, до складу якого входять 4 тенісні корти, ресторан, гоночні траси для лижників, площадка для гольфу і ковзанка. У 1999 р. було прийнято рішення про залучення приватного партнера до управління цим об'єктом. Після конкурсного відбору серед трьох поданих пропозицій контракт терміном на 12 років був укладений з компанією Taurus Golf Ltd. За умовами контракту місто отримує частину доходів від діяльності Центру, які реінвестуються в його розвиток. У частині розподілу обов'язків та ризиків і муніципалітет, і компанія докладають значних зусиль для забезпечення успішності партнерства. [2; с. 45] Прикладом публічно-приватного партнерства в освітній галузі може слугувати Німеччина, яка застосовує механізм укладання угод з приватними операторами на ремонт, утримання та управління

90 школами в провінції Оффенбах строком на 15 років, а також на ремонт та управління 7 школами в Кельні строком на 25 років.

Але для того, щоб отримати шанси на успіх, будь-який проект партнерства державного і приватного сектору повинен відповідати необхідній (але не єдиній) умові: забезпечувати достатню соціальну-економічну рентабельність, тобто бути корисним для суспільства і економічно обґрунтованим. [2; с. 80]

Отже, варто зазначити що публічно-приватне партнерство є одним з найбільш ефективних інструментів для розвитку країни у різних галузях. Незважаючи на те, що українським законодавством, в цілому, врегульовано застосування більшості типів державно-приватного партнерства і, окрім того, є цілий комплекс об'єктивних передумов для використання цього механізму у багатьох сферах соціально-економічного життя, для поширення цієї практики в Україні є багато бар'єрів, які можна поділити на декілька типів. [1; с.120]

Бар'єри правового характеру:

- відсутність цілісної національної політики щодо відносин між державою та приватним інвестором при реалізації суспільно важливих проектів, зокрема рамкового і спеціального законодавства про основні засади й окремі аспекти формування ДПП;
- потреба запровадити визначення переліку проектів для партнерства в рамках стратегічних і програмних документів розвитку (наприклад, у рамках регіональних стратегій розвитку, у регіональних програмах залучення інвестицій);
- складна схема проведення державних закупівель, що сприяє непрозорості та корупційності цього процесу, і потенційно не приваблює приватних інвесторів до участі у спільних проектах;

Бар'єри інституційного характеру:

- нестача політичної волі на національному рівні влади щодо активного впровадження політики сприяння державно-приватним партнерствам;
- мінливі умови для ведення підприємницької діяльності в Україні, що в умовах тривалості дії партнерських договорів створює додаткові ризики для приватного партнера;
- неузгодженість діяльності урядових інституцій, які координують політику щодо залучення інвестицій, зокрема іноземних;
- нетривала практика бюджетного планування в Україні (1 рік), що не сприяє розробленню системи гарантованого бюджетного співфінансування тривалих інфраструктурних проектів;
- недостатній рівень поширення сучасних управлінських методик, які можуть бути використаними при створенні та управлінні ДПП.

Бар'єри фінансово-економічного характеру:

- значна частина об'єктів інфраструктури, зокрема комунальної, які потенційно можуть бути об'єктом ДПП, зокрема концесії, є збитковими, тож існує висока вірогідність, що вони будуть непривабливими для приватного сектору як такі капіталовкладення, які не будуть окуплені;

- нестача ресурсів, зокрема, бюджетних і, зокрема, в органів місцевого самоуправління, для участі у спільних проектах з організаціями приватного сектору;
- низький рівень платоспроможності більшості громадян України, а, отже, їх об'єктивна незацікавленість у послугах, які надаються приватним сектором, за умови, що вони будуть платними (концесійні дороги, споруджені на основі сценарію «реальне мито»), або ж їх вартість перевищуватиме послуги, які надавалися державними чи комунальними підприємствами;
- відсутність потенціалу для малого та середнього бізнесу брати участь у проектах ДПП, які, як правило, є масштабними за своїми ресурсними об'ємами. [1; с.122]

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький Б., Лендшел М., Онищук Б., Сегварі П. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном: навч. посіб. Київ: «К.І.С.», 2008. 146 с.

2. Грищенко С. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: практ. посіб. для органів місцев. влади та бізнесу. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2011. 140 с.

3. Про державно-приватне партнерство в Україні : Закон України від 30.09.2020 р. № 931-IX. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 524.

ІСТОРИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ НАУКИ

КАТЕГОРІЯ “ЕКСПЕРТ” У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

(Грабовська О. О., док. юр. наук, проф.;
Вілінський М. С., магістрант)

Інститут права КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Інститут правосуб'єктності у цивільному судочинстві є одним із ключових, оскільки від належної законодавчої регламентації становища кожного суб'єкта залежить, без перебільшення, одне з основних прав, гарантованих Конституцією України – право на судовий захист (ст. 55 Конституції України).

У системі суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин експерт здавна посідає окреме специфічне місце, адже його знання дозволяють встановити юридичні факти та обставини, які у інший спосіб зазвичай встановленими бути не можуть.

Експертів завжди виділяли з поміж інших суб'єктів, які сприяють у доказуванні та встановленні юридичних обставин (фактів). Зокрема, вже на початку ХХ ст. Васьковський Є.В. писав про експертів як про суб'єктів, без яких не обходилась оцінка доказів у цивільних справах, зокрема, речових (оцінка сирості в будинку, хімічного складу, фізичних якостей, технічної придатності предметів, про які іде спір, тощо) [2, с. 249].

Розвиток змагального цивільного судочинства в нашій країні, який розпочався наприкінці минулого століття, прийняття чи коригування спеціальних законів, підзаконних актів, якими регулюється інститут експертизи, зумовив оновлення інституту експертизи у цивільних справах. У даному зв'язку логічним видається науковий інтерес до елементів конструкції інституту експертизи у цивільному судочинстві, серед яких складова “експерт” посідає одне з головних місць.

В межах тез доповіді неможливо дати розгорнутий аналіз наукових висновків та поглядів про зміст поняття “експерт” у цивільному судочинстві. Та й в “багажі” цивільної процесуальної науки не так багато праць, спеціально присвячених інституту експертизи в цивільному судочинстві. Серед наукових досліджень, безпосередньо присвячених інституту експертизи у цивільному судочинстві, можна виділити роботу Ж. Васильєвої-Шаламової, в якій вона презентує визначення поняття “експерт” у наступний спосіб: експерт – це фізична особа, яка володіє спеціальними знаннями, має незалежний і самостійний процесуальний статус, є компетентною в проведенні необхідного дослідження за дорученням суду, результати якого повинні бути сформульовані у висновку експерта [1, с. 9].

У контексті досліджуваного викликає інтерес визначення О. Заяць та Р. Скриньковського, які через десять років після появи роботи Ж. Васильєвої-Шаламової у спільній праці навели визначення “судового експерта” як особи, яка володіє спеціальними (професійними) знаннями, необхідними для з'ясування відповідних (конкретних) обставин справи, а також має право на проведення судової експертизи, яка має особливе значення для матеріалів конкретної

(визначеної) справи у суді і письмовий висновок (висновок експерта) щодо якої (на стадії розгляду справи) є самостійним (окремим) джерелом доказів поряд (нарівні) з іншими існуючими (наявними) доказами (письмовими, речовими і електронними) [3, с. 3001].

Аналіз вищенаведених та інших наукових поглядів та висновків про зміст категорії “експерт” у контексті цивільної процесуальної діяльності дозволив виділити елементи, які здаються авторам найбільш суттєвими: 1) “спеціальні знання” як кваліфікуюча ознака експерта; 2) дослідницька складова як зміст діяльності експерта; 3) “висновок експерта” як результат проведеного експертного дослідження.

Відомо, що на зміст наукових висновків про те чи інше явище в сфері юридичної діяльності впливає, насамперед, його законодавча регламентація. У цьому сенсі викликає інтерес генеза дефініції “експерт” у цивільному процесуальному законодавстві України.

У ч. 5 ст. 57 ЦПК України 1963 року в редакції від 11.03.1996 р. було закріплено: експертом може бути призначена будь-яка особа, яка володіє необхідними знаннями для дачі висновку.

Розробники ЦПК України 2004 р. у ч. 1 ст. 53 поняття “експерт” закріпили у наступний спосіб: експертом є особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань.

Звертає на себе увагу, що у наведених законодавчих дефініціях “експерт” головний акцент ставився на панівному становищі суду у співвідношенні суд – експерт. Прив'язка діяльності експерта до предмета доказування, обов'язку підготувати висновок, відповідності спеціальних знань експерта з питаннями, які виникли під час розгляду справи – на другому місці.

Що ж змінили розробники нової редакції ЦПК України 2017 року? Згідно із ч. 1 ст. 72 чинного ЦПК України експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

Така редакція законодавчого положення може сприйматися неоднозначно або двояко: 1) словосполучення “може бути” замість “є” певною мірою позбавляє ч. 1 ст. 72 ЦПК України кваліфікації як дефініції, оскільки поняття “дефініція” зазвичай сприймається як чітке визначення, роз'яснення, витлумачення значення і т. п.; 2) законодавцем головний акцент зроблено на необхідності наявності у особи, від якої вимагається підготувати експертний висновок, спеціальних знань, при чому ці знання повинні відповідати “профілю” фактів (обставин), задля з'ясування і встановлення яких експерт залучається в процес.

Абсолютно очевидно, що редакція положення ч. 1 ст. 72 ЦПК України формулювалася розробниками нової редакції ЦПК України з урахуванням редакції ч. 1 ст. 10 Закону України “Про судову експертизу”, відповідно до якої судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Аналіз наукових визначень та законодавчої регламентації поняття “експерт” свідчить про те, що основною кваліфікуючою ознакою експерта, яка

лишається незмінною протягом багатьох років, є ознака “спеціальні знання експерта”.

Масив законодавчих та підзаконних актів, якими регулюється експертна діяльність у судовій сфері, зокрема, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України “Про судову експертизу”, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, а також Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, не містять положень, у яких розкривався би зміст поняття “спеціальні знання експерта”.

У цивільній процесуальній доктрині науковцями виділяються, як правило, дві специфічні ознаки цієї категорії: 1) спеціальні знання не мають характеру загальновідомості серед більшості людей; 2) спеціальні знання у питаннях права, набуті внаслідок наукової та (або) практичної діяльності виключаються з кола питань, що належать експертному висновку [4, с. 17].

Видається, що наведений висновок не повною мірою розкриває сутність “спеціальних знань експерта”, адже критерій “не мають характеру загальновідомості серед більшості людей” може бути лише передмовою для більш глибокого розкриття сутності спеціальних знань експерта, проте й ці два виділені елементи у загальному вигляді дозволяють наблизитися до знань про явище, про яке йдеться. Вказівка ж автора на те, що слід виокремлювати спеціальні знання у питаннях права, є правильною і сутнісно доповнює зміст поняття “експерт”.

Аналіз основних законодавчих та підзаконних актів, якими урегульовано експертну діяльність, зокрема: ЦПК України, Закону України “Про судову експертизу”, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, а також Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, сприяв висновку про необхідність включення до конструктивних елементів поняття “експерт” таких критеріїв як проходження експертом атестації та перебування його у Реєстрі атестованих судових експертів. Така думка зумовлена нормою п. 4 Розділу V Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, що закріплює строк дії свідоцтва судового експерта в 3 роки, який має бути обов’язково продовжений шляхом проходження відповідної атестації. Невиконання ж вказаних приписів веде до недійсності такого свідоцтва експерта і, як наслідок, неможливості виконання останнім своїх обов’язків (абз. 5 п. 4 Розділу V Положення).

Вважаємо, що зазначені критерії мають бути відображені й у ч. 1 ст. 72 ЦПК України, адже легітимність експертного висновку залежить, в тому числі, і від цих обставин.

Роздуми про зміст поняття “експерт” у контексті цивільної процесуальної діяльності призвели до думки, що експертна діяльність – вельми багатогранна, на неї впливає буквально все: реалізація цивільних процесуальних принципів, передбачені законом різні процедури розгляду та вирішення цивільних справ

різних видів проваджень, специфіка взаємодії експертів з судом та учасниками справи тощо. Таким чином, відобразити усі складові визначення поняття “експерт” – завдання складне. Проте, враховуючи вище наведені міркування, наразі можливими видаються наступні висновки: експерт в цивільному судочинстві – це особа, яка володіє спеціальними знаннями, відмінними від знань в галузі права, яка за ухвалою суду чи на замовлення учасника справи уповноважена проводити експертизу з метою надання висновку з досліджуваних питань, пройшла відповідну підготовку та атестацію і включена до Реєстру атестованих судових експертів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва-Шаламова Ж. В. Судова експертиза в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 15 с.
2. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса под ред. и с предисл. В.А. Томсинова, М. Зерцало. 2003. С. 249.
3. Заяць О., Скриньковський Р. Проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України. Traektoriâ Nauki = Path of Science. 2019. Vol. 5. № 9. С. 3001-3011.
4. Штефан А. С. Висновок експерта у цивільному судочинстві. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 2/2018. С. 16-28.

АРЕШТАНТСЬКІ РОТИ ЦИВІЛЬНОГО ВІДОМСТВА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДИСЦИПЛІНУВАННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

(Короткий О. В., здобувач PhD)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

На сьогоднішній день в українській історіографії практично не дослідженими залишаються проблеми історії соціального дисциплінування. Одним з векторів розвитку останнього в XVIII-XIX ст. було проникнення в ці процеси державного регулювання. На території Південної України однією з точок зіткнення соціального дисциплінування та державних інтересів стали арештантські роти цивільного відомства.

Поняття «соціального дисциплінування» було введено в обіг німецькими істориками Герхардом Естрайхом і Уїнфредом Шульце [2]. За цією концепцією, внаслідок релігійних конфліктів XVI-XVII ст. відбулася перебудова держави, в якій суспільне життя було «детеологізоване». Держава покладалась на дисципліновану армію і бюрократію. Поліцейські заходи створювали дисциплінованих і слухняних громадян. Одна з найбільш фундаментальних праць у даному напрямку належить французькому історику, теоретику культури, філософу і соціологу Мішелю Фуко, який розглядав дисциплінування не лише як певні засоби у руках держави, монарха, релігійних чи поліцейських інститутів, а як особливий тип влади, що обумовлює виникнення і, разом з цим, організує особливим чином ці інститути та їх діяльність. Дисциплінарну владу дослідник протиставляє «владі-пануванню», для якої є характерними асиметричні відносини володаря та підданого з властивим цим відносинам обов'язками служби, оброку, чиншу, повинностей тощо [5, с. 59-62]. Дисциплінарні механізми передбачають не вилучення продукту, а вилучення самих тіл індивідів для постійного контролю, що досягається їх просторовим прикріпленням, регламентацією жестів, поз та уваги, мінімально необхідними санкціями тощо [5, с. 90-91].

Дисципліна XVIII – початку XIX ст. локалізована, на цей час маємо «плями дисципліни»: школи, лікарні, казарми, фабрики тощо. Примус і контроль поволі просочуються у мікросоціуми, нав'язуючи їм певну ієрархію і організуючи у певний простір. Важливу роль в наративі М. Фуко, що далеко не завжди помічається його критиками, займає роль в дисциплінуванні ініціатив знизу – сім'ї. Найкраще в спадку М. Фуко дана проблема артикульована в курсі лекцій «Психіатрична влада», прочитаних в Колеж де Франс в 1973-1974 навчальному році [5, с. 100-107]. Він відмічає, подвійну роль сім'ї в контексті соціального дисциплінування. В той час як суспільство насичується дисциплінарними інститутами, в сім'ї зберігаються відносини панування голови сім'ї над її членами («Батьки суть володарі над своїми дітьми» [3, Т.2. с. 465]). Завдяки цьому сім'я стає інстанцією примусу, яка поставляє індивідів до локусів дисципліни: до школи, армії, майстерні тощо. Поза тим, сім'я є передаточним пунктом між цими локусами. Саме на сім'ю в європейському суспільстві була покладена функція передачі індивідів, які не піддаються адаптації в спеціальні дисциплінарні системи, де їх приписували до області патології або злочинності [5, с. 100-102].

Одним з найбільш цікавих прикладів застосування ідей М. Фуко до історії Східної Європи в сучасній літературі є міждисциплінарне дослідження О. Еткінда «Внутрішня колонізація. Імперський досвід Росії». Автор відмічає, що М. Фуко не звернув належної уваги на відмінності в функціонуванні дисциплінарних практик в національних державах та імперіях [1, с. 230]. Особливої уваги, на нашу думку, потребує відмінність в реалізації передачі індивідів до дисциплінарних систем. Гіпотеза, яку ми хочемо висунути полягає в тому, що в умовах Російської імперії ця функція була покладена не тільки на сім'ю, але й на більші одиниці: сільські, міські та професійні спільноти, поміщицькі господарства. Одним з дисциплінарних локусів, до яких потрапляли в XIX ст. недисципліновані індивіди були арештантські роти цивільного відомства, які особливо було поширені на півдні України.

Ще задовго до створення арештантських рот в 1760 р. влада наділила поміщиків правом відправляти своїх кріпаків, які займаються «злодійством, пияцтвом, та іншими непристойними зухвалими проступками» на поселення до Сибіру [3, Т.15, с. 582]. Заслання таким чином людей не потребувало рішення суду (через непорозуміння з судовими інстанціями це неодноразово підтверджувалося (№29057) [3]), а заслані зараховувалися в рекрутський залік. Дане право разом з поміщиками отримали також спільноти удільних, синодальних, архієрейських, монастирських, купецьких і державних селян. Надання общинам та поміщикам таких прав диктувалося як необхідністю колонізації Сибіру, так і дисциплінарними інтересами.

Визначення меж карної влади поміщиків викликало складнощі, в зв'язку з чим в 1770 р. було видано указ, за яким домашньому суду не підлягали такі злочини як грабіжка та втечі (№13516) [3]. Таким чином, відбувалася законодавча диференціація злочинності, факт якої встановлювався судом, та девіантності, істину якій могли виносити і інші інстанції соціального контролю: сім'я, родичі, поміщики, локальні спільноти. Стереотипи поведінки, які вимагали втручання цих інстанцій чітко були сформульовані в «Уложенні» 1775 р.: непослух батькам, марнотратство, аморальна поведінка, лінь, пияцтво, байдикування, порушення норм сексуальної поведінки та будь-яка поведінка, що суперечить принципам «добронравія» [3, Т. 20, с. 234-235]. Останні були сформульовані в Поліцейському уставі 1782 р. [3, Т.2. с. 464-465]. Особливість даних документів також полягала в тому, що практиці виключення таких індивідів з соціуму шляхом заслання, вони передбачали їх перевиховання через тимчасове ув'язнення в гамівних будинках. Останні не набули значного поширення поза столицями та деякими містами, а тому заслання ще довго залишалося засобом боротьби з девіантністю в більшості населених пунктів імперії.

В Північному Причорномор'ї ідея боротьби з девіантністю дисциплінарними санкціями вперше зустрічається в інструкціях для управління іноземними колоніями. За порушення моральних норм та принципів «добронравія» передбачалися: тимчасове ув'язнення в тюрмі, утримання на хлібові та воді, громадські роботи [3, Т.26, с. 638-644]. Однак, справжнього поширення практики дисциплінування не здатних до адаптації індивідів набули тут після початку державної політики обмеження заслання після створення Арештантських рот цивільного відомства. При створенні чотирьох таких рот в

Північному Причорномор'ї в 1830 р. було вирішено поміщати в них не тільки волоцюг, як це передбачалося при створенні подібних рот в Новгороді та Пскові (1827 р.), але й засуджених на заслання до Сибіру та на каторгу за нетяжкі злочини, та засуджених до утримання в робочих будинках [4, Т.5, с. 704]. Наповнювати роти планувалося тільки з Новоросійських губерній.

В 1834 р. карати ув'язненням в арештантських ротах за пияцтво та «дурну поведінку» отримала Театральна дирекція, спільноти удільних служителів, селян та майстрів (№6791) [4]. Незабаром, право відправляти в арештантські роти отримали і інші інстанції соціального контролю. В 1838 р. право поміщати в арештантські роти, викритих в розпусті чи в інших нетяжких злочинах було надано Московській міщанській спільноті (№11519) [4]. Максимальний термін ув'язнення за присудом спільноти встановлювався в 5 років (бродяги ж мали відпрацювати в ротах 15 років) з подальшим поверненням до попереднього стану. Через чотири роки таке право було поширено і на інші міста, в яких були створені арештантські роти цивільного відомства (№16096) [4]. В 1843 р. дане право отримали і вільні матроські спільноти (№18866) [4], що були утворені в Нікополі та Олешках в 1834 р. – місцях колишніх Микитинської та Олешківської січей (№6745) [4].

Щодо поміщиків, то вони отримали подібне права після видання «Уставу про попередження і припинення злочинів» 1845 р. (№26146) [4]. Разом з цим, як і раніше, при бажанні поміщика позбавитись від кріпака «дурної поведінки» останнього могли відправити на заслання на поселення до Сибіру або на каторгу на Кавказ (№9623) [4].

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні попередні висновки: 1) на території Російської імперії функцію передачі девіантних індивідів до дисциплінарних систем виконували не тільки сім'ї, але й більші одиниці соціального контролю: міські, сільські, професійні спільноти та поміщицькі господарства; 2) участь держави в цих низових ініціативах дисциплінування полягала в визначенні стереотипів нормальної та аномальної поведінки, визначенні суб'єктів соціального контролю та їх повноважень; 3) головними засобами «соціальної фільтрації» в період 1760-1830 рр. залишалось заслання та ув'язнення в гамівних будинках (в містах); 4) за умов кризи заслання в 1820-х рр. воно було частково замінено на практики дисциплінування в арештантських ротах цивільного відомства, які знайшли особливого поширення в Південній Україні. Ґрунтовного аналізу, на нашу думку, потребують причини отримання в Російській імперії функцій передачі індивідів до дисциплінарних систем на вищевказані одиниці соціального контролю, та дослідження масштабів використання арештантських рот на Півдні Імперії для перевиховання індивідів «дурної поведінки». Це дасть змогу відповісти чи було пов'язано виконання таких функцій міськими та іншими спільнотами зі збереженням в них відносин «панування», розглянутих М. Фуко, та зрозуміти наскільки ефективними були спроби Імперії нав'язати соціуму модерні техніки дисциплінування населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эткинд А. Внутренняя колонизация. Имперский опыт России. Москва: НЛО, 2013. 448 с.

2. Зуев И. Проблема «социального дисциплинирования» в немецкой деревне XVI-XVII вв. в работе Матиаса Вебера. Известия ПгПу им. В. Г. Белинского, 2011. №23. С. 412 – 416.

3. ПСЗРИ. Собр.1. : в 45 т. Санкт-Петербург: Типография II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830.

4. ПСЗРИ. Собр.2. : в 55 т. Санкт-Петербург: Типография II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1884.

5. Фуко М. Психиатрическая власть: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1973-1974 учебном году. Санкт-Петербург: Наука, 2007. 450 с.

НАПОЛЕОН - ЛЮДИНА, ЯКА ЗМІНИЛА СВІТ

(Мамренко М. А., вчитель історії та правознавства, аспірант)
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон, Україна

«L'histoire n'est qu'une version de ce qui s'est passé
événements dans notre interprétation»

Napoléon (1769-1821)

Людина, визнана найвідомішим полководцем і найвеличнішим завойовником в історії людства, Наполеон Бонапарт народився 15 серпня 1769 р. у м. Аяччо, на Корсиці, яку тільки що зробила своєю провінцією Франція. У 1784 р. Наполеон закінчив навчання у Королівському військовому училищі в Бріан-ле-Шато і вступив у Військову школу Парижа, в якій навчався на артилериста. У вересні 1785 р., після смерті батька, він отримав чин молодшого лейтенанта артилерії і отримав призначення у гарнізон міста Ля Фер. Товариші Наполеона по службі були вражені його працьовитістю, він спав всього 4-5 години на добу[5].

14 липня 1789 р. у Франції розпочалась революція. Людовіка XVI (1754-1793) було позбавлено влади, а пізніше і голови. Монархія Бурбонів пала. В лютому 1791 р., в розпал революції, Наполеон отримав звання старшого лейтенанта і нове призначення у Гренобль, в артилерійський полк. 10 червня 1792 р. Наполеон разом із родиною переїздить до Марселя. Коли в липні 1792 р. у Марселі почалось повстання прихильників королівської влади, Бонапарт став на бік республіканців і очолив артилерію в армії Жана-Батіста Карло. 19 грудня 1793 р. Наполеон брав участь у штурмі міста-порту Тулон, захопленого роялістами. Саме роль артилерії, якою керував молодий корсиканець зіграла головну роль у захопленні міста. Під час штурму Наполеон особисто очолював одну з колон армії і отримав поранення. За взяття міста Тулон Бонапарт отримав звання бригадного генерала. Це був наймолодший в історії генерал, адже Наполеону було всього 24 роки.

У лютому 1794 р. Наполеона було призначено командувачем артилерією французької армії в Італії. Після повалення, 27 липня 1794 р., диктатури Максиміліана Робесп'єра (1758-1794), Бонапарт був взятий під варту, як прихильник якобінців, де він просидів з 6 серпня по 14 вересня 1794 р. 5 жовтня 1795 р. під час повстання роялістів у Парижі, Баррас (1755-1829), член нового уряду Франції - Директорії, попросив Наполеона допомогти у придушенні заколотників. Бонапарт за допомогою артилерії розстріляв загони повстанців, за що отримав посаду командуючого внутрішніми військами та паризьким гарнізоном[3].

У березні 1796 р. Наполеон одружився на вдові республіканського генерала де Богарне - Жозефіні. 2 березня Бонапарт отримав посаду головнокомандувача французької армії в Італії. Розгромивши війська П'ємонт, Франція отримала Савойю та Ніццу за перемир'ям укладеним з П'ємонтом 28 квітня 1796 р. 10 травня Наполеон розбив австрійські війська і захопив Мілан. До кінця червня австрійці покинули Ломбардію, а в лютому 1797 р. французькі війська захопили австрійську фортецю Мантуя. Після швидкого маршу Наполеона на Відень, Австрія запропонувала укласти мирний договір. За договором, підписаним 17

жовтня 1797 р. у Кампо Форміо, Австрія передавала Франції Ломбардію та звільняла Північну Італію.

Успіхи Наполеона в Італії і потік трофеїв зробили його національним героєм Франції. Директорія пропонує Бонапарту очолити військову кампанію проти Англії, але він відмовився, переконуючи уряд в тому, що необхідно захопити Єгипет, звільнити Середземне море від англійців і погрожувати Британській Індії. У жовтні 1798 р. Директорія відправляє Наполеона на чолі французької армії у Єгипет, що був англійською колонією. Єгипетська експедиція була ризикованою авантюрою і завершилась повною катастрофою, хоча французам вдалося вигнати англійські та турецькі війська з Єгипту, але в країні почалась партизанська війна, розгром адміралом Нельсоном французької ескадри на морі, епідемія чуми, нестача води і провіанту змусили Наполеона покинути Єгипет. 24 серпня 1799 р. Бонапарт повернувся до Франції, французька армія в Єгипті капітулювала[2].

В результаті перевороту 9 листопада 1799 р. Директорія пала, а Наполеон став консулом на 10 років, разом із абатом Жозефом Сієсом (1748-1836) та графом П. Роже Дюко (1747-1816). 25 грудня 1799 р., із прийняттям Конституції VIII року, Наполеон Бонапарт став першим консулом Франції, отримавши майже диктаторські повноваження, з правом призначати членів Державної ради, суддів, чиновників тощо. Він здійснював особистий контроль над військовими, поліцією, адміністративними інституціями країни. Виборні органи місцевого самоврядування замінили префектами та мерами, яких особисто призначав Наполеон. Газети залежали від уряду, оскільки видавалися за рахунок державних субсидій. В країні була створена розгалужена система таємної поліції, яку очолював колишній якобінець Жозеф Фуше (1759-1820). Наполеон гарантував недоторканість власності всім, хто отримав її внаслідок революції. Йому вдалося стабілізувати французьку валюту – франк (з 1795 р.), заснувавши у 1800 р. Французький банк[5].

Більшість французів були прихильні до першого консула, у правлінні якого бачили гарантії від потрясінь часів революції і запоруку стабільності. В березні 1804 р. Наполеон своїм указом запровадив новий кодекс цивільного права. У цих законах мільйони людей, які отримали власність та майно після революції, бачили якусь гарантію у не відновленні старого порядку. У кодексі Наполеона проголошувалась свобода совісті і загальна шкільна освіта, всі французи отримали громадянські права. У липні 1801 р. Бонапарт уклав конкордат (договір) з папою Римським Пієм VII (1742-1823) про дозвіл діяльності католицької церкви на території Франції. Заходи першого консула з реструктуризації внутрішнього боргу сприяли розвитку французької промисловості. Наполеон реформував систему освіти, ініціював будівництво монументальних архітектурних споруд на зразок Стародавнього Риму (Тріумфальна арка, Арка Карузель, Лувр, церква Мадлен, будівля Національних Зборів Франції та ін.).

Очоливши Францію, Наполеон запропонував всім країнам Європи мир, розраховуючи на зворотній ефект. У війні з другою антифранцузькою коаліцією Наполеон розбив головні сили австрійців в Італії у битві при Маренго (14.06.1800р.). 9 лютого 1801 р. з Австрією був укладений вигідний для Франції Люневільський мир, а з Англією – Ам'єнський мирний договір, в результаті яких

Франція отримала лівий берег Рейну, Бельгію, венеціанські володіння Австрії, англійці визнавали усі завоювання французів в Європі і зобов'язувались повернути захоплені французькі колонії. Франція виводила свої війська із Неаполітанського королівства і Папської області в Італії, Мальта поверталась під владу Ордену Іоаннітів. У 1802 р. Бонапарт оголосив себе президентом Італійської республіки. 1803 р. Наполеон уклав Імперський протокол, за яким навколо Франції створювалась конфедерація дрібних німецьких держав («Рейнський союз»). В травні 1803 р. між Францією та Англією знову почалась війна. Бонапарт готував 170-тисячну армію для вторгнення на Британські острови, але після розкриття змови проти першого консулу, Наполеон вирішив коронуватися, змінивши форму правління у Франції на монархічну[1].

19 травня 1804 р. Сенат проголосив Наполеона імператором французів. 2 грудня 1804 р. Наполеон був коронований Папою Пієм VII імператором Франції у соборі Паризької Богоматері. 26 травня 1805 р. Бонапарт проголошений у Мілані королем Італійського королівства. Однозначно, це був триумф молодого імператора французів, який підкорив всю Європу. Австрія 1805 р. почала війну ввівши війська у Баварію. У жовтні 1805 р. Наполеон розбив австрійців під м. Ульма, де вони капітулювали, а 13 листопада захопив Відень. Розгром російсько-австрійської армії в битві під Аустерліце (02.12.1805р.), приніс Бонапарту Пресбурзький мир з Австрією (25.12.1805р.), за яким Франція отримала Венецію, Істрію і Далмацію, Тіроль переходив італійським союзникам Наполеона.

12 липня 1806 р. Наполеон змусив австрійського імператора припинити існування Священної Римської імперії. У січні 1806 р. династію Бурбонів вигнали з Неаполя, і вся Італія підкорилась Наполеону. В результаті перемоги французів, над прусською армією в битві при Йенні і Ауерштедтом (14.10.1806р.) і над російськими військами під Фрідландом (14.06.1807р.), в липні 1807 р. між Росією, Пруссією і Францією був укладений Тільзитський мир, за яким на польських землях було утворено Герцогство Варшавське, Пруссія віддавала Франції землі між Рейном і Ельбою, Росія ставала союзником Наполеона, а Англії проголошували економічну і торгову блокаду. З метою дотримання континентальної блокади Англії, Наполеон 1808 р. вторгся в Іспанію та Португалію, але зазнав поразки від постійної партизанської війни іспанців. Цим скористались Англія і Австрія, що почали воєнні дії проти Франції та отримали перемогу над французами в битві під Асперне (21-22.05.1809р.). Незважаючи на перші невдачі, Наполеон розгромив австрійців і англійців в битві під с. Ваграм (5-6.07.1809 р.) і уклав Шенбрунський договір (14.10.1809 р.), за яким Австрія втратила Іллірію, Зальцбург, частину Карінтії і Тарнопольський округ Галичини, а Західну Галичину приєднано до Герцогства Варшавського[5].

Наполеон створив пишний імператорський двір, серед придворних були і колишні республіканці, і роялісти. Також було створено кілька залежних королівств – Неаполітанське, Голландське, Вестфальське, Іспанське, на чолі яких Бонапарт розставив своїх родичів: брати Жозеф, Луї і Жером стали королями Іспанії, Голландії і Вестфалії відповідно, небожі Євгеній та Жером Богарне – королями Баварським і Вюртемберзьким відповідно, чоловік сестри маршал Мюрат – королем Неаполітанським і віце-королем Італії. У 1809 р. він розчулився із Жозефіною, оскільки в них не було дітей. 2 квітня 1810 р. Бонапарт одружився

на дочці австрійського імператора Марії-Луїзі, яка народила йому сина – Наполеона, проголошеного королем Риму. У 1810-1811 рр. до Франції були приєднані Голландія, герцогство Берг, міста Любек, Бремен, Гамбург.

24 червня 1812 р., з метою встановлення повної гегемонії Франції над Європейським континентом, Наполеон на чолі «Великої армії» (600 тис.) перейшов р. Неман і вторгся на територію Російської імперії. Незважаючи на те, що французькі війська здобули ряд перемог, захопили Смоленськ (04-06.08.1812р.), змусили росіян відступити під Бородіно (07.09.1812р.), вступили у Москву (14.09.1812р.), Бонапарт програв війну з Росією. Поразка в Росії, змінила становище Наполеона у Європі. Війна з новою антифранцузькою коаліцією не принесла йому успіху, хоча армії Росії і Пруссії були розбиті французами під Лютценем (02.05.1813р.) та Бауценем (20-21.05.1813р.). У «Битві народів» (26-27.08.1813р.) під Лейпцигом союзники розбили кількісно менші французькі війська[5]. У січні 1814 р. союзники вторглись у межі Франції, а 31 березня – взяли Париж, змусивши Бонапарта зректися влади: «Імператор Наполеон, вірний своїй присязі, заявляє, що він готовий залишити трон, покинути Францію і навіть піти із життя для блага Франції»[4].

Засланий на о. Ельба, Наполеон, дізнавшись про розбіжності між союзниками на Віденському конгресі, невдоволення народу поверненням старих порядків і Людовіка XVIII Бурбона (1755-1824), втік і 1 березня 1815 р. здійснив висадку у Каннах з 1 тис. гвардійців. 20 березня Наполеон вступив у Париж, де його вітали французи. Армія перейшла на його бік, а Людовік втік. 18 червня 1815р. в останній битві під Ватерлоо Наполеон зазнав поразки від втретє більшої армії союзників VIII антифранцузької коаліції. 23 червня 1815 р. Наполеон вдруге зрікся влади. Його було заслано на о. Св. Єлени, на півдні Атлантичного океану, під охорону англійців. Помер Наполеон 5 травня 1821 р.

Наполеон Бонапарт (1769-1821) зміг упорядкувати «революційний хаос», сформував юридично і політично результати Великої французької революції (1789-1799). Імператор став геніальним полководцем в історії людства і зумів перетворити власні військові успіхи у політичну владу Імперії у Франції (1804).

Присвячується 200-тим роковинам з дня смерті Наполеона

ЛІТЕРАТУРА

1. Бонапарт. Александр Дюма. Изд.: Азбука. 2012. 256 с.
2. Египетский поход. Наполеон Бонапарт. Изд.: Азбука. 2012. 432 с.
3. Максимумы и мысли узника Святой Елены. Наполеон Бонапарт. Изд.: Азбука. 2012. 224 с.
4. Наполеон. Афоризми та крилаті вислови. Пер. І.Андрущенко. Вид.: Арій. 2014. 128 с.
5. Тарле Е. В. Наполеон. М.: Государственное социально-экономическое издательство. 1939. 352 с.

ЩО ВІДОМО УКРАЇНІ ПРО БОЛГАРІЮ? (ОГЛЯД КНИГИ “СЕСТРА МОЯ, СОФІЯ”)

(Сасенко Д.-Х., Великова С. І., д-р, Доцент)

Пряшівський університет у Пряшеві, Пряшів, Словаччина

Для України Болгарія є слов'янською православною сестрою з південних земель, що впродовж довгого історичного процесу разом з прямою спадкоємицею Київської Русі міцно сплелася долями [1, 3]. Ця спільна історія являє собою величезний простір для вивчення та обіцяє дати багаті та подеколи непередбачувані плоди. Проте перш за все цей простір необхідно побачити, відкрити для суспільства.

Це завдання поставила перед собою українська журналістка та громадсько-культурна діячка Лариса Івшина. З 1997 року вона є головною редакторкою всеукраїнської газети суспільно-політичної тематики “День”. Під керівництвом Івшиної в 2002 році було створено Бібліотеку “Україна Incognita”, з-під крила якої в 2016 році вийшла друком книга “Сестра моя, Софія”. Свій погляд на сучасний стан знань про Болгарію, поширених серед українського суспільства, вона висловила у передмові до видання: *“Молоде покоління українців, принаймні ті з них, з ким доводилось спілкуватись, майже нічого не знають про Болгарію – маємо тут повний вакуум. Старше ж покоління, сформоване за радянських часів, має абсолютно перевернуто бачення історії Болгарії”* [2, с. 4]. Вважаємо, що ці спостереження порушили питання про створення нового об'єктивного та правдивого образу Болгарії, її історії та культури в свідомості українців. На основі огляду “першовідкриття” болгарського історико-культурного простору для українського суспільства, яким стала видана в 2016 році книга “Сестра моя, Софія”, відповідаємо на питання “що відомо Україні про Болгарію?” з акцентом на головних історичних точках дотику цих двох країн.

Видання “Сестра моя, Софія”, зібрало майже чотири десятки статей, що охоплюють широку суспільно-політичну, культурну та історичну проблематику болгарсько-українського розвитку. Покликанням видання було зробити перший крок у поширенні знань про болгарсько-українські відносини та створенні історико-культурного образу Болгарії. Наскрізною ідеєю книги є слов'янське та православне сестринство України та Болгарії, що є одним з визначальних аспектів дослідження цього цивілізаційного простору. Символ цього сестринства автори публікації вбачають не лише в букві “Аз” із створеної Кирилом та Мефодієм болгарської глаголиці, що має у основі хрест. Глибинним символом цього зв'язку були та залишаються передусім храми Софії – Мудрості Божої.

“Сестра моя, Софія” складається з передмови та чотирьох розділів, в які увійшли статті двадцяти авторів, чотири інтерв'ю та цикл лекцій - імпрізованих бесід відомого українського професора. В кінці книги наведено найважливіші дати з історії Болгарії в контексті історії України та інформацію про упорядників і авторів видання. Статті упорядковано в такій послідовності, щоб у читача склалося системне уявлення про Болгарію, її історію та відносини з Україною. Перші статті мають на меті ознайомити читача з цією державою. Автори кожного наступного розділу подають інформацію складнішу для розуміння, аніж в

попередній частині книжки. Тож в певному сенсі “Сестра моя, Софія” є підручником, який покликаний поступово, проте зі зростаючою інтенсивністю викладу створити чітке уявлення про культурно-історичні відносини України та Болгарії. Тематика деяких статей збігається: Святослав Хоробрий та його наміри щодо Болгарії, діяння Кирила й Мефодія і їх учня Климента Охридського, питання історичного духовного розвитку на теренах України й Болгарії. Розглядаючи цілісний зміст книги бачимо, що дотримання хронології подій, описаних у статтях, було важливим для упорядників: від найдавнішої доби слов'янських народів до наших днів. Друга половина четвертого розділу веде читача до порівняння нещодавніх та сучасних векторів руху описаних країн: проєвропейської Болгарії та невизначеної в своїх діях України.

Перший розділ “Уроки болгарської” має на меті ознайомлення читача з культурно-історичною проблематикою Болгарії. До нього увійшли три статті: “Країна, в якій починаються і не закінчуються Балкани” Андрія Любки, “Який народ є непереборним?” Ігоря Сюдюкова та “Моя Болгарія” Дмитра Степовика. Автор першої статті подає основні географічні відомості про Болгарю, які значною мірою визначили всі наступні історичні події, описані в книзі, а також пояснює, чому болгари часто говорять, що їхня країна — міст між Сходом і Заходом, місце зустрічі двох цивілізацій. Стаття Ігоря Сюдюкова є стислим оглядом болгарської історії, з наголошенням на тому, що болгари є одним з найстаріших державотворчих слов'янських народів Європи. Автор окремо зупиняється на періоді розквіту слов'янської писемності за часів царів Бориса та Симеона. Розділ “Уроки болгарської” завершує стаття “Моя Болгарія”, в якій Дмитро Степовик описує двадцять років своїх досліджень цієї країни, процес вивчення мови, подорож до Болгарії та співпрацю з відомими тамтешніми науковцями та митцями.

Статті другого розділу книги “Витоки” описують період болгарської історії з VI по XI століття. В першій статті “Аспарух, Кубрат та інші” Григорій Халимоненко розповідає *“звідки пішла болгарська земля”*, починаючи з найдавнішої доби слов'янських народів, а закінчує періодом панування царя Бориса I, коли *“єдиний народ допомогла створити спільна релігія”*. Стаття “Несподівана Київська Русь” Ігоря Смешка описує зв'язок Святослава Хороброго, останнього нехристиянського правителя Київської Русі, з Болгарським царством. Тему “ролі особистості в історії” продовжує Ігор Сюдюков в публікації “Подвиг великого фракійця”, описуючи життя та діяння Спартака, якого вважає прадавнім героєм болгарського народу. Після цього до тематики Київської Русі та Болгарії повертається Володимир Ричка статтею “Дунайсько-болгарська спадщина Святослава Славного”. До проблематики болгарсько-києворуських відносин за часів Святослава в другому розділі ще звертаються стаття Ігоря Сюдюкова “Велика війна за дунаєм” та інтерв'ю Романа Гривінського з істориком Олександром Алфьоровим “У пошуках величчя”. Тему історичного контексту українсько-болгарських відносин продовжує стаття “Чим жили, що думали, яким богам молились” Ігоря Шпіка, що описує болгарські джерела пізньосередньовічної української духовності. В розділі “Витоки” суто болгарської тематики є стаття “Івайло, цар народний” Ігоря Сюдюкова та публікація Петра

Кралука “Балканський отаман” про письменника і політичного діяча Михайла Чайковського.

Третя частина книги “Володарі. Мислителі. Повстанці” охоплює історію XIII - XIX століть та пояснює її через призму пізнання особистості. Дві статті: “Мова нашого первослова” Олени Чмир та “Апостоли слов'ян на українських землях” Петра Кралука описують роль Кирила й Мефодія в історії України та Болгарії, а також процес виникнення їхньої писемно-літературної традиції. Цю тему Петро Кралука продовжує в статті “Вплив давньоболгарської культури на культуру Київської Русі”. До релігійної тематики звертаються Володимир Ричка в статті “Афон.

Про роль Михайла Драгоманова в болгарській історії написала Антоніна Якімова. Її стаття “Для Болгарії й для України” охоплює весь період перебування Драгоманова в Болгарії, якого болгари знали як публіциста і політика, що в своїх статтях захищав інтереси болгарського народу. Перебуванню на цих землях племінниці Драгоманова Лесі Українці присвячено дві статті з книги: “Половина серця й душі залишилася за Дунаєм...” Антоніни Якімової та “Тут у мене є багато роботи” Володимира Панченка. Час, проведений у Болгарії, дав поштовх для творчості Лесі Українки після 1895 року та вимагає належної уваги дослідників її мистецтва. Видатним болгарським особистостям присвячені статті “Герої не вмирають” Ігоря Сюдюкова про Христо Ботева та “Людина не житиме у ярмі”, присвячена творчій спадщині Івана Вазова. Ігор Сюдюков звертає увагу на той факт, що перлину болгарської літератури — роман “У ярмі” було написано в Одесі, в кінці 80-х років XIX століття, коли на українських землях зароджуються перші паростки національного руху. Завдяки цьому та зверненні автором уваги на особистість Івана Шишманова — зятя Михайла Драгоманова, міністра освіти Болгарії, який своїми зусиллями досягнув видання роману Івана Вазова в 1890 році, спостерігаємо точки дотику Болгарії та України в історії.

Статті останнього розділу “Досвід Фенікса” покликані відповісти на поставлені раніше питання: “як Болгарія відновила державність?”, “як звернула мову, культуру, ідентичність?”; і найголовніше для українців, маючи на увазі західний вектор руху держави, “чому Україні не “вдалося” — як Болгарії?”. В цьому розділі Борис Соколов описує події російсько-турецької війни 1877-1878 років в публікації “Хрест на святій Софії”. В наступних статтях Ігор Сюдюков описує прорахунки болгарських політиків в Першій світовій війні, а Сергій Кот звертається до постаті першого посла Української держави в Болгарії Олександра Шульгина. Особистості та діяльності Християна Раковського присвятив статтю Юрій Шаповал. В наступній публікації автор звернувся до особистості болгарського комуністичного руху Георгія Димитрова. Питання історичної ролі Димитрова продовжив Сергій Грабовський в статті “Сталін і сталінізм очима генсека комінтерну”. Про долю Болгарії після Паризької мирної конференції написала Ірина Еткіна в статті “Пошук третього шляху, або Болгарія між двома світовими війнами”, а Борис Соколов описав болгарське існування “між двома диктатурами” в Другій світовій війні. Ще дві публікації Ігоря Сюдюкова створили портрети болгарських політиків Тодора Живкова та Желю Желева. Доповнили розділ інтерв'ю з болгарським істориком Іво Інджевим та експрем'єром Болгарії Іваном Костовим. В своєму завершенні “Досвід фенікса”

повернувся до історичних витоків циклом лекцій-бесід “Ефект високого неба” Сергія Кримського та статтею “Простір Софії” Оксани Пахльовської.

“Сестра моя, Софія” не лише надає відомості про Болгарію, але й проводить паралелі між Болгарією, котра дійшла до своєї західної мети, та Україною, яка вчасно не обрала Європу. Книга нагадує, що Київ і Софія – серця двох православних сестер, що віками виборювали свою державність, своє право на культуру, на віросповідання, яке для обох було джерелом знання та духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губерський Л. В. (Ред.). Українська дипломатична енциклопедія. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. – С. 797.
2. Івшина Л. (Ред.). Сестра моя, Софія. Київ: ТОВ “Українська прес-група”, 2016. – С. 488.
3. Калиганов И. И. Болгарская литература IX-XIII вв. Очерки истории культуры славян. Москва: Индрик, 1996. – С.327-341.

**ПОСТАНОВА ЦК КПУ ВІД 18 ЛЮТОГО 1967 р. «ПРО ПІДГОТОВКУ І
ВИДАННЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В РЕСПУБЛІЦІ» У
КОНТЕКСТІ ЗМІН У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ
УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 26-ти ТОМАХ»**

**(Черняхівська О. М., начальник видавничого відділу)
Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»,
Київ, Україна**

З нагоди завершення 1965 р. підготовки «Української радянської енциклопедії» у 17-ти томах й визначенням перспектив енциклопедичних проєктів УРСР 28 грудня 1965 р. було ухвалено постанову ЦК КП України «Про завершення видання “Української Радянської Енциклопедії”». У документі зазначали, що, враховуючи зростаючий попит населення на енциклопедичну літературу, було передбачено підготовку «Енциклопедії народного господарства Української РСР», «Української сільськогосподарської енциклопедії», «Енциклопедії кібернетики» й чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України» («РЕІУ») [1].

У постанові зобов'язували Президію АН УРСР, Міністерство сільського господарства УРСР й Комітет по пресі при Раді Міністрів УРСР спільно з Головною редакцією УРЕ щодо кожного запроєктованого енциклопедичного видання «підготувати й подати на розгляд ЦК КП України проєкт, обсяг, строки видання, тираж та економічні показники» [1, с. 171].

Апарату ЦК КП України знадобився доволі тривалий час, аби виконати це рішення, узагальнити пропозиції академічних установ, Мінсільгоспу, Держкомпреси й Головної редакції УРЕ. Лише 31 жовтня 1966 р. ЦК КП України було адресовано доповідну записку «Про підготовку і видання нових енциклопедій в республіці», підписану секретар ЦК з ідеології А. Д. Скабою та заввідділу науки і культури ЦК Ю. Ю. Кондуфором [2].

Там стверджували, що на виконання постанови відділ науки і культури ЦК Компартії України спільно з Президією АН УРСР та Головною редакцією УРЕ розробили по кожному з цих видань проєкти з відомостями про характер цих енциклопедій, їхній обсяг й терміни виконання [2, арк. 99].

Для загального науково-методичного керівництва підготовкою галузевих енциклопедій, що його мала забезпечувати Головна редакція УРЕ, пропонували підтримати пропозицію Президії АН УРСР щодо затвердження Наукової ради Головної редакції УРЕ. Одночасно академічне керівництво мало розробити й затвердити Положення про Головну редакцію УРЕ, в якому визначити розподіл прав і обов'язків Головних редколегій окремих видань, їхні взаємовідносини з Науковою радою й керівництвом Головної редакції УРЕ [2, арк. 102].

Попри те, що у центрі уваги доповідної А. Д. Скаби й Ю. Ю. Кондуфора були чотири республіканські галузеві енциклопедії, які ще мали створювати, а підготовка багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» (далі – ІМІС) тривала вже п'ятий рік поспіль, їй також знайшли місце у документі. Щоправда, у переліку видань, підготовка яких вже «завершується»: «Відповідно до нових завдань, що ставляться перед Головною редакцією Української Радянської

Енциклопедії АН УРСР, а також враховуючи *завершення підготовки і видання «Українського Радянського Енциклопедичного Словника», «Історії українського мистецтва», «Історії міст і сіл Української РСР», «Історії Академії наук Української РСР»,* необхідно доручити Президії Академії наук внести відповідні зміни в організаційну структуру Головної редакції Української Радянської Енциклопедії» [2, арк. 102] (виділення наше. – О. Ч.).

Третій пункт меморандуму безпосередньо стосувався проєкту ІМІС, насамперед науково-методичних й науково-організаційних засад його виконання. Так, пропонували зосередити усю роботу з підготовки й видання багатотомної ІМІС в одній установі – Головній редакції «Української Радянської Енциклопедії» АН УРСР. Для цього вносили пропозицію «підпорядкувати Головній редакції УРЕ відділ історії міст і сіл УРСР Інституту історії АН УРСР та прикомандированих до нього наукових працівників (всього 14 чол.) з інших установ Секції суспільних наук АН УРСР до завершення роботи над виданням “Історії міст і сіл Української РСР”». Науково-методичне керівництво проєктом пропонували покласти на Головну редколегію ІМІС, затверджену постановами ЦК КП України від 29 травня 1962 р. й 7 лютого 1964 р.

Відповідні зміни у науково-організаційному забезпеченні виконання багатотомної ІМІС, запропоновані доповідною Ю. Ю. Кондуфора – А. Д. Скаби, ввійшли п'ятим пунктом у проєкт постанови ЦК КП України «Про підготовку і видання нових енциклопедій у республіці». Там так згадано про ІМІС: «На зміну постанови ЦК КП України від 7 лютого 1964 р. покласти відповідальність за підготовку і видання «Історії міст і сіл Української РСР» на Головну редакцію Української Радянської Енциклопедії АН УРСР.

З метою зосередження всієї роботи по підготовці вказаного видання в Головній редакції УРЕ підпорядкувати їй відділ історії міст і сіл УРСР Інституту історії АН УРСР з прикомандированими до нього науковими працівниками (всього 14 чол.).

Науково-методичне керівництво підготовкою «Історії міст і сіл Української РСР» покласти на Головну редакцію [редколегію] цього видання, затверджену постановами ЦК КП України від 29 травня 1962 р. та 7 лютого 1964 р.» [2, арк. 103].

4 листопада 1966 р. проєкт рішення ЦК Компартії України «Про підготовку і видання нових енциклопедій у республіці», завізований президентом Академії наук Б. Є. Патонем, Ю. Ю. Кондуфором, А. Д. Скабою й заступником голови РМ УРСР, головою Редколегії ІМІС П. Т. Троньком, було внесено до порядку денного засідання Політбюро ЦК КПУ. Доповідав із цього питання відповідальний за його підготовку завідувач відділу науки і культури ЦК Ю. Ю. Кондуфор. У обговоренні взяли участь троє членів Політбюро: секретар ЦК КПУ В. І. Дрозденко, голова Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицький й перший секретар ЦК КПУ П. Ю. Шелест. Вирішили відкласти розгляд питання й доручити А. Д. Скабі, Голові Головної редколегії ІМІС П. Т. Троньку, Б. Є. Патону, головному редактору Головної редакції УРЕ М. П. Бажану й Ю. Ю. Кондуфору «додатково вивчити це питання і пропозиції подати ЦК КП України» [3, арк. 16].

16 лютого 1967 р. завідувач відділу науки і культури ЦК Ю. Ю. Кондуфор адресував ЦК КПУ чергову доповідну «Про підготовку і видання енциклопедичної літератури в республіці», у якій проєкту ІМІС було присвячено

третій пункт з двох лаконічних абзаців: «3. Доцільно також вирішити питання про зосередження всієї роботи по підготовці і виданню багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» в одній установі – Головній редакції Української Радянської Енциклопедії АН УРСР.

Науково-методичне керівництво підготовкою вказаного видання доцільно покласти на Головну редколегію «Історії міст і сіл Української РСР», затверджену постановами ЦК КП України від 29 травня 1962 р. та 7 лютого 1964 р.» [4, арк. 104].

Того ж дня 16 лютого 1967 р. до Політбюро ЦК КПУ було надіслано подання за підписами А. Скаби, П. Тронька, Б. Патона, М. Бажана та Ю. Кондуфора: «У відповідності з рішенням Політбюро ЦК КП України від 5 листопада [4 листопада] 1966 р. нами додатково вивчено питання про підготовку і видання нових енциклопедій в республіці.

У проекті постанови і доповідній записці з цього питання враховані пропозиції, що були висловлені на засідання Політбюро ЦК КП України.

Подаємо вказані матеріали на розгляд Політбюро ЦК КП України» [4, арк. 126].

18 лютого 1967 р. на засіданні Політбюро ЦК КП України нарешті було затверджено постанову ЦК КПУ «Про підготовку і видання енциклопедичної літератури в республіці». В обговоренні цього питання взяли участь лише двоє осіб – секретар ЦК КПУ з ідеології А. Д. Скаба й перший секретар ЦК КПУ П. Ю. Шелест [4, арк. 97].

Щодо багатотомної ІМІС в ухвалі ЦК КП України з певними редакційними нюансами було зафіксовано попередні пропозиції апарату ЦК й Президії АН УРСР: 1) на зміну постанови ЦК КПУ від 7 лютого 1964 р. загальне керівництво підготовкою ІМІС покладалося на Головну редколегію видання; 2) публікацію усіх томів проекту мала здійснити Головна редакція УРЕ; 3) задля концентрації усієї роботи з підготовки й видання ІМІС у Головній редакції УРЕ останній підпорядковувався відділ ІМІС Інституту історії АН УРСР [4, арк. 98-99].

Підготовку декретованих грудневим рішенням ЦК КП України 1965 р. енциклопедій здійснювали згідно з постановою ЦК КПУ від 18 лютого 1967 р. «Про підготовку і видання енциклопедичної літератури в республіці». Цю ухвалу республіканського компартійного керівництва формально легітимізувала однойменна постанова Ради Міністрів УРСР № 289 від 7 травня 1967 р. [1, с. 171]. Цими ж документами внесено й вищезгадані науково-методичні й науково-організаційні зміни у підготовку й видання проекту ІМІС

ЛІТЕРАТУРА

1. Борчук С. М. «Радянська енциклопедія історії України» – перша історична енциклопедія в УРСР. *Український історичний журнал*. 2013. № 4. С. 170-192.
2. ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 1. Оп. 6. Спр. 4034. Арк. 99-104.
3. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 3971.
4. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 4077.

ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ: НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

(Щипанова О. О. к.ю.н., доцентка, Бжасо Е. В., студентка)
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Стаття 35 Конституції України гарантує кожному право на свободу світогляду і віросповідання [1], яке є одним з невід'ємних складових загальнолюдських цінностей та основних демократичних принципів будь-якої держави. Наявність у законодавстві чіткого механізму регулювання права на свободу віросповідання є дуже важливим, адже це забезпечує людей свободою від будь-яких переслідувань на релігійному ґрунті та гарантує кожному можливість захисту свого права у разі порушення.

Дослідженням проблем правового регулювання права на свободу віросповідання присвячені праці таких вчених, як Ю. В. Кривенко, Р. О. Стефанчук, М. І. Марчук, Є. В. Ткаченко, П. М. Рабінович, С. В. Шевчук, Г. Л. Сергієнко, Д. О. Вовк, М. М. Палінчак, М. В. Лубська, Р. А. Подопрігора та інших. І майже усі науковці наголошували на недосконалості механізму регулювання права на свободу совісті і віросповідання в українському законодавстві, зокрема в Цивільному кодексі України.

Створення належного механізму реалізації права на свободу віросповідання є актуальною задачею, адже на практиці не поодинокими є випадки переслідувань осіб через їх переконання чи релігію. Так, окупація Криму стала викликом сучасній системі захисту прав людини, адже усе пов'язане з Україною на півострові зазнало переслідування. Разом з російським законодавством на окуповану територію поширилась і політика нетерпимості до православних конфесій, відмінних від православних церков Московського патріархату. Зараз окупаційна влада в Криму здійснює утиски Української православної церкви Київського патріархату. Всього за рік окупації свою діяльність на півострові припинили 38 з 46 парафій УПЦ КП [4]. При цьому Міжнародним пактом про громадянські і політичні права від 19.10.1973 р. № 2148-VIII, який був прийнятий ООН, учасницею якої є в тому числі і Російська Федерація, визначається, що ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір [2]. Також нормативне регулювання права на свободу світогляду та віросповідання міститься у ст.9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 18 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. та інших міжнародних нормативно-правових документах, які є обов'язковими для виконання будь-якою країною. А отже жодні утиски людини через її особисті релігійні переконання або віросповідання є забороненими на міжнародному рівні.

На національному рівні право на свободу совісті та віросповідання передбачене Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 31.01.2019 р. № [2673-VIII](#), у статті 3 якого зазначається, що кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу

одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання [3].

Хоча Книга друга Цивільного кодексу України регулює низку основоположних особистих прав і свобод людини, але права на свободу віросповідання бракує у цьому переліку. Зміст ст. 288 ЦК України – право на свободу – певною мірою включає регулювання права на свободу віросповідання, адже за цією статтею забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу [5], у тому числі й на релігійному підґрунті, але конкретного механізму регулювання саме права на свободу віросповідання зазначена стаття, звісно, не містить.

Іншим недоліком чинного законодавства, на нашу думку, є те, що нормативно-правове регулювання права на свободу віросповідання зосереджено переважно на аспекті здійснення колективного віросповідання, що реалізується через релігійні організації. В той же час, сфера приватного релігійного життя окремої особи та її захист від небажаного втручання залишається майже не врегульованим та позбавленим належних правових гарантій. Такий висновок напрашується на підставі аналізу положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», в якому наявний достатньо чіткий порядок утворення та реєстрації релігійних організацій, але майже не йдеться про одноосібне сповідання релігії та відправлення релігійних культів. Тому внесення змін до ЦК України, а саме доповнення його статтею 288-1, яка б передбачала право особи на свободу віросповідання, в тому числі і право на одноосібне відправлення релігійних культів у громадському місті, є доречним та актуальним завданням, що наблизить національне законодавство до європейських стандартів.

Отже, в цивільному законодавстві існує прогалина правового регулювання права на свободу віросповідання та його захисту, внаслідок чого непоодинокими є випадки переслідувань осіб на релігійному ґрунті, утиски Української православної церкви Київського патріархату на окупованому Кримському півострові, що є прямим порушенням норм міжнародного права та прав віруючих, що закріплені у багатьох міжнародних угодах.

Для усунення подібної ситуації, на нашу думку, доречно внести зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та ЦК України, доповнивши їх статтями, які б гарантували кожному право на свободу віросповідання, містили детальний механізм його реалізації, у тому числі і щодо одноосібного сповідання релігії та відправлення релігійних культів, а також передбачали належний механізм правового захисту сфери приватного релігійного життя особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р. № 2148-VIII (ратифікований Україною 19.10.1973 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 31.01.2019 р. № 2673-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 25. ст.283). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

4. Релігійна окупація: утиски Української православної церкви Київського патріархату в Криму. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/religijna-okupatsiya-utysky-ukrajinskoji-pravoslavnoji-tserkvy-kyjivskoho-patriarhatu-v-krymu/>

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №№ 40-44. ст.356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

УКРАЇНЦІ ТА ТЮРКСЬКІ НАРОДИ: ТОЧКИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

(Яковець О. Є., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Науковий керівник: Антощак М. М.,

к. іст. н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Актуальність дослідження полягає в тому, що характер відносин українського та багатьох тюркських народів комплексно вплинули на сучасний стан української культури, хоча цей факт переважно ігнорується або трактується в негативному світлі. Спостерігаємо ми і зворотній вплив на культуру тюркських народів, які контактували з українцями. Тюркський чинник відіграв помітну роль в етногенезі українців, натомість «українська кров» дає про себе знати на тюркських землях. Тож важливим завданням для обох сторін спілкування є формування позитивного ставлення одне до одного.

Ступінь досліджуваності проблеми. У сфері української гуманітаристики працює чимало дослідників, які вивчають історичні, культурні, релігійні, політичні аспекти відносин українського та тюркських народів, їхні генезу та сучасний стан. Принципове значення для розробки теми дослідження мають праці таких відомих українських істориків – А. Іванця, В. Сергійчука, П. Овчаренка, С. Громенка, С. Плохія, А. Забловського, А. Баскакакової, П. Кралюка та інших. Звернення до їх праць сприяло проведенню широкого аналізу теми нашого дослідження.

Метою дослідження є надання узагальненого погляду на відносини між українцями і тюрками, що склалися протягом століть, відстежити взаємовплив культур.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові принципи аналізу, об'єктивності, неупередженості, цілісності світоглядного та методологічного плюралізму. Для вирішення завдань поставлених у дослідженні, було використано ряд основних методів: системного аналізу, історико-генетичного аналізу, компаративного вивчення. Важливим методом дослідження стала сучасна герменевтика як засіб тлумачення не лише текстів, а й богословських дискурсів.

Сутність дослідження. До тюркських народів, що будь-коли контактували з українцями, можна віднести аварів, булгар, хозарів, печенігів, половців, чорних клобуків, монголів, кримських татар та турків [1, с. 3].

Ставлення українців до тюркського світу не було і не є однозначним. Українці контактували з тюрками більше тисячі років. Часто це були воєнні конфлікти, хоча в певні часи, коли вони співпрацювали. Загалом, українці ставилися до турків якщо не вороже, то з пересторогою. Аналогічну ситуацію можна спостерігати у ставлення турків до українців, зокрема у турків [1, с. 4].

Таке ставлення одних до інших можливо пояснити. Адже українці й турки належали до різних цивілізацій. Як правило, їх розділяли й релігійні бар'єри, що мали і продовжують мати чимале значення [1, с. 4].

Склалося так, що українці в минулих століттях вели осілий спосіб життя, були землеробами. Натомість тюркські народи, які проживали поруч із ними,

переважно належали до кочівників і займалися скотарством. Звісно, були й винятки. Наприклад, серед українців існували етнічні групи, що переважно займалися скотарством (мешканці Карпат). Так само серед представників тюркських народів, котрі проживали в Північному Причорномор'ї, зустрічалися землероби. Та все ж, попри ці винятки, протистояння українців і тюрків можна трактувати як протистояння землеробської і кочової цивілізацій [2, с. 112].

Сучасна українська нація постала в результаті взаємодії слов'янських і тюркських етносів. Українці розмовляють однією зі слов'янських мов, але в ній чимало тюркізмів. Також «співучість» української мови є результатом тюркських впливів. У традиційній культурі українців переважають слов'янські елементи, але ж у козацькому одязі простежуються тюркські елементи [1, с. 5].

Основні висновки. Не дивлячись на вагомий внесок тюрків у формування культури українців, а значить й української нації загалом, з огляду на різні причини, було і є намагання затушувати тюркський слід в цих процесах. Тюркські ж народи, переважно, представлено в негативному світлі.

Прийшов час об'єктивно подивитися на історію довготривалих відносин українського і тюркського етносів. Не демонізувати конфлікти, але й не ідеалізувати взаємодію між цими двома сторонами, що представляли різні цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кральнок П. М. Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців і тюркських народів. Харків: Фоліо, 2018. С. 3-5.
2. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. С. 112-114.

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

THE IMPORTANCE OF PRONUNCIATION – A SIGNIFICANT PILLAR IN
TEACHING ENGLISH.

(Usatîi Larisa, Ph.D., Candidate, lecturer)
State Pedagogical University „I. Creangă”, Chişinău, Moldova

Pronunciation is one of the most difficult aspects of English to acquire and the target of comfortable intelligibility. It is the *most important and significant problem* that non-native English speakers must face when studying English that can lead to positive or negative impression, misunderstanding and any kind of ineffective communication.

Pronunciation refers to the production of sounds that we use to make meaning. It includes attention to the particular sounds of a language (segments), aspects of speech beyond the level of the individual sound, such as intonation, phrasing, stress, timing, rhythm (prosodic aspects), how the voice is projected (voice quality) and, in its broadest definition, attention to gestures and expressions closely related to the way we speak a language [5].

Foreign language pronunciation is a specific phenomenon as a manifestation of the non-native phonic system and learner's ability and potential to for foreign language acquisition. An individual aspect plays a much more important role here than the language levels. Each learner has some potential for foreign language acquisition that is determined not only by the physiological and mental functions but also by the influence of lingual and extra lingual environment. However, the acquisition of reasonable pronunciation by some learners without any effort from the side of the teacher depends on several factors. To sum up, the role of pronunciation in teaching English is not just only a cognitive 'knowing-that' but it is also a physical 'knowing-how' confirming the success of practical phonetic training combined with adequate theoretical information.

English may be one of the most difficult languages in the world to pronounce. *Pronunciation* is the most important and difficult problem that non-native English speakers have to face when studying English. Improper pronunciation can lead to negative impression, misunderstanding and ineffective communication. Learners with good communication skills are likely to be understood even though they make errors in other areas, whereas learners with *bad pronunciation* will not be understood, even if their grammar is perfect. Learners who have bad pronunciation feel lonely, employment difficulties, avoid speaking in English, limited opportunities for further study. If the sound of a word differs it may lead the listener to some other meanings, and if this happens, it is very much obvious that it's not a proper communication. Everybody judges people by the way they communicate, and so learners with poor pronunciation can be judged as uneducated, lack of knowledge in pronunciation or incompetent. So learners should have knowledge about the pronunciation. Many learners find pronunciation a difficult aspect of English to acquire.

It is a sad thing to think that all over the world teachers are busily teaching incorrect *pronunciation* to thousands of people daily. They do this because they do not understand the importance of correct pronunciation from the beginning; and they have not realized how much trouble one must take to learn to pronounce a foreign language

correctly. Few of them know how difficult it will be for students to learn correct pronunciation when they have been taught the wrong one first – and taught often with painstaking assiduity. Is it not that teachers cannot teach correct pronunciation because their own teachers did not master the foreign sounds correctly, because no insistence on correctness was made at their training colleges or by their inspectors, education officerers and headmasters? To some extent this is true, but it is also because they themselves did not make up their minds to train their own ears *to hear correctly*, and to learn how the sounds were really made. The ultimate responsibility rests on the individual. Always, we may be sure, he could have found out what to do.

The first impact of any language comes from the spoken word. The basis of all language is sound. Words are merely combinations of sounds. It is in these sound sequences that the ideas are contained.

Listening is the first experience; the attempt to understand accompanies it. The acquisition of a good pronunciation depends in large measure on the listening of the learner with care and discrimination. The hearing of a given word calls for the acoustic image of that word from which a meaning is obtained. Therefore teaching pronunciation is of great importance for developing hearing and speaking habits and skills in pupils.

Here are four reasons to teach pronunciation. They are powerful because they cover all language activity; the physicality of pronunciation; the psychological impact of pronunciation

1. Pronunciation applies to all four skills. Pronunciation is not just part of speaking aloud. Pronunciation is active whenever the inner voice is active, when rehearsing a phrase internally, when writing, and even when thinking, when remembering a phone number. Pronunciation is active even when reading silently. In fact pronunciation is active during all 4 skills as well as during thinking and remembering [3].

2. Pronunciation improves listening. The mouth teaches the ear. Learning pronunciation 'in the mouth' improves discrimination 'in the ear'. Pronunciation is in the ear as well as the mouth. According to the behaviourist view of language learning the ear teaches the mouth, so that listening comes before speaking. But the mouth also teaches the ear. You know this from when you have learned to make a new pronunciation and suddenly you find you can hear it clearly. Or when you have learnt to say a rapid colloquial expression such as *wassatime* (what's the time) or *owjado* (how d'you do) and find you can suddenly hear it clearly. What the mouth can say becomes accessible to the ear to hear [1].

3. Pronunciation is the physical aspect of language. It is the result of muscular coordination, and is not so different from learning to dance, or other physical learning. Grammar, vocabulary and meaning are often taught cognitively, but pronunciation is physical. Use the natural muscular memory of the body to provide memory hooks for words and phrases, to provide the experience of living the language and bringing it to life.

4. Pronunciation affects self esteem. The impact of feeling a more competent speaker and a more competent listener gives a sense of capability, a taste of potential mastery. All learners are capable of modifying their pronunciation in order to be better understood, to better understand, and to better enjoy the new language. Pronunciation

is vital to proper communication because the incorrect use of pronunciation inevitably leads to the message being misunderstood by the recipient [2].

In what follows, the information presented proves the importance and necessity of adequate pronunciation.

Pronunciation is important in the English language. Dialects may differ from place to place, but clear and correct pronunciation is critical in getting one's message understood. Proper *pronunciation* ensures a native speaker understands the words and can comprehend the message being transmitted. Mispronunciation of words in English results in a breakdown in communication as the meaning and intent of the message may alter dramatically or lose altogether. Words such as "affect" and "effect" are a prime example of this. A direct effect of *improper pronunciation* is that those who mispronounce English words may be construed as illiterate or less literate. It may affect an individual's performance either at school or work. It could also lead to discrimination as well. A critical aspect of proper pronunciation is enunciation where one must use the aspects of phonics to correctly articulate words. Students who are looking forward to improve pronunciation have a range of options at hand, all of which can be classed into two major groups i.e. classroom learning and self-learning. Classroom learning offers students the option of practicing their pronunciation in the presence of a group of peers. However, this may have adverse effects due to the increasing pressure of performing in front of an audience of one's peers. The ideal way to improve pronunciation is constant practice and use. This method is perfectly facilitated by the internet. Online learning resources provide an excellent source for students as they enable students repeatedly to hear the words they wish to pronounce enunciated in the correct form as many times as they require without having to feel uncomfortable.

To teach pronunciation effectively, you need several types of knowledge:

- You need to know the facts about pronunciation: How speakers' mouths move when they produce the sounds of language, and how word stress, rhythm, connected speech, and intonation work.
- You need to understand and be able to predict the kinds of problems your students might have with pronunciation and why they happen.
- Include more than just "repeat after me." Having students listen to a recording or to the teacher's voice and then repeat is a useful part of a pronunciation lesson, but by itself it is not enough.
- Encourage students to use more than one of their senses, which is more effective anyway. We can use many different ways of learning – through sight, sound, and movement – to help students understand and remember better.
- Keep lessons practical. For most students, even adults, theory and technical explanations are hard to understand and are easily forgotten. Simple, concrete demonstrations and lots of practice produce better results. Lessons need to fit our students' level of understanding.
- Include communicative practice whenever possible. Students need to work toward using their new pronunciation in real speech. During class, we can help them practice in activities that are similar to real communication.

- Train students to become independent and autonomous learners. Our students won't be with us forever. Someday they'll be facing pronunciation puzzles on their own.

Pronouncing sounds involves both our minds and our bodies. When you learn new sounds, you need to learn to move the muscles of your mouth in new ways and change the pronunciation habits you've built up all through your life. This isn't easy because our brains developed a *phonological filter* that lets us hear the sounds of our own language very efficiently but "*filters out*" and ignores unfamiliar, unnecessary sounds. When students hear new sounds, it's difficult to identify or understand them - we're still hearing through the filter of our first language. To pronounce a new language well, we need to learn to hear again. We have to remove the filter that's hiding some of those new sounds so that our brains can hear, accept, analyze, and get ready to imitate them.

In conclusion it should be said that *correct pronunciation is a measure of success and an indicator of communicative competence* [4] and a teacher needs to know many ways to teach pronunciation to the students, adapting his methods to fit them and their needs, and helping them practice effectively to overcome any problems they might have [2]. The teacher also needs to know the basic principles of teaching pronunciation and must have passion for learning and teaching as well as to understand needs and interests of the students.

REFERENCES

1. LADO, R. *Predarea limbilor. O abordare științifică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976. 263 p.
2. CELCE-MURCIA, M. et al. *Teaching Pronunciation. A Course Book and Reference Guide*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 556 p. ISBN: 0-521-4054-1.
3. Common European Framework of Reference for Languages. Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptions (F-67075). Strasbourg Cedex, 2018. 227 p. ISBN: 168078-7989.
4. PICCARDO, E. *Phonological Scale Revision Process Report*, 2016. 42 p.
5. ROACH, P. *English Phonetics and Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 283 p. ISBN: 0-521-78613; 0-521-79798; 0-521-79799.

MULTICULTURAL EDUCATION AND INTERCULTURAL COMMUNICATION OF STUDENTS IN TEACHING AND LEARNING ACTIVITIES

(Vertegel V. L., PhD in Pedagogic Sciences, Associate Professor)
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

The universities of today must not only ensure the high level of training future specialists to perform their professional duties but to promote their personal and spiritual development, the core of which is general culture, tolerance, cooperation mentality, value pluralism, cultural relativism and ability to intercultural communication. The knowledge of one or several foreign languages becomes an integral part of the training of a modern specialist who needs to be a multicultural personality and demonstrate the intercultural competence in the process of their professional activity. That is why the modern paradigm of Ukrainian education considers a foreign language as an important means of intercultural communication.

The problems of multicultural education and the development of intercultural competence of students are highlighted in many topical Ukrainian and foreign studies: "Because of its scope, multiculturalism is regarded as one of the most important concepts of the academia in the 21st century" [2, p. 37].

One of the founders of multicultural education, J. Banks considers multiculturalism as "a philosophical position and movement that assumes that the gender, ethnic, racial, and cultural diversity of a pluralistic society should be reflected in all of the institutionalized structures of educational institutions, including the staff, the norms and values, the curriculum and the students body" [1, p. 447]. A German scholar S. Luchtenberg interprets the concept of "multicultural education" as a process related to a significant variety of cultural partners, including knowledge, skills, compassion, flexibility, intercultural awareness, and knowledge of foreign languages that are used by participants in the educational process [4, p. 34]. Contemporary Turkish researchers conclude that multiculturalism can be defined as recognizing and understanding the diversities [2, p. 38].

Ukrainian researchers of the problems of multicultural education also state that multiculturalism begins with an awareness of the diversity of the surrounding world, the realization that both the country in which you live and the whole world are inhabited by representatives of various ethnic and cultural groups. However, despite the urgent character of the issue, the problem has not received a holistic scientific understanding yet and a national concept for the development of multicultural education has not been developed in Ukraine either [3, p. 8].

The orientation of the educational process requires the introduction of modern innovative approaches. It can be both desirable and beneficial if the innovative transformations in modern education are carried out through implementing the components of intercultural communication and multiculturalism into the process of teaching/learning activities.

Successful intercultural communication involves the continued readiness of a person to perceive, understand and accept other people's ethnic stereotypes of behavior, customs, interests, cultural values. It is important to understand and

appreciate cultural differences of each other while communicating with the representative of foreign culture.

The formation of a multicultural personality requires from students acquiring the culture of the people, the language that is being studied, constant updating of linguistic and cultural information in the conditions of continuous communicative practice, because the knowledge of a different national worldview and another culture is associated with the enrichment of the general picture of the world, acquaintance with other hierarchies of values, as well as with enrichment, their own culture and awareness of themselves as a representative of their national community.

Intercultural communication is often defined as a process of mutual connection and interaction between representatives of different cultures. This is a “specific subject-subject (person-person) interaction”, during which there is an exchange of information, experience, skills and abilities of carriers of different types of cultures. The task of intercultural communication is to form intercultural competence, the necessary knowledge about different peoples and cultures in order to avoid interethnic and intercultural conflicts and establish comfortable conditions for communication in various spheres and life situations [5, p. 9].

Communicants, guided by their usual perception of the world in the process of intercultural communication, most often attribute to others characteristics based on the values of their native culture, relying on ideas about their similarity. It is stated that while communicating to representatives of other cultures that problems may happen if people misunderstand the reasons for each other's behavior. For example, when people in a certain situation expect a certain behavior, and if their expectations fail, they may wrongly conclude about the culture of a person they communicate to.

Therefore, while teaching foreign languages, it is necessary to focus the students' attention on behavioral stereotypes characteristic of another culture, which, on the one hand, help the individual to feel familiar with situations that do not require responsible decisions, and on the other hand, may play a negative role interfering to assess the contradictions that arise with the development of social relations objectively.

Communicative strategies always play an important role in the process of teaching a foreign language, as a means of intercultural communication. They present a set of speech acts of the initiator of communication, which determines the line of his speech behavior models the achievement of goals and the implementation of plans and predicts possible reactions of the recipient to them.

Teaching students how to use communicative strategies of English-speaking speech behavior in everyday situations of intercultural communication will definitely contribute to improve their foreign-language communicative competence and to form their multicultural competence as well. Since communicative strategies are the main means of realization of the speakers' communicative intentions, their pragmatic impact on the communication partners, they help to solve communicative problems and prevent failures in a situation of intercultural communication.

Thus, multicultural education and effective intercultural communication become possible when students acquire the necessary linguistic and cultural knowledge, which, together with the systematization of ideas about the existing intercultural differences, will help to avoid erroneous stereotypical conclusions and, accordingly, choose the correct communication and behavior strategy.

REFERENCES

1. Banks J. A. Multicultural Education: Characteristics and Goals. *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. 7th edition. John Wiley and Sons, 2010. 480 p.
2. Karatekin K., Akcaoğlu M. Ö., Taban M. H. A Comparative Study on Multicultural Attitude of University Students: Austria, Hungary and Turkey Sample. *Journal of History Culture and Art Research*. 2019. 8(4). P. 36-55. DOI: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i4.2238>.
3. Kendzor P. I. Multicultural Education of School Students in the System of Activities of General Educational Institution (Theory and Methods): Dissertation for a scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.07. Kyiv, 2017. 504 p. (in Ukrainian)
4. Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses. *Journal of Social Science Education*. 2005. Volume 4, Number 1. P. 31-55. DOI: <https://doi.org/10.4119/jsse-339>.
5. Manakin V. M. Language and Intercultural Communication. Kyiv : Publishing Center "Academia", 2012. 288 p. (in Ukrainian)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ

(Ачкан В. В., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
математики та методики навчання математики,
Гребеннікова В. В., студентка 4 курсу
факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Вивчення математики у школі відіграє важливу роль. Завдяки математиці в учнів виховуються такі якості, як посилення логічного мислення, можливість швидкого і правильного прийняття рішень. Тому уроки математики повинні бути насамперед цікавими, збуджувати в учнів прагнення більше знати, розуміти, підвищувати інтерес учнів до математики, глибше засвоювати матеріал, формувати науковий світогляд і критичне мислення. Розв'язання даної проблеми можливе завдяки застосуванню активних та інтерактивних технологій дистанційного навчання, що сприяють розвитку навичок критичного мислення та пізнавальних інтересів учнів.

Метою є визначення інноваційних технологій як таких, що забезпечують можливість досягнення ефективного результату в розвитку особистісних якостей школярів в процесі засвоєння знань, умінь та навичок, результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем.

Під педагогічною інновацією у математичній освіті доцільно розуміти новий (або удосконалений) педагогічний продукт, що впроваджується в освітній процес (концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми тощо) та стимулює його розвиток [1].

Одним з видів інновацій в організації навчання є введення дистанційного навчання. Дистанційне навчання – новий засіб реалізації процесу навчання, в основі якого лежить використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дає змогу виконувати навчання на відстані від безпосереднього, особистого контакту між викладачем і учнем. Ідея дистанційного навчання полягає в тому, що взаємодія педагога й учня відбувається у віртуальному просторі: обоє вони перебувають за своїми комп'ютерами й спілкуються за допомогою Інтернету.

Характерні особливості дистанційного навчання: однією з основних особливостей є гнучкість, це коли кожен учень може вчитися в своєму індивідуальному темпі, в зручному місці. Другою особливістю є, адаптивність [2]. При дистанційному навчанні вчитель може організувати навчальний процес для учнів з різними можливостями. Інтерактивність так само є особливістю дистанційного навчання, в ході якого здійснюють постійне систематичне взаємодія всіх учасників з учителем. Четвертою особливістю є масовість і відкритість, де передбачається необмежену кількість учнів використовують ресурси дистанційного навчання. І останнє, це доступність.

Технології дистанційного навчання:

Кейс-технологія. Кейс-технологія ґрунтується на використанні наборів (кейсів) текстових, аудіовізуальних та мультимедійних навчально-методичних

матеріалів і їх розсилці для самостійного вивчення учням при організації регулярних консультацій у викладачів. Учень отримує необхідні матеріали для курсу. Зв'язок підтримується комп'ютером.

ТВ-технологія. Заснована на застосуванні інтерактивного телебачення: теле- і радіолекції, відео конференції, віртуальні практичні заняття і т.д.

Мережеві технології. Мережеві технології, що використовують телекомунікаційні мережі для забезпечення учнів навчально-методичним матеріалом і взаємодії з різним ступенем інтерактивності між викладачем і учнем. Учень отримує весь необхідний матеріал і зв'язок з викладачем також через мережу Інтернет.

Вчитель повинен оволодіти прийомами та технологіями дистанційного навчання на професійному рівні, стати тьютером. Дистанційне навчання з математики можна організувати наступним чином. Учень самостійно розв'язує всі завдання однієї з обраних тем. Розв'язки потрібно акуратно переписати у відповідному порядку, відсканувати і переслати їх за допомогою електронної пошти. В домовлений час через Інтернет за допомогою веб-камери вийти на зв'язок і протягом певного часу отримати пояснення до тих задач, які були не розв'язані, розв'язані з помилками чи потребують додаткових пояснень.

Використовуючи дистанційні технології педагоги застосовують різноманітні форми роботи з дітьми, серед яких дистанційні курси; веб-сторінки й сайти; електронна пошта; форуми й блоги; віртуальні класні кімнати; Skype-заняття, відео конференції на базі платформи Zoom, web-заняття, де учні самостійно вивчають освітній ресурс, виконують завдання, а педагог його перевіряє і дає обов'язкову рецензію виконаному завданням при особистій зустрічі. Учні постійно виступають в активній ролі. Форми навчання кожного уроку відповідають особливостям сприйняття і розумової діяльності дітей, цілям і задачам конкретних занять.

В наш час не викликає сумнівів актуальність та затребуваність Інтернету в процесі навчання учнів. Зрозуміло, що використання Інтернет ресурсів на уроках математики не повинно бути самоціллю. Для того, щоб правильно визначити місце та роль Інтернету у навчанні математики, перед усім необхідно знайти для себе особисто відповіді для запитання: для кого, для чого, коли, в якому обсязі від повинен використовуватися. Як інформаційна система, Інтернет пропонує своїм користувачам багатоманітність інформації та ресурсів. Базовий набір послуг може включати в себе:

- Електронну пошту;
- Відео конференції;
- Можливість публікації власної інформації, створення власного блогу (чи сайту) та розміщення його на Web-сервері;
- Доступ до інформаційних ресурсів (в тому числі до нормативно-правової бази освіти);
- Довідникові каталоги;
- Пошукові системи;
- Участь в різноманітних конкурсах та олімпіадах;
- Розмови в мережі (Chat) [3].

Ці ресурси можуть активно використовуватися на уроках математики. В учнів є можливість прослухати інформацію, продивитись її, закріпити при використанні різного виду Інтернет серверів, он-лайн тестів. Вміння користуватися Інтернетом актуальна необхідність, тому сьогодення вимагає передусім від учителя великих змін. Педагог повинен не просто надавати учням певних знань, а навчити їх мислити, структурувати інформацію та цілеспрямовано відбирати необхідне. Сучасний учитель повинен нести учням не просто нові знання, а новий тип оволодіння інформацією. В зв'язку з цим, особливого значення набуває переорієнтація мислення вчителя на усвідомлення принципово нових вимог до його педагогічної діяльності, до його готовності щодо використання засобів ІКТ у професійній діяльності. Адже, сучасні освітні інформаційні технології – це потужний стимул, який дозволяє розвивати пізнавальну активність учнів, покращує якість знань, сприяє розвитку навичок їх самостійного отримання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ачкан В. В. Інноваційний педагогічний досвід шкільної математичної освіти у країнах Європейського союзу. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 112-119.
2. Борзенко О. П. Дистанційне навчання учнів в Україні. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 39. С. 43-48.
3. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: навчальний посібник. Київ: ДУТ, 2014. 140 с.

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

(Волик І. Ю. вчитель початкових класів)
Приватний навчально-виховний комплекс «Капітошка»
м. Бердянськ, Україна

Реформування початкової освіти відповідно до Концепції Нової української школи вимагає від учителів використання нових підходів до формування у здобувачів ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують їх готовність до навчання в основній школі [2].

У доробку вітчизняних і зарубіжних учених Д. Клустера, К. Мередит, Ч. Темпла, Дж. Стила, М. Ліпмана, О. Пометун, Л. Терлецької. Д. Халперна наголошується на важливості розвитку критичного мислення для розвитку особистості, зокрема здобувачів освіти.

Ми поділяємо думку, О. Пометун, що критичне мислення виступає здатністю людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події і оцінювати їх, приймати ретельно обдумані, зважені рішення стосовно будь-яких думок і дій [3].

Організація освітнього процесу в початковій школі на основі діяльнісного підходу та стратегій критичного мислення дозволяє сформувати у здобувачів початкової освіти здатність до самостійної оцінки явищ навколишньої дійсності, аналізу отриманої інформації або її перевірки, висловлювання власної позиції та добору влучних мовленнєвих засобів для формулювання думки.

Детальніше розглянемо особливості реалізації стратегій розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках з курсу «Я досліджую світ» в умовах Нової української школи.

З метою для ефективного формування критичного мислення здобувачів початкової освіти доцільно побудувати структуру уроку з курсу «Я досліджую світ» з урахуванням трьох фаз спільної діяльності вчителів та учнів:

- 1) актуалізації (пробудження інтересу до предмета);
- 2) побудови знань (осмислення матеріалу під час роботи над ним);
- 3) рефлексії (узагальнення матеріалу, підведення підсумків) [1].

Коротко охарактеризуємо кожен з них.

Завдання фази актуалізації:

- актуалізувати життєвий досвід молодших школярів та зв'язки з матеріалом, що вивчається;
- пробудити пізнавальний інтерес до матеріалу;
- допомогти молодшим школярам самостійно спланувати діяльність під час вивчення нового матеріалу;
- встановити помилкові міркування та уявлення про об'єкти і явища природи.

Завдання фази побудови знань:

- допомогти учням активно сприймати матеріал, що вивчається та співвіднести відому інформацію з новою;

- порівняти очікування учнів з тим, що вивчається, здійснити перегляд очікувань та висловити нові (виявляються основні моменти; постійно відстежується перебіг думок школярів, процесів мислення, досягнення проміжних результатів);
- узагальнити матеріал та підвести підсумки;
- перевірити рівень розуміння вивченого, основних положень та ідей за допомогою запитань.

Завдання фази рефлексії:

- самостійно визначити напрям подальшого вивчення матеріалу;
- узагальнити основні ідеї та інтерпретувати визначені; обмінятися думками;
- виявити особистісне ставлення; оцінити процес ;
- з'ясувати, чи знайшли відповіді на всі запитання та запропонувати зробити висновок.

У межах нашої статті розглянемо прийом технології розвитку критичного мислення „Сенкан”. Назва означеного прийому походить від англ. *cinquain* – вірш, п'ятирядкова строфа. Сенкан у дидактиці початкової освіти виступає у різних аспектах: як ефективний засіб розвитку образності мовлення, що дозволяє швидко отримати результат; прийом освітньої технології; інструмент для синтезу й узагальнення інформації. Робота з сенканом дозволяє реалізувати діяльнісний підхід в Новій українській школі.

Дидактичний сенкан укладається за змістовими та синтаксичними вимогами кожного рядка. Це – п'ятирядковий неримований вірш, що складається з одинадцяти слів. Сенкан створюють за такою схемою:

Перший рядок – тема, один іменник або займенник, який позначає предмет обговорення.

Другий рядок – два прикметники або дієприкметники, що описують і характеризують тему.

Третій рядок – три дієслова про характерні дії об'єкта.

Четвертий рядок складає фраза з чотирьох слів, за допомогою якої висловлюємо особисте враження, розуміння теми.

П'ятий рядок вміщує одне слово-резюме (іменник), що являє собою підсумок і висловлює сутність об'єкта.

Наведемо приклад сенкану, який можна скласти на уроці з курсу «Я досліджую світ» на тему: „Повітря та його властивості” (1 клас).

Повітря
Прозоре, безбарвне
Оточує, заповнює, рухається
Без повітря життя неможливе
Дихання

Отже, стратегії розвитку критичного мислення дозволяють максимально підвищити ефективність освітнього процесу та забезпечують створення таких умов, коли всі учні залучаються до активної, творчої діяльності; з повагою ставляться до різноманітних думок; здатні висловлювати й заперечувати судження. Це у свою чергу що сприяє формуванню демократичної громадянської свідомості та адаптує молодших школярів до життя у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крамаренко А. М, Степанюк К. І. Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2015. 363 с.
2. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Пометун О. І. Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи . Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2010. 216 с.

ЗДАТНІСТЬ ДО УЯВИ ЯК ПІДГРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ІМАГІНАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ-СИМВОЛДРАМАТИСТІВ

(Горобець О. В. аспірантка 2 року навчання
Науковий керівник: Євдокимова Н. О., докт. психол. наук, проф.,)
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»
м. Миколаїв, Миколаївська область, Україна

У наш час реформування та реорганізації навчання здобувачів закладів вищої освіти, до випускників вишів та спеціалістів, які вже працюють, висуваються нові вимоги щодо їх компетентності. Тому важливим видається наскільки сформована особистість психолога, наскільки вона може розвинути свої творчі здібності, як вона їх використовує. Від цього залежить ефективність вирішення професійних задач зокрема та психологічна діяльність у цілому. Становлення особистості психолога як суб'єкта професійної діяльності нерозривно пов'язано з його компетентнісним статусом, що визначається наявністю у нього певного набору компетенцій – ресурсу досягнення високого рівня компетентності у професійній діяльності. Н. О. Євдокимова вважає що, компетентнісний статус психолога визначає його можливості вирішувати певні класи задач у галузі професійної діяльності: комунікативні, інтенціональні, психодіагностичні, психопрофілактичні, інтерпретаційні, консультативні, психокорекційні, психореабілітаційні, оргуправлінські, методичні, дидактичні, виховні, прогностичні, дослідницькі, проєктивні, експертні і т.п. [3, с.32]. Вирішенню цих задач майбутнім психологам-символдраматистам здатність до імагінації має дуже важливе значення, тому що імагінація є основним інструментом спеціаліста – психотерапевта за методом Символдрами.

Імагінація – це динамічний, психофізіологічний процес, під час якого людина уявляє, переживає і відчуває внутрішню «реальність за відсутності зовнішньої стимуляції», як певні образи [6, р.4]. Здатність до імагінації у науковій психологічній літературі розглядається на рівні здатності до уяви та уявлення як форми. Для того щоб виокремити відмінності імагінаційних здатностей вважається необхідним проаналізувати провідні характеристики уяви як когнітивного процесу, рівень розвитку якого обумовлює можливість її якісного застосування.

Уява – це особлива форма психіки, яка може бути притаманна лише людині і виникла як відповідь на потребу передбачати результат своєї праці і, крім того, пояснити незрозумілі події та явища природи. Вона безупинно пов'язана з людською здатністю змінювати світ, перетворювати дійсність і творити нове.

Аспекти вивчення уяви загалом у психології присвячено чимало праць таких відомих учених, як: Л. С. Виготський, М. В. Гамезо, А. В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, Л. Д. Столяренко, Б. М. Теплов, М. Р. Ярошевський та ін. Уява надає людині можливість виходити за межі реального світу, переміщувати речі та події у майбутнє, минуле, в інші світи та простори.

У широкому сенсі, під уявою розуміють будь-який процес, що протікає в образах. Проте образи уяви відмінні від образів пам'яті й сприймання, тому що вони представляють собою щось нове, те, чого ще не існувало в дійсності. Звідси

виникає необхідність позначити уяву у більш вузькому сенсі, який розкриває С. Л. Рубінштейн: «Уява – це відліт від минулого досвіду, це перетворення дійсного та породження на цій основі нових образів, що є продуктами творчої діяльності та прообразами для неї» [5, с.389]. І разом з тим, образи, створені в уяві, завжди спираються на реальні образи сприймання і пам'яті, про що зазначає Л. С. Виготський: «...зв'язок уяви з дійсністю полягає в тому, що кожне створіння уяви завжди будується з елементів, взятих з дійсності і тих, що містяться у попередньому досвіді людини» [1, с. 91].

Відтак, уява – це психічний процес створення нового у формі образу, подання або ідеї. Людина може уявити собі те, чого в минулому не сприймала або не здійснювала, у неї можуть виникати образи предметів і явищ, з якими вона раніше не зустрічалася. Уява тісно пов'язана з такими пізнавальними процесами, як сприймання, пам'ять і мислення, а також з емоційними процесами; в перетворюючій діяльності уяви позначаються мотиви і цілі особистості, її потреби та інтереси, почуття і бажання. «Уява, таким чином, не абстрактна функція, а закономірно виступаюча сторона свідомої діяльності», – стверджує відомий вітчизняний психолог С. Л. Рубінштейн [5, с.402]. Уяву кожної людини можна охарактеризувати за різними ознаками. Так, за характером продуктивності виокремлюють: відтворювальну (репродуктивну) уяву – продукти котрої вже були відомі раніше та творчу (продуктивну) уяву, що полягає у створенні нових предметів та явищ. За характером образів визначають конкретну уяву, у якій уявляються певні предмети, речі тощо, та абстрактну уяву, що оперує більш узагальненими образами (схемами, символами). Також уяву поділяють ще на активну й пасивну. Активна уява завжди спрямована на виконання творчого або логічного завдання, вона спрямована переважно назовні, і визначається й контролюється волею, а також може бути відтворювальною (репродуктивною) або творчою. Відтворювальна уява обслуговує сприймання та відтворення об'єктів, які потребують представлення у формі наочних образів. Функцію засобу розв'язання такого завдання виконує і наочно-образне мислення, але уява доповнює його роботу, даючи змогу вийти за межі даних і створити наочний образ, значно «багатший» за чуттєвий. Якщо мислення дає образ схеми об'єкта, то уява насичує і доповнює цю схему додатковим матеріалом. Пасивна ж уява не має поставленої мети, інколи постає як ілюзія життя, де людина говорить, діє уявно [4, с.23].

Вирізняють і так звану антиципуючу уяву (від лат. *anticipatio* – угадування наперед, передбачення). Вона лежить в основі здатності людини передбачати майбутні події. Антиципуюча уява добуває будівельний матеріал із запасів пам'яті. Антиципація майбутнього можлива завдяки прихованій реакції очікування, що виникає на основі уяви. Образи антиципуючої уяви налаштовують організм на певні дії, коли ще немає приводу для таких заходів.

Уява виявляється в різній за змістом діяльності, тому розрізняють такі види уяви, як художня, наукова, технічна тощо. Усі ці види уяви мають свої особливості. У художній уяві переважають чуттєві (зорові, слухові тощо) образи, надзвичайно детальні та яскраві. Технічна уява створює образи просторових відношень у вигляді геометричних фігур із мисленнєвим застосуванням їх у різних комбінаціях. Наукова уява втілюється у плануванні й проведенні експериментальних досліджень, в умінні будувати гіпотези, знаходженні

неординарних шляхів розв'язання проблеми, у побудові експериментальної ситуації, умінні узагальнювати емпіричний матеріал тощо. Активна уява – процес довільного створення індивідом наочних образів. Він має відтворювальний і творчий характер [4, с. 25].

Творча (продуктивна) уява – це створення нових наочних образів, які можуть бути втілені в оригінальних і суспільно цінних продуктах. За В. А. Роменцем, такі образи підкоряються принципові індивідуалізації – вони унікальні і самобутні, несуть у собі індивідуальність їхнього суб'єкта, суб'єкта з актуалізованою потребою у творчості – втіленні своїх здібностей. Вона бере участь у формуванні задуму створення нового продукту, на рівні дій – у формуванні мети, на рівні умов – у пошукові способів (операцій) їхнього втілення. При цьому уява взаємодіє з іншими пізнавальними процесами, через мислення, без якого створення нового продукту було б неможливим. Зразком творчої уяви є мрія – внутрішня діяльність, що полягає у створенні образу бажаного майбутнього. Мрія характеризує той ідеал, якого прагне особистість і може стати мотивом, що змушує наполегливо, боротися за її втілення [4, с. 31].

Творча уява може бути художньою і науковою. Художня уява створює ефект присутності – перенесення у вигаданий світ. У науковій уяві має місце протилежний процес: заперечення ефекту присутності та обґрунтування незалежно від того, хто сприймає існування якогось явища. Проте у будь-якому разі «людина, яка творить і має в своїй уяві цілісний образ, обирає лише різні способи його викладу, надаючи людині, яка сприймає, можливість розуміти, образно відтворювати, доповнювати» [2, с. 63]. Відтак на перший план виступає процесуальна характеристика уяви. Процеси уяви мають аналітико-синтетичний характер, і в цьому вони схожі на процеси сприйняття, пам'яті та мислення.

Уява, або вторинний образ, – це відтворений суб'єктом образ предмету, що ґрунтується на минулому досвіді суб'єкта і виникає під час відсутності впливу предмета на його органи чуттів. Як і сприймання, уява наочна. Однак від сприймання вона відрізняється меншою яскравістю, фрагментарністю (за наявності цілісного образу об'єкта у ньому можуть бути відсутніми деякі деталі), нестійкістю (їм властива мінливість, «плинність» деталей, властивостей). Образи уяви відрізняються від образів сприймання узагальненістю. Вона може бути виражена в різною мірою: від конкретного уявлення предмету в умовах приватного моменту до абстрактного образу цілого класу об'єктів. Високо узагальнена уява властива системі мислення [2, с.510].

Полімодальна уява містить у собі тактильно-кінестетичні, візуальні, слухові смакові та інші складові. Так у кожному конкретному уявному образі якась модальність виявляється-провідною. Найбільшу роль у психічній діяльності людини відіграє зорова уява і вона може відноситися до різних рівнів психіки: від конкретних образів пам'яті до абстрактних візуалізованих способів мислення. Ця уява відрізняється стійкістю і різноманітністю. Між уявою різних людей завжди є розходження – за ступенем яскравості, виразності, стійкості, повноти образу. Уява однієї людини може відрізнятися за цими якостями залежно від модальності. Уява – не механічна репродукція сприйнятого.

Уява є образами пам'яті у тому випадку, якщо в образі відтворюється колись сприйняте, і якщо відношення образу до минулого досвіду суб'єктом

усвідомлюється. Якщо ж уява формується безвідносно до колись сприйнятого, хоча б і з використанням його у більш-менш перетвореному вигляді, то уява є не образом пам'яті, а образом уяви. Уява є в одночас й відтворенням – нехай дуже віддаленим й опосередкованим – і перетворенням дійсності. Ці дві тенденції – відтворення і перетворення – дані завжди у деякій єдності, разом із тим розходяться один з одним у силу своєї протилежності. Якщо відтворення – основна характеристика пам'яті, то перетворення – основна характеристика уяви. Основна відмінність пам'яті від уяви – в іншому відношенні до дійсності. Образи пам'яті несуть і зберігають результати минулого досвіду, образи уяви їх трансформують [2, с.512].

Інколи досить важко відрізнити уяву від образного мислення. Уява нерідко визначається як випереджальне відображення дійсності в образах, уявленнях на відміну від мислення, яке відбиває дійсність у формі понять. Такого підходу дотримується А. В. Петровський. Проте цей підхід, навпаки, зводить до уяви образне мислення. Вихід із цієї суперечності полягає у визначенні уяви як процесу створення нових образів (уявлень) на базі перетворення образів та уявлень, одержаних у попередньому досвіді. Уява створює образи результату діяльності і забезпечує розробку стратегії розумової діяльності, у ситуаціях невизначених та ймовірних. Щоб зробити якусь річ, спочатку потрібно створити відповідний наочний образ. Тому будь-яка річ є, за висловом Т. Рібо, «кристалізованою уявою». Творча уява є основою багатьох видів творчої діяльності, що теж характеризуються новизною як процесу, так і одержаного продукту. Однак ступінь принципової новизни уявного може бути різний.

Виникаючи на ґрунті потреб, уява змінює свої функції залежно від їх змісту. Якщо на рівні індивіда це потреба в освоєнні дійсності, то й уява обслуговує поточну діяльність, зокрема пізнавальну. На рівні особистості це потреби в самореалізації, самоствердженні тощо. Фактично, це складники потреби в майбутньому, яка спонукає людину розширювати простір свого життя. Уява стає тут самостійною діяльністю, життєвою силою, за допомогою котрої індивід долає найскладніші перешкоди і досягає найвіддаленішої мети.

Отже, особистість використовує уяву як засіб творчості. Це творча уява, що має свої процесуальні характеристики, спільні для літературної, художньої, технічної, і наукової творчості. В усіх випадках вона бере участь у виникненні гіпотези та проведенні мисленевого експерименту – зіставлення образу і наявних можливостей його втілення. Перетворюючи у нашій свідомості отримані колись ідесь враження, вона створює образи – і розумові, і чуттєві, в основі котрої домінує чуттєве. Саме під впливом цього відчуття пересічна людина робить далекоглядні висновки, а в людини цивілізованої ці образи оформлюються більш раціональними поняттями; вони лише «запускають» процес, який називається уявою.

Підсумовуючи викладене вище, висловлюємо:

1. Здатність до імагінації у науковій психологічній літературі розглядається на рівні здатності до уяви та уявлення як форми.

2. Уява є образним психічним процесом, який передбачає відхід від минулого досвіду, перетворення даного і породження на цій основі нових образів, які є продуктами творчої діяльності людини.

3. Уява виконує функції програмування та прогнозування діяльності суб'єкта, шляхом створення кінцевого або проміжного її продукту. Вивчення природи уяви довело, що вона виникає на ґрунті потреб передбачення результатів, її психологічним механізмом визначено як бісоціацію. Потреба у майбутньому спонукає до втілення образу в дійсності.

4. Уяву кожної людини можна охарактеризувати за різними ознаками.

5. Уява відіграє важливу роль у житті людини. Завдяки уяві людина може планувати свою діяльність та керувати нею.

6. Уява виводить людину за межі його існування, нагадує їй минуле, відкриває майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С., Воображение и творчество в детском возрасте. Психол. очерк. М.: Просвещение, 1991. 94с.
2. Гостев А. А., Психологія вторинного образу / Гостев Л.Д., Інститут психології РАН, 2007. 512 с.
3. Евдокимова Н. А. (2017). Психосоматическая компетентность психолога: понятие, структура, таксономия, процессуальная развёртка. 33-44 с.
4. Кузнецов М. А., Заїка Є. В., Психологія уяви: навчально-методичний посібник. Харків: ХНПУ, 2013. С. 9- 58.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М.: Педагогика, 1989. Т.1. 486 с.
6. Menzies V., Taylor A. G. (2004). The idea of imagination. An analysis of "imageri". Advances, 20, 4-10.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРСЬКИХ КАДРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**(Данильченко О. А., старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
Керницький О. М., канд. пед. н., доцент, доцент кафедри
військово-соціального та психологічного забезпечення)
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, Україна**

Необхідність реформування військової освіти та визначення подальших перспектив її розвитку у зв'язку із швидкими змінами в суспільно-політичному житті України, необхідністю збройного захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої держави ставлять питання переосмислення наявних проблем та концепцій професійної підготовки офіцерських кадрів.

Особливу актуальність така проблема становить для Національної гвардії України (НГУ), яка входить як до сектору безпеки, так і до сектору оборони. Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» особовий склад НГУ залучається до виконання 20 різноманітних завдань. Військовослужбовці НГУ виконують як суто військові, так і правоохоронні завдання. Так, наприклад, НГУ бере участь у відсічі збройної агресії проти України у взаємодії зі Збройними Силами України. І в той же час НГУ є основним суб'єктом із припинення масових заворушень.

Відтак якісна підготовка офіцерських кадрів для НГУ без перебільшення є питанням державного значення і потребує значної уваги наукового співтовариства.

Дослідження історії становлення і розвитку військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів були здійснені такими науковцями: М. Голиком, В. Толубко, М. Рибак, М. Нецадимом, В. Ягуповим та іншими.

Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах у сучасних умовах розроблено О. Диденком, О. Латишевою, Г. Нікіфоровою, В. Давидовим, А. Шестаковою, О. Бойко та іншими.

Проблема професійного самовдосконалення майбутніх фахівців розглядалися К. Ушинським, А. Капською, Л. Виготським, В. Сухомлинським, А. Макаренком та іншими.

Однак, педагогічні проблеми підготовки майбутніх офіцерів НГУ до виконання службово-бойових завдань у наукових дослідженнях сьогодні розкрито не зовсім повно.

На нашу думку, в процесі підготовки офіцерських кадрів на сьогодні існує ряд суперечностей: між динамікою соціальних явищ у військових колективах та недосконалістю технологій підготовки курсантів до них у ВВНЗ; між вимогами до професійних, особистісних і індивідуально-психічних якостей, що необхідні майбутньому офіцеру НГУ, та недоліками їх формування у процесі його підготовки; між стрімким зростанням вимог до підготовленості майбутніх офіцерів НГУ щодо ефективної управлінської діяльності та рівнем педагогічної майстерності НПП тощо.

Складний і динамічний характер сучасної службово-бойової діяльності Національної гвардії України, використання в ній новітніх інформаційних технологій, зразків озброєння та військової техніки, поява нових форм ведення бойових дій, необхідність бути готовим до виконання широкого кола завдань як у сфері безпеки, так і в сфері оборони держави обумовлюють об'єктивну потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Уміння швидко і правильно орієнтуватись у складних ситуаціях службово-професійної діяльності, ухвалювати та реалізовувати нестандартні рішення, брати відповідальність за життя та здоров'я підлеглих, життєдіяльність та розвиток держави – є тільки незначним переліком того, що сучасне суспільство вимагає від військових.

Отже, сучасний офіцер – це не тільки фізично та психологічно підготовлений фахівець, який досконало знає та утримує в постійній бойовій готовності свою зброю і бойову техніку, майстерно нею володіє та ефективно застосовує в бою; а це, в першу чергу, особистість, яка може самостійно аналізувати будь-яку ситуацію, налагодити взаємодію із місцевим населенням в районі виконання службово-бойових завдань, оперативно приймати ефективні управлінські рішення, володіє високими морально-діловими якостями.

А відтак якісна підготовка офіцерських кадрів НГУ є вимогою сьогодення та основною метою освітнього процесу у ВВНЗ.

Важливою педагогічною проблемою підготовки офіцерських кадрів є проблема формування готовності до подальшої професійної діяльності сьогоденних курсантів ВВНЗ.

Констатовано, що у науковій літературі розглядаються різні підходи до аналізу формування готовності до діяльності, які можна згрупувати за такими рівнями: психологічний, функціональний, особистісний, інтегративний [1, с. 212].

Розглядаючи психологічний аспект готовності, можемо відзначити, що одним з основних об'єктів є спрямованість особистості, основним показником якої вважають систему цілей, які ставить перед собою людина.

Мотив і мета, на думку вчених, утворюють вектор діяльності, який визначає її напрямок і величину зусиль для її виконання які ставить перед собою людина [2, с. 323]. Особливу роль в успішності формування готовності до службово-бойової діяльності відіграє сильна мотивація досягнення успіху у курсантів. Отже, дослідження вчених показують тісний зв'язок між рівнем мотивації досягнення і успіхів в діяльності людини.

Функціональні показники готовності майбутніх офіцерів НГУ до професійної діяльності: послідовна і систематична підготовка до майбутньої професії, знання кваліфікаційних характеристик, уявлення про різноманітні вимоги, що пред'являються професією до людини, вміння проявляти творчий підхід до вирішення завдань, чітко уявляти функції діяльності, вміння організовувати свою діяльність, здатність адаптуватися до різних умов, педагогічна культура, самоосвіта, виховання в себе організованості, вольових якостей тощо.

Науковець О. Керницький розглядає готовність як складне особистісне утворення, підкреслюючи важливість особистісного підходу до вивчення готовності. Тут він виділяє, перш за все, мотиви поведінки. На його думку, чим

важливіші мотиви для особистості і чим краще вони усвідомлюється, тим швидше створюються сприятливі умови для формування готовності [3, с. 53].

Особистісний підхід у формуванні готовності до службово-бойової діяльності розкриває взаємозв'язок готовності до служби з проблемою особистості. Так, О. Морозов визначає «готовність» як придатність до діяльності, що виражається в активному позитивному ставленні до неї, схильності займатися нею при наявності певного запасу знань, умінь і навичок, що переходить у захопленість. Він розглядає готовність до діяльності як синтез усіх властивостей особистості і в її зміст включає здатності і загальні психологічні умови (інтереси, схильності, психічні стани, знання, вміння, навички) [4, с. 123].

При інтегративному підході готовність до службово-бойової діяльності розглядається як інтегральне вираження всіх підструктур особистості, що включає мотиви вибору професії, знання психологічних особливостей своєї особистості, основ наук, цілеспрямованість, досконалість практичних умінь і навичок. Одним з важливих чинників формування готовності курсантів до службово-бойової діяльності ми вважаємо самоосвіту, що з кожним роком та в умовах пандемії набуває все більшої ваги.

Структурний аспект формування готовності до службово-бойової діяльності офіцерів НГУ, згідно нашого аналізу, представлений наступними компонентами: мотиваційна готовність до службово-бойової діяльності; теоретична готовність до службово-бойової діяльності; практична готовність до службово-бойової діяльності; особистісна готовність.

Констатовано, що основні складові компонентів процесу формування готовності курсантів до службово-бойової діяльності в підрозділах НГУ такі: формування мотиваційної готовності курсантів до службово-бойової діяльності; розвиток творчого потенціалу та активності особистості курсантів; формування установки особистості курсанта на безперервність в професійній освіті, професійний саморозвиток і самореалізацію; гармонізація взаємодії випускників з професійним середовищем військових частин НГУ; формування особистісної готовності до тривалої служби в НГУ; психологічна підготовка в умовах нових викликів та загроз; розвиток колективізму та умінь роботи в команді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова Н.Г. Психологічне забезпечення становлення мотивації правоохоронців до дій в екстремальних умовах. *Вісник Національного університету оборони України*. К. : НУОУ, 2014. Вип. 2 (39). С. 209-214.
2. Платонов І.В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності. *Психологія*. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 11. С. 320-326.
3. Керницький О.М. Теоретичний аналіз проблеми формування психологічної готовності курсантів-льотчиків до військово-професійної діяльності. *Військова освіта*. 2003. № 14. С. 50-59.
4. Морозов О.М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці : моногр. К.: Атіка, 2009. 320 с.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

(Дорошенко Марина Ібрагимівна
кандидат психол. н., доцент)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Актуальність дослідження. Фундаментальні проблеми морального розвитку особистості розроблялися Л. С. Виготським, Г. С. Костюком, Л. Кольбергом, І. С. Коном, А. С. Макаренком, Ж. Піаже, В. О. Сухомлинським, С. Г. Якобсоном, та ін.

Теоретичні та прикладні проблеми моральної свідомості досліджували Л. І. Божович, С. Д. Максименко М. Й. Боришевський, О. В. Вишневецький, М. Т. Дригус, О. Л. Кононко та ін. Завдяки цим дослідженням окреслено лінії морального розвитку особистості та психологічні особливості різних аспектів цього процесу.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми морального виховання учнів молодших класів та проведенні власного експериментального дослідження з метою вивчення наявного рівня розвитку моральних якостей молодших школярів.

Основний зміст. В основі морального виховання лежить процес передавання людині моральних норм, правил і принципів поведінки в суспільстві з метою перетворення їх на значимі, внутрішньо необхідні регулятори її соціальних проявів. Вивченню цих аспектів присвячені роботи психологів: Л. І. Божович, Д. Б. Ельконіна, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна та інших.

У період молодшого шкільного віку формується новий рівень розвитку сфери ефективності й потреб дитини, що дозволяє йому діяти не безпосередньо, а за внутрішнім спонуканням, керуючись свідомо поставленими цілями, моральними вимогами й нормами; виникають відносно стійкі форми поведінки й діяльності, що становлять основу формування характеру.

У психологічній і педагогічній літературі описується безліч методів і прийомів морального виховання, хоча частина з них неоднаково спрямована на формування моральних цінностей.

Найбільш послідовною і актуальною вважаємо класифікацію, розроблену Г. І. Шукіною, де виділяються такі групи методів:

1. Методи різноспрямованого впливу на свідомість, почуття й волю учнів для формування в них моральних поглядів і переконань.

2. Методи стимулювання поведінки й діяльності.

Мета дослідно-експериментальної роботи полягає у вивченні та вдосконаленні моральних якостей учнів початкової школи в освітній діяльності.

Дослідження складається з трьох етапів: констатувального, формувального й контрольного.

На констатувальному етапі було поставлено такі завдання:

1. Визначити початковий рівень моральних уявлень, що складаються з особистого досвіду дітей.

3. Визначити ступінь ефективності психолого-педагогічних умов формування моральних якостей у процесі освітньої діяльності.

Для діагностики й виявлення рівня сформованості моральних якостей учнів початкової школи методами дослідження було обрано: спостереження; бесіда, розповідь; опитування; анкетування.

На констатувальному етапі для діагностики і виявлення рівня сформованості моральних якостей учнів початкової школи було застосовано методики М. Рокича, Є. Ф. Шубіної, М. І. Шиловой, Н. Є. Щуркової.

У формуванні ціннісних орієнтацій суттєву роль відіграють ідеальні особистості, на основі наслідування яких і відбувається формування цінностей. Опитування учнів 3-А класу (19 осіб) показало, що такими ідеалами у молодших школярів є батьки і найближчі родичі, успішні бізнесмени та підприємці, вчителі, герої літературних творів та фільмів, друзі та знайомі.

Під час формувального етапу дослідницької роботи ми проводили етичні бесіди. Обговорюючи питання про дружбу з героєм літературного твору або фільму, пропонували дати відповідь на питання.

1. З ким із них ти хотів хотів потоваришувати?
2. Чому? Які якості притягують до героя?
3. А хто Вам в житті допомагає у скрутну хвилину?
4. А чим можуть Вам допомогти телевізійні і літературні герої?

Діти роблять висновок, що допомагають у важкі хвилини близькі люди: мама, тато, друзі, родичі.

Ми провели дві класні години відповідно до проблеми дослідження. Мета першого – «Дорогою добра» – вчити учнів взаємодопомоги, підтримки, поваги один до одного, виховання культури міжособистісних взаємин. На класній годині було проаналізовано різноманітні ситуації, діти охоче дискутували, робили власні висновки, пропонували варіанти виходу із запропонованих ситуацій.

Було зрозуміло, що клас звик до такої форми проведення класної години, хлопці добре знали, як потрібно поводитися в конкретній ситуації, мали уявлення про мораль, етикет, аморальні вчинки і тощо, бо класний керівник приділяє багато часу моральному просвітництву.

Мета іншої класної години «Який я?» – вчити учнів взаємної поваги один до одного, до літніх людей, виховання культури міжособистісних взаємин. Під час його проведення пропонувалися такі ситуації:

1. «Висловити повагу до літньої людини». Діти були розбиті на команди, кожна з яких розігрувала сценку про те як, на їхню думку, виявляє повагу до старших. Учні чудово впоралися з таким видом роботи, сценки вийшли природними й цікавими.

2. «Запроси до столу й розсади гостей, побажай смачного». Діти також були розбиті на команди, кожна з яких виконувала поставлене завдання.

Можна зробити висновок про те, що учні добре знають правила етикету й уміють застосовувати отримані знання.

Також ми включали учнів у діяльність, спрямовану на допомогу іншим людям: молодшим (першокласникам, своїм братам і сестрам), старшим (батькам, вчителям, літнім людям); вчили дбати про природу. Ми «вводили» учнів до проблемних ситуацій, що сприяло виробленню моральних стереотипів і закріпленню їх звичок у поведінці.

На наш погляд, потрібно проводити подальшу роботу в класі саме в цій площині (моральне виховання), що дозволить ще більш згуртувати клас, розвинути культуру спілкування й поведінки дітей. У цілому колектив творчий, діти люблять розігрувати сценки, які або вигадують, самі або на основі творів, тому подальшу роботу доцільно спрямувати на розвиток творчого потенціалу дітей. Якщо в класі буде системно проводитись така робота з дітьми, вони виростуть культурними, високо моральними людьми, бо через навчання відбувається послідовне прилучення молодших школярів до моральних загальнолюдських цінностей.

Висновки. У молодшому шкільному віці дитина пізнає сутність моральних категорій і разом з тим вчиться оцінювати їх значення у вчинках і діях оточуючих та у власних вчинках.

Навчальна діяльність значною мірою забезпечує здобуття та засвоєння дитиною моральних знань, тому коли дитина приходить до школи, настає перелом в умовах розвитку. Саме тому школа, вирішуючи завдання виховання, повинна спиратися на розумне і моральне в людині, допомогти кожному учню визначити ціннісні основи власної життєдіяльності, сформулювати почуття відповідальності за збереження моральних засад суспільства. Цьому допоможе моральне виховання, органічно вплетене в освітній процес що є його невід'ємною частиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Генетична психологія учіння людини. Київ : Видавничий Дім «Слово, 2017. 206 с.
2. Піроженко Т. О., Соловійова Л. І. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.- метод. посіб. Київ : Видавничий дім „Слово”, 2016. 248 с.
3. Шатирко Л. О. Експериментальна традиція психології навчання в Україні. Київ : Видавничий дім „Слово”, 2017. 325 с.

**ВИЩА ОСВІТА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ
ХХІ СТОЛІТТЯ У СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКАХ**

**(Іванова І. Б., к.пед.н., доцент,
Сапарова Нурджемал, аспірантка)
Сумський державний педагогічний університеті мені А. С. Макаренк,
м. Суми, Україна**

З проголошенням державного суверенітету в кінці ХХ століття постсоціалістичні країни, у тому числі центральноазійського регіону, розпочали процес розбудови національних систем освіти загалом та вищої освіти зокрема, об'єктивне та всебічне з'ясування тенденцій розвитку яких уможлиблюється шляхом аналізу статистичних показників.

Розвиток вищої освіти у країнах Центральної Азії залишається маловивченою проблемою для українських науковців. Водночас питомий інформаційний потенціал містять дослідження іноземних авторів, виконані на основі ґрунтовного аналізу офіційних документів та автентичних джерел у межах співпраці з міжнародними організаціями, що розкривають основні показники розбудови галузі за останні десятиліття (М. Бьярнасон, Х. Х. Брунер, К. Бурджио, М. Медушевський, Е. Сабзалієва, М. Сайкс, Е. Сомфалва, Е. Тіллер, А. Шишкіна та ін.).

Мета нашої розвідки полягає в окресленні ключових кількісних характеристик розвитку вищої освіти країн Центральної Азії кінця ХХ – початку ХХІ століття.

За даними Світового Банку на початку ХХІ століття країни центральноазійського регіону (Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Таджикистан та Узбекистан) демонструють фактично стовідсотковий рівень грамотності дорослого населення (як чоловічого, так і жіночого) [2]. При цьому уряди застосовують різні підходи до модернізації галузі освіти загалом та організації вищої освіти зокрема, у тому числі враховуючи такі показники як привілейованість та доступність.

Погодимося із дослідниками Х. Х. Брунер та Е. Тіллер, які підкреслюють, що Казахстан і Киргизстан стоять на позиціях постійного розширення контингенту студентів, тим самим перетворюючи власні системи вищої освіти на масові, тоді як Узбекистан і Таджикистан, в яких контингент студентів зростає нижчими темпами, зберігають систему елітарною [1, с. 34]. В основі цих висновків лежить орієнтація на контрольний показник Мартіна Троу, згідно з яким вища освіта вважається елітарною, якщо її здобувають менше 15% представників вікової групи 19–24 років, масовою – при показниках 15–50%, або ж загальною – при охопленні більше 50% представників означеної вікової групи [1, с. 37]. Так, на початку ХХІ століття у Казахстані показник охоплення вищою освітою вказаної вікової групи становить 44,7%, Киргизстані – 36,2%, Таджикистані – 14,4% і Узбекистані – 8,3%.

Цікаво, що напередодні проголошення незалежності, а саме у 1989 році, показники всіх означених країн коливалися від 11,5 до 18,1%. Проте вже через десять років Казахстан і Киргизстан продемонстрували стрімке зростання

чисельності студентського контингенту (показник охоплення вищою освітою в яких в 2000 році склав 20% та продовжив свій приріст), натомість в Таджикистані охоплення вищою освітою залишалося відносно стабільним, коливаючись у межах від 11,4 до 14,4%, а в Узбекистані охоплення вищою освітою взагалі скоротилося до 6% у 2000 році, в подальшому показуючи лише незначне зростання [1, с. 38].

Вважаємо, що до другої групи країн варто віднести також Туркменістан, який до сьогодні залишається досить закритим та консервативним, у тому числі у питанні розбудови системи освіти загалом та вищої освіти зокрема.

Іншим ключовим показником, що характеризує розвиток вищої освіти є кількість закладів вищої освіти та їх статус. Так, Казахстан продемонстрував чітку закономірність між зростанням кількості вишів, їх типологічним урізноманітненням, зокрема за рахунок закладів недержавної форми власності, та збільшенням чисельності осіб із вищою освітою. Наприклад, у 2000 році тут існувало 170 вишів, з яких тільки 24 – державних, а 146 – приватних (що становило понад 85%) [1, с. 41]. Ця ж тенденція зберігає свою актуальність до сьогодні, хоча й з дещо меншим розривом між державним та недержавним секторами. Підкреслимо, що Киргизстан також створив сприятливі умови для розвитку недержавної вищої школи, заклади якої становлять близько третини від загальної кількості. При цьому чисельність студентів недержавних закладів вищої освіти в середньому становить лише 7,6% від загальної чисельності [1, с. 42]. Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан від початку йдуть іншим шляхом, залишивши вищу освіту прерогативою держави. Прикметно, що у державних вишах Казахстану та Киргизстану чисельність осіб, що навчаються на контрактній основі (тобто тих, які самостійно сплачують за навчання) становить понад 70% від загалу. Стабільністю вирізняється і політика Таджикистану щодо збільшення кількості так званих контрактних студентів [1, с. 43].

Досить сталу позицію демонструють уряди країн Центральної Азії щодо форм навчання здобувачів вищої освіти, дбаючи про розширення загальної чисельності студентів загалом та студентів-очників (денної та вечірньої форм) зокрема. Водночас значна частина студентів віддає перевагу дистанційній (Киргизстан) та заочній (Таджикистан) формам навчання, що дозволяє задовольнити потреби населення, враховуючи географічно розкидані населені пункти. Натомість в Узбекистані спочатку було ліквідовано спочатку вечірню, а потім і заочну форми навчання [1, с. 45].

В цілому ж, за даними Світового Банку, країни центральноазійського регіону щорічно витрачають на розвиток системи освіти від 2,8–3 (Казахстан, Туркменістан) до 5,2–6% ВВП (Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан) [2]. При цьому на потреби вищої освіти йде тільки близько 1/10 освітнього бюджету (Казахстан, Таджикистан, Туркменістан), а інколи й того менше (Киргизстан – 1/20). У той же час витрати провідних країн світу коливаються від третини (Австрія, Данія, Нідерланди та ін.) до четвертини (Великобританія, Німеччина, Норвегія, Швейцарія та ін.) [2]. Вважаємо, що саме усвідомлення означеної ситуації спонукає деякі з досліджуваних країн, насамперед Казахстан та Киргизстан, до активного пошуку приватних джерел фінансування на освіту.

Таким чином, статистичні показники, якими оперують міжнародні організації, зокрема Світовий Банк, засвідчують, що розвиток національних

систем вищої освіти у країнах Центральної Азії відбувається нелінійно. У той час як у Казахстані і Киргизстані провідними тенденціями стають масовізація вищої освіти та диверсифікація джерел її фінансування, Узбекистан, Таджикистан і особливо Туркменістан демонструють більшу «закритість» та консервативність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брунер Х. Х., Тиллер Э. Высшее образование в Центральной Азии: задачи модернизации (Тематическое исследование на примере Казахстана, Таджикистана, Кыргызской Республики и Узбекистана) / The World Bank. URL: http://200.6.99.248/~bru487cl/files/part%201%20content_rus.pdf (дата обращения: 17.03.2021 г.).
2. Education. *The World Bank. Indicators*. URL: <http://data.worldbank.org/indicator> (last accessed: 29.03.2021 p.).

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ У ПСИХОЛОГІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(Колінець Г. Г., канд. психол. наук, доцент)

Приватна установа «Вищий навчальний заклад
«Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро, Україна

Сучасний розвиток вітчизняної освіти пов'язано з необхідністю оптимізації навчальної та інтелектуальної діяльності учнів. В рамках сучасної освітньої парадигми зміст освіти повинен відповідати актуальним і перспективним потребам особистості та бути переорієнтованим на зміну установки з накопичення знань, умінь і навичок на установку розвитку творчих здібностей і підготовки учнів до професійного та особистісного саморозвитку.

При вирішенні цих завдань належить опиратися на строгі наукові дані, що пояснюють характер, зміст і специфіку розвитку здібностей учнів, які перебувають на різних вікових етапах. Науковці вказують на складність і суперечливість онтогенетичної динаміки і структурних особливостей творчих здібностей, проте дані про їх характер не є системними.

Незважаючи на значний емпіричний матеріал, у поєднанні з великим різноманіттям теоретичних концепцій і спроб дати характеристику розвитку таких здібностей, на сьогоднішній день відсутня єдність і зберігається суперечливість поглядів на даний процес.

Загалом, творчі здібності забезпечують успішність в творчих видах діяльності, тобто у таких, в яких створюються нові предмети матеріальної і духовної культури, здійснюються нові ідеї, відкриття, винаходи. Як правило, ці здібності проявляються в умовах нестачі, дефіциту інформації.

Особлива значимість творчих здібностей для психолого-педагогічної проблематики сьогодення зумовлена динамічним і нестабільним характером сучасного соціального досвіду, який є важливим для засвоєння наступними поколіннями:

- по-перше, в даний час різко зростає інформаційний потік, а обсяг його настільки значний, що оволодіти ним повністю важко;
- по-друге, творчі здібності дозволяють успішно здійснювати діяльність і в умовах дефіциту інформації, особливо в умовах дистанційної форми навчання (навчання дітей з особливими освітніми потребами, "змішане" навчання в умовах карантину, навчання школярів, які перебувають за кордоном тощо);
- по-третє, в умовах прискореного процесу розвитку різних сторін суспільства більш важливого значення, ніж раніше, набуває здатність бачити і знаходити правильні розв'язки постійно виникаючих нових проблем;
- по-четверте, поява нових професій, суттєві зміни вимог до вже наявних професій припускають певну мобільність особистості, що також вимагає розвитку.

Мінливий характер соціального досвіду вимагає від сучасної людини розвитку не просто творчих здібностей, а творчих здібностей загального

характеру. Поділ творчих здібностей на спеціальні і загальні визначається діапазоном видів діяльності, в яких вони реалізуються.

Психологічний аналіз проблеми загальних творчих здібностей [1, с. 12-18; 2, с. 7-14; 3, с. 36-49] показує різноманітні перспективи експериментальних досліджень в цій галузі. На нашу думку, можна виокремити кілька напрямів дослідження.

Першим з цих напрямів є вивчення психологічних особливостей прояву варіативності, гіпотетичність імпровізації і перенесення як характеристик загальних творчих здібностей у шкільному віці з урахуванням статевовікових відмінностей дітей.

Іншим важливим напрямом роботи можна вважати встановлення психологічних особливостей прояву цих характеристик у школярів в різних видах творчої діяльності (в художній, в технічній творчості, в навчально-дослідницькій діяльності).

Третій напрям полягає у визначенні особливостей розвитку перерахованих характеристик загальних творчих здібностей в різних умовах навчання (різні підходи до відбору змісту, методів, форм навчальної роботи).

Наступний напрям може полягати у виявленні психолого-педагогічних умов, що в найбільшій мірі сприяють розвитку перерахованих загальних творчих здібностей школярів.

Вважаємо, що цікавою і значущою є проблема виявлення впливу особистості вчителя (його креативності) на розвиток загальних творчих здібностей учнів.

Окрім цього, одним з перспективних напрямів дослідження можна вважати встановлення взаємозв'язку між рівнями розвитку в учнів мисленневих процесів (порівняння, класифікації, узагальнення та ін.) та рівнем розвитку у них загальних творчих здібностей.

Важливим напрямом дослідницької роботи може стати визначення місця та ролі загальних творчих здібностей в цілісному розвитку особистості, їх значущості у становленні самооцінки, самостійності та інших особливостей особистості.

Таким чином, дослідницька робота з перелічених напрямів дозволить встановити залежність розвитку таких характеристик творчих здібностей, як варіативність, гіпотетичність, імпровізація і перенесення від декількох факторів. Цими факторами, з нашої точки зору, є специфіка самої творчої здатності, вид творчої діяльності (художня, технічна, дослідницька), в якій дані здібності проявляються, вік і стать учнів, їх окремі особистісні характеристики, умови їх навчання.

Встановлення взаємозв'язку між названими чинниками дозволить обґрунтувати шляхи оптимізації процесу цілеспрямованого розвитку загальних творчих здібностей у підростаючого покоління, що, безсумнівно, сприятиме вирішенню актуальних завдань вікової та педагогічної психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колінець Г. Г. Психологічні передумови формування математичних дослідницьких здібностей у старшокласників. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 1999. С. 12-30.

2. Моляко В. А. Проблема восприятия в координатах стратегической теории творческой деятельности. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України «Актуальні проблеми психології» у 12 томах / За ред. Моляко В. О. Т. 12. Вип. 9. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2010. С. 7-14.

3. Тургель В. А. Перспективы изучения половозрастных особенностей творческой деятельности младших школьников. Младший школьник: формирование и развитие его личности: Сб. научных трудов. СПб., 2002. с. 36-49.

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ
ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
016.01 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА (ЛОГОПЕДІЯ)**

(Мицик Г. М., кан. пед. наук.)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Активний розвиток інклюзивного освітнього середовища, в тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання дітей із особливими освітніми потребами, нові організаційні форми надання корекційно-розвиткової допомоги дітям із порушеннями мовлення, необхідність їх психолого-педагогічного супроводу в процесі виховання та навчання призводять до розширення кола професійних завдань вчителя-логопеда. За твердженням Ю. В. Жаркової, професійна діяльність вчителя-логопеда як педагога-дефектолога виходить за рамки традиційної діяльності вчителя, вона тісно взаємодіє з різними видами соціально-педагогічної, реабілітаційної, консультативно-діагностичної, психотерапевтичної, корекційної діяльності [2]. Вчитель-логопед, на переконання Н. В. Заєркової та А. О. Третяк, це педагог, який працює з дітьми, які мають мовленнєві порушення, а також здійснює корекційно-виховну роботу з дітьми даної категорії, у тому числі: розробляє оптимальну педагогічну стратегію, проєктує шляхи навчання й виховання кожної дитини з мовленнєвими порушеннями; вивчає та фіксує стан мовленнєвого розвитку дітей і відповідну динаміку; проводить навчально-виховну та корекційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення; підтримує зв'язки з батьками, надає їм консультативну допомогу в питаннях освіти та психофізичного розвитку дітей [3, с. 30]. Вчитель-логопед – це фахівець, який постійно взаємодіє не тільки з людьми, що мають порушення мовлення, а й різними освітніми закладами та установами. З огляду на це, можна зазначити, що конкурентоспроможним на ринку праці нині буде тільки той здобувач освіти, який, окрім професійних навичок (hard skills), володітиме й соціальними (soft skills). До таких відносимо: вміння критично оцінювати надану інформацію, аргументувати та переконувати інших у правильності своїх суджень, відстоювати власні корекційно-педагогічні переконання; управляти своїм часом та діями, планувати і здійснювати контроль за виконанням завдань для досягнення поставленої мети; працювати в команді; володіти навиками міжособистісного спілкування; бути здатним до адаптації в інклюзивному освітньому середовищі та продуктивної дії в нестандартних ситуаціях, ефективного здійснення рефлексії. На таку їх необхідність вказується і в затвердженому та введеному в дію наказі Міністерства освіти і науки України від 16.06.2020 р. № 799 «Стандарти вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – ступеня бакалавра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта» [5]. Саме на основі цього документа розробляються освітні програми професійної підготовки майбутніх вчителів-логопедів, визначаються основні загальні та спеціальні (фахові) компетентності, програмні результати навчання, якими повинен оволодіти майбутній здобувач у закладі вищої освіти.

За таких обставин перед викладачем постає особливе завдання щодо пошуку оптимальних форм та методів навчання, спрямованих на формування у здобувачів в процесі професійної підготовки соціальних навичок (soft skills). Сьогодні задля цього в закладах вищої освіти активно використовується інтерактивне навчання, під яким розуміють навчання, у процесі якого здійснюється взаємодія як між викладачами і здобувачами, так і здобувачами між собою. Через використання відповідних методів інтерактивне навчання слід розглядати як один із важливих напрямів удосконалення підготовки здобувачів на сучасному етапі реформування вищої освіти, спрямований на активне залучення їх до навчально-пізнавальної діяльності [1]. Здебільшого дослідники виокремлюють три групи інтерактивних методів навчання: дискусійні (діалог, групова дискусія, аналіз практичних ситуацій); ігрові методи (дидактичні ігри, творчі ігри, у тому числі й ділові, рольові ігри); тренінгові (комунікативні тренінги, тренінги сензитивності) [4].

Продемонструємо особливості використання деяких інтерактивних методів на конкретних прикладах із власного досвіду викладання окремих навчальних дисциплін здобувачам спеціальності 016.01 Спеціальна освіта (Логопедія). Одним із найефективніших методів був ігровий. На наше переконання, гра – один з провідних освітніх інструментів, який навчає ставити цілі, визначати правила, активізує до пошуку нестандартних шляхів вирішення проблемної ситуації, сприяє накопиченню нового досвіду. Під час проведення гри «Оптимісти та песимісти» всіх її учасників було поділено на дві групи, в яких вони приміряли на себе роль оптимістів та песимістів; аналізували, за заздалегідь визначеними критеріями, надану викладачем програму (методику, конспект заняття тощо), відмічали сильні та слабкі сторони у її змісті. Метою такої форми роботи було: навчити здобувачів аналізувати матеріал, оцінювати його на основі запропонованих критеріїв, відстоювати власні корекційно-педагогічні переконання, удосконалення уміння спілкуватись у колективі, виявляти повагу до думки інших. По завершенню обговорення відбувалась рефлексія виконаної роботи в академічній групі.

Своє безпосереднє застосування під час практичних занять знайшли й дискусійні методи. Наведемо конкретний приклад аналізу проблемної ситуації. Здобувачів поділено на міні-групи і запропоновано для перегляду відеофрагмент за темою «Моторна афазія: симптомокомплекс та особливості логопедичної роботи» (дисципліна «Логопедія»), обговорення та аналіз якого відбувався асинхронно (в режимі онлайн). Кожна з міні-груп мала власне посилання на онлайн дошку (Miro, Padlet), де вони, незалежно від місця та часу, могли залишати нотатки з приводу побаченого відео. Така форма роботи мала чітко визначений дедлайн. По його завершенню в межах практичного заняття утворені міні-групи мали скласти загальний клінічний портрет хворого та обрати відповідні прийоми логопедичного впливу. В такий спосіб їх учасники вчилися практичному застосуванню теоретичних знань під час розв'язання певної життєвої ситуації (самостійно помічати симптоми; робити висновки, аргументувати їх; прогнозувати наслідки корекційно-відновлювальної роботи), розвиваючи таким чином відповідні соціальні навички. По завершенню міні-групи звітували про результати виконаної роботи, відповіді узагальнювалися,

спірні питання виносилися на обговорення. Важливим аспектом такої роботи був чітко визначений таймінг для розв'язання завдань та їх презентацій. Це сприяло формуванню у здобувачів навички планування та управління власним часом.

До дієвих інтерактивних методів навчання слід також віднести інсценування. На занятті відтворювалася конкретна дидактична ситуація, максимально наближена до реальної професійної діяльності майбутнього вчителя-логопеда (обстеження дитини з порушеннями мовлення, надання батькам консультації щодо її мовленнєвого розвитку, створення сприятливого середовища в родинному колі тощо). Розглянемо викладене вище на прикладі. Здобувачі ділилися на групи, що склалися з двох учасників. Кожна з них отримувала окреме домашнє завдання: розробити фрагмент логопедичного обстеження дитини за конкретним блоком (перевірка артикуляційної, дрібної та загальної моторики, стану звуковимови, фонематичної складової тощо) мовленнєвої картки. Вид мовленнєвого порушення обирався відповідно до теми, що вивчалась. На занятті в межах відведеного часу кожна з таких міні-груп презентувала іншим свою роботу. Один із здобувачів міні-групи виконував роль вчителя-логопеда, інший – дитини з порушеннями мовлення. З'ясувалося, тому, хто виконував роль дитини, було важко продемонструвати прояви конкретної мовленнєвої патології, особливо якщо вона пов'язана з порушенням анатомо-фізіологічної будови артикуляційного апарату або м'язового тону. Тож, виникла ідея запропонувати здобувачам, які були у ролі дітей, завчасно виписати симптоми, пов'язані з ураженнями центральної нервової системи на папері і ознайомити умовного вчителя-логопеда з ними вже під час імпровізації. За таких умов, навіть в заздалегідь чітко відпрацьованій поза аудиторією гри, її учасникам необхідно було більш швидко реагувати на ситуацію, що виникла. Після завершення імпровізації на обговорення виносилося питання щодо взаємообумовленості симптоматики порушення мовлення (відповідно до теми заняття) від локалізації ураження; ті, хто не брав участь в імпровізації – виступали у ролі експертів і задавали уточнюючі питання. Вважаємо за необхідне в подальшому здійснювати відеозапис окремих елементів виступів здобувачів з метою проведення більш якісного самоаналізу допущених помилок (на вербальному і невербальному рівнях), сприяння попередженню їх виникнення у майбутньому.

Отже зазначимо, формування soft skills у майбутніх вчителів-логопедів це необхідність часу, яка обумовлена змінами в суспільному житті; це сукупність навичок, наявність яких робить їх більш конкурентоспроможними та допомагає швидше адаптуватися в нових умовах, налагодити контакти з колегами, вправно розпоряджатись своїм часом та бути креативним у вирішенні проблемних ситуацій. На цьому тлі варто згадати й про всезростаючі вимоги роботодавців до випускників. Це змушує вдаватися до пошуку більш сучасних форм та методів викладання навчального матеріалу, аналізувати досвід науково-педагогічних працівників у цій царині та поширювати власний. На наше переконання ключову роль у формуванні соціальних навичок (soft skills) у майбутніх вчителів-логопедів мають відігравати саме інтерактивні методи навчання. Вказуємо на необхідність їх поєднання з цифровими технологіями задля збільшення ефективності їх впливу на розвиток особистості здобувача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григораш О. В., Трубилин, А. И. Интерактивные методы обучения в современном ВУЗе. Научный журнал КубГАУ, 101 (07). 2014. URL: <https://rus.neicon.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/15898/160.pdf?sequence=1> (дата звернення: 24.03.2021)
2. Жаркова Ю. В. Методика исследования готовности будущего учителя-логопеда к проектной деятельности. Огарев-online. 2017. № 9. URL :<https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-issledovaniya-gotovnosti-buduschego-uchitelya-logopeda-k-proektnoy-deyatelnosti/viewer> (дата звернення: 24.03.2021)
3. Інклюзивна освіта від А до Я : порадник для педагогів і батьків / уклад. : Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ : 2016. 68 с.
4. Панина Т. С., Вавилова Л. Н. Современные способы активизации обучения. Москва: Изд. Центр «Академия», 2008. URL : https://www.academia-moscow.ru/ftp_share/_books/fragments/fragment_4660.pdf (дата звернення: 27.03.2021)
5. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – ступеня бакалавра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта: наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2020 р. №799 URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/06/17/016-spetsialna-osvita-bakalavr.pdf> (дата звернення: 23.03.2021)

НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(Науменко І. А., студентка III курсу, спеціальності «Початкова освіта»,
Гордієнко Т. В., канд.пед.наук)

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

За численними твердженнями психологів, почерк – не останній показник у визначенні культурного рівня особистості. І.П.Павлов, аналізуючи фізіологічні аспекти почерку як стійкого індивідуального утворення, пояснював сталість цього вміння виробленням стереотипних умовно-рефлекторних і динамічних зв'язків. Доводиться констатувати значне погіршення почерків учнів та студентів в Україні протягом трьох останніх десятиріч. Як бачимо, не минуло безслідно вилучення з навчальних програм курсу каліграфії.

Проте і в умовах навчання за сучасною методикою майже в кожній школі є вчителі, учні яких, як правило, пишуть красиво і грамотно. Учителькою СШ №147 м. Києва Є. Г. Сарапуловою проведено дослідження навчальної діяльності кількох десятків учителів м.Києва й вивчення публікацій педагогів-практиків – Є.М.Потапової й Л. О. Нікітіної (їхнього творчого використання системи М. Монтесері), В. Г. Лук'яненка, Л. М. Шильцової, С. Л. Рябцевої, С. М. Лисенкової, Ш. О. Амонашвілі – ці дослідження дозволили вивести таку закономірність: учителі, чиї учні досягають значних успіхів у грамотності й каліграфії, певною мірою відкоригували традиційну методику навчання письма. На уроках у цих педагогів освітня, виховна і розвивальна робота зорієнтована на найсильніших учнів, а методи і прийоми вивчення матеріалу – на найслабших [1, с.36]. У результаті відбувається розвиток кожної особистості, опанування нею практичних умінь. Навчальний процес базується на постійному включенні зони найближчого перспективного розвитку (за Л. С. Виготським) як конкретної дитини, так і класу в цілому [4, с.12].

Відзначаючи ефективність застосування методик педагогів-новаторів, Сарапулова Єгенія Григорівна пропонує свою систему роботи, яка відрізняється від відомих широкому вчительському загалу методик та від методики традиційної:

- більш поглибленою індивідуалізацією навчального процесу;
- своєрідною послідовністю вивчення літер, завдяки якій діти легко вчаться писати весь алфавіт;
- простішим для запам'ятовування поясненням випадків з'єднання літер;
- легшим для школярів способом переходу від письма в зошиті з одним розлінуванням до зошитів із розлінуванням іншим [1, с.52].

Пропонуємо стислий опис змісту й послідовності уроків письма у першому класі за системою Є. Г. Сарапулової.

Першокласники не працюють з традиційними прописами, а відразу починають писати в зошитах у косу лінію. Це дозволяє, по-перше, у перспективі не затрачувати часу на адаптацію, переходячи від прописів до зошитів. По-друге, дає більші можливості для індивідуального підходу. Так для тренування у

написанні нової літери надаються не загальноприйняті 2-3 рядки, а стільки, скільки потребує кожна конкретна дитина. Мінімум же для відпрацювання, наприклад, літери *о* (без з'єднань) найсильнішими учнями становить 27 рядків. Чергування й різноманітні комбінації букв та елементів запобігають зниженню інтересу до навчання [2, с. 24].

Завдяки значній кількості повторень через певний період будь-яке завдання стає легким навіть для найменш підготовленого учня. Така організація роботи дає помітні наслідки. Діти з перших уроків починають вчитися успішно. Вони швидко засвоюють, що красивого письма (в конкретному випадку) чи іншої мети можна досягти, доклавши праці. Таким чином, урок вчить, виховує, закладає основу сильних, вольових, цілеспрямованих характерів. Знімається психологічне напруження. Клас не поділяється на "передовиків" та "відстаючих". Зникають заздрощі й насмішки. Високого результату досягають усі, але в різний час. Формується основа майбутніх уроків: адже глибоке осмислення є міцне засвоєння попереднього і надає можливості надалі всю увагу зосереджувати на новому матеріалі. Позитивне ставлення до навчання переходить у приязнь до вчителя, школи, однокласників, а переживання позитивних емоцій сприяє зниженню захворювань [2, с.23].

Протягом багатьох років учителі користуються таким розповсюдженим прийомом (важко навіть знайти його автора), як прописування літер, з'єднань та слів олівцем в учнівських зошитах. Цей прийом застосовували для виправлення зіпсованих почерків. Деякі педагоги почали використовувати його як навчальний. Наприклад, система Л. М. Шильцової чи методика, про яку йде мова зараз, і за якою працює сьомий рік Євгенія Григорівна [4, с. 11].

У зошитах її першокласників, як і в прописах, протягом першого півріччя важлива роль належить зразкам. Після зразка – декілька аналогічних зображень олівцем. Наведення дітьми цих зображень – один з найдієвіших прийомів формування вміння правильно і красиво писати літери. Деякі слабші учні не в змозі надовго зафіксувати в пам'яті правильні графічні обриси: що далі від зразка буква, то менша на нього схожа. Тому на середині рядка прописую олівцем ще 2-3 літери. У такий спосіб вчитель постійно коригує правильність виконаної роботи в кожній дитини.

Оволодіння основами мистецтва писати у 1 класі поділяються на чотири етапи. На кожному з них учні певною мірою набувають одного з чотирьох умінь:

- відпрацювання зображення елементів літер;
- написання літер;
- написання з'єднань;
- написання слів та речень.

Тривалість кожного етапу відповідає часу, потрібному для формування конкретного вміння [3, с.45].

На першому етапі діти вчать красиво і впевнено писати елементи букв. На другому – елементи, які з'єднують у літери; й працюють над літерами доти, доки і їх почнуть писати без напруження, не задумуючись. Третій етап має великі розбіжності з традиційною методикою і присвячений написанню з'єднань. Четвертий – написання слів та речень – починається тоді, коли діти перестають фіксувати увагу на згадуванні обрисів літер чи виду з'єднань. На той час

зосереджуємо увагу на грамотності. До цього практикування списування чи письмо під диктовку є передчасним, бо намагання дитини тримати в пам'яті напівзасвоєний і малознайомий матеріал призводить до перенапруження й перевтоми. Великого значення надає Євгенія Григорівна створенню доброзичливого мікроклімату в класі.

Також нетрадиційно до розв'язання проблеми красивого письма підходить В. П. Тименко. Він говорить про художнє конструювання букв [3, с. 46].

Американські медики після тривалих досліджень дійшли висновку, що розмаїття барв благотворно впливає на зір дитини. Щоб не зашкодити зору молодших школярів нескінченними чорно-білими текстами шкільних підручників, вони рекомендують кожен сторінку прикрашати ілюстраціями. Можливо це і є художня терапія для очей у письмовій графіці [4, с.13].

Важливо, щоб художній образ кожної букви виникав у дитячій естетичній свідомості плавно, поступово, на основі уже наявних аналогів, якими є об'єкти природи чи техніки. Адже знаки-символи букв, які своєю формою не викликають у дітей ніяких асоціацій, не можуть пробуджувати й емоційно-позитивного ставлення до них. Але зовсім інша справа, коли першокласники малюють або розфарбовують предмет, зрозумілий для них, емоційно сприйнятний, предмет, який залишив у дитячій свідомості естетичні враження. І якщо такий предмет є аналогом букви, то сам процес "перетворення" предметного образу в символічний значно активізує емоційну сферу особистості молодших школярів. Естетичні переживання підсилюються віршованими текстами, якими коментуються зображення на малюнках. Отже, кольоропис разом із конструктивним малюванням (художнім проектуванням) букви за умови використання віршованих текстів розвиває художнє мислення дітей, стимулює допитливість маленьких дизайнерів [1, с.78].

Отже, як бачимо, можливостей нестандартного підходу, до навчання письма чимало. І перед учителем стоїть завдання підходити творчо до цієї роботи. Таким чином, процес навчання дітей письму в букварний період має ґрунтуватися на міцних науково-методичних та психологічних знаннях учителя, оскільки від того, який рівень сформованості навичок письма в молодших школярів залежить ефективність здійснення мовної освіти учнів у середній та старшій загальноосвітній школі.

Тому учителі мають бути обізнані в умовах навчання каліграфічного письма, а саме:

- особистий приклад вчителя;
- раціональне використання кожної сторінки зошита;
- класне приміщення повинно добре освітлюватися;
- шкільні меблі відповідати зросту учнів;
- правильне сидіння учня за партою;
- уміння вчителя організувати процес навчання письма з урахуванням усіх особливостей;
- висока методична майстерність вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блінова Г. Й. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей : Посібник К. : Благовіст, 2004. 196 с.
2. Загорулько Т. Каліграфічні навички першокласника : майстер – клас. *Початкова освіта (Шкільний світ)*. 2011. № 28. С. 22-24.
3. Прищепа О. Підготовка до навчання письма. *Початкова школа*. 2001. № 4. С. 45-47.
4. Прищепа О. Труднощі у засвоєнні графічних навичок письма шестилітніми першокласниками та шляхи їх подолання. *Початкова школа*. 2000. № 7. С. 11-13.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

(Савченко Д. Р., студентка 1 курсу,
Савченко Л. Л., канд. пед. н., доцент)

Харківський педагогічний фаховий коледж

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР, м. Харків, Україна

У сучасному суспільстві освіта стає одним із провідних факторів, який забезпечує економічне зростання, соціальну стабільність, розвиток інститутів громадянського суспільства. Освіта формує нове мислення, нове бачення сенсу життя, сприяє підготовці сучасного фахівця з активною життєвою позицією, відповідального, мобільного, здатного до перетворення суспільства. Соціально-економічні зміни в Україні, реформування системи освіти актуалізують проблему професійного становлення висококваліфікованих фахівців педагогічної сфери, творчий та інтелектуальний розвиток яких є обов'язковою умовою для здійснення інноваційної діяльності.

Проблема професії, професіонала, професіоналізму вже тривалий час є однією з найбільш актуальних у наукових колах. Вона хвилює соціологів і психологів, педагогів і медиків, економістів і політиків. І не випадково, тому що мова йде про якісний рівень, можливості «творення» життя людини в усіх сферах її життєдіяльності і вирішення проблем майбутнього.

Базовими для обґрунтування проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя є педагогічні дослідження І. Бека, С. Вершловського, Е. Зеєра, В. Кравцова, В. Радуга, В. Сластьоніна тощо. З погляду загальнонаукової методології становлення професіоналізму заслуговують на увагу наукові роботи Є. Барбіної, І. Зязюна, М. Гуслякова, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, Є. Павлютенкова. Питанням професіоналізму в акмеологічному розумінні цікавилися Є. Барбіна, І. Багаєва, А. Деркач, Н. Кузьміна, В. Зазікін, О. Селезнєва та ін.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дає нам змогу інтерпретувати поняття «професійне становлення особистості» як багатогранний процес професійного та особистісного розвитку фахівця, детермінований вимогами сучасної освіти, який відбувається протягом усього життя й характеризується якісними змінами: набуттям важливих професійно-особистісних якостей, необхідних для обраної спеціальності.

Концептуальні ідеї професійного становлення особистості вчителя полягають у розкритті природи та умов реалізації особистісно-розвивальних функцій навчально-виховного процесу, у визначенні цільових, змістових та процесуальних характеристик професійної педагогічної освіти (етапи), системи професійної підготовки майбутніх учителів, що передбачає її цілеспрямованість, безперервність професійного розвитку і самовдосконалення особистості вчителя.

Термін «професійне становлення вчителя» в психології та педагогіці використовується досить широко. Е. Зеєр, К. Левітан розуміють професійне становлення особистості вчителя як вирішення професійно значущих, більш ускладнених завдань – пізнавальних, морально-етичних та комунікативних, у

процесі чого вчитель оволодіває необхідним комплексом, пов'язаним з його професією, ділових та моральних якостей. Становлення особистості вчителя – не тільки накопичення знань, а постійне вдосконалення самої особистості, її морально-етичних та професійно-педагогічних якостей [3].

Відповідно до соціально-педагогічної концепції С. Вершловського [2], у професійному становленні вчителя перевага надається соціально-педагогічним характеристикам особистості вчителя серед яких: соціальна активність як сутнісна властивість індивіда, найважливіша якість особистості; гуманістична орієнтація, що відповідає глобальним змінам у сучасному світі; критичність мислення як прояв аналітичного підходу до процесу пізнання, оцінки оточуючої дійсності; залучення педагога до процесу взаємодії та співробітництва. Отже, вченими визначено соціально-педагогічні характеристики особистості вчителя, які доповнюють зміст і структуру професійного становлення.

Сучасна педагогічна наука досліджує категорію «професійне становлення вчителя» і визначає його етапи. І. Бех зауважує, що професійне становлення в сучасних соціальних умовах повинно починатися з формування в студентів-майбутніх учителів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності і виділяє його етапи: 1) знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення уявлення про неї; 2) формування реального уявлення про професіонала з обраної спеціальності; 3) формування ціннісних уявлень; 4) складання «образу себе як професіонала» [1, с. 268].

Е. Зеєр трактує професійне становлення як «життєвий шлях» професіонала, який включає п'ять стадій професіоналізації: 1) оптація (від лат. «optatio» – бажання, вибір) – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей; 2) професійна підготовка – набуття професійних знань, навичок і умінь; 3) професійна адаптація – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду; 4) професіоналізація – формування позицій, інтеграція особистісних і професійних якостей, готовність до виконання обов'язків; 5) професійна майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності [3].

В. Радул розглядає професійне становлення особистості вчителя як процес, зумовлений взаємодією простору педагогічної діяльності, культурного простору і простору особистісного самоздійснення; а також розвиток особистісних професійно необхідних якостей і характеристик, професійної культури і компетентності майбутнього вчителя як процес оволодіння засобами вирішення професійно-педагогічних завдань і моделями їхнього розв'язання [5, с. 5-6]. Вчений виділяє такі етапи професійного становлення вчителя: 1) виникнення і формування професійних намірів; 2) професійне навчання як основа обраної спеціальності; 3) входження в професію; 4) часткова або повна реалізація в самостійній професійній діяльності. Результатами кожного етапу, на думку дослідника, є професійне самовизначення, професійна (педагогічна) майстерність, професійна компетентність [5, с. 125].

Професіоналізм – це система, яка складається із чотирьох взаємопов'язаних підсистем: професіоналізму особистості, професіоналізму діяльності, нормативності діяльності і поведінки та продуктивної Я-концепції.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та умінь, (у тому числі таких, що базуються на творчих рішеннях), володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою і стабільною продуктивністю.

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, яка відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і умінь, в тому числі творчих; володіння сучасними алгоритмами і способами вирішення професійних завдань, що сприяє високій і стабільній продуктивності діяльності.

Професіонал – це суб'єкт професійної діяльності, з високим рівнем професіоналізму, самоефективності, який має високий професійний і соціальний статус, постійно спрямований на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні і професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення.

Особистісно-професійний розвиток – це процес розвитку особистості (в широкому розумінні), переважно орієнтований на високий рівень професіоналізму і професійних досягнень, що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку, професійної діяльності і професійних взаємодій.

Умовою і засобом реалізації професії виступає людина-професіонал, в особистості якої заломлюється те спільне, що характерне для будь-якого працівника, що зайнятий даним видом праці, але яка у кожний конкретний акт, кожний аспект професійної діяльності привносить дещо індивідуальне.

Більшість видів сучасної трудової діяльності передбачає готовність спеціаліста до вирішення неординарних, неалгоритмізованих задач, успішне розв'язання яких часто залежить від правильності оцінки ситуації й вибору оптимальної стратегії дії (усвідомлення наслідків педагогічного впливу, прийняття управлінського рішення, постановка медичного діагнозу та ін.). Здатність розв'язувати проблемні ситуації є важливою професійною якістю, яка тією чи іншою мірою задіяна в усіх видах кваліфікованої праці.

Підхід професіонала до розв'язання проблемних ситуацій також виступає тонким індикатором, засобом діагностики мотиваційної структури особистості професіонала, його життєвих цінностей, повноти самореалізації, успішності подолання стресів.

Суттєву роль у процесі формування професіоналізму відіграє ціннісно-смилова сфера професіонала. Це пояснюється тим, що професійна діяльність належить до числа основних засобів побудови власного життєвого шляху. Та побудова такого шляху буде успішною тільки тоді, коли професійна діяльність набуває особистісного відтінку, тобто здатна відображати і втілювати через себе особистість.

Система ціннісних уявлень культури має бути інтегрована у смисловий простір професіонала, щоб трансформуватися у його особистісні смисли й цінності. Також надзвичайно важливо, щоб із ранніх етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, побачили його зв'язок із цілями й завданнями обраної професії, а також були залученими у спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів. Без

професійних устремлінь, без вираженої професійної мотивації професійне самовизначення стає неможливим. Тільки тоді професіональна діяльність стане відображенням зрілої особистості, джерелом і формою проживання життєвих цілей і цінностей.

Враховуючи, що прагнення людини здійснити себе через свою професійну діяльність є однією з основних культурних цінностей, зміцнення й підтримка цього прагнення мусить виступити основним завданням професійної освіти. Тому доречним буде залучення студентів до проектування своєї освіти, що, з одного боку, буде зміцнювати професійну налаштованість, а з другого – слугувати зразком для побудови життєвої і професійної стратегії.

Нині виникають нові проблеми професіонала, що потребують подальшого розроблення у межах нових парадигм. Серед них можуть бути названі такі, як: взаємозв'язок ступеня професіоналізму та соціальної відповідальності людини, гуманізація суспільства і технічна професіоналізація, цінності суспільства і професія, професійна діяльність у самовизначенні, індивідуалізації суб'єкта і в його соціалізації та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: наук. Видання. Київ: Либідь, 2003. 344 с. (Твори : в 2 кн. / І. Д. Бех , кн. 2).
2. Вершловский С. Г. О подходах к исследованию структуры профессионально-педагогической деятельности. Л. : НИИ ООВ, 1977. 203 с.
3. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование. Психология профессионального образования. Москва: Ин-т практической психологии : МОДЭК, 1997. 265 с.
4. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія.ред. І. А. Зязюна] / Валерій Федорович Орлов. Київ: Наукова думка, 2003. 262 с.
5. Радул В. В. Основи професійного становлення майбутнього вчителя: [навч. посібник] / Радул В.В., Кравцов В.О., Михайличенко М.В. Кіровоград : РВВ КДПУ, 2006. 216 с.

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ (НА ПРИКЛАДІ ПРОВЕДЕННЯ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ З ФІЗИКИ)

(Семенець Л. М., канд. пед. наук, доцентка;
Черняк О. Ю., здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра)
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

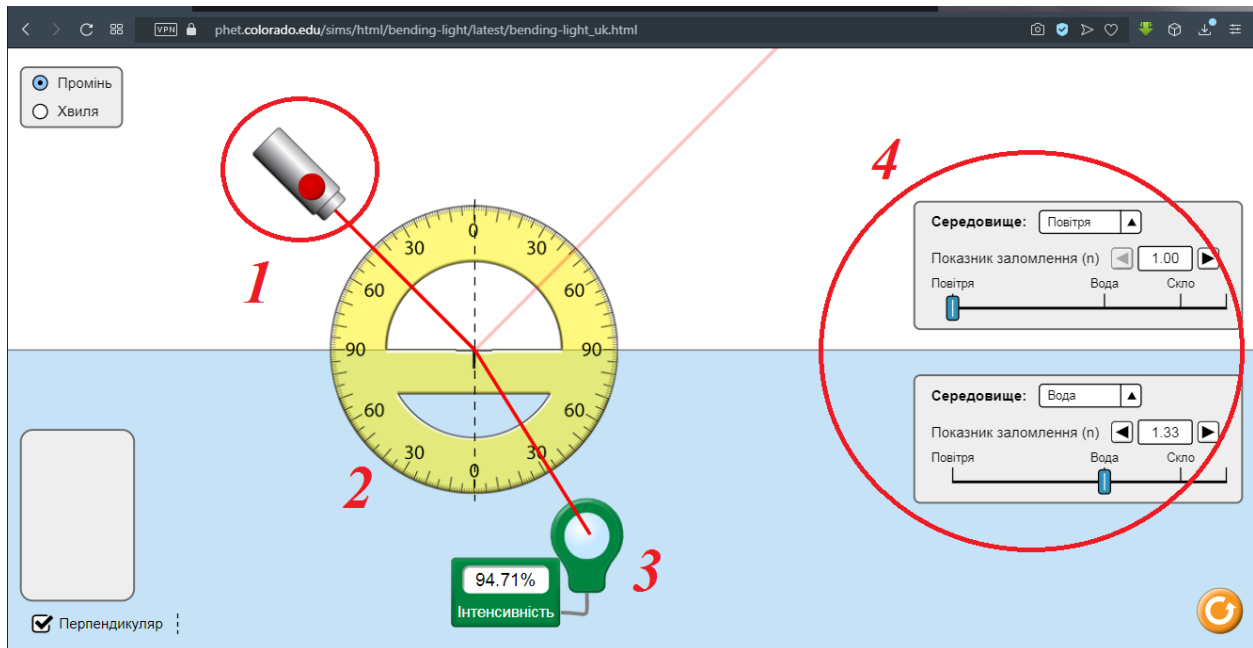
Питаннями навчально-дослідницької діяльності учнів займаються як вітчизняні так і зарубіжні учені, дослідження яких різняться в наукових підходах. В основу психолого-педагогічного аналізу покладено процес діяльності учня. Будь-яка навчальна діяльність відбувається шляхом розв'язування навчальних задач. Трактуючи поняття «дослідницькі вміння» зумовили різні їх спроби класифікації. Ми погоджуємося з думкою Н. Недодатко, що дослідницькі вміння - складне психічне утворення, синтез інтелектуальних та практичних умінь, що застосовуються для розв'язання навчально-дослідницьких завдань і виникають у результаті управління психічним розвитком учнів [2].

О. Антипова, Д. Рум'янцева, В. Паламарчук виділяють навчальні дослідницькі вміння: вміння бачити проблему; вміння ставити питання; вміння висувати гіпотези; вміння давати визначення поняттям; вміння класифікувати; вміння спостерігати; вміння проводити експерименти; вміння робити висновки; вміння структурувати матеріал; вміння доводити і захищати свої ідеї [1].

У програмі «Фізика» (рівень стандарту / для учнів 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів) одним із завдань курсу фізики є формування й розвиток в учнів дослідницьких умінь, що передбачає: вміння висувати гіпотези, складати план дій щодо їх перевірки та вміння здійснювати відповідну діяльність, вміння працювати з різними видами інформації, вміння описувати й оцінювати результати спостережень, планувати й проводити досліди, експериментальні дослідження, здійснювати вимірювання фізичних величин, робити аналіз, узагальнення й висновки.

Сучасний світ наповнений різноманітними гаджетами. За допомогою телефонів можна продемонструвати, що вони підійдуть не тільки для аркадних ігор, а й для вивчення фізичних процесів. На платформах Google Play Market та AppStore з'явилася достатня кількість додатків для проведення лабораторних робіт.

У 9 класі, вивчаючи «Світлові явища», учням надається можливість проекспериментувати й самостійно зробити висновки. Цьому сприяє виконання лабораторної роботи з допомогою посилання https://phet.colorado.edu/sims/html/bending-light/latest/bending-light_uk.html. Учні натискають на червону кнопку (1) - на екрані з'являються промені: падаючий, відбитий та заломлений. Додатково на екран вони можуть додати транспортер (2) та люксметр (3).

Зазначимо, що учні власноруч можуть налаштувати з якого і в яке середовище буде проходити промінь. Потому зробити висновок про те, як саме заломлюється промінь світла. У програмному засобі така функція налаштовується праворуч (див. 4). Заломлений промінь у разі переходу з води в повітря буде виглядати так, як показано на рисунку 1, а з повітря в скло представлено на рисунку 2. Після завершення експерименту учні оформляють лабораторну роботу в MicrosoftWord й надають звітність учителю.

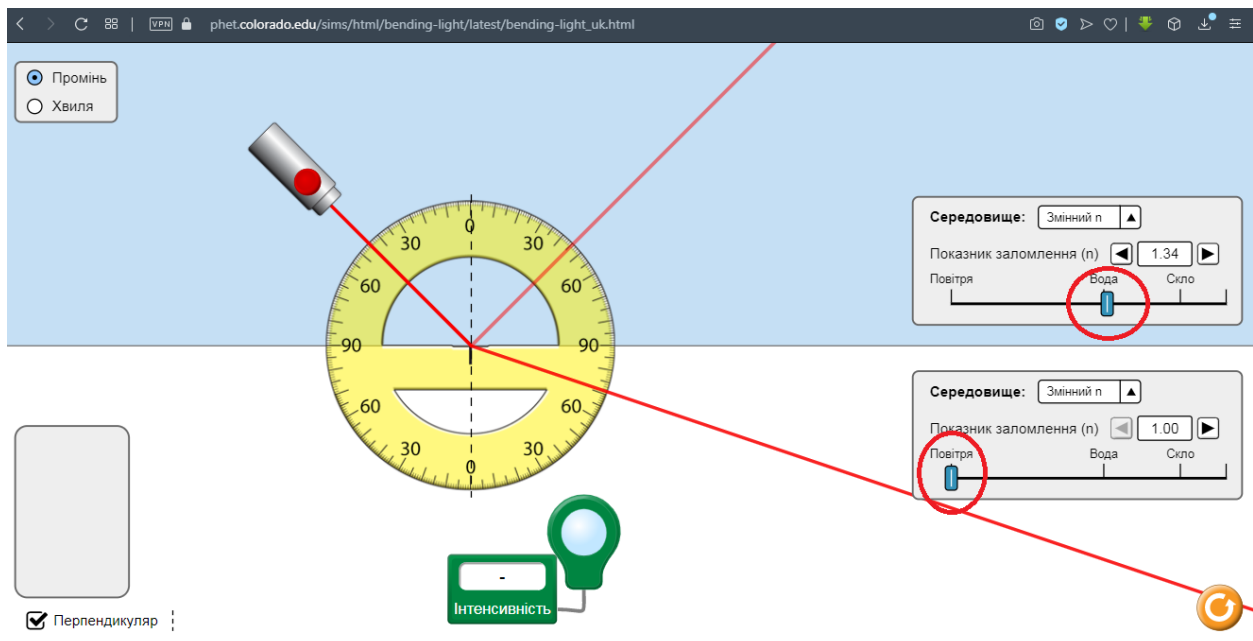

Рис. 1. Заломлений промінь у разі переходу з води в повітря

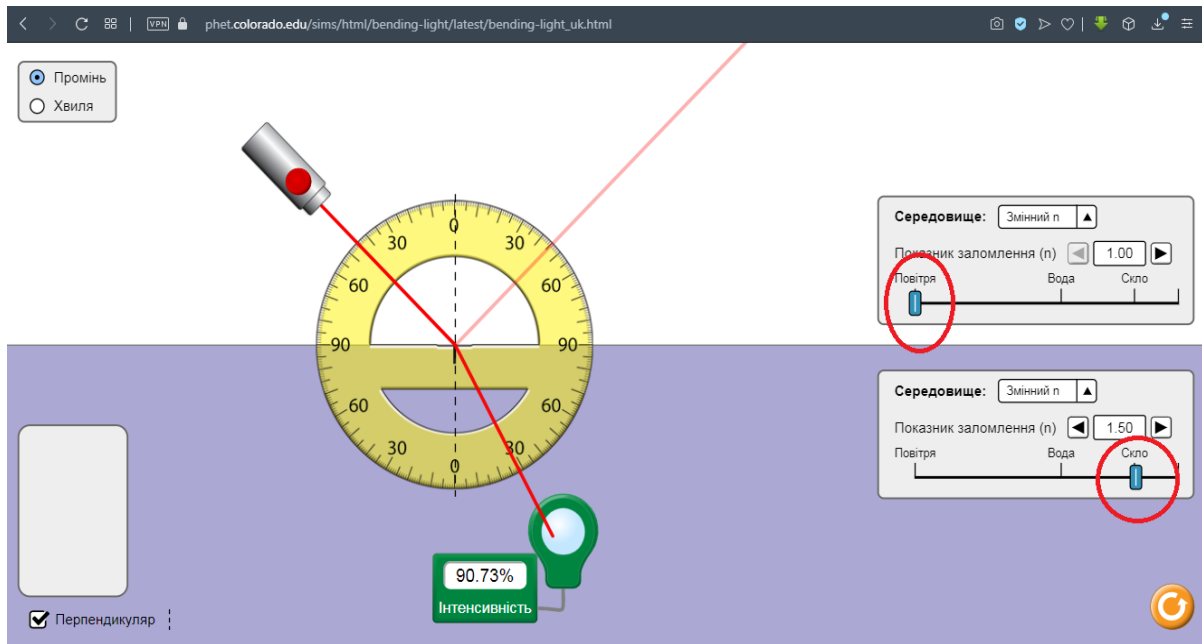

Рис. 2. Заломлений промінь у разі переходу з повітря в скло

Розглянемо ще один варіант виконання лабораторної роботи «Дослідження звукових коливань різноманітних джерел звуку за допомогою сучасних цифрових засобів» з залученням телефону учня. Для цього потрібно завантажити з Google Play Market додаток «Науковий журнал». Відкривши додаток, учні бачать картину і деякі можливості вимірювань, що представлено на рисунках 3 і 4.

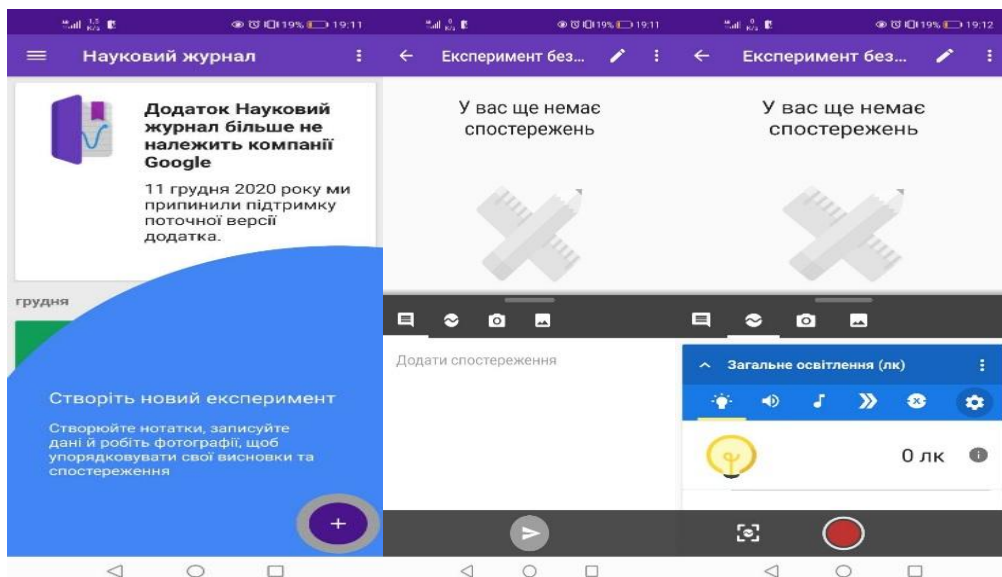

Рис. 3. Стартовий екран додатку

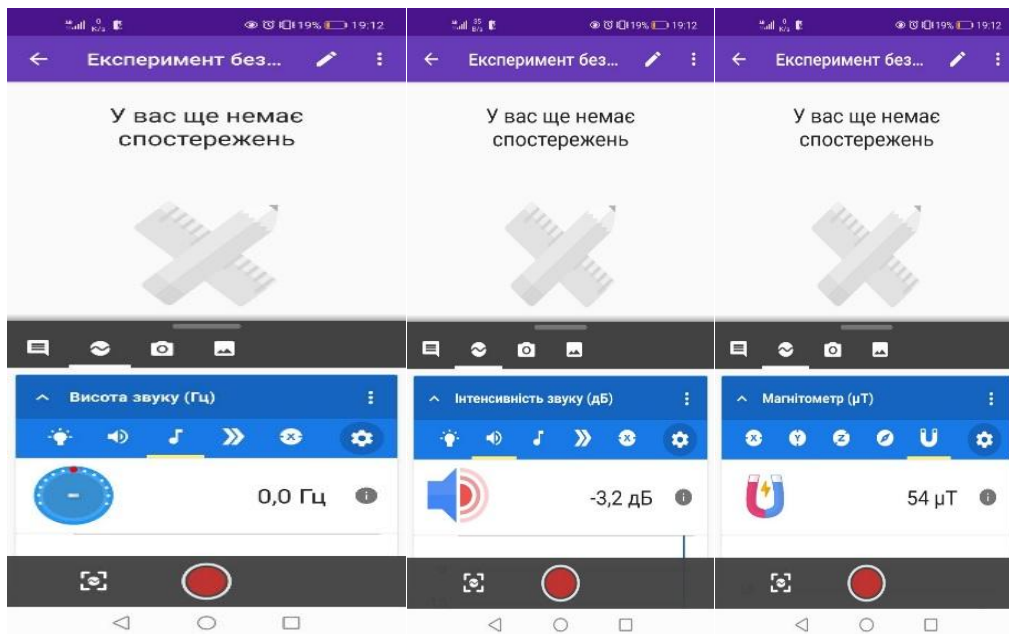

Рис. 4. Деякі можливості вимірювань у додатку

Вивчаючи тему звуку, ми використовуємо другу (інтенсивність звуку) і першу (висота звуку) функції. *Інтенсивність звуку*: натискаючи червону кнопку, записуємо будь-який звук: гра на гітарі, музична композиція, розмова людей та інше (рис. 5). Додатковим плюсом додатка є те, що після обробки інформації створює графік зі шкалою інтенсивності та часу. Вираховує мінімальне, середнє та максимальне значення звуку. Після завершення експерименту є можливість його зберегти й відправити вчителю на електронну пошту. Але незмінним залишається оформлення лабораторної роботи в Microsoft Word та запис відповідей на додаткові питання (розв'язування додаткових задач).

Висота звуку: виконуємо ті самі дії, що й до попередньої функції та отримуємо результати, що відображено на рисунку 5.

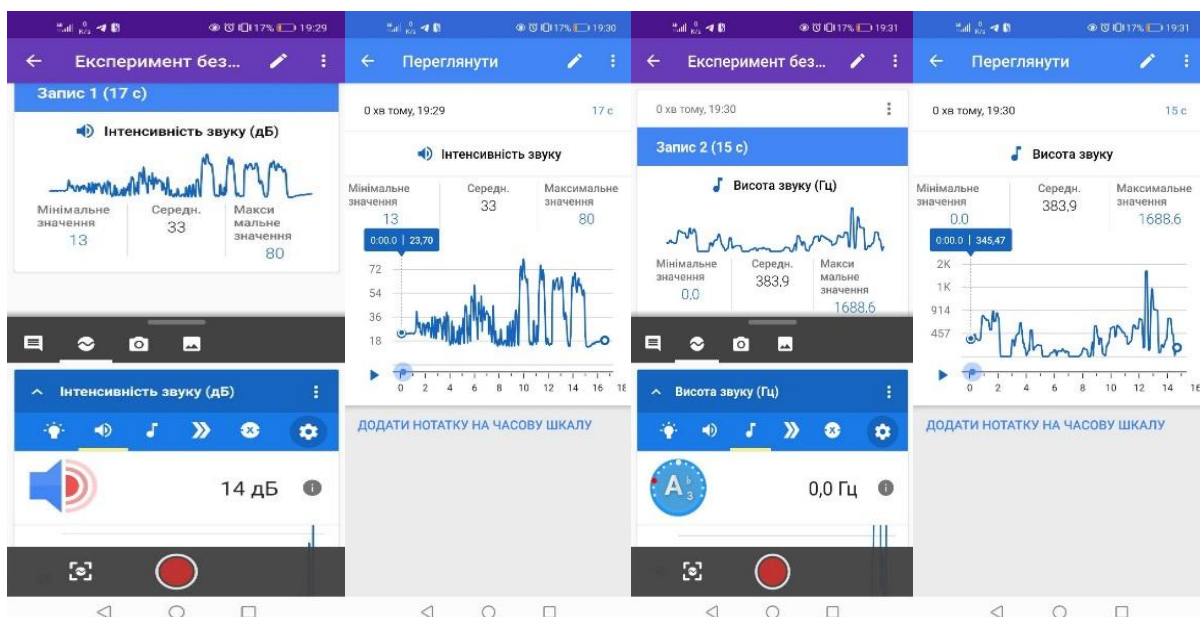

Рис. 5. Вимірювання інтенсивності та висоти звуку

Завершальним етапом є оформлення роботи в Microsoft Word, запис теми, мети, обладнання, скріни експериментів (або прикріплені збереженим файлом на електронну пошту), додаткові завдання та висновки.

Вищезазначені лабораторні роботи є нескладними у виконанні, цікавими для учнів, не займають багато часу. У такий спосіб спеціально організоване навчання фізики слугує розвитку дослідницьких умінь учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипова О. Й. У пошуках нестандартного уроку / О. Й. Антипова, Д. І. Рум'янцева, В. Ф. Паламарчук // Радянська школа. 1991. № 1. с. 65-69.
2. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 - теорія навчання / Н. Г. Недодатко. Харків, 2000. 20 с.

ПОРТФОЛІО ЯК ЗАСІБ ОЦІНЮВАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ЗВО

(Степанюк К. І. канд. пед. н., доцент)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Швидкозмінні реалії в освіті потребують широкої трансформації педагогічної галузі у контексті реалізації Концепції Нової української школи [3], що вимагає насамперед вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Означена проблема є предметом активних досліджень О. Біди, Я. Кодлюк, Л. Хомич, Л. Хоружої та ін. Так, аспекти упровадження сучасних технологій підготовки фахівців у закладах вищої освіти розглядалися в роботах К. Баханова, Л. Коваль, А. Крамаренко, Л. Петухової, Г. Тарасенко, І. Шапошнікової та ін. Ефективність використання проєктної діяльності в освітній практиці ЗВО підтверджується дослідженнями О. Зосименко, М. Елькіна, В. Нищети, О. Онопрієнко, О. Пехоти, О. Коберника, С. Ящука та ін.

У Енциклопедії освіти, за редакцією В. Кременя, проєктна діяльність визначається як конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату у процесі цілепокладання, планування і здійснення проєкту [2, с. 717]. Означена діяльність є одним з унікальних способів людської практики, що пов'язаний із передбаченням майбутнього, створенням його ідеального образу, здійсненням та оцінкою наслідків реалізації задуму.

Отже, проєктна діяльність студентів – це діяльність з проєктування власних педагогічних досліджень, що передбачає визначення мети та завдань, планування розв'язання, визначення результатів (продукту дослідження), оцінку реалізації дослідження та визначення необхідних ресурсів.

Організація проєктної діяльності майбутніх учителів початкової школи в Бердянському державному педагогічному університеті здійснюється через курс вільного вибору здобувачів вищої освіти „Технологія проєктування в початковій школі” [1]. Розглянемо його особливості.

Для індивідуальної самостійної проєктної діяльності нами було обрано найбільш оптимальний тип навчального проєкту – дослідницький, міжпредметний, в якому вирішувалися проблеми, що пов'язані з різними галузями знань, дотичними до початкової освіти; з відкритою координацією, де роль координатора виконував викладач з метою надання консультацій, але не втручався у хід створення проєкту; створювався проєкт у межах ЗВО (внутрішній); за кількістю учасників – індивідуальний та за часом проведення – довготривалий. У процесі реалізації проєктів здобувачі першого рівня вищої освіти освітньої програми «Початкова освіта» створювали портфоліо, що дозволяло наочно представити кожен етап власної діяльності у процесі захисту проєктів.

Зазначимо, що в Новій українській школі «портфоліо» виступає однією із важливих технологій оцінювання та вважається «аутентичним», тобто істинним, найбільш наближеним до реального оцінювання та індивідуалізованої оцінки діяльності [4].

На сьогодні немає встановлених правил, що регламентують структуру портфоліо майбутніх учителів початкової школи. Рекомендовано використовувати зазначений нижче перелік розділів

1. Титульний аркуш – назва закладу освіти, назва проекту, автори проекту, група, термін виконання та захисту проекту.
2. Зміст – перелік основних частин проекту.
3. Вступ (розкривається сутність роботи, обґрунтування актуальності теми, визначається мета і кінцевий результат проекту);
4. Основна частина структурується згідно з етапами, діями, методами, проміжними результатами проектної діяльності.
5. Висновки – відповідність результатів проектної діяльності, оцінка методів розв'язання поставлених завдань, рекомендації, власні пропозиції.
6. Додатки (схеми, малюнки, фото, сертифікати щодо підтверджують участь у неформальній освіті тощо).

Отже, портфоліо забезпечує високий рівень мотивації до здійснення проектної діяльності майбутніх учителів початкової школи та виступає засобом оцінювання означеної діяльності. Це підтверджується конкретними результатами навчальних проєктів, які презентують здобувачі вищої освіти за освітньою програмою «Початкова освіта» після завершення курсу та підвищенням рівня сформованості фахових компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авторський курс "Технологія проєктування в початковій школі" як засіб формування дослідницьких умінь здобувачів першого рівня вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 70. 230 с. Т. 4. С. 120-124.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. Головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

DEVELOPMENT OF LISTENING SKILLS IN THE LANGUAGE TRAINING OF TECHNICAL SPECIALISTS

(Streltsova V. Yu., Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor)
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine

Developing communicative competence is one of the most important goals in language teaching. Communication is a two-way process which implies interaction with another person, reaching this goal does not only involve developing speaking skills, but developing listening comprehension as well. According to Rost [2, c. 94] "a key difference between more successful and less successful acquirers relates in large part to their ability to use listening as a means of acquisition". Therefore, developing listening comprehension as a skill, on the one hand, but also as a channel for receiving language input on the other, should occupy an important place in language teaching.

For the past two decades studying learning strategies has been an important issue in foreign language research. The findings of research into strategies for language learning and language use suggest that generally there is a positive correlation between strategy use and level 2 proficiency. As for listening comprehension and the influence of the use of strategies, many authors today agree that the promotion of listening strategies through instruction leads to the development of listening comprehension [1].

Development of digital video and broadband technology has created abundance of authentic videotexts that represent rich linguistic and cultural material. Since students are very likely to watch and listen to the news or other material on the internet, listening comprehension practice in class relying on video input would prepare them for the situations and enable them to use strategies for decoding verbal and non-verbal communication. Allowing the media to enter the educational environment can enhance comprehension by employing miles of sights and sounds that appeal to variable learning styles and preferences, and also by inspiring, engaging and support learners, digital learning styles, which is especially promising when dealing with today's generation of students. They are often described as preferring the visual communication over the text-only environment.

To reach the maximum result in education, goals and objectives must be set.

- to create an environment where students who were non-native speakers of English were given the opportunity to use English language with a purpose and motivation;
- to consider the special characteristics of the new generation of students by allowing them to contribute videos as well-known source of communication to them;
- to provide intercultural content important in the multicultural and interdisciplinary aspects;
- to touch upon their emotional intelligence as an important but often neglected factor in education.

The listening instruction model is based on long-term development of strategies listening. Instead of being taught individual listening strategies, students are taught clusters of strategies appropriate for fulfillment of a particular task. The pedagogical cycle used is taken from Vandergrift [3] and involves stages as given below:

<i>Pre-listening: planning/predicting stage</i>	
After students have been informed of the topic and text type, they predict the types of information and possible word they may hear.	Planning and directed attention.
<i>First listening: first verification stage</i>	
Students verify their initial hypotheses, correct as required, and note additional information understood.	Selective attention, monitoring and evaluation.
Students compare what they have understood/written with peers, modify as required, establish what will needs resolution, and decide on the important details that still require special attention.	Monitoring, evaluation, planning, and selective attention.
<i>Second listening: Second verification stage</i>	
Students verify points of earlier disagreement, make correction, and write down additional details understood.	Selective attention, monitoring, evaluation, and problem solving.
Class discussion in which all class members contribute to the reconstruction of the text's main points and most pertinent details, interspersed with reflection on how students arrived at the meaning of certain words or parts of the text.	Monitoring, evaluation, and problem solving.
<i>Third listening: final verification stage</i>	
Students listen specifically for the information revealed in the class discussion which they were not able to decipher earlier.	Selective attention, monitoring, and problem solving.
<i>Reflection stage</i>	
Based on the earlier discussion of strategies used to compensate for what was not understood, students write goals for the next listening activity.	Evaluation, planning.

REFERENCE

1. Flowerdew, John, and Lindsay Miller. 2005. *Second Language Listening: Theory and Practice*. Cambridge: CUP.
2. Rost, Michael. 2001. *Teaching and researching listening*. London: Longman.
3. Vandergrift, Larry. 2003. Orchestrating strategy use: Toward a model of the skilled second language listener. *Language Learning* 53(3).

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ У СПОРТІ: СТРУКТУРА, ЗАДАЧІ, ПРОЦЕСУАЛЬНА РОЗГОРТКА

(Тарасова Н. В., аспірантка другого року навчання)
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»,
м. Миколаїв, Україна

Останнім часом у спорті спостерігається тенденція до підвищення рівня спортивних результатів, збільшується кількість змагань, відбувається постійна інтенсифікація тренувальних та змагальних навантажень, що є передумовою для пошуку нових методів підвищення ефективності тренувального процесу та нових джерел з резервними можливостями спортсменів.

Одним із напрямків підготовки спортсменів до змагань за допомогою психологічного впливу, на наш погляд, є оптимізація процесу цілепокладання.

Загалом цілепокладання розглядаємо як процес формування мети, її розгортання у часі на основі врахування особливостей виконавців діяльності, у ході якої передбачається досягнення поставленої мети. Цілепокладання має свої складові, які взаємопов'язані між собою (див. рис. 1).

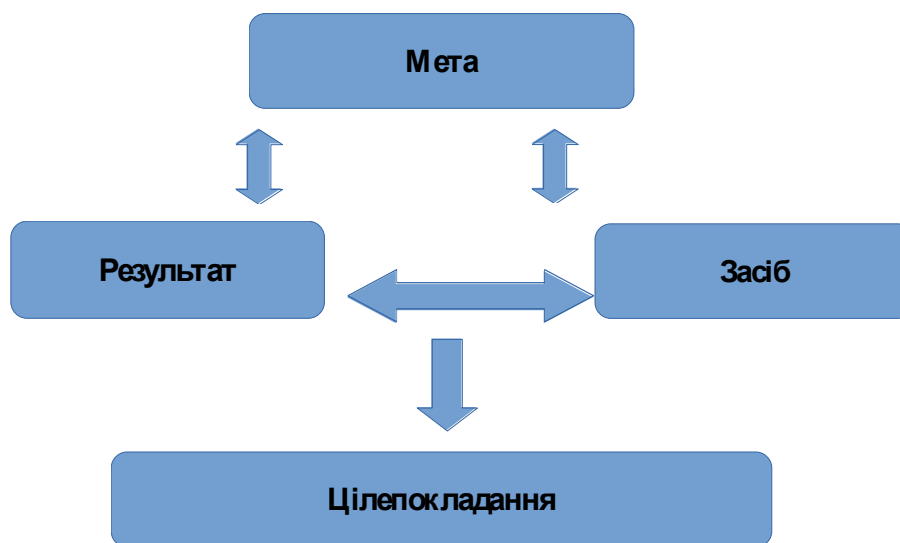

Рис. 1. Структура цілепокладання

Цілепокладання можна вважати одним із найважливіших механізмів розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства. На думку вчених О. М. Леонтьєва [2], С. Л. Рубінштейна [4], О. К. Тихомірова [5], воно займає одне з центральних місць у структурі діяльності й у процесі становлення особистості, є важливою характеристикою існування людини, що визначає успішність її життєдіяльності.

Значущість цілепокладання пов'язана також з тим, що досягнення позитивних ефектів у діяльності відбувається через сам процес постановки цілей і шляху до їхнього досягнення. На думку Г. В. Акопова [1], крім того, що цілі відображають переконання, ціннісні орієнтації, уявлення самої людини про успіх, постановка (формулювання) мети дозволяє зосередитися на її реалізації, сприяє створенню єдиного напрямку направлення зусиль, підвищення загальної продуктивності та впевненості у собі.

Питання, пов'язані з цілепокладанням у спортивній діяльності, на сьогодні залишаються недостатньо вивченими, хоча незаперечним є той факт, що вони є важливими та потребують подальшого дослідження. Також відсутні рекомендації відносно методів психокорекції особистості спортсменів у напрямку оптимізації їхнього цілепокладання.

Варто зазначити, що зарубіжними вченими ці питання досліджені на достатньому рівні [3; 6; 7; 8; 9], що являється основою для розвитку вітчизняної теоретико-методологічної бази та практичного використання їхнього успішного досвіду у спортивній практиці.

Серед зарубіжних учених, що займалися дослідженням цілепокладання у спорті вирізняються роботи Дж. Дуда [6], А. Елліота [8], Д. Шапіро [9] цих учених об'єднує одна точка зору, згідно котрої, цільові орієнтації людини є відображенням її поглядів на світ і концептуально пов'язані з переконанням у майбутній успішній діяльності. На думку Дж. Дуда [6], характер цілей, які ставить перед собою спортсмен, можна вважати яскравими показниками фізичних, інтелектуальних та емоційних зусиль, які він готовий докласти у своїх прагненнях до досягнення бажаного результату.

Процес цілепокладання спортсменів можна представити у вигляді вибору провідної або декількох цілей, які детермінують не тільки усвідомленість діяльності, але і вибір засобів та методів їхньої реалізації.

На нашу думку процес цілепокладання включає:

- визначення мети участі у змаганнях;
- створення позитивної установки для досягнення цієї мети;
- формування впевненості у спортсмена щодо високої ймовірності такого досягнення.

Наші уявлення про процес цілепокладання ми відобразили на рис.

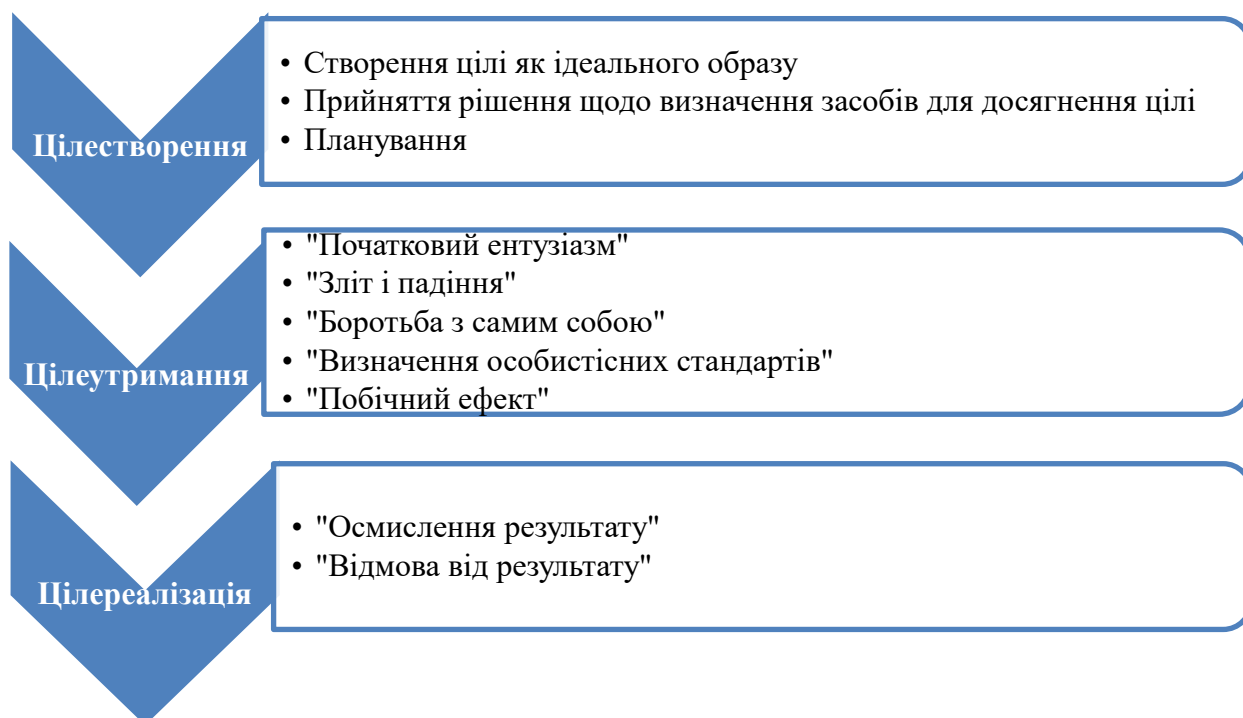

Рис. 2. Процесуальна розгортка цілепокладання у спорті

Завданням цілепокладання вважаємо вирішення таких основних проблем:

1. Оцінка власних досягнень (сприйняття їх у негативному ракурсі) і зміна ставлення до них.
2. Неможливість досягнення бажаної мети.
3. Нездатність внести радикальні зміни у своє життя за наявності розуміння їхньої доцільності.

Здійснивши аналіз науково-методичної літератури, ми дійшли висновку, що формування здатності до ефективного цілепокладання змінює у спортсмена не тільки ставлення до досягнення певного спортивного результату, але й у цілому раціоналізує його життєві стратегії. Подальше дослідження процесу цілепокладання у спортивній діяльності сприятиме підвищенню взаємодії у системах «тренер-спортсмен», «психолог-спортсмен», «психолог-тренер», розширенню обізнаності щодо впливу направленості цілей на результати у спорті, підвищенню самооцінки та впевненості у власних силах самих спортсменів, що дозволить їм оптимізувати процес постановки змагальної мети, підвищити результативність виступів, максимально використовувати потенційні можливості та стимулювати направленість на досягнення успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопов Г. В. Социальная психология образования: монография. М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000. 296 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Смысл, 2005. 352 с.
3. Парслоу Э., Рэй М. Коучинг в обучении: практические методы и техники. СПб.: Питер., 2003. 204 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М.: Педагогика, 1989. 488 с.
5. Тихомиров О. К. Психология мышления. М.: МГУ, 1984. 270 с.
6. Duda J. L. Achievement goal research in sport: Pushing the boundaries and clarifying some misunderstandings. In G. C. Roberts (Ed.), *Advances in motivation in sport and exercise*. Champaign, IL: Human Kinetics, 2001. pp. 129-182.
7. Dweck C. S., Leggett E. L. A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*, 95, 1988. pp. 256-273.
8. Elliot A. J. Approach and avoidance motivation and achievement goals. *Educational Psychologist*, 34, 1999. pp. 169-189.
9. Shapiro D. Participation motives of Special Olympics athletes. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 20, 2003. pp. 150-165.

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

(Тюлю Т. М., магістрант,
Науковий керівник Рашидова С. С., к.п.н., доцент)
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м.Ізмаїл, Україна

Виховання екологічної свідомості як цінності освіти є одним із перших етапів формування особи громадянина і залежить від основ закладених початковою школою. Серед сучасних глобальних світових проблем однією з найактуальніших та важливіших для подальшого існування людства є екологія. Особлива увага приділяється охороні навколишнього середовища, раціональному використанню природних ресурсів та пошуку альтернативних джерел енергії. Створений людиною природний і штучний матеріальний світ – це середовище, в якому людина існує, управляє, задовольняє свої потреби та впливає на його стан. Сучасна екологія позиціонує себе не лише як міждисциплінарна, а й світоглядна сфера. Одним із завдань України є формування екологічного мислення громадян, починаючи з дітей молодшого шкільного віку. Тому сучасна школа повинна враховувати виклики часу та коригувати свою діяльність у відповідності до потреб суспільства. Враховуючи вищезазначене, у контексті реалізації концепції Нової української школи, сучасний вчитель початкових класів повинен впроваджувати інноваційні рішення, форми та методи роботи, які забезпечать розвиток екологічної культури в учнів [3].

Піддрунтям для дослідження стали наукові доробки А. Гумбольта, І. Зверева, А. Захлебного, О. Кудрявцевої, В. Максимової, Д. Марковича, які досліджували основи організації, змісту та методики екологічного виховання. Вивченням екологічної освіти як одного із напрямків формування екологічної культури займалися М. Вересов, С. Глазачев, В. Горлачов, Н. Дежнікова, О. Козлова, І. Мазур, О. Тавстуха та інші. Теоретичні та практичні проблеми виховання екологічної культури досліджували В. Андрущенко, О. Біда, В. Вернадський, М. Волошин, А. Горелов та інші.

Екологічна освіта – це новий напрям у педагогіці молодшого шкільного дитинства, який відрізняється від традиційно звичного ознайомлення дітей з природою та природоохоронною діяльністю шкільних закладів [2].

Більшість вчителів пов'язують екологічне виховання дітей молодшого шкільного віку лише з прищепленням їм любові та дбайливого ставлення до природи, проте варто враховувати необхідність розвитку критичного мислення щодо оцінки фактів природничого характеру, поєднання набутого досвіду і його творчого використання задля вирішення визначених проблем, пов'язаних з екологією. Також важливим є врахування основних доктрин Концепції Нової Української школи, однією з ключових компетенцій якої є екологічна грамотність та здорове життя, що передбачає «здатність розумно і раціонально використовувати природні ресурси. В рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя та здоров'я людини, здатності та бажання дотримуватися здорового способу життя»[1, с.12].

Екологічна культура має великий комплексний вплив на психічний, моральний та естетичний розвиток особистості. Знайомство з природою дитина

починає з початку свого життя, і це є джерелом перших конкретних знань та розвитку пізнавального інтересу до природних явищ. Якщо батьки та вихователі підтримують дитину в її пізнавальному пошуку, то це допомагає педагогам початкової школи у формуванні її екологічної культури.

В умовах Нової української школи педагогам потрібно створити якісне освітнє середовище для повноцінного екологічного виховання дітей. Прикладом такого може стати "Кімната природи", в якій будуть знаходитися різні види рослин та тварин, риб та птахів. У кімнаті природи мають бути створені умови для спостереження за зростанням і розвитком рослин, доглядом за тваринами, рибами та птахами. Діти разом із вчителями будуть мати змогу спостерігати за змінами в рості рослин в залежності від різних пір року.

В якості позакласної роботи можлива організація заходу «В гостях у бабусі», на якому діти зможуть ознайомитись з корисними лікарськими травами і їх властивостями. Приміщення можна прикрасити в формі казкового "Терему", і обладнати таким чином, щоб учням було зручно приймати лікарські трав'яні настої та ароматні чаї. Залучити до проведення заходу можна медперсонал, який розповість про трави та навчить дітей готувати напої на підставі медичних доказів.

Важливим для розвитку здобувачів початкової освіти є отримання основних природничих компетенцій та вміння робити власні проєкти. Таким проєктом для учнів може стати вирощування власної рослини та дослідження її росту. Вчитель може запропонувати довгостроковий проєкт на вирощування огірків, гарбузів або чорнобривців. Усі спостереження здобувач повинен фіксувати в журналі спостережень та робити фото. В результаті презентуються фото звіти та вирощена рослина [4, с.177-180].

Необхідно максимально включати в освітній процес ігри-дослідження з природними матеріалами, вчити поєднувати їх між собою, досліджувати та робити висновки на основі власних спостережень.

Таким чином, формування екологічної культури у молодших школярів пояснюється і запитом Нової української школи, і необхідністю розвитку екологічної свідомості для покращення і якості життя, і безпеки життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bakhmat N. Ecological space of the new ukrainian school. Știință, educație, cultură. Vol. 3., 2020. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/142-145_14.pdf
2. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С. та ін. Концептуальні засади реформування середньої школи. Під ред. Грищенка М., 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Грошовенко О. П. Інноваційні стратегії формування екологічної культури молодших школярів. Вінниця. 2018 URL: http://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2394/grochovenko_%d1%82%d0%b5%d0%b7%d0%b8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Шемберко М.М. Проектно-дослідницька діяльність школярів як засіб виховання екологічної культури. Матер. IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 27 жовтня 2016 р. С.174-179 URL: <https://cutt.ly/IcrakyX>

КОМУНІКАТИВНІ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКІ ЗДІБНОСТІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА»

(Федорик В. В., асистентка кафедри психології)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Для багатьох професій велике значення мають психологічні якості особистості, які проявляються в сприйнятті, оцінці, міжособистісному спілкуванні. Для фахівців професій типу «людина-людина» досвід міжособистісного спілкування особливо важливий. Успішність професійної діяльності працівників даного типу професій значною мірою залежить від рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

Комунікативні здібності у роботі Л.Ю. Поперечної характеризуються низкою інших здібностей людини, що виявляються у швидкості, глибині та міцності опанування засобів і прийомів діяльності, а саме умінням слухати, сприймати та відтворювати інформацію, вести діалог, брати участь у дискусіях, вести перемовини, переконувати і відстоювати свою точку зору. Тому, як зазначає авторка, розвиток комунікативних здібностей є одним з основних чинників становлення особистості [2].

Водночас комунікативні здібності – це не лише мовлення, а й вміння за допомогою цього мовлення організувати професійну діяльність, а саме запобігати конфліктам, забезпечувати міжособистісну взаємодію, здійснювати вплив.

З метою дослідження рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей було проведено констатуючий експеримент. Базою дослідження був Бердянський державний педагогічний університет. Вибірку склали 67 здобувачів вищої освіти першого року навчання спеціальностей 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта (Історія)», 014 «Середня освіта (Хореографія)», 053 «Психологія».

Дослідження комунікативних та організаторських здібностей за допомогою теста-опитувальника «КОЗ-2» показало, що високий рівень комунікативних здібностей мають 30 (45%), високий рівень організаторських здібностей – 37 (55%) здобувачів. Ці першокурсники не розгублюються перебуваючи у новому оточенні, швидко знаходять друзів, проявляють ініціативу в спілкуванні, здатні приймати рішення у складних, нестандартних ситуаціях. Відстоюють свою думку та наполегливі в діяльності, яка їх приваблює.

Середній рівень прояву комунікативних здібностей мають 17 (25%) першокурсників, середній рівень прояву організаторських здібностей – 20 (30%). Вони не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, прагнуть до контактів з людьми, однак потенціал їх здібностей не відзначається високою стійкістю. Дана група досліджуваних потребує подальшої роботи з формування та розвитку вказаних здібностей.

Низький рівень комунікативних здібностей виявлено у 20 (30%), організаторських здібностей – у 10 (15%) респондентів. Здобувачі з даним рівнем здібностей обмежують свої знайомства, відчують труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. Рідко

проявляють ініціативу, ухиляються від прийняття самостійних рішень. Вони майже не прагнуть до спілкування, віддають перевагу проводити час наодинці з собою.

Досить часто у одного і того ж випробуваного значно відрізнялися рівні комунікативних та організаторських здібностей. Підрахувавши середній бал за шкалами оцінок обох показників ми отримали 11,4 та 13,9 відповідно. Це означає, що середньостатистичний здобувач більш схильний до організації власних справ і різноманітних заходів, але менш готовий до безпосереднього спілкування з оточуючими. Результати дослідження комунікативних та організаторських здібностей здобувачів вищої освіти першого року навчання представлено на рис. 1.

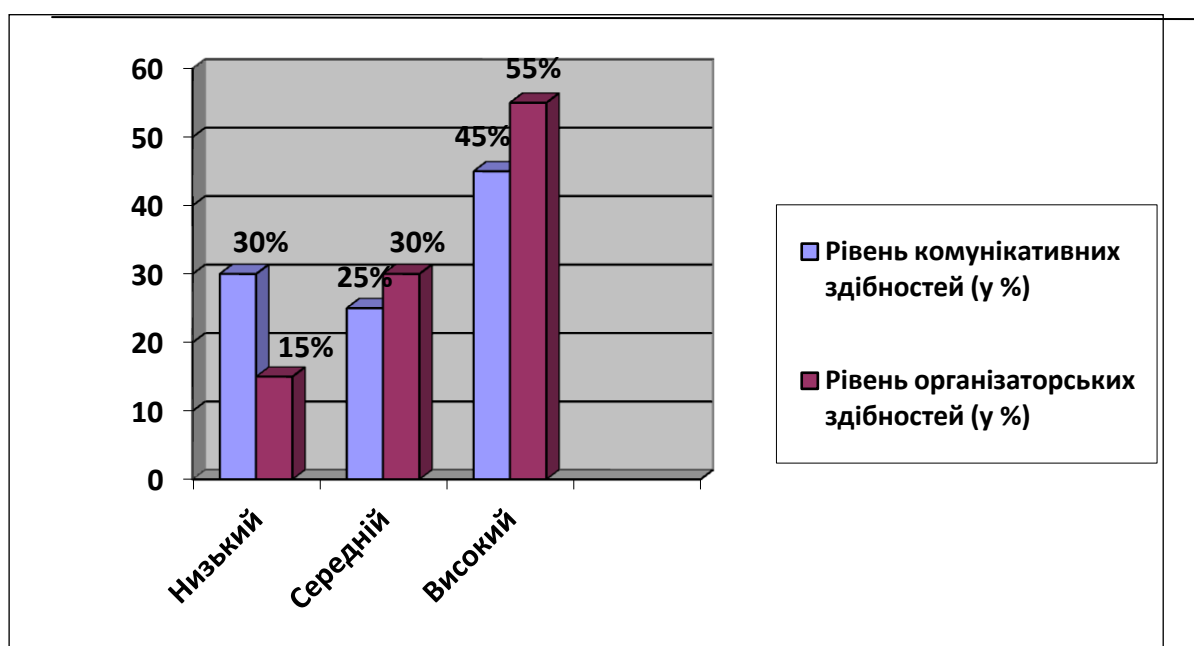

Рис. 1. Рівні комунікативних та організаторських здібностей здобувачів вищої освіти першого року навчання ($n = 67$)

Формування та розвиток комунікативних та організаторських здібностей особистості є досить динамічним та складним процесом, який піддається впливу ряду чинників.

Так, у своєму дисертаційному дослідженні О.І. Бондаренко виділяє такі фактори, що впливають на формування комунікативної особистості: особистісний, інформаційний, комунікативний і фактор соціальних умов.

Особистісний фактор включає комунікативну особистість комунікантів, наділених певними параметрами: мотиваційним, когнітивним, функціональним, соціопсихологічним. У свою чергу мотиваційні параметри визначаються комунікативними потребами, функціональні параметри визначають комунікативну компетентність особистості, соціопсихологічні параметри особистості зумовлені її психологічними особливостями.

Інформаційні фактори пов'язані з характеристиками інформації, якістю, структуруванням, способом вираження. Комунікативні фактори пов'язані з

процесом передачі інформації, кодуванням і декодуванням інформації, з адекватним її сприйняттям на основі виробленої комунікаційної установки, на підставі здатності до налагодження контактів. В свою чергу фактор соціальних умов передбачає характеристики соціального середовища, в якому триває комунікативний процес [1, с. 218].

Таким чином, опираючись на розглянуті фактори та результати проведеного дослідження вбачаємо необхідність розробки та впровадження корекційно-розвивальних заходів спрямованих на формування та розвиток комунікативних та організаторських здібностей. Адже, комунікативна особистість конкурентоспроможна та завжди готова вдосконалюватися та саморозвиватися. Саме такі кваліфіковані спеціалісти потрібні нашому суспільству.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазаренко К. Д. Дослідження особливостей розвитку комунікативного потенціалу керівників органів внутрішніх справ. *Юридична психологія та педагогіка*. 2009. № 2. С. 213–224.

2. Поперечна Л. Ю. Комунікативні здібності вчителя як одна з важливих складових його професіограми. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2012. № 1. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_14

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЙ ZOOM НА ПК ТА СМАРТФОНІ

(Косовець О. П., канд. пед. наук, ст. викл. кафедри математики та інформатики;

Оліневич С. Р., студент 4 курсу спеціальності «Середня освіта (Інформатика)»)
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Життя завжди вносить свої корективи й визначає основні завдання освіти на сучасному етапі. Так, запроваджений карантин змусив по-іншому подивитися на систему освіти в державі, зрозуміти, що дійсно є позитивним, а на що варто звернути особливу увагу.

Про систему дистанційної освіти говорили давно, але практично, вона, як і Covid-19, прийшла раптово. Ми вважаємо, щоб навчальний процес був на високому рівні, необхідно забезпечити дві умови: у учнів та у вчителів має бути відповідне технічне забезпечення і надійне підключення до мережі Інтернет.

Стратегічною метою розвитку дистанційного навчання у світі є ідея надання реальних можливостей учасникам освітнього процесу навчатися за освітніми програмами чи вивчати окремі предмети будь-якого коледжу або університету незалежно від фізичного місця розташування навчального закладу. Це передбачає перехід від обмеженої концепції фізичного переміщення суб'єктів із країни в країну до концепції мобільних ідей, знань і навчання на основі розподілу й надання доступу до них за допомогою обміну освітніми ресурсами з використанням комунікаційних каналів [4.]

Основним технічним засобом для забезпечення дистанційного навчання є персональний комп'ютер (далі ПК) та веб-камера. Саме від технічних характеристик комп'ютера залежить якість організації навчального процесу (щоб нічого не «підвисало та не тормозило»). Пропонуємо звернути увагу на потужність центрального процесора (не менше 2 ГГц та 4 ядер) та в додаток до цього достатній об'єм оперативної пам'яті (не менше 4 Гб) та сучасну відеокарту.

Актуальним питанням у період дистанційного навчання є антивірусний захист під час роботи з ПК. Відповідно до рейтингів серед антивірусних програм для захисту персональних даних і для захисту від шкідливого програмного забезпечення ми пропонуємо використовувати такі програми Avast Free Antivirus 2021, AVG AntiVirus FREE, Zillya! Антивірус Безкоштовний, Bitdefender Antivirus Free, Microsoft Defender (вбудований захисник операційної системи Windows 10) [3].

Другими за популярністю серед технічних засобів навчання є планшети та смартфони, які є мобільними і зручними у використанні під час дистанційного навчання. Основними технічними характеристиками таких пристроїв є центральний процесор (не менше 4 ядер та 1,6-1,8 ГГц), об'єм оперативної пам'яті (не менше 2 Гб) та об'єм пам'яті пристрою (не менше 16 Гб), щоб вистачило на завантаження усіх програм, які потрібні для навчання. Для прикладу

найпопулярнішими процесорами є Qualcomm Snapdragon до якого ще як «придане» йде відеокарта Adreno.

Смартфони як і ПК також потребують захисту від викрадення персональних даних і від шкідливого програмного забезпечення, тому в Play Market є достатня кількість антивірусів, які ви зможете встановити на свій вибір. Операційна система Android на мобільних пристроях менше вразлива до вірусів ніж операційна система Windows, але щоб не було негативних випадків пропонуємо встановити програми антивірусного захисту для планшетів та мобільних телефонів.

Освітня найчастіше використовують як основний програмний засіб дистанційного навчання для проведення занять онлайн відеоконференцій у реальному часі. Вчителі під час організації в умовах дистанційного навчання онлайн-уроків мають враховувати особливості роботи і налаштування програмного забезпечення на ПК та мобільних пристроях. Розглянемо на прикладі програми Zoom розміщення основних команд у версіях для ПК та мобільних пристроїв.

Zoom – це продукт американської компанії з такою ж назвою. З'явився ще у 2011 році, але саме в останні місяці отримав значну популярність меред користувачів. У зв'язку з пандемією коронавірусу кількість людей, які використовують Zoom, виросла з 10 млн у грудні 2019 року до 200 млн у березні 2020 року.

Додаток стане у пригоді, якщо вам необхідно організувати зустріч з відеозв'язком як для невеликої групи учнів (5-10), так і для усього класу 25+ учнів. Програма Zoom дає можливість проводити заходи різної тривалості – як 15-хвилинні stand ups, так і 2-годинні конференції.

У безкоштовній версії Zoom до введення карантину тривалість відео конференції становила 40 хвилин. На період пандемії це обмеження прибрати й дали можливість робити онлайн-зустрічі до 5 години для 2-50 людей безкоштовно.

Особливих вимог для початку роботи в Zoom немає. Усе стандартно - завантажуєте додаток, встановлюєте та реєструєтесь. Для реєстрації необхідно натиснути на кнопку «Зареєструйтесь безкоштовно». Далі сервіс запропонує декілька варіантів ведення даних: обліковий запис в Google, сторінка в Facebook, ваша пошта.

Після реєстрації можна розпочати онлайн-урок або запланувати його проведення на певний час (рис. 1). Створиться автоматичний ідентифікатор – дев'ять цифр, які потрібно повідомити учням для підключення до уроку. Також генерується посилання для переходу на конференцію, яке можна надіслати, наприклад, електронною поштою чи розмістити у Google Classroom.

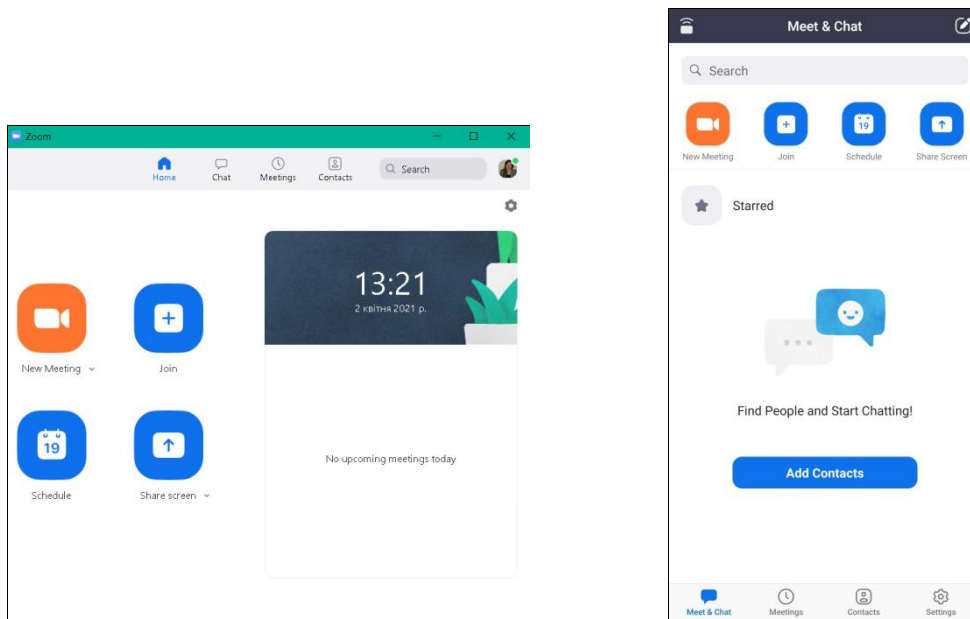

Рис. 1. Створення онлайн-уроку у Zoom на ПК і смартфоні

Учитель під час демонстрації може налаштовувати багато опцій: дозволити чи заборонити коментарі для учнів під час пояснення нового навчального матеріалу, спільно використовувати звук свого комп'ютера, щоб демонструвати приклади завдань. Дуже важлива функція – це дозволити чи заборонити учням вмикати чи вимикати свій звук при долученні до уроку, щоб не заважати однокласникам. Командні кнопки версій Zoom для ПК та смартфонів ідентичні (рис. 2).

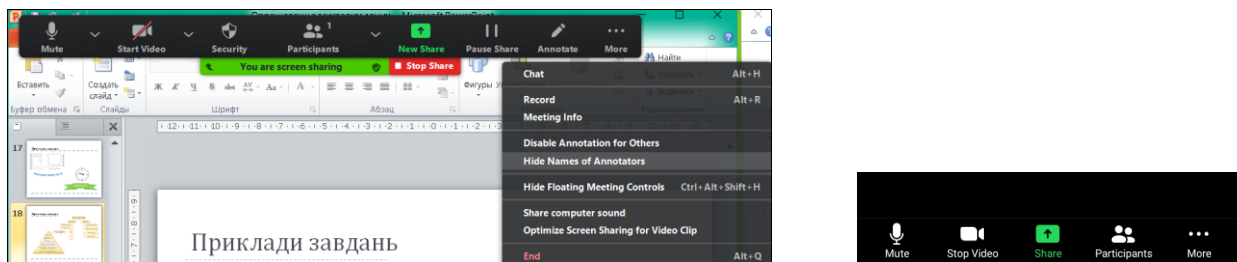

Рис. 2. Відповідність команд версій Zoom для ПК та смартфонів

Учитель у режимі демонстрації для усього класу можемо передати керування своїм екраном одному з учнів. Наприклад, ми демонструємо практичне завдання, передаємо керування мишею учню, який продовжує виконання завдання безпосередньо на екрані учителя. Це є аналогом викликати учня до дошки на дистанційному уроці. При цьому зберігається можливість коментування, підказок від учителя.

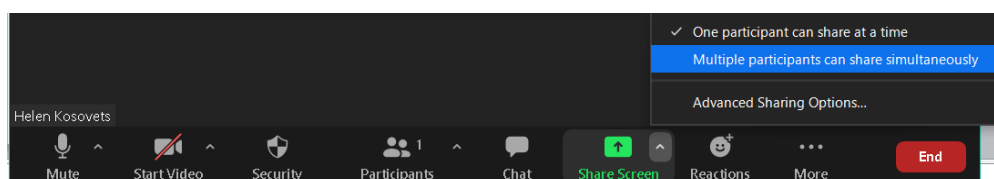

Рис. 3. Увімкнути режим керування кількома учасниками Zoom

V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (21-22 квітня 2021 р., м. Бердянськ)

Рекомендуємо використовувати також аналог шкільної дошки команду Share Whiteboard. Учні класу засобами Zoom можуть не лише переглянути вміст екрану одне одного, але й працювати зі спільним вмістом, який демонструється на онлайн-уроці. На білій дошці Zoom, наприклад, можна «прикріпити» аркуш паперу з командами або кодом програми, виконувати завдання, записати відповіді та ін.. Ця функція є актуальна як для ПК та і для смартфонів (рис. 4).

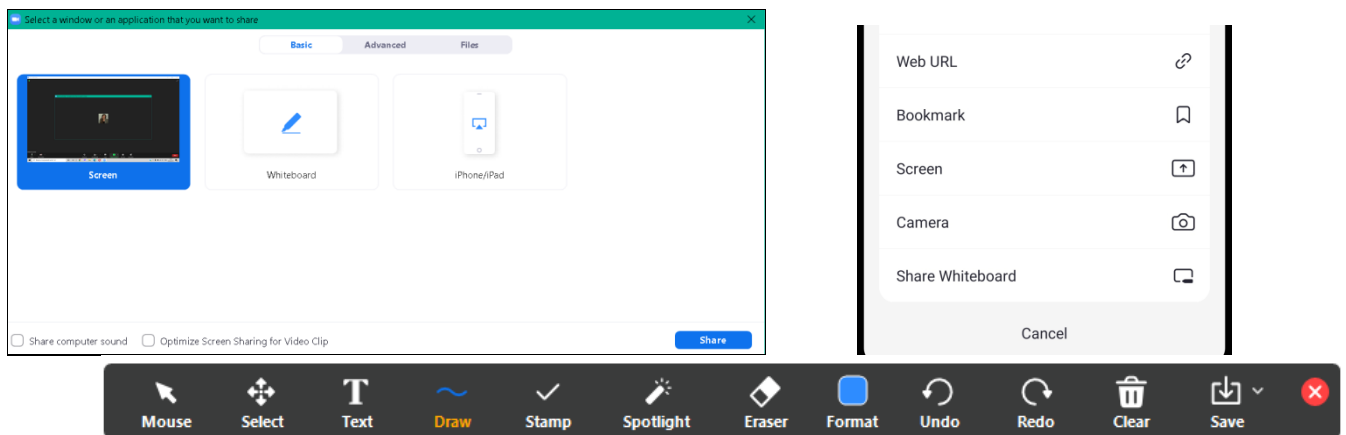

Рис. 4. Біла дошка Zoom на ПК і смартфоні

Сесійні зали Zoom надають можливість об'єднати учнів в окремі групи, як аналог роботи в малих групах у класі (рис. 5) [5]. Учитель може розподіляти учасників між групами автоматично чи вручну, виділяти окремі групи, які працюватимуть, надавати їм певний час для обговорення. Учитель може долучатися до кожної з цих кімнат і перевіряти, про що саме говорять учні.

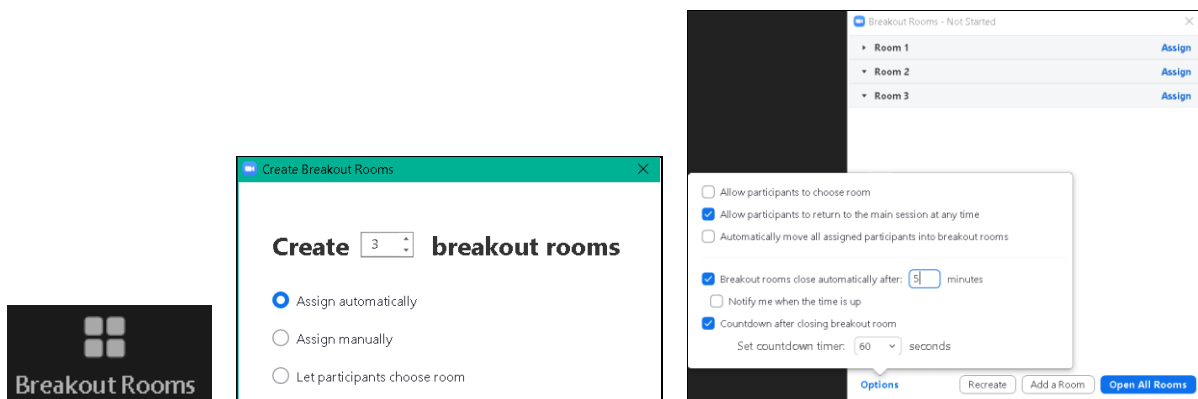

Рис. 5. Створення сесій Zoom на ПК і смартфоні

Проведений онлайн-урок у Zoom вчитель має можливість записати і розмістити його на YouTube для повторного перегляду, що є великою перевагою на відміну від уроку у класі.

Отже, сучасні можливості програмного забезпечення для організації дистанційного навчання учнів загальноосвітніх закладів освіти дозволяють максимально адаптувати навчальний процес до реальних класних умов.

Уміле та методичне виважене використання вчителем програми для створення онлайн-уроків у Zoom з урахуванням відповідності версій для ПК і

смартфонів допомагають якісно провести онлайн-урок із застосуванням аналогічних прийомів роботи у класі, що дозволяє учням класу відчувати себе активним учасником навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі : методичні рекомендації. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf> (Дата звернення: 18.03.21 р.)
2. Пасічник О. Як технічно організувати дистанційне навчання – покрокова інструкція. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-tehnicno-organizuvaty-dystantsijne-navchannya-pokrokovaya-instruktsiya/> (Дата звернення: 18.03.21 р.)
3. Рейтинг антивірусів 2021. Топ найкращих антивірусів. <https://prostomob.com/41119-rejting-antivirusov-2021-top-luchshih-antivirusov> (Дата звернення: 29.03.21 р.)
4. Соє О. М., Тютюн Л. А., Косовець О. П. Загальна характеристика мобільних технологій та засобів навчання у закладах загальної середньої та вищої педагогічної освіти. Педагогічні та психологічні науки: закономірності та тенденції розвитку : монографія. Publishing House “Baltija Publishing”, 2021. С. 352-369. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-22>.
5. Zoom settings. URL: <https://us04web.zoom.us/profile/setting?mid=mm8KUoWNRBKJlo0NgUSV%2Bw%3D%3D&from=client> (Дата звернення: 31.03.21 р.)

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

(Семчишин Л. М. канд. фіз.-мат. наук, доцент)

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету, м. Чортків, Україна

Економіко-математичні дослідження, що проводяться в країні, охоплюють важливі проблеми на різних рівнях планування та управління. Успішне розв'язання численних економіко-математичних задач стало можливим лише завдяки широкому використанню математичних моделей, обчислювальних методів і комп'ютерних технологій. Застосування математики в економіці дозволяє виділити й формально описати найголовніші зв'язки між економічними змінними та параметрами об'єктів дослідження, індуктивним шляхом одержати нові відомості про об'єкт, зробити важливі теоретичні висновки і прийняти правильні економічні рішення. Головні переваги математики як засобу наукового пізнання найповніше розкриваються саме у процесі побудови математичних моделей.

Основним методом дослідження таких складних задач є моделювання. Метод моделювання базується на принципі аналогії, тобто можливості вивчення реального об'єкта не безпосередньо, а через розгляд подібного йому і більш доступного об'єкта, його моделі.

Використання математичного моделювання в економіці та управлінні дозволяє поглибити кількісний економічний аналіз, розширити область економічної інформації, інтенсифікувати економічні розрахунки.

Економіко-математичне моделювання є одним із ефективних методів опису функціонування складних соціально-економічних об'єктів та процесів у виді математичних моделей, об'єднуючи тим самим в єдине ціле економіку та математику.

Застосування математичного апарату в економіці ґрунтується на засвоєнні необхідної бази математичних знань. Економіко-математичні методи – методологічний інструмент у професійній діяльності економістів-аналітиків, який допомагає їм вирішити два основні завдання: перше – визначити, чому у виробничо-економічній системі чи іншій структурній інституції склалася поточна кризова ситуація, тобто провести комплексний економічний аналіз стану фінансово-господарської діяльності та виробити прогнозну стратегію наслідків прийнятих управлінських рішень на перспективу. Друге завдання полягає в кількісному обґрунтуванні процедури дій «що буде, якщо» для кожного з можливих сценаріїв розвитку, обираючи при цьому найбільш корисний (вигідний) за заданим критерієм або множиною критеріїв.

Широке використання математичних методів є важливим напрямком удосконалення аналізу різних сфер національної економіки, який підвищує ефективність діяльності процесів в суспільстві. Зазначимо що таке модель та моделювання. Модель – це такий матеріально або розумово зображуваний об'єкт,

який у процесі дослідження замінює об'єкт-оригінал таким чином, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про цей об'єкт. Іншими словами, модель – умовне зображення об'єкта, що певною мірою адекватно описує його функціональні характеристики, які істотно важливі для поставленої мети дослідження. [1]. Моделювання – це наукова теорія побудови і реалізації моделей, за допомогою яких досліджуються явища, процеси в природі і суспільному житті [4].

Побудова економіко-математичних моделей – складний процес, який вимагає глибоких знань з економічної теорії, предмета дослідження і математичного інструментарію [2].

Задача пошуку оптимальних обсягів виробництва ґрунтується на допущеннях про лінійність зв'язку між витратами ресурсів і обсягами виготовленої продукції; між ціною, рекламою та попитом тощо. Але такі зв'язки насправді є нелінійними, тому точніші математичні моделі доцільно формулювати в термінах нелінійного програмування [3].

Нехай для деякої виробничої системи необхідно визначити план випуску продукції за умови найкращого способу використання її ресурсів. Відомі загальні запаси кожного ресурсу, норми витрат кожного ресурсу на одиницю продукції та ціни реалізації одиниці виготовленої продукції. Критерії оптимальності можуть бути різними, наприклад, максимізація виручки від реалізації продукції. Така умова подається лінійною залежністю загальної виручки від обсягів проданого товару та цін на одиницю продукції.

Однак, загальновідомим є факт, що за умов ринкової конкуренції питання реалізації продукції є досить складним. Обсяг збуту продукції визначається передусім її ціною, отже, як цільову функцію доцільно брати максимізацію не всієї виготовленої, а лише реалізованої продукції. Необхідно визначати також і оптимальний рівень ціни на одиницю продукції, за якої обсяг збуту був би максимальним. Для цього її потрібно ввести в задачу як невідому величину, а обмеження задачі мають враховувати зв'язки між ціною, рекламою та обсягами збуту продукції. Цільова функція в такому разі буде виражена добутком двох невідомих величин: оптимальної ціни одиниці продукції на оптимальний обсяг відповідного виду продукції, тобто буде нелінійно [4]. Отже, маємо задачу нелінійного програмування.

Розглянемо утворення найхарактерніших нелінійних моделей.

Загальну задачу математичного програмування сформулюємо так: знайти такі значення змінних x_j ($j = \overline{1, n}$), щоб цільова функція набувала екстремального (максимального чи мінімального) значення:

$$\max (\min) F = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (1)$$

за умов:

$$g_i(x_1, x_2, \dots, x_n) \{ \leq, =, \geq \} b_i \quad (i = \overline{1, m}); \quad (2)$$

$$x_j \geq 0 \quad (j = \overline{1, n}). \quad (3)$$

Якщо всі функції $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ та $g_i(x_1, x_2, \dots, x_n)$, $i = \overline{1, m}$ є лінійними, то це задача лінійного програмування, інакше (якщо хоча б одна з функцій є нелінійною) маємо задачу нелінійного програмування.

Часто задачу нелінійного програмування намагаються звести до лінійного вигляду, що призводить до значних похибок [4].

Розглянемо основні труднощі розв'язування нелінійних задач [5].

1. Для лінійних задач можна завжди знайти оптимальний розв'язок універсальним методом – симплексним. При цьому не існує проблеми стосовно доведення існування такого розв'язку, тобто в результаті застосування алгоритму симплексного методу завжди отримують один з таких варіантів відповіді:

- а) отримали оптимальний розв'язок;
- б) умови задачі суперечливі, тобто розв'язку не існує;
- в) цільова функція необмежена, тобто розв'язку також не існує.

Для задач нелінійного програмування не існує універсального методу розв'язання, що зумовило розроблення значної кількості різних методів розв'язування окремих типів задач нелінійного програмування. Для кожного специфічного методу необхідно доводити існування розв'язку задачі та його єдиність, що також є досить складною математичною задачею.

2. Для задач лінійного програмування доведено наявність єдиного екстремуму, що досягається в одній (або кількох одночасно) з вершин багатогранника допустимих розв'язків задачі.

3. Класичний метод оптимізації. Метод множників Лагранжа. Як уже згадувалось, для розв'язування задач нелінійного програмування не існує універсального методу, тобто до них необхідно застосовувати широке коло різних методів і обчислювальних алгоритмів. Вони в основному базуються на застосуванні диференційного числення і залежать від конкретної постановки задачі та форми економіко-математичної моделі.

Ідея методу множників Лагранжа полягає в заміні початкової задачі простішою. Для цього цільову функцію замінюють іншою, з більшою кількістю змінних, тобто такою, яка включає в себе умови, що подані як обмеження. Після такого перетворення подальше розв'язування задачі полягає в знаходженні екстремуму нової функції, на змінні якої не накладено ніяких обмежень. Тобто від початкової задачі пошуку умовного екстремуму переходимо до задачі відшукування безумовного екстремального значення іншої функції. Отже, завдяки такому перетворенню можливе застосування методів класичного знаходження екстремуму функції кількох змінних.

Розглянемо метод множників Лагранжа для розв'язування задачі нелінійного програмування, що має вигляд:

$$\max(\min) Z = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (4)$$

за умов:

$$q_i(x_1, x_2, \dots, x_n) = b_i \quad (i = \overline{1, m}), \quad (5)$$

де функції $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ і $q_i(x_1, x_2, \dots, x_n)$ мають бути диференційовними.

Задача (4)-(5) полягає в знаходженні екстремуму функції $f(x)$ за умов виконання обмежень $q_i, (i = \overline{1, m})$.

Переходимо до задачі пошуку безумовного екстремуму. Теоретично доведено, що постановки та розв'язання таких задач еквівалентні.

Замінюємо цільову функцію (4) на складнішу. Це є функція Лагранжа і має такий вигляд:

$$L(x_1, x_2, \dots, x_n; \lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_m) = f(x_1, x_2, \dots, x_n) + \sum_{i=1}^m \lambda_i (b_i - q_i(x_1, x_2, \dots, x_n)), \quad (6)$$

де λ_i – деякі невідомі величини, множники Лагранжа.

Обчисливши частинні похідні, прирівнявши їх до нуля, отримаємо розв'язки $X^* = (x_1^*, x_2^*, \dots, x_n^*)$ і $\lambda^* = (\lambda_1^*, \lambda_2^*, \dots, \lambda_m^*)$ – стаціонарні точки. Оскільки, ці розв'язки отримані з необхідної умови екстремуму, то вони визначають максимум, мінімум задачі (4).

Одним із найефективніших методів розв'язування економіко-математичних моделей є оптимізаційні задачі з лінійною формою взаємозв'язків. Вони мають задовольняти наступні вимоги:

будь-яка задача повинна бути представлена в математичній формі за допомогою систем нерівностей або рівнянь;

будь-який отриманий розв'язок не повинен суперечити економічному змісту задачі;

система лінійних рівнянь повинна бути невизначеною;

для знаходження оптимального розв'язку необхідно сформулювати критерій оптимальності і виразити його у формі цільової функції, яка в процесі розв'язку набуде екстремального значення.

Використання методів економіко-математичного моделювання дає змогу аналізувати якісно і кількісно складні економічні процеси. Нові методи моделювання, засновані на строгих математичних розв'язаннях економічних завдань із застосуванням виявлених законів економіки виробництва, у поєднанні із сучасною обчислювальною технікою сприяють створення вискоєфективних систем для аналізу стану і науково обґрунтованого прогнозування розвитку економіки підприємств, галузей і країни загалом, дають можливість усвідомлено управляти економічними процесами виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорків В. С. Моделювання економіки. Ч. 2: Навч. посібник. – Чернівці: Рута, 2006. 100 с.
2. Економіко-математичне моделювання: Навчальний посібник / За ред. О.Т. Іващука. Тернопіль. ТНЕУ, 2008. 704 с.
3. Ляшенко І.М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку К. : Вища школа, 1999. 236 с.
4. Недашковський М. О. Ковальчук О.Я. Обчислення з λ -матрицями К.: Наукова думка, 2007. 294 с.
5. Семчишин Л. М. Динамічні математичні моделі в економіці. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль: Економічна думка, 2008. Випуск 3. С. 123-129.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

МОЖЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ ПІСЛЯ ПЕРЕЛОМІВ ПЛЕЧОВОЇ КІСТКИ

(Кононенко С. В., аспірант кафедри дитячої хірургії з травматологією та ортопедією,

Пелипенко О. В., к.м.н., доцент, завідувач кафедри дитячої хірургії з травматологією та ортопедією)

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава, Україна

Актуальність. Однією з найактуальніших та найскладніших проблем травматології сучасності залишається лікування пацієнтів з переломами плечової кістки. Переломи даного анатомічного сегменту складають від 4 до 18% відносно всіх пошкоджень скелету. У пацієнтів похилого та старечого віку переломи плечової кістки займають друге місце після переломів шийки стегна [1].

У осіб працездатного віку переломи плечової кістки виникають внаслідок високоенергетичної травми в результаті дорожньо-транспортних пригод, падіння з висоти, нещасних випадків на виробництві. Тоді як у пацієнтів похилого віку з вираженими остеопоротичними змінами переважає низькоенергетична травма внаслідок падіння з висоти власного зросту [2].

Будь-яка людина, у якої виник перелом плеча, незалежно від її віку та статі, стикається з тяжким, у фізичному та психологічному відношеннях, періодом повної або часткової втрати функції верхньої кінцівки. Це супроводжується порушенням повсякденного побутового та професійного життя. Гігієнічний догляд за ротовою порожниною, вмивання, приготування їжі та її споживання, одягання одягу, зав'язування шнурків, керування автомобілем, користування комп'ютером та смартфоном – до цих та інших буденних речей потрібно пристосовуватися по-новому, або й взагалі їх виконання може стати неможливим [3]. Виконання професійних обов'язків, у більшості випадків, буде неможливим. Перелом плечової кістки також супроводжується набряком, можливим онімінням пальців та кисті, сильним періодичним та постійним ниючим болем.

Ці та інші фактори провокують виникнення психологічних та побутових проблем у пацієнта та викликають тимчасову або постійну втрату працездатності. Сучасна травматологія базується на досягненні гарного функціонального результату та спрямована на повернення пацієнта до звичного способу життя в якомога коротший термін [4].

Мета. Покращення можливостей досягнення функціональної активності у пацієнтів з переломами плечової кістки працездатного та похилого віку.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження стали 39 пацієнтів з переломами плечової кістки віком від 18 до 72 років. 51% з них склали особи працездатного віку.

Основні результати. На основі проаналізованих даних авторами виділено 2 групи пацієнтів. До першої групи увійшло 20 пацієнтів, основним методом

лікування яких став оперативний: накістковий, інтрамедулярний та позавогнищевий методи остеосинтезу переломів. До другої групи увійшло 19 пацієнтів, які лікувалися за допомогою функціональних фіксуючих пов'язок, які накладалися за допомогою розробленого авторами реклінаторного стільця для іммобілізації переломів плечової кістки.

Рання пасивна розробка ліктьового та плечового суглобів у пацієнтів першої групи розпочиналася з 7-10 доби після проведеного оперативного втручання. Всі вправи виконувалися за рекомендаціями та під наглядом фізичного терапевта. Активні рухи в плечовому та ліктьовому суглобах розпочиналися в амбулаторних умовах після виписки з відділення на 3-й – 4-й тиждень після проведеного оперативного втручання тільки у 45% випадків.

У пацієнтів другої групи рання пасивна розробка ліктьового та плечового суглобів розпочиналася з 4-ї – 5-ї доби після отримання травми та накладання функціонального ортезу. Активні рухи під контролем лікаря в амбулаторних умовах були розпочаті з 10-ї – 14-ї доби.

Оцінка функціонального результату для ліктьового суглобу проводилася за допомогою шкали MEPI, для плечового суглобу – за допомогою індексної шкали CMS. Термін оцінки – 6-7 тижнів з моменту початку лікування.

У 45% пацієнтів першої групи виявлено задовільні результати оцінки функціонального стану ліктьового суглобу – >70 балів за шкалою MEPI, та плечового суглобу – >55 балів за шкалою CMS. Це супроводжувалося періодичним обмеженням виконання побутових завдань пацієнтами та викликало помірний психологічний дискомфорт в повсякденному житті. Відновлення працездатності спостерігалось на 5-й – 8-й місяць з моменту початку лікування у 35% пацієнтів, та у 10% наступила стійка втрата працездатності.

У 52 % пацієнтів другої групи при оцінці рухів в ліктьовому суглобі за шкалою MEPI виявлено гарний функціональний результат – від 81 до 90 балів, у 36 % виявлено відмінний функціональний результат – від 91 до 100 балів, у 12% виявлено задовільний функціональний результат – від 71 до 80 балів. При оцінці функціонального стану плечового суглобу за шкалою CMS показники корелювали з відповідними до шкали MEPI.

Висновки. Скорочення термінів початку пасивної та активної розробки суміжних до плечової кістки суглобів, використання функціонально-обґрунтованого реклінаторного стільця для іммобілізації переломів плечової кістки сприяє підвищенню рівня якості функціонального результату при оперативному та консервативному методах лікування.

Відмінні та добрі результати функціональної активності плечового та ліктьового суглобів підвищують рівень якості життя пацієнта та знижують терміни тимчасової втрати працездатності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Serrano R. et al. Modern results of functional bracing of humeral shaft fractures: a multicenter retrospective analysis. *Journal of orthopaedic trauma*. 2020. Т. 34. №. 4. С. 206-209. DOI: 10.1097/BOT.0000000000001666
2. Kennedy J. S. et al. The American Society of Shoulder and Elbow Therapists' consensus statement on rehabilitation for anatomic total shoulder arthroplasty. *Journal*

of *Shoulder and Elbow Surgery*. 2020. Т. 29. №. 10. С. 2149-2162. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jse.2020.05.019>

3. Бурьянов А. А. и др. Профилактика, лечение и реабилитация посттравматических и послеоперационных контрактур локтевого сустава. *Літопис травматології та ортопедії*. 2018. №. 3-4. С. 143-147. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/Lto_2018_3-4_28.html

4. Aim F. et al. Efficacy of vitamin C in preventing complex regional pain syndrome after wrist fracture: a systematic review and meta-analysis. *Orthopaedics & Traumatology: Surgery & Research*. 2017. Т. 103. №. 3. С. 465-470. <https://doi.org/10.1016/j.otsr.2016.12.021>

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ІЗ ЗАГАЛЬНО - ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

(Лахманюк Т. В., ст. викладач)

Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

Щороку, з кожним набором першокурсників, відмічається зменшення практично здорових студентів та збільшення хронічно хворих і студентів з інвалідністю. Статистика свідчить, що кожна третя молода людина має різноманітні відхилення у стані здоров'я. Одна з причин цього – недостатня рухова активність [4, с. 220].

Здоров'я молодого покоління має бути не лише особистою справою кожного, а й справою державного рівня, як одного із важливих показників культурного рівня народу. Повноцінне використання професійних знань і вмінь майбутніми фахівцями можливе за наявності високого рівня психофізіологічної, психофізичної підготовки й продуктивності праці.

Фізичне виховання покликано формувати у студентства бережливе ставлення до свого здоров'я та фізичної кондиційності, гармонійного розвитку фізичних і психічних властивостей, творчого використання засобів фізичної культури в організації здорового способу життя [2, с. 400].

Натомість, отримана вишами автономія у здійсненні освітньої діяльності в умовах обмеженого державного фінансування, спонукає до прийняття непопулярних рішень щодо формування бакалаврських програм підготовки фахівців. В результаті, у навчальних планах обсяги практичних занять з дисципліни «Фізичне виховання» скорочуються, замінюються на факультативні та, взагалі, закриваються кафедри фізичного виховання.

За таких обставин, фізичне виховання втрачає статус нормативної дисципліни і стає другорядною, за рахунок якої зберігаються обсяги профільних дисциплін.

Навіть, існуючі 2 години занять на тиждень не спроможні поповнити дефіцит рухової активності студентів, забезпечити відновлення їх розумової працездатності, запобігти захворюванням, що розвиваються на фоні хронічної втоми. Дані наукових досліджень доводять, що короткочасні фізичні навантаження не забезпечують повноцінного відновлення працездатності [1, с. 357].

При цьому, порушуються психофізіологічні механізми формування стереотипу рухових дій. Такі заняття, лише сприяють систематичному накопиченню молочної кислоти та підтримують у м'язах стан «крепатури».

Також, порушуються основні дидактичні принципи навчально-виховного процесу: поступовість, систематичність, кратність занять протягом тижня.

Перспективним джерелом збільшення обсягів рухової активності вбачається самостійна робота студентів із загально-фізичної підготовки під керівництвом викладача.

Самостійне виконання студентами фізичних вправ надає можливість закріпити засвоєні на практичних заняттях рухові уміння та навички, оволодіти цілим рядом нових, допомагає ліквідувати недоліки рухової діяльності, сприяє

більш активному засвоєнню навчальної програми та успішній здачі контрольних нормативів.

Особливої актуальності самостійна робота студентів набула під час дистанційної форми організації занять. Її запровадженню передувало розподіл студентів за навчальними відділеннями на підставі медичних довідок з визначенням діагнозу та медичної групи здоров'я для занять фізичним вихованням.

Аналіз проведеного розподілу засвідчив зростання відсотку студентів (близько 38%), яких за станом здоров'я віднесено до підготовчої та спеціальної медичної групи і звільнено від практичних занять.

Встановлено, що університетське фізичне виховання все більше стає орієнтованим на навчання студентів, які потребують особливого ставлення.

З метою забезпечення ефективної самостійної роботи для студентів кожного навчального відділення було розроблено відповідні організаційні та навчально-методичні комплекси з дисципліни «Фізичне виховання», адаптовані до рівня фізичних можливостей, стану здоров'я та рекомендацій лікарів:

- силабус дисципліни «Фізичне виховання»;
- завдання із загально-фізичної підготовки;
- зразок комплексу ранкової гімнастики;
- перелік контрольних нормативів та умови їх виконання;
- лекційний курс з актуальних питань фізичного виховання і спорту;
- вимоги до підготовки рефератів для студентів з особливими потребами.

При цьому, усі завдання було розраховано для виконання в домашніх умовах. Фізичні вправи рекомендовано виконувати 3-4 рази на тиждень по 30-40 хвилин, бажано на свіжому повітрі. До змісту самостійних занять рекомендовано вводити усі вправи, які є складовими в державних тестах фізичної підготовленості населення України.

Комплекс ранкової гігієнічної гімнастики повинен містити фізичні вправи на усі групи м'язів, вправи на гнучкість і відновлення дихання. Не рекомендовано вводити вправи статичного характеру, із значним навантаженням та на витривалість [3, с. 146].

Протягом семестру студенти самостійно виконували завдання під керівництвом викладачів, які спрямовували їх роботу шляхом надання он лайн консультацій.

Оцінювалась самостійна робота студентів за відео звітами результатів складання контрольних нормативів, підготовки власного комплексу ранкової гімнастики та теоретичного тестування.

Студентам з особливими потребами (інвалідність, тощо), яких за станом здоров'я звільнено від практичних занять, було запропоновано отримати теоретичний залік за підготовку реферату з питань використання засобів фізичної культури у профілактиці та лікуванні свого захворювання.

Крім цього, до уваги бралися результати участі студентів у науково-дослідній роботі кафедри. Традиційно до цієї роботи долучались студенти, яких за станом здоров'я звільнено від практичних занять у зв'язку з інвалідністю чи іншими хронічними захворюваннями. Під керівництвом викладачів такі студенти отримали можливість:

- більш детально ознайомитися з етіологією та патогенезом свого захворювання;
- описати власний досвід течії та ускладнення хвороби;
- ознайомитися з використанням засобів лікувальної фізичної культури у профілактиці та лікуванні конкретного захворювання;
- опанувати основні елементи і структуру науково-дослідної роботи в сфері фізичного виховання і спорту.

Зазначені методичні підходи було спрямовано на формування у студентів системи знань з фізичної культури, свідомого ставлення до зміцнення власного здоров'я та ведення здорового способу життя, оволодіння уміннями та навичками з виконання фізичних вправ, забезпечення загально-фізичної та професійно-прикладної підготовки.

Результати дослідження дозволяють рекомендувати використання самостійної форми роботи студентів із загально-фізичної підготовки як ефективне доповнення до обов'язкових практичних занять, що є базовими для формування рухових дій, опанування техніки виконання фізичних вправ та формування у студентів мотивації до фізичної активності в процесі подальшої життєдіяльності.

Наявність проблем в організації процесу фізичного виховання студентства потребує внесення корективів до існуючих бакалаврських програм підготовки з урахуванням організаційно-методичних засад дисципліни «Фізичне виховання» та її значення для гармонійного розвитку майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвієнко М. І., Усаковський Ю. О. Студентський спорт як навчальний фактор формування умінь та навичок до самостійних занять фізичними вправами студентів. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. № 15. С. 357–361.
2. Мосейчук Ю. Ю. Формування мотиваційних потреб студентської молоді до фізкультурної діяльності. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. № 15, 2011. № 15. С. 400–403.
3. Гриньків М., Куцериб Т., Крась С., Маєвська С., Музика Ф. Медико-біологічні основи фізичної терапії, ерготерапії [«Нормальна анатомія» та «Нормальна фізіологія»] [навчальний посібник]. Львів: ЛДУФК, 2019. С. 146.
4. Чеховська Л., Жданова О., Грибовська І., Данилевич М., Шевців У. Оздоровчо-рекреаційні технології [навчальний посібник]. Львів: ЛДУФК, 2019. С. 220.

ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ТА РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ

(Мацухова Є. Є, викладач)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Актуальність. Одним із пріоритетних напрямів реформування та розвитку вищої школи є підвищення фізичної та розумової продуктивності на основі збереження та зміцнення здоров'я студентів і, зокрема, методами та формами фізичного виховання. Проте результати наукових досліджень свідчать про поступове погіршення стану здоров'я студентської молоді, що відбивається негативною динамікою із року в рік в проявах їх загальної працездатності [1, с.55]. За період навчання студентів у закладах вищої освіти не відбувається позитивної динаміки рівня фізичної підготовленості і показників здоров'я. Нерідко спостерігається зниження показників працездатності до закінчення процесу навчання у ЗВО. Нині помічено неухильне зростання погіршення стану здоров'я молоді, пов'язано це передусім з тим, що з розвитком техніки, зменшилася рухова активність студентів [2, с.21].

В умовах постійного зростання потреб ринку праці, високий рівень підготовки майбутніх спеціалістів потребує пошуку нових шляхів оптимізації високої фізичної та розумової працездатності, а також мобілізації функціональних можливостей організму студентів.

Ступінь досліджуваної проблеми. Проблема компенсації негативних наслідків дефіциту рухової активності засобами фізичної підготовки студентів була і залишається домінуючою в дослідженнях значного числа фахівців з фізичного виховання студентської молоді (А. С. Куц, О. О. Приймаков, С. І. Присяжнюк, В. А. Леонова, Г. М. Арзютов, Г. П. Грибан, О. В. Тимошенко, О. Д. Дубогай та ін.) [3, с130-132]. Заняття за існуючою програмою фізичного виховання не можуть компенсувати дефіцит руху студентів, організація навчального процесу яких здебільшого обмежується тільки регламентованими урочними заняттями фізичними вправами.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження: оцінити та визначити взаємозв'язок між рівнем фізичного стану, фізичної та розумової працездатності студентів технічних спеціальностей Бердянського державного педагогічного університету. Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури; педагогічне та медико-біологічне тестування; педагогічне спостереження; методи математичної статистики.

Сутність дослідження. Як відомо, високий рівень фізичного стану є передумовою в успіху в будь-якій діяльності, оскільки гармонійно розвинена особистість може забезпечувати високу продуктивну працю. Висока продуктивність більшості видів професійної праці зумовлена гарною фізичною працездатністю виконавців трудових операцій, що стосується і сфери інтелектуальної діяльності. Багатьма науковцями підтверджено значний вплив систематичних занять фізичною культурою та спортом на фізичний стан, на фізичну й розумову працездатність [4, с.366].

Оцінка рівня фізичного стану студентів проводилася за методикою Є. А. Пирогової.

У методиці Є. А. Пирогової у якості вихідних даних використовуються наступні величини: вік, маса тіла, зріст, частота серцевих скорочень (після 5-хвилинного відпочинку в положенні сидячи) і артеріального тиску.

Оцінка рівня фізичної працездатності проводилася за допомогою Гарвардського степ-тесту запропонованого вченими Гарвардського університету для обстеження юнаків, які направляються на службу у збройні сили. Оцінку розумової працездатності ми проводили за допомогою «Короткого відбіркового тесту»

Результати. Аналіз результатів тестування рівня фізичного стану студентів технічних спеціальностей Бердянського державного педагогічного університету виявив, що низький рівень фізичного стану мають 18% студентів, нижчий за середній -23% студентів, середній - 29% студентів, вищий за середній мають 19%, високий - 11% студентів.

За результатами тестування низький рівень фізичної працездатності мають 4 респонденти. Нижче за середній рівень фізичної працездатності за результатами Гарвардського степ-тесту показали 5 студентів, що становить 16,7% від загальної кількості респондентів. 15 студентів мають середній рівень фізичної працездатності, що становить 50%. За результатами оцінки рівня фізичної працездатності встановлено, що 4 студента мають вище середнього рівень фізичної працездатності. Високий рівень фізичної працездатності показали 2 студента, що становить 6,7%.

За результатами тестування низький рівень розумової працездатності має 1 респондент, що складає 4 % від загальної кількості технічних спеціальностей, які приймали участь в педагогічному експерименті. Нижче за середній рівень розумової працездатності за результатами «Короткого відбіркового тесту» показали 3 студента, що становить 10% від загальної кількості респондентів. 5 студентів мають середній рівень розумової працездатності, що становить 18%. За результатами оцінки рівня розумової працездатності встановлено, що 13 студентів мають вище середнього рівень розумової працездатності, що складає 43% від загальної кількості респондентів. Високий рівень розумової працездатності показали 8 студентів, що становить 25%.

Порівняльний аналіз оцінки рівнів фізичного стану і фізичної та розумової працездатності студентів технічних спеціальностей Бердянського державного педагогічного університету представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Показники рівнів фізичного стану і фізичної та розумової
працездатності студентів технічних спеціальностей**

Рівні	Фізичний стан	Фізична працездатність	Розумова працездатність
Низький	18%	13 %	4%
Нижче середнього	23%	17%	10%
Середній	29%	50%	18%
Вище середнього	19%	13%	43%
Високий	11%	7 %	25%

Основні висновки. Результати дослідження показали, що Гарвардський степ-тест для студентів технічних спеціальностей Бердянського державного педагогічного університету є важким фізичним навантаженням. Аналіз отриманих тестових результатів виявив недостатній рівень фізичної працездатності студентів.

За результатами порівняльного аналізу рівнів фізичної та розумової працездатності студентів технічних спеціальностей Бердянського державного педагогічного університету можна зазначити, що найбільші відмінності виявлено між високим та вище середнього рівнями фізичної та розумової працездатності студентів. Результати порівняльної оцінки рівня фізичної та розумової працездатності респондентів свідчать, що рівень розумової працездатності студентів технічних спеціальностей не відповідає рівню їх фізичної працездатності, тому необхідно звернути увагу на підвищення рівня фізичної працездатності студентів технічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипкін Ю. Г. Наукові та практичні проблеми збереження здоров'я дітей України: Врачебная практика: Харків., 2007, 7-11 с.
2. Долженко Л. П. Захворюваність і рухова активність студентів з різними рівнями соматичного здоров'я: Теорія та методика фіз. виховання і спорту: автореферат: Київ, 2004, 21-24 с.
3. Грибан Г. П., Кутек Т. Б. Аналіз стану здоров'я студентів вищих навчальних закладів: Спортивний вісник Придніпров'я – науковотеоретичний журнал Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту: 2004. 130-132 с.
4. Ильинич В. И. Физическая культура студента и жизнь : учебник: Гардарики, 2005. 366 с.

ВПЛИВ ЗАСОБІВ АТЛЕТИЧНОЇ ГІМНАСТИКИ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН ЧОЛОВІКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ СТАТУРИ

(Симонік М. С., магістр кафедри фізичної культури і спорту,
Симонік А. В., к.б.н., доцент кафедри фізичної культури і спорту,)
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Іноземні автори при побудові тренувальних курсів відзначають важливість індивідуалізації тренувального процесу в атлетичній гімнастиці [1, 2, 3]. В опублікованих роботах мова йде про використання різних дієт і спеціального спортивного харчування, що враховують конституційні особливості спортсменів [1, 2]. Існує безліч тренувальних програм, які враховують вік і особистісні здібності.

Найявні у вітчизняній літературі дані про індивідуалізацію тренувального процесу в умовах масової атлетичної гімнастики недостатньо розкривають технологію побудови тренувального процесу з урахуванням вікових і конституціональних особливостей, хоча багато досліджень присвячені вивченню проблем вдосконалення статури і розвитку сили [4].

В ході експериментального дослідження нами була розроблена та апробована методика силової підготовки в атлетичній гімнастиці для чоловіків з урахуванням типу статури. Елементи змісту методики характеризувалися наступними показниками: спрямованість занять, характер навантаження, кількість занять на тиждень, тривалість одного засідання, кількість повторень у вправі, інтенсивність діяльності, сила навантаження, основні фізичні навантаження, рухові якості, що відстають, методологічні принципи Вейдера.

Методика встановлюється на основі приватних завдань, що відрізняються один від одного в залежності від типу статури. Астенічний тип – збільшення м'язової сили, загальна маса тіла, нормостенічний тип – збільшення маси тіла за рахунок гіпертрофії м'язів, збільшення м'язової сили. Гіперстенічний тип – зниження маси тіла за рахунок жирової складової, підвищення м'язової витривалості.

В основному педагогічному експерименті брали участь 15 осіб з контрольної групи, чоловіки, середній вік $28,39 \pm 0,26$ років, стаж тренувань 12-24 місяців. Тренування проходило три рази на тиждень, тривалістю 1,5-2 години. Експериментальна група складалася з 35 чоловіків, представників трьох конституціональних типів: астенічного, нормостенічного і гіперстенічного. Середній вік – $28,65 \pm 1,14$ року, стаж і режим тренування такі ж, як у контрольній групі.

Фізичний стан оцінювалася за такими показниками: фізичний розвиток (вага, обхватні розміри); рухова підготовленість (жим штанги лежачи, станова тяга, присідання зі штангою в тренажері Сміта, силова витривалість м'язів живота); функціональний стан (індекс Гарвардського степ-тесту, проба Штанге); психомоторика (тепінг-тест, шкала самооцінки по Спілбергу).

Після чотирьох місяців занять був проведено повторне обстеження. Дані, отримані з основного педагогічного експерименту, дозволяють судити про позитивний вплив атлетичної гімнастики на морфологічні, функціональні та

психологічні властивості спортсменів. Морфологічні зміни стосуються насамперед збільшення м'язової сили і, відповідно, змін в розмірах тіла, пов'язаних зі збільшенням м'язової маси і зменшенням жирової складової. Спостерігається позитивна динаміка в діяльності психологічної сфери, відзначене незначне підвищення шкали самооцінки по Спілбергу у всіх досліджуваних групах. Порівняльний аналіз результатів випробування за розробленою методикою дозволив встановити, що найбільш значним збільшенням в експериментальній групі в порівнянні з контрольною групою виявився прояв максимальної сили і фізичного розвитку. Зміна рівня силових якостей і корекція статури, в результаті вправ з навантаженнями, також стали важливим показником ефективності експериментальної методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Helms, E.R., Aragon, A.A. & Fitschen, P.J. Evidence-based recommendations for natural bodybuilding contest preparation: nutrition and supplementation. *J Int Soc Sports Nutr* 11, 20 (2014). <https://doi.org/10.1186/1550-2783-11-20>
2. Lambert, C.P., Frank, L.L. & Evans, W.J. Macronutrient Considerations for the Sport of Bodybuilding. *Sports Med* 34, 317–327 (2004). <https://doi.org/10.2165/00007256-200434050-00004>
3. Olivia C., Potop V., Cheran C. Development of muscle strength by using basic and complementary exercises in bodybuilding for masses timnea. *Science, Movement and Health*, Vol. XIII, ISSUE 2 supplement, 2013 September 2013, 13 (2), 362-368
4. Smith ACT, Stewart B. Body Perceptions and Health Behaviors in an Online Bodybuilding Community. *Qualitative Health Research*. 2012;22(7):971-985. doi:10.1177/1049732312443425

ФІЛОЛОГІЯ І ЖУРНАЛІСТИКА

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТВОРІВ МАЛОЇ ПРОЗИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ А. М. МАТУТЕ

(Бітякова К. Д. магістр, Стрюкова Н. О. канд. філол.н., доцент)
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

В іспанській літературі творчий спадок Ани Марії Матуте посідає виняткове місце як унікальне явище духовної культури іспанської нації в контексті певного комунікативного простору.

Як відомо, роман є панівним жанром у світовій літературі, і тому цілком природно, що саме ці твори перебувають у центрі дослідницького розгляду. Але літературна традиція передбачає звернення і до не менш важливих явищ, як твори малої прози, що виникли на засадах усної народної творчості та стали зручною формою художнього відображення дійсності, набувши в сучасному світі значного поширення. [1, с. 100–101]. У багатьох роботах, які аналізують проблематику малої прози, жанрове визначення оповідання як невеликого за обсягом прозового художнього твору стає еквівалентом поняття мала проза [2, с. 6].

Іспанська письменниця А. М. Матуте відома насамперед як романіст, але їй належать і численні оповідання, які хоч і не були об'єктом активного дослідницького розгляду, проте викликають особливий науковий інтерес, оскільки вони є яскравим прикладом художньої майстерності письменниці та надають концентроване уявлення про іспанську картину світу в її поданні, адже висвітлені авторкою у творах малої прози проблеми мають суспільний характер, є досить універсальними та відображають соціальний устрій життя іспанського етносу певного історичного часу. Відзначається, що важливий вплив на становлення письменниці мав історичний контекст, із яким була пов'язана її юність, насамперед, важкі роки громадянської війни та повоєнного життя.

Серед великого творчого доробку іспанської письменниці саме оповідання як головна інстанція жанру малої прози відображає вміння авторки наповнити невеликий за обсягом твір цікавим змістом та великим спектром соціально значущих тем. На особливу увагу заслуговують дитячі образи, представлені в розповідях письменниці в усій повноті та складності, оскільки саме дитяча безпорадність і наївність допомагають показати складний, суперечливий світ життя, і тому тема дитинства стає важливим складником естетичної структури її наративу.

Оповідання, що увійшли до збірки "Historias de la Artámila", свідчать про надзвичайну важливість років дитинства, коли починає відкриватися навколишній світ з його щасливими та драматичними реаліями. Сама назва закладає в стислому вигляді жанровий код і глибокий підтекст збірки, чим визначає цей циклоутворювальний зв'язок.

Слід зазначити, що своєрідність розглянутого циклу полягає в тому, що композиційні елементи його оповідань розташовані у властивій для них причинно-логічній послідовності. Окрім того, релевантною ознакою оповідань

збірки "Historias de la Artámila" є їхня сюжетна одноплановість, тобто нарація лише окремої події в житті дитини, але, разом із тим, відповідна життєва ситуація містить і цілісну естетичну концепцію.

Кожне з двадцяти двох оповідань збірки характеризує чітко представлений з самого початку історії життєвий конфлікт, пов'язаний із дитиною, та щільно зосереджує лексичний і стилістичний матеріал навколо ситуації, яка стає основним стрижнем змісту оповідання.

Назва означеного циклу "Historias de la Artámila" об'єднує в художнє ціле сюжети різних за змістом оповідань, назви яких є вельми лаконічними і репрезентовані здебільшого окремими лексемами: "El incendio", "El rey", "La fiesta", "La felicidad", "El tesoro" та інші, що створює своєрідний ключ до чіткого розуміння кожної життєвої ситуації. Не менш важливим є факт супроводження цих смислових згустків означенням артиклем, що, як здається, пов'язано з прагненням авторки створити певну імплікацію передування.

Але одним із основних моментів об'єднання всіх оповідань у відповідний цикл є майстерний творчий синтез у кожному з них різнорідних елементів. Є підстави стверджувати, що висока інформативність, властива оповіданням А. М. Матуте, зумовлена й наявністю в кожному з них особливої художньої деталі, яка надає твору вагомому змістового навантаження, це і дерево, і вежа, і лялька, і навіть суха гілка.

Порівняння та просопопея в контексті стилістичних домінант оповідань А. М. Матуте втілюють уявлення авторки про спосіб пізнання світу дитиною, адже дитяче світосприйняття побудовано навколо зіставлення образів, що допомагає їй пізнавати навколишню дійсність.

З іншого боку, саме дорослий читач є цільовою аудиторією цього циклу оповідань іспанської письменниці, тому форма спогадів та особливості використання граматичних форм надають більшій вагомості та аналітичного підґрунтя сюжетним колізіям оповідань. Усе це утворює щільно концентровану змістовність і креативну виразність художнього наративу А. М. Матуте.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джемилева А. А. Специфика жанра и функция художественной детали в рассказе (на материале рассказов Т. Халилова "Запах базилика" и "Белые журавли"). Культура народов Причерноморья. 2004. № 50. С. 99–109.
2. Доронина О. В. Малая проза в творчестве английских писателей второй половины XX века: дис. ... канд. филол. наук : 10.01. 03. Москва, 2003. 152 с.
3. Gazarian Gautier M. L. Ana María Matute: la voz del silencio. Madrid : Espasa-Calpe, 1997. 193 p.
4. Matute A. M. Historias de la Artámila. Barcelona : Destino, 1990. 173 p.

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ ПРОСТІР У КОМПАРАТИВНОМУ ВИМІРІ: ГЕМПДЕН-КОЛЕДЖ Д. ТАРТТ ТА «КАСТАЛІЯ» А. ЛЕВКОВОЇ

(Боговін О. В., канд. філол. н., доцент;
Козлова А. О., студентка 2 курсу)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Репрезентація процесу здобуття освіти дедалі більше набуває популярності у сучасній літературі. Роман Донни Тартт «Темна історія» у цьому зв'язку презентує американський погляд на систему навчання, а «Старшокласниця. Першокурсниця» А. Левкової – український.

Актуальність нашого дослідження зумовлена збільшенням в останні роки інтересу сучасного вітчизняного літературознавства до явища «університетського роману», який здобув популярність у англomовній літературі ще у 80-х роках ХХ століття і сьогодні демонструє нову хвилю підвищеної цікавості читачів та літературознавців, спровоковану творчістю Д. Тартт.

Події в аналізованих творах відбуваються в приблизно однаковому проміжку часу – на початку 2000-х років. Дослідити спільні та відмінні риси у певних аспектах культурно-навчального дискурсу цього періоду є метою нашого дослідження.

У своєму романі А. Левкова зображує університет, що постає найбажанішим серед абітурієнтів та називає його устами головної героїні «Касталією». Відомо, що за прототип авторка взяла Києво-Могилянську академію, де сама здобувала освіту. Гемпден-коледж Донни Тартт представляє собою невеликий навчальний заклад, де навчається близько 500 осіб. Описані в романах учбові заклади надають можливість безоплатного навчання. Проте, головні герої отримують її з різних причин: Лілія А. Левкової змогла навчатися на безкоштовній основі завдяки високим показникам вступних іспитів, а Річард Д. Тартт отримав місце у коледжі після оформлення паперів для фінансової допомоги: "The months subsequent were an endless dreary battle of paperwork, full of stalemates, fought in trenches. My father refused to complete the financial aid papers; finally, in desperation, I stole the tax returns from the glove compartment of his Toyota and did them myself." [1, 11]. (Наступні місяці були нескінченною похмурою битвою з паперовими справами, повною безвихідних ситуацій, що велася на грані. Мій батько відмовився заповнювати документи про фінансову допомогу; нарешті, у відчаї я вкрав податкові декларації з бардачка його Toyota і заповнив їх сам? Тут і далі переклад наш – А. К.).

Умовою для вступу в обидва заклади на безоплатній основі є внесок. У «Касталії» його можна відпрацювати в якості 200 годин роботи при академії: «Мабуть, усе закінчиться тим, що доведеться сидіти влітку тут, у Києві, – і відпрацьовувати тих 200 годин. Може, це й добре. Бо що б я робила вдома?» [2, 314].

Річард не мав фінансової стабільності, а його стосунки з батьками були далекими від ідеалу, тому він не хотів повертатися у рідне місто на період зимових канікул. Виходом із даної ситуації для нього стала можливість підробітку у якості асистента одного з професорів університету: "More than a week went by. I

started my classes and got a job with a professor of psychology named Dr. Roland. (I was to assist him in some vague “research,” the nature of which I never discovered; he was an old, dazed, disordered-looking fellow, a behaviorist, who spent most of his time loitering in the teachers’ lounge.)” [1, 16]. (Пройшло більше тижня. Я розпочав навчатися і працювати з професором психології Доктором Роландом (Я мав допомогти йому в якомусь туманному «дослідженні», суть якого я так ніколи і не дізнався; це був старий, запаморочений, невпорядкований на вигляд чоловік, біхевіорист, який більшу частину часу проводив байдикуючи в учительській).

Окрім можливості працювати з викладачами, університет також надає студентам інші варіанти роботи. Наприклад, Річард мав змогу доглядати влітку за квартирою одного із професорів, проживаючи в ній цілком безкоштовно: “ I don’t know,” I said. I hadn’t mentioned it to anyone, but only the day before I had put in an application at the Student Services office for an apartment-sitting job, in Brooklyn, for a history professor who was studying in England over the summer. It sounded ideal – a rent-free place to stay in, nice part of Brooklyn, and no duties except watering the plants and taking care of a pair of Boston terriers, who couldn’t go to England because of the quarantine.” [1, 290] (Я не знаю, – сказав я. Я нікому про це не казав, але напередодні подав заявку до офісу Студентської служби на роботу в квартирі професора історії в Брукліні, який влітку працював в Англії. Це звучало ідеально – безкоштовне місце для проживання, у приємній частині Брукліна, і жодних обов’язків, окрім поливу рослин та догляду за парою бостонських тер’єрів, які не змогли поїхати до Англії через карантин).

Зв’язок із батьками студенти могли підтримувати через таксофони, які розташовані біля університетів або в гуртожитках. Проте в «Старшокласниці. Першокурсниці» А. Левицька не раз наголошувала на тому, що суспільство почало переходити на новий вид комунікації – мобільні телефони: «У мене досі немає мобільного. Ех, якби ми з татом тоді не домовилися, що він купить мені мобілку після першого курсу, то зараз я би вже мала телефон. Просто тоді, майже рік тому, ми думали, що мобілки – це розкіш, і рік тому так воно ще й було» [2, 293].

Варто зазначити, що реалії студентського життя доволі різняться. Університет Нової Англії забезпечує своїх студентів всім необхідним: гуртожиток знаходиться на території студмістечка, а їдальня – недалеко від навчальних корпусів і доступна з ранку до пізнього вечора. Натомість, студентам «Касталії» доводиться долати доволі велику відстань до місця свого проживання та самим забезпечувати себе харчуванням. Нерідко це доволі складно, оскільки в гуртожитку проживає велика кількість людей, тому посуд і продукти є у вільному доступі для кожного і треба проявляти певні навички комунікації, щоб здобути необхідне для готування: «Що потрібно, щоб приготувати млинці в гуртожицьких умовах?

Спершу треба відмити каструлю від позавчорашньої гречки (Орися не помила). Тоді піти до Валі й попросити склянку борошна. Тоді зайти до Артема й спитати: «Хлопці, я бачила у вас на столі пакет молока. Ви про це, мабуть, забули, тож молоко, підозрюю, прокисло. Може, дасте на добре діло?». Вони скажуть: «О, молоко? Точно. Десь було». Розгребуть завали брудного посуду і знайдуть півпакетика вже прокислого молока» [2, 257].

У романі «Старшокласниця. Першокурсниця» є епізодичний персонаж, якого знало декілька поколінь студентів, тому що він часто змінював спеціальності у пошуках себе, а через це раз за разом починав усе спочатку.

«Сьогодні на великій перерві Микола познайомив мене з Динчиком – легендою всієї академії. Він навчається тут уже десять років – то вилітає, то знову вступає. Він вчився майже на всіх спеціальностях. Його знають кілька поколінь студентів»[2, 290].

Це чимось нагадує Річарда, адже він теж доволі довго не розумів, яким повинен бути його шлях. Спочатку він навчався у медичному коледжі, де втратив декілька років свого життя, потім, потрапивши у Гемпден, вирішив твердо настояти на вивченні грецької, проте через обставини йому знову довелося змінювати сферу навчання – цього разу на англійську літературу: “The only way I could finish my degree – in essence, the only way I could ever acquire the means to support myself in any passably tolerable fashion – was if Hampden agreed to shoulder the entire cost of my education during this additional year. I pointed out, somewhat aggressively, that it wasn’t my fault Julian had decided to leave. I brought up every miserable commendation and award I’d won since the eighth grade. I argued that a year of classics could only bolster and enrich this now highly desirable course of study in English Literature.” [1, 584]. (Єдиний спосіб, яким я міг закінчити свій ступінь – по суті, єдиний спосіб, яким я міг здобути кошти для підтримки самого себе будь-яким доволі стерпним способом – це якщо б Гемпден погодився взяти на себе всю вартість моєї освіти протягом цього додаткового року. Я дещо агресивно зазначив, що це не моя вина, що Джуліан вирішив піти. Я додав усі жалюгідні похвали та нагороди, які здобував з восьмого класу. Я стверджував, що рік класики міг лише зміцнити та збагатити цей наразі дуже бажаний курс вивчення англійської літератури).

Розглядаючи систему безпеки для студентів, зазначаємо, що це двозначна ситуація. Студента сприймають як уже дорослу людину, тому в обох творах ми бачимо, що герої можуть пересуватися будь-де абсолютно вільно. Але, якщо нещасний випадок стається на території, яка підпорядкована університету, то вся відповідальність за життя здобувача освіти лягає на керівництво: “Once Bunny’s body was found, though, the administration just wanted to hush it up. Too much bad publicity. Freshman applications had gone down something like twenty percent. And the town police – whose business it was, really – are very cooperative about such things.” [1, 508]. (Однак, як тільки тіло Банні було знайдено, адміністрація просто хотіла замовчати це. Занадто погана реклама. Заявки першокурсників зменшились приблизно на двадцять відсотків. І міська поліція – чийх насправді це була рук справа – дуже співпрацює щодо таких речей).

У своєму романі А. Левкова згадує, що відвідування лекцій у Києво-Могилянській академії цілком вільне. У романі Д. Тартт ми бачимо дещо іншу ситуацію: коли один із студентів, Банні Коркоран, не з’являвся на заняття протягом трьох днів, то викладач почав нервувати і розпитувати інших про його самопочуття.

Таким чином, можемо зауважити, що учбові заклади проаналізованих творів забезпечували студентів перспективою безкоштовного навчання, але тільки за умови значних досягнень абітурієнта. Спільною рисою також є

демократичність університеті, яку можемо помітити у необмеженій зміні спеціальностей.

Перевага американського учбового закладу в тому, що педагоги проявляють ініціативу в наданні варіантів підробітку студентам, пов'язаних з навчанням, а також університет забезпечує необхідними для життя речами у межах певної території. Система безпеки, на жаль, не гарантує повного захисту, адже студенти вважаються дорослими, а тому достатньо відповідальними людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tartt D. The Secret History : novel. London : Penguin Books Ltd, 2017. 540 p.
2. Левкова А. В. Старшокласниця. Першокурсниця : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 336 с.

ФЕЙК В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА: ПОНЯТТЯ ТА ТИПИ

(Горячок І. В., кандидат педагогічних наук, доцент)

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна)

Донедавна тема фейкової інформації у ЗМІ вважалася неактуальною та була мало досліджуваною. Проте світова тенденція інформаційного потоку наразі відзначається рухливістю та динамізмом. Соціум сприймає все сказане та почуте навколо, але навіть не усвідомлює, що частина із всього може бути вигаданою. А це цілком ймовірно, адже останнім часом потужний інформаційний потік спрямований на аудиторію та маніпулювання її свідомістю. Проблеми впливу на масову свідомість людей вивчали Г. Тард, Г. Лебон, Е. Фром, К. Юнг, У. Макдаугол, Ш. Сігеле та інші. Метою статті є розкрити та проаналізувати значення терміну «фейк», описати його ознаки та способи виявлення. Актуальність теми зумовлена активізацією суспільних процесів, які ведуть до стрімкого поширення впливу фейкової інформації на свідомість громадян та на політичну ситуацію у світі.

Слово «фейк» останнім часом заповнило медіапростор. Для правильного розуміння та виокремлення фейків серед потоку інформації варто знати що ж таке «фейк». Обґрунтувавши різні словники ми помітили, що під цим терміном приховуються дещо відмінні значення. Отже, за тлумачним словником фейк – це слово іншомовного походження (від англійського «Fake»), що означає підробка, фальсифікація. Спершу цей термін почав вживатися в мережі інтернет, а потім почав широко використовуватись і у повсякденному житті. Ми може почути вирази «фейкові продукти», «та він фейк» (про людину) та інші. Також Вікіпедія трактує і інше значення терміну «фейк» – несправжня сторінка в будь-якій соціальній мережі, де потрібно реєструватися [4]. Фейковий аккаунт – це підроблений аккаунт, який представляє вигаданого або реального користувача мережі. Слово «фейк» сьогодні є актуальним не тільки в Інтернеті, але і в реальному житті, тому що через надмірну кількість інформації люди не можуть відрізнити правду від неправди. Повідомлення, які провокують людей в оману, створюють негативні прояви в їхній поведінці. Усі грані «фейку» ми щодня відчуваємо на собі. Адже він пробрався у всі сфери нашого життя. Перш за все, варто звернути увагу на фейкові новини. Вони стали основним джерелом поширення неправдивої інформації – вигадані повідомлення про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається у ЗМІ як справжні журналістські матеріали. Часто така інформація носить вражаючий, сатиричний, дезінформаційний характер і створюється з метою висміювання або привернення уваги до важливих суспільних проблем, нав'язування суспільству певної думки, а також з метою залякування [1]. Основна мета фейкових повідомлень як інструменту інформаційної війни – це посіяти сумніви і переконати в правдивості фактів.

Фейк – це свідчення некомпетентності частини працівників журналістського цеху і метод створення інформаційного продукту співробітниками ЗМІ за принципом «І так зійде!». Особливо наочно подібна негативна тенденція проявляється в практиці тележурналістів. В їх діяльності домінуючим носієм інформації для потенційної аудиторії є відеозображення, що

зафіксувало факт, персону, події, про які розповідає кореспондент або ведучий новин.

Не випадково, що до недавнього часу поняття «фейк», як правило, відносили найбільше до сфери візуальної комунікації. Тому і варіації видів фейк визначалися саме через співвідношення пропонованої фейковий журналістикою «картинкою» і реальними обставинами часу, місця, характеру і змісту події. У сучасній медіапрактиці прийнято розрізняти такі типи фейків:

- підроблені фотографії, що пройшли обробку у відповідних комп'ютерних програмах зміни зображення з метою підвищення їх уявної достовірності;
- відеоролики, змонтовані з уже використаного вихідного матеріалу, неавтентичні за часом і місцем подій, які вони покликані ілюструвати в журналістських матеріалах;
- будь-які фальшиві новини, як правило, мають неавтентичного відеоілюстрацій;
- особисті сторінки в соціальних мережах, створені від імені інших людей з неодмінним використанням фотозображення «господаря» сторінки;
- фальшиві аккаунти в твіттері, для яких також характерна наявність запозиченого фотопортрета.

Фейкову інформацію, як ми вже зазначали, пишуть з певною метою. Відповідаючи на запитання «для чого поширювати брехню?», ми виділили декілька типів фейків у соціальних медіа залежно від їхнього завдання:

- фейки, які сіють паніку серед людей;
- фейки, які розпалюють міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу;
- фейки, які поширюють хибні думки для того, щоб заплутати нас, відвернути від правди;
- фейки, які маніпулюють свідомістю;
- фейки, які рекламують когось або щось;
- фейки, які приносять прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»);
- фейки, які плямують чиюсь репутацію (найчастіше це фото, добре опрацьовані у Photoshop);
- фейки, які мають розважальний характер.

Отже, зазначимо, що будь-яка фейкова інформація в результаті має негативний вплив та є шкідливим явищем в українському медіапросторі. Боротись із нею потрібно як на державному, так і на індивідуальному рівнях [3, с. 66]. На державному рівні потрібно підвищувати рівень медіаграмотності усіх категорій населення, поширювати через ЗМІ різну соціальну рекламу, інформувати громадськість про виявлену фейкову інформацію. Також варто залучати населення до викриття фейків. Для того щоб протистояти поширенню та спростовувати вже оприлюднену фейкову інформацію, треба дотримуватись кількох правил. По-перше, потрібно перевіряти ту інформацію, яку самі поширюєте. У разі поширення інформації користувач стає своєрідним джерелом, громадським журналістом, а в мережі автор повідомлення є відповідальним і за коментарі під публікацією. Варто також аналізувати отриману інформацію,

перевіряти, чи є ця інформація на офіційному сайті або на офіційній сторінці особи, про яку пишуть, і не поширювати тих новин, які викликають у вас сумніви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назарук Т. Фейки: ключове не спростування, а вміння спростовувати: електронний ресурс. 2014. URL : <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/feyku-klyuchove-ne-sprostuvannya-a-vminnya-sprostovuvaty.html>
2. Плющ О. Трансформація ролі ЗМІ в умовах глобалізації: електронний ресурс. 2007. URL : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1769>
3. Потятиник Б. Інтернет-журналістика. Львів : ПАІС, 2010. С. 66.
4. Фейк: електронний ресурс. 2020. URL : <http://lurkmore.to/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BA>.

**ЖІНКА ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТАЄМНИЦІ БУТТЯ У ПІЗНІЙ ПРОЗІ
ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «ГОРБУНКА ЗОЯ»)**

**(Дінець Олена Олександрівна, магістрантка
Радько Ганна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української літератури)
Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка,
Полтава, Україна**

Проблема тілесності і гендерних відносин була однією із центральних у творчості Валерія Шевчука періоду 90-х років. Що є жінка і що несе вона у цей світ? «Саме образ жінки-фатуму, жінки-спокусниці послідовно розкриває у своїх творах письменник, намагаючись дослідити природу антагонізму. Та в ній, переконується автор, попри все своє помітне упередження до жіночої статі й неприховану солідарність із сильною половиною людства, переможців нема: жінка і чоловік приречені бути «єдиною спілкою», що доводить не тільки життя, але і смерть» [6, с.34]. Для Валерія Шевчука жінка – це щось занадто неосяжне, у ній він прагне віднайти непомітні глибинні риси. Розуміння подвійної природи жінки призводить до усвідомлення двоїстості світу, нерозривного зв'язку таких категорій життя, як красиве-потворне, живе-мертве, реальне-ірреальне, добро-зло. Незважаючи на те, що гендерна тематика у творах письменника часто досліджувалася, однак проблема репрезентації жінки, традиційних стереотипів жіночності, їх еволюція є малодослідженою.

Потрібно зазначити, що літературознавці В. Карпова, С. Яковенко [9] аналізували переважно міфологічні особливості епічної збірки Валерія Шевчука «Жінка-змія», до якої увійшла однойменна повість та ще два епічні твори: «Горбунка-Зоя» та «Жінка в блакитному на сніговому тлі. На думку дослідників, ці твори об'єднані темою демонізації жінки. Викликає інтерес класифікація міфологічних образів жінок, розроблена К. Бугайчук. Дослідниця переконана, що «...Валерій Шевчук створює культурний міф української жіночності» [1, с.53].

У репрезентації жіночих образів Валерій Шевчук використовує два архетипи жінок, які, за словами дослідниці В. Суковатої, існували в Україні: жінка-господиня – розумна, успішно береже дім і примножує капітал; і жінка-відьма (у сучасному дискурсі) – популярна світська особа, яка демонструє сексуальність у поєднанні з розумом [6, с.43]. У збірці «Жінка-змія» ці два архетипи Шевчук зображує опозиційно: «...є жінки світлоносні, тобто без містичної енергії, або ж вона в цих жінках пробуває в межах норми, а є жінки темрявоносні, містична енергія яких вища норми, аномальна...» [8, с.52].

Наше дослідження покликане обґрунтувати різне сприйняття світу чоловіком і жінкою, способи їх буття, які знаходять відображення у художніх творах Валерія Шевчука. Це й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. Об'єктом дослідження є повість «Горбунка Зоя». Предметом дослідження є образ головної героїні повісті Зої та образи хлопців: Олега, Геннадія та Юрка. Мета дослідження: зробити спробу гендерного аналізу повісті, представити власну інтерпретацію художніх образів повісті.

Повість «Горбунка Зоя» – перший твір із збірки «Жінка-змія». З точки зору композиції, то він вдало розміщений першим, бо у ньому фігурує найбільша кількість іпостасей демонічної жінки, яка керує чоловічими пристрастями. Розповідь ведеться від імені оповідача, який переказує історію життя трьох хлопців: Олега, Геннадія та Юрка. Переломним моментом безтурботного існування колишніх однокласників та їх дівчат став приїзд Зої – красивої, але, на жаль, горбатої дівчини. До речі, її горб був невеликим і зовсім не- потворним. Дівчина входить у компанію, зваблює кожного із молодиків і таким чином нищить це товариство – вони відчужуються один від одного. На початку твору хлопці зневажливо ставилися до Зої через її природну ваду, але дівчина приваблювала їх у сексуальному плані, приходила до них у снах. Поеднання краси і потворності робить її демонічною, «фатальною»: «Дівка...клас! Красивішої не бачив! Тільки що з горбом...» [8,с.5]. У снах Зоя з'являється до хлопців у різних образах: богині («Поводилась вона зовсім не як упосліджена почвара, а як богиня» [8, с.29], «Прегарне обличчя її сяяло, мов у богині» [8, с.37]; змії («Ї очі її так само блищали, ніби бляшки, які мали на мене, а може, і на хлопців, дивний магнетичний вплив– мені здавалось, що так блищать очі змії, коли вона гіпнотизує жертву [8, с.28], «Кинувся до неї, а вона звинно і легко, як змія чи вуж, прослизнула у темряву» [8, с.53]; павучихи («Випадало, що ми всі дивно потрапили на гачки горбунки Зої, усіх вона знепокоїла, і всі ми борсались у якійсь сітці, сплетеній із обриження та захоплення» [8,с.17], «тіло в того обличчя було павуче, роздутое, з величезним животом і тонкими, ніби стебла, руками й ногами, власне, лапами», «Припнутий павутинням чи волоссям серед кімнати [8,с. 58]; відьми («Вона вам голови крутить, а ви казитеся» – Оксана [8, с.29], «Да то ведьма! Недарма вона на вінику літає» – Геннадій [8,с.19]; навіть пташки («...вона стрибала з каменю на камінь, ніби ціле життя цим займалася, як пташка» [8, с.15], « як пташка, пурхнула в машину» [8, с.43]; смерті («...ми вчинили велику дурницю, впустивши у свій гурт горбунку Зою, вона-бо не людина, а наша смерть...» – Оксана [8,с.23], Зоя була «Красіва, як сатана!» – Олег [8,с.9], «А йшла особливо: гінко, сміливо, при цьому вся постать її виточувала якусь енергію– не було в ній скованості, а якась викична виказність, ніби спеціально виставлялася: дивіться, мовляв, я така» [8,с.10].

Усі четверо хлопців планували зламати Зою під час статевого акту, оскільки вважали, що саме чоловік керує процесом. Проте самі програвали, внутрішньо відчуючи смерть. «Коли тобі цікаво, знай: я був брутально згвалтований. Утяв?– каже Юрко» [8,с.18], «Спереду тріумфуюча, випростана, попри свою ваду, Зоя, а за нею, наче побитий пес, чи видушена цитрина, чи спущений м'яч, її напарник (Юрко)» [8,с.42], «...ступав, як ведмідь на ланцюгу за циганом, Геннадій...був ніби сердитий і незадоволений, але як ведмідь на ланцюгу» [8,с.42], «...нічого бридкішого і гидотнішого в житті я не відчував... Вона мене, причепленого, потягала по куцах... Думає, що здохну! ...шо вона за человек такой? Лі она не чоловік?» [8, с.61], «Бідолашка, який поніс ваготу і біль здійсненої на ньому помсти» [8, с. 90]. До контакту із Зоєю всі молодики жили відсторонено, займалися «лінивим коханням», тобто не обмежували себе одним статевим партнером. Для розваг були дівчата: Лена, Марта, Оксана, які приваблювали їх лише як сексуальні партнери. Лише про Зою оповідач говорить як про «фатальну жінку», яка здатна бути рівною із чоловіками, а інколи сильнішою за них: «Юрка вона зламала як тендітну квітку, вдихнула скільки хотіла

запаху тієї квітки, недбало кинула під ноги і наступила підбором; Геннадія – як лозину, нервово поламавши її на цурпалки, а тоді знову-таки викинувши; Олега – як гілку дерева, яку теж поламала і підпалила; я ж був ніби дерево, яке без допоміжних засобів, тобто без сокири і пилки, не звалити» [8,с.77]. Хлопці були ніби загипнотизовані Зоєю. Вона до кожного з них знайшла підхід, вивчила їхні інтереси, стала подругою, цікавим співбесідником, з якою можна було обговорити книгу та різні проблеми. Та все ж через свою зовнішність Зоя розуміла, що надовго чоловіка вона не втримає коло себе і застосовує свої магнетичні здібності, аби здійснити свою мрію – стати матір'ю. У творі згадується оповідання Амброса Бірса «Людина і змія», в якому зображений процес смерті чоловіка, який не міг протистояти магнетичному погляду змії. «І геть так само, як в оповіданні Бірса, ті очі випромінювали яскраві чи барвисті кола, що наближалися, збільшувались, а потім зникали, мов мильні бульбашки» [8, с.39]. Згаданий твір мав великий вплив на оповідача, який говорив: «...нечиста сила, містика й усіляка чортівня існує лише для тих людей, котрі в неї вірять, отже, віра є стимулятором, котрий усі ці речі для людей проявляє і оживляє» [8,с.72]. Хлопець постійно аналізує поведінку горбунки Зої, вона цікавить його як особистість. «Ми, чоловіки, і справді, нічого не розуміємо в жіночій психології, коли б не було це все так елементарно» [8,с.67], «...може, мститься отак на нас, чоловіках, що ми через її потворність ігноруємо її красу? Це жінка з містичною енергією» [8,с.62], «...вона на цілу голову була вища навіть від найрозвиненішої з-поміж наших дівчат Оксани» [8,с.75], «Зоя, зустрічаючись із Олегом, говорила тим російським волап'юком, що і він; з Геннадієм – вживала чудовий суржик, удаючи із себе «просту»; зі мною ж – чистісінькою літературною мовою, навіть згадувала назви книжок, які я любив», «Це була артистка, причому непогана – хотіла подобатись не одному із нас, а кожному зокрема», «Отже, вона в стосунках із нами виступала на рівні кожного із нас» [8,с. 33].

Після історії з горбункою Зоєю Юрко і Геннадій опинилися у в'язниці, Олег втратив інтерес до жіночої статі, оповідач став пияком, та все ж потім всі одружилися та знайшли в собі сили почати все спочатку. Отже, роль горбунки Зої у житті чоловіків величезна: вона допомагає їм самовизначитись. «Річ у тім, що я не бачив смисла ні в чому: ні в навчанні, ні в майбутній роботі, ні в читанні книжок, ні в політиці, ні в самому акті екзистенції, тобто існування» [8, с. 29]. Образ Зої подається через юнацький самостверджуючий погляд, її вчинки оцінені: «...мотиви поведінки горбунки Зої були прості, не суперсексуальні, і не містичні – вона хотіла дитини, а не чоловіка. Мети вона досягла» [8, с.90].

В одному інтерв'ю Валерій Шевчук сказав, що «недаремно в середньовіччі саме жінку вважали посудиною диявола, – знову ж таки через незбагненність її метафізики раціональним чоловічим розумом» [2,с.13]. Наприкінці повісті оповідач зустрів Зою, яка дуже змінилася: «...лице було невпізнано спотворене...жінка була горбата» [8, с.104].

Отже, повість «Горбунка Зоя» віддзеркалює найелементарнішу версію поведінки головної героїні – демонізацію. [8, с.77]. Намагання жінки стати рівною у відносинах для чоловіка є поразкою : «Зоя – це голос плоті моєї, а я – голос розуму мого, отже, моє самолюбство не має допускати, щоб перемогла вона, себто – плоть» [8,с.76]. Натомість дослідниця Л. Дереза вважала, що «...жінки у письменника (В. Шевчука) виявляються активним і творчим началом» [4, с.34].

У цій науковій розвідці ми розглянули особливості репрезентації жінки у повісті Валерія Шевчука «Горбунка Зоя», проаналізували причини появи образу демонічної жінки в творчості письменника. Відтворюючи внутрішній конфлікт між чоловіком і жінкою, між чоловічим і жіночим початками у жінки, письменник утверджує думку про одвічну єдність протилежностей, що і є тасмницею буття. «Жінка ж послана в світ, щоб утверджувати справедливість, вона знаряддя й міра справедливості...» – стверджував інший чоловік, письменник Павло Загребельний [5, с.76]. Отже, у подальших наукових розвідках перспективним є узагальнення антитези «чоловік-жінка» у постмодерністичній прозі Валерія Шевчука.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайчук К. Л. Жіночі міфологічні образи у творчості Валерія Шевчука. Житомирщина. 2010. № 20. С.47–54.
2. Валерій Шевчук: «Хочу бачити в жінці людину, а не друга людини» / розмову вела Л. Таран. Україна. 1994. №8. С.12–13.
3. Грабович Г. Кохання з відьмами [Електронний ресурс]. Ч. 2/ Грабович// Критиканы! – Режим доступу: [http://kritiki.net\(2000/08/30 koxannya -z-vidmami-chastina-2](http://kritiki.net(2000/08/30%20kochannya%20z%20vidmami%20chastina%202)) (дата звернення 12.02.2021).
4. Дереза Л. В. На життєвих перехрестях (Про оповідання В. Шевчука «Жінка-змія»)/ Філологічні науки: зб. наук. пр. Полтава. 2009. С.32–36.
5. Загребельний Павло. Роксолана. Серія «Романи і повісті». Книга перша. Київ. 1979. С.76.
6. Суковатая В. А. Национальные архетипы «женственности» : сравнительный анализ украинской и русской моделей. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Теорія культури і філософія науки. Харків. 2011. № 940. С.40–41.
7. Тарнашинська Л. Жінці не досить слів, або Роксолана ...в українському парламенті. Етнічна історія народів Європи. Випуск № 7. Київ. 2000. С.34
8. Шевчук В.О. Горбунка Зоя. Сучасність. 1995. 3 березня (407). 105 с.
9. Яковенко С. Гендерна проблематика в прозі Валерія Шевчука. Житомир: Волинь-Житомирщина. 2007. № 17. С.39–48.

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

(Іванець Т. О, к.філол.н., доцент, Дікун Д. Ю., студентка)
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Становлення української державності – це невід’ємний процес формування громадської думки та безпосередня взаємодія влади та суспільства. Одним із впливових методів політичної комунікації можна вважати політичну рекламу, яка має миттєву взаємодію з електоратом та направляє свою важливу інформацію на нього.

Як показують щорічні анкетування та опитування, політична реклама посідає чільне місце в житті кожної людини. Політична реклама має інформаційну та пропагандистську функції, вона впливає на нашу оцінку та аналіз ситуацій країни, та формує персональну політичну позицію, що в свою чергу генерує імідж країни як такої.

Досить часто можна побачити випадки негативного впливу реклами на суспільство. Через те, що політична реклама загалом будується на обіцянках та брехні, в електоратах з’являється неприязність та ненависть до неї. Але варто звернути увагу, що політична агітація регламентується законодавчо визначеними нормами, які вписані до Закону України «Про рекламу» та Виборчого кодексу України.

Якщо звернутися до історичного моменту, цей вид реклами з’явився в часи Стародавньої Греції в ході проведення рекламних зборів. У той же час в Стародавньому Римі використовувалися рекламні гасла та заклики.

Зараз політична реклама удосконалюється та сильно впливає на наше життя. Саме тому задана тема є актуальною, бо важливо знати основні характерні риси політичної реклами та її вплив.

До досліджень цієї теми вдавалися такі спеціалісти: А. Акаймова, В. Долгов, Г. Почепцов, І. Терлецька, Л. Антонова, М. Варій, О. Пухкал, С. Лисовський та багато інших кваліфікованих спеціалістів у цій сфері.

Метою нашого дослідження є аналіз політичної реклами в Україні на прикладі рекламної кампанії на місцевих виборах 2020 року від Політичної партії «Партія Шарія».

Посилаючись на Закон України «Про рекламу» можна сказати, що «політична реклама – це інформація у будь-якому вигляді, поширена в будь-якій формі, яка має на меті популяризацію діяльності політичної партії (організації партії), привернення уваги до діяльності політичної партії (організації партії) та її позиції щодо питань загальнодержавного (місцевого) значення. До політичної реклами належать також використання символіки або логотипів політичних партій (організацій партій), повідомлення про підтримку політичною партією (організацією партії) видовищних чи інших публічних заходів або привернення уваги до участі у таких заходах політичної партії (організації партії)» [3].

Для того, щоб точніше визначити функції та вплив реклами на соціум, варто звернути увагу, що її поява пов’язана з наступними історичними тенденціями:

Реклама не могла з'явитися та функціонувати на політичному ринку до того часу, поки не утворилася стійка кількість виробників політичних товарів (які в той час були представлені у вигляді партій).

Під час розвитку політичного ринку мали створитися також особливі структури, які могли би відносно незалежно від партій (а, відповідно, вступаючи у конкуренцію між собою) пропонувати їхній товар населенню.

Виникла у населення стійка потреба до політичних дебатів, що у свою чергу посилювало політичний інтерес.

Як зазначає Л.А. Антонова, політичну рекламу можна розглядати як одну із головних сфер рекламної діяльності поряд з юридичною, соціальною рекламою, рекламою послуг та інші. Основною метою будь-якого рекламного повідомлення стає спонукання людини до конкретної дії і формування бажаного позитивного результату. До того ж, дія рекламного повідомлення повинна бути якомога швидшою та енергійнішою задля безпосереднього її впливу на суспільство [2, с. 3].

Аналіз політичної кампанії варто починати з визначення форм політичної агітації такі, як: публічні заходи, використання друкованих матеріалів, використання електронних ЗМІ, телевізійна реклама, розповсюдження сувенірної продукції.

Також, при аналізі варто звернути увагу на тематику рекламного повідомлення. І. В. Пантелейчук розрізняє наступні види політичного інформування: рекламу імені кандидата чи назви політичної партії; рекламу іміджу; проблемну рекламу (акцент на двох-трьох основних програмних питаннях); контрастну рекламу (вигідна самопрезентація на фоні опонентів та конкурентів); рекламу на підтримку (демонстрація підтримки відомих політичних діячів з високим рейтингом популярності); негативну політичну рекламу (так званий "чорний PR") [5].

Під час аналізу проведення політичної кампанії «Партія Шарія» було виділено такі форми розповсюдження інформації: друкована реклама (листівки, брошури, газети, буклети, календарики), електронні ЗМІ (щоденна публікація новинно-інформаційних постів у соціальних мережах Телеграм, Інстаграм та Фейсбук, публікація відеоматеріалів), проведення публічних заходів (зустрічі з виборцями як онлайн, так і офлайн, флешмоби, роздача друкованих засобів комунікації), розповсюдження сувенірної продукції (мерч партії, тобто футболки та толстовки, еко-сумки, ручки з логотипом партії).

Рекламна кампанія проводилася з метою сповіщення населення про існування та діяльність партії. Акцент було зроблено на тому, що розповсюджувалася інформація і про кандидатів від партії, але це робилося через соціальні мережі та безпосередні зустрічі кожного кандидата зі своїм електоратом.

Таким чином, можна зробити висновок, що навіть таке явище як «політична реклама» прогресує та впроваджує нові методи просування повідомлення, що можна побачити на обраному прикладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акаймова А. Політична реклама як процес комунікації. URL: <http://www.viche.info/journal/2468/>

2. Антонова Л. А. Расстановка политических сил после промежуточных выборов 1998 г. // США и Канада: экономика, политика, культура, 1999. С. 3-6.
3. Закон України «Про рекламу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Лисовский С. Ф. Политическая реклама. Москва: ИВЦ «Маркетинг», 2000. 13 с.
5. Пантелейчук І. В. Політична реклама в системі державно-управлінської комунікації. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-1/doc/2/06.pdf>.

ПОСТМОДЕРНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ

(Костромицький Р. І., канд. філол. н., доцент)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

У сучасній науці напрацьована велика кількість матеріалів для глибинного дослідження постмодернізму. Різні аспекти цього феномену проаналізовані у розвідках Б. Бігуна, Ф. Джеймисона, І.Заярної, І.Лімборського, Р. Семківа та інших. Однак, проблеми функціонування постмодернізму все одно залишаються в центрі уваги дослідників.

К. Степанян так підкреслює значущість постмодернізму для сучасного мистецтва і науки: «...постмодернізм – один з провідних (якщо не головний) напрямків у літературі та культурі останньої третини ХХ століття, який увібрав у себе важливіший етап релігійного, філософського та естетичного розвитку людської думки, яке дало світові чимало яскравих імен та творів» [4, с. 33]. У центрі уваги сучасних дослідників опиняються важливі дискусійні теоретичні питання: визначення витоків і хронологічних рамок явища, виділення домінуючих якісних характеристик, дослідження специфіки функціонування постмодерних явищ у різних видах мистецтв тощо.

У цій статті висвітлено найбільш дискусійні проблеми дослідження постмодернізму та проаналізовано тенденції розвитку постмодернізму в сучасному кінематографі. Однією з актуальних залишається проблема тлумачення терміну «постмодернізм». Показовими у цьому сенсі є слова Х. Бертенса, який стверджує, що «з самого моменту свого виникнення постмодернізм використовувався для визначення декількох явищ одночасно» [6, с. 4]. У широкому сенсі термін «постмодернізм» (лат. *post* – префікс, який використовується для позначення «наступний після чогось»; фр. *modern* – сучасний, нове мистецтво) використовується для позначення тенденцій, які яскраво проявилися в культурному житті другої половини ХХ століття. У книзі І. Ільїна «Постмодернізм. Словник термінів» подається таке визначення: «Постмодернізм (англ. *postmodernism*, франц. *postmodernisme*, нім. *postmodernismus*) – багатозначний та динамічно рухомий у залежності від історичного, соціального та національного контексту комплекс філософських, епістеміологічних, науково-теоретичних та емоційно-естетичних уявлень» [1, с. 207]. Як бачимо, поняття трактується в широкому плані, акцентується увага на його динамічності та інтенції до об'єднання царин знання в певний комплекс. Про цю особливість постмодернізму говорить багато дослідників, підкреслюючи, що у складній сучасній культурній ситуації він має важливе значення через свою здатність охоплювати різні сфери мистецтва. М. Можейко в книзі «Постмодернізм. Енциклопедія» подає, на нашу думку, доволі широке визначення цього поняття. Вчений вважає, що воно використовується «для позначення властивого для культури сьогодення типу філософствування, яке змістовно-аксіологічно дистанціюється не тільки від класичної, але й від некласичної традиції, та конструє себе як пост-сучасна, тобто постнекласична філософія» [3, с. 601]. Змістовні рамки поняття «постмодернізм» до певної міри залишаються не визначеними, тому вчені виділяють такі його характеристики: умовність та

багатозначність. Остання є закономірною через те, що кожен дослідник пропонує свій підхід до визначення змісту поняття «постмодернізм».

І. Хассан іронічно зазначає, що термін «постмодернізм» «містить у собі свого «ворога» і «несе значення певної запізнілості а навіть занепаду» [5, с. 102]. Термінологічна розмитість пов'язана із тим, що номінація «постмодернізм» вказує тільки на темпоральну послідовність. А постмодернізм – це художня система, яка функціонує на сучасному етапі одночасно з реалізмом та модернізмом та продовжує активно розвиватися. Можливість багатозначності в його трактуванні закладено в морфемному складі самого терміна «постмодернізм», утвореного поєднанням частин «пост» (після) та «модерн» (зараз). Спосіб утворення термінів за допомогою префікса «пост-» став продуктивним у ХХ столітті: постгуманізм, постструктуралізм, постнекласичний, постімпресіонізм, постіндустріальний тощо. Утворені таким шляхом терміни не передають сутності явищ, а лише вказують на зв'язок із змістом явища, яке уточнюється. Тому в тлумаченні поняття «постмодернізм» виникають термінологічні труднощі.

Зарубіжні теоретики постмодернізму Ж.-Ф. Ліотар, І. Хассан, Ф. Джеймисон, Д. Фоккема, Т. Д'ан, Д. Лодж та ін. в своїх роботах вказують на синтез концептуальних положень постструктуралістських та деконструктивістських теорій. Базові постмодерні світоглядні тези «абсурдність буття», «історія як хаос» були запозичені філософією постмодернізму саме з робіт теоретиків екзистенціалізму (Ж.-П. Сартра, Т. Адорно, Ю. Габермаса та ін.).

Серед специфічних рис постмодернізму слід назвати наступні: деконструкція будь-яких усталених систем та ієрархій, орієнтація на суб'єктивний досвід, відмова від авторської оцінки героїв, іронічність та пародійність, цитатність та залучення широкого поля інтертекстуальних та інтермедіальних джерел, що призводить до наявності в медіатексті декількох «шарів», подвійне кодування, символічність, домінування формальної складової над змістовною.

Зазначені риси знайшли реалізацію у творчості багатьох сучасних режисерів. Слід зазначити, що «класичною» постмодерною стрічкою є фільм Рідлі Скота «Той, що біжить по лезу». Саме в ньому режисер зміг втілити базові постулати постмодерністської теорії про розмивання кордонів між жанрами, стилями та культурними кодами. Схожу стратегію представлено у фільмах Квентіна Тарантіно. Стрічка «Кримінальне чтиво» – яскравий зразок постмодерного поєднання різнопланових сюжетів, хронотопів, стилів, знаків та жанрових форм.

Отже, постмодернізм – це певний етап розвитку людської цивілізації, культурна епоха, яка хронологічно припадає на другу половину ХХ – початок ХХІ століття. Постмодернізм визначається вченими як новий стиль мислення, нова теоретична система, яка прагне пояснювати дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов / И. П. Ильин. М. : ИНИОН РАН, 2001. 385 с.
2. Лихина Н. Е. Актуальные проблемы современной русской литературы : Постмодернизм : учеб. пособие / Н. Е. Лихина. Калининград : КГУ, 1997. 58 с.

3. Можейко М. А. Постмодернізм / М. А. Можейко // Постмодернізм. Енциклопедія / [под ред. А. А. Грицанова, М. А. Можейко]. Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. С. 601–605.

4. Степанян К. Постмодернізм – боль и забота наша / К. Степанян // Вопросы литературы. 1998. № 5. С. 32–55.

5. Хассан І. Культура постмодернізму / І. Хассан // Вікно в світ. 1999. № 5. С. 99–111.

6. *Bertens H. The Debate on Postmodernism / Hans Bertens* // International Postmodernism : Theory and Literary Practice / [ed. by H. Bertens and D. Fokkema]. Amsterdam ; Philadelphia, 1997. P. 3–15.

ЯН БЖЕХВА ТА ЙОГО ТВОРЧІСТЬ ДЛЯ ДІТЕЙ

(Ліончук Р. А., магістриня, докторантка Школи докторської)
Гуманітарно-Природничий Університет ім. Яна Длугоша,
м. Ченстохова, Польща

Ян Бжехва (Jan Brzechwa), справжнє ім'я – Ян Віктор Лесман (Jan Wiktor Lesman) – відомий польський поет, письменник, перекладач та сценарист. До історії літератури ввійшов, в першу чергу, як автор творів для дітей, завдяки яким він і здобув велику популярність.

Народився Ян Бжехва 15 серпня 1898 року в м. Жмеринка, що на Вінничині, в польсько-єврейській родині. Його дідусь – Бернард Лесман – відомий варшавський книготорговець та видавець. Мама була вчителькою французької мови, а після народження сина залишила роботу та займалася сім'єю. Вона часто читала своїм дітям вірші. Батько Яна працював інженером на залізниці. Родина часто переїжджала, так як по роботі батька час від часу скеровували до різних міст. Отож, спочатку вони проживали в Жмеринці, згодом у Києві, Великих Луках, Варшаві, Луганську, Казані та Петербурзі. Батько Яна Бжехви був освіченою людиною та мав чималу домашню бібліотеку, де знаходилися не лише наукові праці, але й творчість Вільяма Шекспіра, Адама Міцкевича, Михайла Лермонтова та інших. Він часто розповідав дітям про минулі часи, пояснював різні фізичні, хімічні та математичні терміни.

Ян Бжехва закінчив освітній заклад отців Єзуїтів у Хирові. Після закінчення гімназії у Києві вступає до Варшавського університету на юридичний факультет та стає добровольцем 36-го стрілецького полку. У 1920-1921 роках бере участь у польсько-радянській війні та здобуває нагороду за хоробрість. Після закінчення університету активно займається кар'єрою в юриспруденції, спеціалізується на авторському праві. Був тричі одружений та мав дочку після першого шлюбу. Помер 2 липня 1966 року у Варшаві, де і похований на військовому кладовищі Повонзки.

Варто зазначити, що Ян Бжехва писав свої твори під псевдонімом для того, щоб його не плутали зі старшим на 21 рік двоюрідним братом Болеславом Лесмяном, на той час відомим польським поетом, котрий, власне і допоміг йому з обранням псевдоніма «Бжехва», що означає, відповідно до словника польської мови, оперену частину стріли [3].

У віці 15 років Ян Бжехва опублікував свої перші вірші у петроградському виданні «Штандарт» та київському «Українське колосся». У 1920 році він пише матеріали для гумористичних журналів. Писання віршів у той час для нього було як хобі, основну увагу він приділяв кар'єрі правника [4]. У 1926 році світ побачила його перша збірка віршів «Вигадані образи» («Oblicza zmyślone»). Пізніше виходять дві збірки дитячих віршів – «Танцювала голка з ниткою» («Tańcowała igła z nitką») (1938 рік) та «Качка-дивачка» («Kaczka Dziwaczka») (1939 рік). Після Другої світової війни у 1946 році було опубліковано найбільш популярні твори Яна Бжехви: фантастична повість «Академія пана Ляпки» («Akademia pana Kleksa») та поема «Пан Дропс та його труп» (Pan Drops i jego trupa), написані автором ще під час окупації Польщі. Пізніше він описав продовження пригод

пана Ляпки у двох книгах: «Мандри пана Ляпки» («Podróże pana Kleksa») (1961 рік) та «Тріумф пана Ляпки» («Tryumf pana Kleksa») (1965 рік). Всі три книги автора кілька разів перевидавалися, перекладалися на іноземні мови та були успішно екранізовані польським режисером Кшиштофом Градовським (Krzysztof Gradowski), у, відповідно, 1983, 1986 та 2001 роках. Головним персонажем трилогії є Амброжи Ляпка, котрий навчає в своїй академії-школі лише хлопчиків, імена яких починаються виключно на літеру А. Предмети, що викладаються, теж неабиякі – ляпкографія, літеров'язання, лікування пошкоджених речей, географія на свіжому повітрі, а також ігри та розваги. Разом з тим, учні вивчають мову тварин і пташок, важливе значення відводиться екскурсіям та експедиціям до дивовижних місць. Учні разом з вчителем потрапляють в різноманітні пригоди та несподівані ситуації. Сам Пан Ляпка – справжній педагог, вчений та чарівник. Він вміє літати, збільшувати та зменшувати свій зріст та предмети навкруги, володіє ключами від хвіртки до казок, завжди має при собі табакерку з найрізноманітнішими веснянками, готує різні страви з кольорових скелець, знімає полум'я свічки та носить його в кишені впродовж кількох днів тощо [1]. Водночас Пан Ляпка поводить себе як дитина. Можливо, завдяки цьому його образ так близький дітям.

Творчість Яна Бжехви заслужено була оцінена як наймолодшими, так і читачами підліткового та юнацького віку, адже для них він писав вірші, казки, байки, повісті, поеми, жарти тощо. Персонажами його віршів є як тварини (наприклад, хрущ, мурашка, квочка, сом, бегемот, жаба, качка, риби), рослини (помідор, квасоля, ріпа, салат, петрушка, цибуля та ін.), речі (наприклад, клей, годинник, голка, нитка), так і самі діти (наприклад, вірші «Брехуха», «Щербата Натка», «Ябеда», «Стась-чомучка», «Тітка Данута»). Але нова, комуністична, влада Польщі неодноразово дорікала письменникові за те, що його твори не відповідають новим соціалістичним канонам. Наприклад, одне з видавництв вимагало від Бжехви у вірш «Танцювала голка з ниткою» додати персонажа швачки, інакше – це неповага до праці людини, що в соціалістичній країні було неприпустимо [2].

Як стверджують дослідники творчості Яна Бжехви, значна частина його літературної спадщини (наприклад, оповідання, лірика) не була достойно оцінена літературними критиками за його життя, так як йому закидали наслідування у своїй творчості інших відомих поетів [4]. Разом з тим, саме завдяки літературі для дітей він здобув визнання серед читачів різних вікових категорій, починаючи з 80-х років XX століття і до сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бжехва Я. Академія пана Ляпки. Київ: Веселка, 1998. 128 с.
2. Ян Бжехва / Jan Brzechwa. URL: <https://polonia39.com/yan-bzhehva/> (дата звернення: 20.03.2021).
3. Jakub Mazur. Jan Brzechwa. URL: <http://obliczaludzi.com/jan-brzechwa/> (дата звернення: 20.03.2021).
4. Jan Brzechwa – 15 Ciekawostek, Informacji i Faktów. URL: <https://fajnepodroze.pl/jan-brzechwa-ciekawostki/> (дата звернення: 18.03.2021).

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ АВТОРА ЯК СКЛАДОВОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРІВ О. ГЕНРІ

(Мажара Н. С, викладач)

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь Україна

Проблема адекватності й еквівалентності перекладу художнього тексту неодноразово ставала об'єктом сучасних філологічних досліджень. Це насамперед зумовлено тим, що індивідуальний стиль письменника визначається цілісною системою фактичних і формальних лінгвістичних характеристик, притаманних винятково йому. У зв'язку з цим, основним завданням перекладача є збереження цілісності оригінального твору, оскільки він має не лише досягнути авторський задум, а й виокремити індивідуальні мовні засоби та художні прийоми, за допомогою яких письменник вибудовує свій твір. Розкриваючи мовно-стилістичні та ідейно-художні аспекти ідіостилу митця, перекладач стає частиною складної структури: автор-твір-перекладач, адже намагається досягти того естетичного впливу, який оригінал справляє на читача.

Зважаючи на складність роботи з художніми текстами, перекладачі охоче працюють з малими (оповідання, новела) та середніми (повість) епічними жанрами. З огляду на це, закономірними вважаємо численні переклади українською мовою прозового доробку американського новеліста Вільяма Сідні Портера, більш відомого як О. Генрі, котрий активно використовував жанр "short story".

Серед перекладів творів О. Генрі українською, перевагу надаємо текстам М. Дмитренка. На наш погляд, найбільш вдалою є його робота з новелою "Останній листок" ("The last leaf") [1]. Перекладачеві вдалося зберегти структуру та зміст оригінального тексту, його образність і експресивність, стислість і, водночас, динамізм сюжету, неочікувану розв'язку, адже ці риси й формують ідіостиль письменника.

В оригінальному творі безліч контрастів і паралелей, тон оповіді емоційний, з несподіваною розв'язкою та низкою художніх прийомів. Так, у новелі, окрім головних героїнь Джонсі та Сью, співіснує ще один образ – Пневмонія, що постає не просто хворобою, а конкретним персонажем: "Mr. Pneumonia was not what you would call a chivalric old gentleman" [2]. М. Дмитренко дбайливо зберігає не лише персоніфікований образ, а й написання з великої літери: "Містера Пневмонію не можна було назвати благородним старим джентльменом" [1]. Вдаючись до уособлення, людські риси О. Генрі надає й осені: "The cold breath of autumn had stricken its leaves from the vine until its skeleton branches clung, almost bare, to the crumbling bricks" [2] / "Холодний подих осені струсив з нього листя, й було добре видно, як майже голі галузки рослини чіпляються за потріскані цеглини" [1].

Для ідіостилу О. Генрі характерним є поєднання віри в людину та її духовні цінності з іронічністю, тому використовуючи слово "Mr." ("Містер"), він додає негативний опис: "A mite of a little woman with blood thinned by California zephyrs was hardly fair game for the red-fisted, short-breathed old duffer" [2].

Переклад теж є досить яскравим: “Для цього підтоптаного задишкуватого бовдура з червоними кулацорами мініатюрна дівчина, недокрівна від каліфорнійських зефірів, навряд чи була тією дичиною, на яку дозволялося полувати” [1].

Подекуди в тексті О. Генрі нагромаджує стилістичні прийоми. Так, у реченні: “He was past sixty and had a Michael Angelo’s Moses beard curling down from the head of a satyr along with the body of an imp” [2], це гіпербола, порівняння, іронія та алюзія на відому скульптуру Мікеланджело. Такий опис Бермана дозволяє перекладачеві уявити людину похилого віку, котра не переймається своїм зовнішнім виглядом, та відтворити задум автора, що мав на меті досягнення комічного ефекту: “Йому вже перевалило за шістдесят, і борода в нього, як у скульптури Мікеланджело “Мойсей”, кільцями спускалася з його голови сатира на тіло карлика” [1].

Особливістю стилю О. Генрі є здатність змальовувати звичайні повсякденні явища в новому ракурсі, змушуючи читачів замислитися про усталене життя і можливість бути щасливим: “And that chance is for her to want to live” [2] / “І цей шанс полягає в тому, щоб вона хотіла жити” [1].

Автор зазвичай порушує типові для суспільства моделі й руйнує стереотипи поведінки, демонструє винахідливість при описі героїв, доволі часто вдаючись до іронії: “This way people have of lining-up on the side of the undertaker makes the entire pharmacopoeia look silly”; “But when ever my patient begins to count the carriages in her funeral procession I subtract 50 per cent from the curative power of medicines” [2]. Перекладач має враховувати ці особливості, передаючи ідіостилю митця: “Та коли люди починають діяти в інтересах гробаря, то вся фармакопєя – марнота”; “Але коли мій пацієнт починає рахувати карети в своїй похоронній процесії, я скидаю з цілющої сили ліків п’ятдесят процентів” [1]. При цьому мову оригіналу складно передати дослівно, тому М. Дмитренко й вдається до певної заміни словосполучень, щоб текст був більш зрозумілий українському читачеві.

Однією з визначальних рис ідіостилу О. Генрі є те, що лише дочитавши його твір до кінця, можна зрозуміти авторський задум. Розв’язка є не тільки відповіддю на всі питання, а й розкриває сенс того, що відбулося. Тому митцеві й вдається створити лаконічні твори зі складним психологічним сюжетом, що дещо ускладнює роботу перекладача.

Отже, для максимального збереження індивідуального стилю письменника під час перекладу необхідно звернути особливу увагу на ідейно-художні й мовно-стильові домінанти оригінального твору та детально проаналізувати всі компоненти ідіостилу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генрі О. Останній листок / пер. з англ. М. Дмитренка. Останній листок: Оповідання. К.: Молодь, 1983. 224 с. URL: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ohenry_stories_ua.htm (дата звернення 30.03.2021).
2. Henry O. Collected stories. N.Y.: Avenel Books, 1979. 843 p. URL: <http://www.classicshorts.com/stories/lastleaf.html> (дата звернення 30.03.2021).

ЖИТИ НЕ МОЖНА ГРАТИ: ПРОБЛЕМА ТЕАТРАЛЬНОСТІ В СІМЕЙНОМУ ЖИТТІ У РОМАНІ СОМЕРСЕТА МОЕМА «ТЕАТР»

(Ніколаєнко К. І., студентка 2 курсу
науковий керівник: Філоненко С. О., проф., док. філ. наук)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

«Так, світ – театр, / Де всі чоловіки й жінки – актори», – сказав шекспіровий Жак з комедії «Як вам це подобається», граючи роль філософа за лісовою трапезою. В усі часи театр поставав повним загадок макрокосмосом.

Давньогрецький неоплатонік Плотін у збірці трактатів «Еннеади» вказував, що справжньою акторкою театру є душа і свою роль вона отримує не випадково, а згідно з вищим задумом. Літературний критик Віссаріон Белінський вважав, що театр вимагає патетики, бо саме в ньому зосереджено те, що називають чарівністю мистецтва. Німецький мислитель Мартін Гайдеггер розглядав театр як форму істини, джерело самої здатності людини до розмірковувань Антонен Арто, досвідчений актор і поет, дійшов висновку, що театрові загрожує літературність. На його думку, словесна форма віддаляє театр від своєї суті – бути видовищем-демонстрацією ідей через гру, виставу. Дослідження згаданих науковців і митців стосувалися переважно дійових осіб театру, акторської гри та, власне, ідентифікації театру як такого. Чітко простежується зв'язок з емоціями, інтелектом, почуттям, що виражають духовну складову, проте варто приділити увагу ще й матеріальній. У «Літературознавчій енциклопедії» театром називають не тільки «різновид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами», але й «приміщення, в якому відбуваються вистави» [1, с. 463]. Театр парадоксально стає не тільки дзеркалом дійсності, а й певним рушієм її змін, особливо це стосується тих осіб, що беруть участь у його творенні.

Англійський письменник Сомерсет Моєм написав роман «Театр» у 1937 році. Традиційно літературознавці зараховують цей твір до трилогії «про творців мистецтва», що, окрім «Театру» (1937), містить романи «Місяць і мідяки» (1919), «Пирого і пиво» (1930). Показавши своїх героїв якраз-таки істинними творцями світу навколо себе, здатними трансформувати його, наповнити вищим духовним сенсом, Моєм втілює три стовпи власної естетики – Істина, що часто полягає в щирості, Краса, як внутрішня, так і зовнішня, Добро. Автор «Театру» вів кар'єру драматурга у період з 1907 до 1933 року. Він зсередини побачив «організм театру» і результатам спостережень присвятив цілий розділ в автобіографічному тексті «Підсумовуючи» (1938). Роман «Театр» теж певним чином виявився ретроспективним, бо його головна героїня, як і юний Сомерсет, дитинство провела у Франції, була частиною однієї зі своїм творцем сфери мистецтва і чимось нагадувала Етельвін Джонс, акторку, з якою Моєм перебував у романтичних стосунках.

Актуальність дослідження полягає в потребі наукового розгляду проблеми митця і мистецтва в класичній літературі Великобританії, зокрема у романі Сомерсета Моема «Театр». Метою є проаналізувати художню специфіку

розкриття теми акторства у зв'язку із особистим та сімейним життям на прикладі родини Ламбертів – персонажів цього твору.

Театр, про який ідеться у романі, отримав назву «Сіддонс-театр». Він стоїть «на тих самих ділових рельсах, як будь-яка фірма в Сіті» завдяки своїм власникам, Майклу Ламберту і Джулії Ламберт (у дівоцтві Сіддонс) [2, с. 68]. На лоні театру народилося їхнє кохання, на лоні театру воно загартовувалося відстанню і на лоні театру воно почало вмирати. У подружжя Ламбертів народився син Роджер, але тим, що по-справжньому утримувало цих двох, їхнім другим дитям був театр.

Автор не вдається до опису глядацької зали чи то сцени, натомість він відхиляє завісу до кабінету антерпренера першокласного театру: «Крісла зручні, великі. Майкл сидів в чіппендейлі – підробка, але куплена у відомій меблевій фірмі, - його стіл, з важкими пузатими ніжками, також чіппендейл, виглядав надзвичайно солідно. На столі стояли її світилина у масивній срібній рамці, і, для симетрії, поруч, світилина Роджера, їхнього сина. <...> На папері адреса: «Сіддонс-театр», на конвертах Майклова емблема: кабаняча голова, а під нею девіз «*Nemo in impune lacessit*»» [2, с. 4]. З цього опису можна зрозуміти, що «Сіддонс-театр», попри свій елітарний статус, вражає не помпезністю, а стриманою розкішшю в межах здорового глузду. Майкл веде справи театру так само, як домашні, тобто з ощадливістю, щоб жоден пенні не втратився дарма, винахідливістю, щоб перетворювати старі декорації на нові, накопичувати на складі власні непотрібні речі як потенційний реквізит, та наполегливістю, щоб слідом за провальною п'єсою готувати ще одну, провальну або успішну. Є лише одна відмінність – вдома Майкл ще й грає в гольф.

Якщо Майкл виконує функцію розуму «Сіддонс-театру», то Джулія – безперечно, його душа. Їй під силу вдихнути життя хоч у маленьку і з дурнуватим текстом роль, хоч у самого бентежного Гамлета. Інколи вона відчуває себе божеством. Вона усвідомлює свій талант так само, як ним захоплюються інші. Віддаючи Джулії привілей головної героїні, Моем ретельно розкриває її внутрішній стан, психологію: «Особливо вихваляли здатність Джулії вийти в образ. Не те щоб вона свідомо за ким-небудь спостерігала й копіювала, просто, коли вона бралася за нову роль, на неї невідомо звідки потужною хвилею набігали примарні спогади, і вона розуміла, що знає про свою героїню безліч речей, про які раніше й не підозрювала. <...> Вона поєднувала ці спогади із власною індивідуальністю, і так народжувався характер, заснований на реальному житті, але збагачений її досвідом, її володінням акторською технікою й особистою чарівністю. Люди думали, що вона грає тільки ті дві-три години, що перебуває на сцені; вони не знали, що втілюваний нею персонаж таємно жив у ній увесь день. <...> Джулії здавалося, що в ній уживаються дві особи: популярна акторка, всезагальна улюблениця, жінка, чиє вбрання краще за всіх у Лондоні, але це – лише ілюзія, і героїня, яку вона зображує на сцені щовечора – ось її справжня субстанція» [2, с. 149-150].

Син Майкла і Джулії, Роджер Ламберт ріс у театрі, але містичне театральне осяяння не торкнулося його серця. Він задихається в атмосфері, яка батькам здається райською. Він не любить театр, бо той відібрав у нього віру: «Одного разу – мені було тоді чотирнадцять, я був ще зовсім хлопчиськом – я стояв за кулісами і дивився, як ти грала. Це була, мабуть, дуже гарна сцена, твої слова звучали так

щиро, так чуттєво, що я не втримався й заплакав. Усе в мені горіло, не знаю, як пояснити, але я відчував незвичайне піднесення духу. Мені було так шкода тебе, я був готовий на будь яке геройство. <...> І треба ж було тобі підійти якраз туди, де я стояв. Ти повернулася спиною до залу – сльози досі струмували по твоїм обличчі – і найбуденнішим тоном сказала режисерові: «Що цей бісів освітлювач робить з софітами? Я наказала йому не вмикати синій». А потім, не переводячи дихання, знову повернулася до глядачів з пронизливим криком, враженим душевним болем, і продовжила сцену» [2, с. 289]. Роджер звинувачує Джулію в нещирості, у вічному вдаванні, у втраті різниці між правдою та вигадкою. В очах сина матір – лишень її безкінечні ролі, у тому числі ніжна матір, милостива матір, знаменита матір, схвильована матір. Те, на що вказує Ламберт-молодший, перебуває між професіоналізмом та професійною деформацією особистості. Джулію слова власної дитини спантеличують набагато більше, ніж розрив з молодим коханцем. Але єдине, що вона робить після – уникає ображеного Роджера, згодом назвавши його «дурненьким маленьким резонером». Вона успішно грає в складній п'єсі і прагне відзначити свій тріумф на самоті у ресторані.

«Так, світ – театр, / Де всі чоловіки й жінки – актори», – говорить Джулія з «Театру» Моема, граючи роль філософині в компанії біфштексу. Вона нарешті готова повернутися до бесіди з сином, відповідь готова: «Кажуть: гра – вдавання. Це вдавання і є справжня реальність» [2, с. 320]. Таким чином, на прикладі родини Ламбертів ми спостерігаємо, як театр уподібнюється повсякденному життю (Майкл і його ведення справ), як театр стає основою мислення (Джулія та її акторська геніальність), як театр викликає заперечення дійсності (Роджер і його розчарування).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія: в 2 т. Київ: ВЦ «Академія». 2007. 624 с.
2. Сомерсет М. Театр. Москва: АСТ. 2013. 320 с.

СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПРИСУБСТАНТИВНО-АТРИБУТИВНІ РЕЧЕННЯ ЗІ
СПОЛУЧНИМ СЛОВОМ *ДЕ* В РОМАНІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА “ДУМА
ПРО ТЕБЕ”

(Христіанінова Р. О., доктор філол. н., професор;
Телятник В. В., студентка магістратури філол. ф-ту)
Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна

Складнопідрядні речення вже понад два сторіччя перебувають у колі постійного зацікавлення дослідників, спеціальному вивченню їх в українському мовознавстві присвячено значну кількість наукових розвідок, у яких проаналізовано як систему складнопідрядних речень загалом (Р. Христіанінова, І. Чередниченко), так і окремі їхні типи зокрема (М. Заборна, С. Ломакович, В. Мараховська, Е. Олійник, А. Онатій, В. Орехов, Л. Пономарьова, А. Савченко, О. Ткач та ін.), проте й натеper у колі мовознавчих зацікавлень лишається чимало питань, що стосуються складнопідрядних речень. Зокрема такою є проблема функціонування окремих типів складнопідрядних речень у творах українських письменників, що й визначає актуальність нашої статті, мета якої - описати формально-граматичну та семантико-синтаксичну структуру складнопідрядних речень зі сполучним словом *де* з прислівними валентно не зумовленими підрядними частинами в романі Михайла Стельмаха “Дума про тебе”.

У концептуальних вимірах сучасного синтаксису складнопідрядне речення розглядають як багатоаспектну одиницю на теоретичних засадах його формальної та семантичної цілісності (І. Вихованець, А. Загнітко, М. Мірченко, Р. Христіанінова та ін.). Огляд сучасних мовознавчих праць дає нам змогу стверджувати, що складнопідрядні речення зі сполучним словом *де* уналежнюють до різних формально-граматичних типів. Значна їх доля належить до конструкцій із прислівними валентно не зумовленими підрядними частинами [1, с. 334–336; 3, с. 128–141, 243–250].

У романі Михайла Стельмаха “Дума про тебе” складнопідрядні речення із прислівними валентно не зумовленими підрядними частинами, приєднаними сполучним словом *де*, є продуктивними. Підрядні частини в них пояснюють у головній частині іменники, посідають завжди постпозицію щодо цих іменників (у загальній структурі складнопідрядного речення вони можуть бути в постпозиції або інтерпозиції) та мають атрибутивну семантику, традиційно ці речення називають присубстантивно-атрибутивними. Репрезентовані такі складнопідрядні речення в романі як базовими конструкціями (такими, що мають лише дві предикативні частини), так і складниками у структурі багатокомпонентних складнопідрядних речень і складних синтаксичних конструкцій.

У ролі опорного іменника в цих реченнях зазвичай вживані лексеми:

1) на позначення понять простору (*вулиця, город, далина, дворище, ліс, луг, небо, поле, сад, село, подвір'я* тощо): *Його ж, Мюллера, покликання – це поле, город, сад, луг, де кожного дня знаходиш якусь одміну і крихти радості* [3, с. 366]; *Артемон і Омелян, мов камінні, проїжджають повз ці слова і повертають у другу вулицю, де біля воріт не стовбичать свідки їхнього страмовища* [11, с. 56]; *Він кілька разів заїжджав у*

Озерне, заходив на Софіїне дворище, *де* лежав невтоптаний сніг і сум, тоскно поглядав на колодку біля обмерзлих дверей і ніс від них тільки ношу печалей [11, с. 368]. Такі підрядні частини мають власне-атрибутивну описово-характеризувальну семантику, підрядна частина подає додаткову інформацію щодо просторового поняття, названого опорним словом, дає йому певну характеристику;

2) на позначення будівель та їхніх частин: (будинок, ганок, канцелярія, кімната, комора, курінь, куток, мур, оселя, піч, пошта, світлиця, хата, школа тощо). Зазвичай такі речення так само, як і речення розглянутої вище групи, мають власне-атрибутивну описово-характеризувальну семантику: *Я ніколи не забуду тебе, Ярино, – поцілував її в уста уже на ганку, де жив і вивів дітей соловейко* [3, с. 310]; *Богдан відчиняє двері інститутської канцелярії, де справді Маргарита Іванівна проворними пальцями розстрілює тишу* [11, с. 82]; *В його кімнаті, де торішнім літом пахла пашниця, вже сидів Хворостенко* [11, с. 129]; *Він торкнувся рукою кишені – там лежали ключі від комори – і побачив себе з нею в коморі, де істівне тепер дурманило людей* [11, с. 78]. Проте в окремих реченнях підрядна частина використовується письменником для вирізнення конкретної будівлі або її частини з-поміж подібних, тобто такі підрядні частини мають вирізняльно-характеризувальну семантику: *Через якихось півгодини він добирається до будинку, де живе Борис, переводячи подих, довго стоїть на порозі, прицілюється до темного ока дзвоника* [11, с. 87]; *Як тобі не соромно при цьому згадувати Всевишнього, – кинула зляканий погляд у куток, де темніли давнього писання образи* [11, с. 221]; *Він принишк, одвів погляд у куток просторого куреня, де жужмом лежали новісінькі ремінні шкірянки – мрії напівроздягнених партизанів* [11, с. 99];

3) назви меблів (колиска, лава, стіл та ін.). Підрядні частини здебільшого мають описово-характеризувальну семантику: *Іваниха підійшла до божниці, вийняла звідти податки, страховки, листи, поклала їх на стіл, де лежали хліб і калина* [3, с. 35]; *З порога Любов Матвіївна кинулась до колиски, де і в сні хмурилось і причмокувало губенятами невдоволене дитинча* [11, с. 305]; *Ось подивися і поглянь, – кивнув головою на лаву, де лежав якийсь папірець* [11, с. 330]. Зафіксовано в розгляданому романі при таких іменниках і складнопідрядні речення вирізняльно-характеризувальної семантики: *Мирон здивувався, підійшов до столу, де лежали її книги і зошити школярів* [11, с. 45];

4) назви ємностей (ящики, слоїки, макітри тощо): *Костянтин Прокопович оглядає на вікнах, на столі, на припічку і лавах ящики, слоїки, макітри, де лежить або проростає зерно* [3, с. 90]. Зауважимо, що підрядна частина в цьому реченні стосується не одного, а низки іменників тієї самої семантичної групи, має описово-характеризувальне значення;

5) назви засобів пересування (машина): *Чого вам було пертись сюди? – похитавши головою, питає мертвих Білокінь і вилазить на другу машину, де лежать якісь паки* [3, с. 302]. Підрядна частина виражає описово-характеризувальну семантику;

6) назви населених пунктів: *Пошліть мене в Дмитрушки, де за даними Подільського єпархіального історично-статистичного комітету до початку двадцятого віку проживало "населення православного – 512 мужчин и 524 женщины, католиков – 12, евреев – 10"* [3, с. 153]. Підрядна частина так само має описово-характеризувальну семантику.

Рідше в ролі опорного іменника фіксуємо лексеми, у семантичній структурі яких просторова сема не представлена (*вантаж, душа, газета, журнал, ніч, пазуха, уста* тощо): *Вона лячно зиркнула у вікно, обома руками вхопила ту скибку, вдихнула її пахоці і поклала в пазуху, де, зчавлені голодом, спали нерівні перса* [3, с. 78-79]; *Усе гудіння млина переходить йому в скроні, в жили, в душу, де наростає і аж натягується біль* [11, с. 67]; *І лихий вийшов у ніч, де досягали, але ще не падали зорі* [11, с. 229]; *Найсолодший трунок – твої щільники, – покосував на її груди і вибив посмішку на жіночих устах, де шерхла рожевість була знизу підведена бляклою жовтизною* [11, с. 221]. Такі складнопідрядні речення вналежнємо переважно до описово-характеризувальних. В поодиноких випадках фіксуємо й вирізняльно-характеризувальну семантику: *Я Зимородок, з районної газети, де ви друкували свої вірші* [11, с. 342]; *Я вам відклала деякі журнали, де пробилася і справжня лірика, правда, на широкому фоні предметної* [11, с. 88].

Доволі часто трапляються присубстантивно-атрибутивні підрядні частини і в структурі багатокомпонентних складних речень: 1) складнопідрядних із однорідною супідрядністю: *По східцях, зроблених з плескатою річкового каменю, опустився у черево льоху, де в боднях восковіло і бралось іржею сало, де пописувала квашена антонівка, де пахло грибами, задубілим медом, січеною капустою, старим деревом і прадавніми роками, де хміль висів на стінах, як відрізані дівочі коси* [3, с. 363]; 2) складнопідрядних із неоднорідною супідрядністю: *Вони мовчки минають два містки, під якими і тепер не спить вода, і заходять на просторе подвір'я, де кудлатого Рябка надвоє роздирають злість до гостя і радість до господині* [3, с. 68]; 3) складнопідрядних із однорідною та неоднорідною супідрядністю: *Прислухаючись до вечорини, до подиху туману і городу, де солодко прив'ядали дині-татарки, він, як тінь, добирався до хатини, де літували ластівки і де очікувала його ластівка* [3, с. 101-102]; 4) складнопідрядних із послідовною підрядністю: *Не вечереючи, Давид ліг на дерев'яне ліжко, де під свіжим рядном лежало свіже сіно, що проганяло погані сні* [3, с. 279]; 5) складнопідрядних із різними типами підрядності: *Це були останні слова, які Богдан забрав у сон, де знову захугувала метелиця, заскрипів вітряк, відривалась од снігів хустка багаття, а від неї на санчатах тікала його любов* [3, с. 37]; 6) складних синтаксичних конструкцій із різними типами зв'язку: *Дівчина збила з гриви сніг, поправила упряж, озирнулась на хату, де під ostrішками шелестіли вінки кукурудзи, вони ї досі пахли вересневим сонцем і вересневим смутком...* [3, с. 28-29].

Отже, складнопідрядні речення з прислівними валентно не зумовленими підрядними частинами, поєднаними з головною частиною сполучним словом *де*, широко вживані в романі Михайла Стельмаха "Дума про тебе" та репрезентовані двома дрібнішими семантичними різновидами – описово-характеризувального та вирізняльно-характеризувального значення. Типовішими для стилю письменника постають речення описово-характеризувальної семантики, підрядні частини в яких зазвичай поширюють опорні іменники на позначення просторових понять та будівель і їхніх частин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

2. Стельмах М. П. Твори : в 7-ми т. Т. 5. Київ : Дніпро, 1983. 383 с.
3. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

ШОТЛАНДІЯ ОЧИМА БРИТАНКИ: МІФОЛОГІЗОВАНИЙ СВІТ У РОМАНІ «ЧУЖОЗЕМКА» ДІАНИ ГЕБЕЛДОН

(Чернишенко А. С., студентка 3 курсу
факультету філології та соціальних комунікацій,
науковий керівник: Філоненко С. О., проф., док. філ. наук)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Шотландія (Scotland), розташована на півночі Британських островів, є привабливою як джерело сюжетного матеріалу для художніх інтерпретацій у літературі, кіно та медіа. Ця країна відома в масовій культурі своїми символами (квітка будяку, волинка, кілт), славиться самотніми міфами, казками, легендами, драматичною історією, ключовими подіями якої є битва при Беннокберн (1314 р.), повстання якобитів (1745 р.), битва при Каллодені (1746 р.), повстання проти Ганноверської династії, битва під Престонпанс (1745 р.). Усе це створює національну ідентичність шотландців, що привертає увагу митців.

Американська письменниця ХХ–ХХІ століття Діана Гебелдон, окреслюючи репрезентацію цієї країни, стверджує: «Історія Шотландії рясніє зрадами, вбивствами та іншими неприємними речами, які створюють чудову розповідь» [3]. Сплеск інтересу до міфологізованого світу Шотландії став об'єктом літературознавчих зацікавлень таких учених, як-от: А. Хорош, В. Робертсон, Дж. Вормальд, Т. Томсон, Т. Бюлтман, Б. Левак, Р. Батлер та інші. Науковці у своїх працях влучно описали легендарних історичних персон: Роберта Брюса, Марію Стюарт, принца Чарлі Красунчика, Бенедикта Арнольда, короля Георга III.

Діана Джин Гебелдон (Diana Jean Gabaldon, 1952 р.) – одна з популярних сучасних романісток, яка звернулася до актуального образу Шотландії в своєму історико-фантастичному циклі під загальною назвою «Чужоземка» («Outlander») (англ. outlander; гельською мовою sassenach). З-під пера авторки вийшло 8 романів-бестселерів: «Чужоземка» («Outlander», 1991), «Бабка в бурштині» («Dragonfly in Amber», 1992), «Мандрівниця» («Voyager», 1993), «Барабани осені» («Drums of Autumn», 1996), «Вогняний хрест» («The Fiery Cross», 2001), «Дихання снігу і попелу» («A Breath of Snow and Ashes», 2005), «Луна з минулого» («An Echo in the Bone», 2009), «Написано кров'ю мого серця» («Written in My Own Heart's Blood», 2014). З фольклорних джерел письменниця взяла описи традиційних свят шотландців: Хогманей (переддень Нового року), Іванів день, Белтейн (свято кельтських вогнищ), День всіх святих, свято Сонця та Вогню, які і стали міфологічним підґрунтям її циклу. Авторка наголошує, що в національному фольклорі «у святкові дні містичні створіння отримують свободу блукати де заманеться та робити злі або добрі справи, так як їм заманеться» [1, с. 17].

Цикл романів Діани Гебелдон має високий читацький рейтинг завдяки художній майстерності авторки, актуальній і цікавій тематиці, прийому «time slip» (переміщення в часі), популярному жанру (фентезі з елементами історичної, романтичної та авантюрної історії), формульній побудові, яскравим образами персонажів тощо. Романістка підкреслює своє прагнення писати бестселери для широкого кола читачів: «Я вирішила написати роман для того, щоб випробувати

свої сили» [2]. У нашій роботі ми зупинимося на першому романі циклу «Чужоземка».

Події у творі розгортаються як ланцюжок ситуацій у гірській Шотландії: (Scottish Highlands), «...where old superstitions and magic mixed into its daily life» («де стародавні забобони та чаклунство тісно пов'язане з повсякденним життям») [1, с. 10], між двома часовими вимірами: у віддаленому історичному періоді 1743 року та паралельно в 1945 році. Головна героїня роману – військова медсестра Клер Елізабет Бічем, що зустрічається після Другої світової війни зі своїм чоловіком, професором історії Френком Рендаллом, має намір провести разом з чоловіком новий медовий місяць та відновити родину після розлуки.

Упродовж одного дня життя Клер кардинально змінюється, коли вона помічає в лісі містичний кам'яний стовп Мерліна, схожий на споруди Стоунхенджу, і одним лише дотиком переноситься через портал у часі на 200 років у минуле, з 1945 р. до Шотландії, в місто Інвернес 1743 р.). Згідно з повір'ям, перехід людини через кам'яне коло символізує боротьбу з хворобою або духовне переродження людини. Примітно, що жінки, перш за все ті, які мріяли завагітніти, пірнали в море та пропливали крізь підводні отвори недалеко від скель. Цікавою є думка Гері Вернера: «Люди клали свої голови в кам'яне розщеплення, сподіваючись отримати божественне одкровення» [5, с.15]. Клер не одразу розуміє, що з нею сталося, пам'ятає лише дзижчання бджіл.

Героїня прагне втекти і повернутись назад, але це неможливо: «It's always two hundred years, in the stories...But in the stories, the people always get back. I couldn't get back» («Так завжди буває в казках...двісті років. Але в казках люди завжди повертаються, а я не могла повернутись») [1, с. 470].

Клер, ім'я якої походить від латинського «clarus» (ясна, відома), – жінка британського походження: «англійка за народженням, шотландка у шлюбі» [1, с. 612], опиняється в новому, міфологічному для неї світі, де вимушена одружитись з шотландським дворянином із клану МакКензі Джеймі Фрейзером, який є відомим вояком, щоб позбавитись від переслідувань Джонатана Рендалла – «Чорного Джейка» (це «ім'я для негідників і бандитів у XVIII столітті» [1, с. 610]).

Діана Гебелдон акцентує увагу на весільній церемонії Клер і Джеймі, їхній присязі перед вівтарем, язичницьких ритуалах, старовинних догматах, яким поклоняються герої: Кассандра, Пресвята Діва, Агнеса Римська та інші. Письменниця торкається гендерної проблеми, становища тогочасної жінки, тому застосовує психологічне зображення-самохарактеристику внутрішнього світу героїні: «Я була по-звірячому зла, принижена, обурена, але як не дивно, не відчувала страху» [1, с. 325]. Умовно героїня асоціюється з образом нетрадиційної «принцеси», яка не має наміру сприймати нову реальність такою, якою вона є.

Істотне значення у романі займає «джерело брехунів» Нініана: «They call it the liar's spring, as well. The water smells o' the fumes of hell. Anyone who drinks the water and then tells untruth will ha' the gizzard burnt out of him» («Вони також називають це джерелом брехунів. Вода пахне полум'ям пекла. Хто нап'ється води, а потім скаже неправду, у того горло спалить вогнем») [1, с. 252]. Згідно з цим віруванням, шотландці-християни могли перевірити людей на правду, як-от, наприклад Клер, яку вважали шпигункою, перебіжницею та чужинкою в їхньому соціумі, однак і поважали як цілительку в замку Леох.

Цікавими та вартими уваги є семантичні міфологізовані образи істот, яких зустрічає героїня на своєму шляху: казкові феї, велетні (герої гельських казок), перевертні, відьми, ельфи, морські створіння. Виокремлюючи традиційні образи шотландського фольклору, не можна оминати «злих» фей, які підмінюють хворих дітей на перевертнів на зачарованому пагорбі біля струмка Святого Джона: «підмінену дитину можна впізнати згідно з її постійним занепокоєнням та криком, яка не стає рум'яною та не росте» [1, с. 424].

На противагу до цього, у світосприйнятті «гості з майбутнього» Клер Бічем шотландські забобони, міфологічні вірування здаються абсурдними та позбавленими гуманності, адже вона дивиться на це з погляду людини ХХ століття і, будучи медсестрою, прагне врятувати дитину, яка помирає в лісі на пагорбі, виявляючи жалість до неї. Проте для шотландців, які живуть на узліссі, героїня постає в ролі «безголової англійської ослиці» [1, с. 426] та відьми, яка прийшла до них з потойбічного світу, щоб нашкодити.

Не менш вагомим в історії Шотландії є чудовисько озера Лох-Несс (найглибшого в Шотландії), яке також називають «Нессі», якому Діана Гебелдон присвятила 19-й розділ роману під назвою «The Waterhorse» («Водяний кінь»). Морське чудовисько з його дивовижним виглядом («пласкі очі, старі, як давні моря еоцена; сяюча шкіра була рівною, темно-блакитною, з живими відблисками зеленого кольору» [1, с. 301]) символізує для Клер розрив між ХVIII й ХХ століттями. Так, приміром, Клер на відміну від шотландців, зовсім не боїться морського монстра, схожого на плезіозавра або еласмозавра, бо вона «відчуває якийсь родинний зв'язок з цим створінням, яке віддалилось від свого часу на ще більшу відстань, ніж вона від свого» [1, с. 301].

Чи не найвідомішим серед персоналій давніх вірувань у творі є й архетип реальної «сірої» відьми – Джейліс Дункан (Geillis Duncan), яка жила в легендарному замку Уркхарт, що «був проклятий відьмами Глена та пережив багато бід та нещасть» [1, с. 37]. Умовно відьма є алюзією на історичну персоналію з ХVI ст., яку зобразила Діана Гебелдон. За давніми народними уявленнями, в Шотландії «відьм було повно-повнісінько, їх спалювали на багатті аж до початку ХVIII ст., але насправді то були жінки-друїди; група локальних жінок, які дотримуються обрядів сонячних свят» [1, с. 39]. Упродовж твору Клер знайомиться з Джейліс Дункан, відьмою, яка втягує героїню в неочікувані пригоди, які відкривають їй очі на міфологічний світ Шотландії.

Отже, міфологічний простір шотландської культури виразно простежується в романі «Чужоземка» Діани Гебелдон. Очима протагоністи-британки Клер Бічем ми спостерігаємо звичаї, традиції, повір'я та забобони цієї країни. Міфи та перекази тісно переплетені з буденним життям шотландців, що й створює чарівну та магічну картину. Міфологічні створіння в романі стали символами національної самобутності Шотландії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gabaldon, Diana. Outlander: a novel / New York: Delacorte Press. 1991. 640 p.

2. Richards, Linda. January Interview. Diana Gabaldon. URL:
<https://www.collectionscanada.gc.ca/eppp-archive/100/202/300/january/2000/00-07-24/gabaldon.html>
3. The Outlander Lady (Interview) URL:
<https://www.dianagabaldon.com/resources/interviews-articles-and-panels/the-outlander-lady-interview/>
4. The Outlander Series. URL:
<http://www.dianagabaldon.com/books/outlander-series/>
5. Verner, Gary R. Menhirs. Dolmen and Circles of Stone: The Folklore and Mythology of Sacred Stone. USA: Algora Pub, 2004. 215 p.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

THERMAL ANALYSIS OF A VERTICAL GEOTHERMAL EXCHANGER USING
ORGANIC MIXTURES

(Oscar Gumowski, B. Eng. in Energy Engineering)
West Pomeranian University of Technology, Słupsk, Poland¹

ABSTRACT

The article is a review of an engineering thesis on the use of organic mixtures in geothermal field exchangers. In the research, 12 organic mixtures and water were analyzed as working fluids and the obtained thermal efficiencies of the device were compared. None of the organic mixtures gained more heat than water in the exchanger.

Keywords: geothermal energy, organic mixtures, Field type geothermal exchanger.

INTRODUCTION

Increasing attention is being paid to geothermal energy in the search for new energy sources. Most geothermal energy harvesting systems operate in two-well systems, which is associated with high investment costs. A novel solution is the application of a geothermal field exchanger, which is a single-borehole system for obtaining geothermal energy.

A geothermal field exchanger is a pipe-in-pipe heat exchanger placed vertically in a geothermal borehole. Through an outer channel, a cold thermal fluid is injected into the borehole where it draws heat from the geothermal reservoir. Through the inner channel, the heated medium is pumped back to the surface. The working fluid used in the exchanger is usually water. The advantage of field-type geothermal exchangers is that they can be installed in abandoned oil wells and research boreholes. According to [2], it is estimated that there are about 20-30 million abandoned oil wells worldwide today.

The purpose of the thesis was to analyze the thermal performance of a field-type geothermal exchanger using organic mixtures as working fluids. The author performed computer simulations of the exchanger based on temperatures measured inside the IG-1 Słupsk research borehole, located near the village of Bzowo in Pomeranian Voivodeship, Poland. Twelve organic mixtures were analysed for different geometrical variants of the exchanger and two different models of the reservoir's rock formation.

MODEL APPLIED IN THE THESIS

The mathematical model of the issue and the calculation algorithm were taken from studies [2,3], developed at the Department of Heat Engineering of the Mechanical Engineering and Mechatronics Faculty of the West Pomeranian University of Technology in Szczecin, Poland. The heat accumulated by the working fluid in the exchanger was calculated from:

$$\dot{Q} = \dot{W}\Delta T = \dot{W}(\theta_1' - \theta_2'')$$

$\dot{Q}$ – heat flux, [W]

¹ The article is an fragment of research realized during the graduation thesis, written under the guidance of Sc.D. T. Kujawa at ZUT in Szczecin, Poland.

$\dot{W}$ – heat capacity flux, $\left[\frac{W}{K}\right]$

ΔT – temperature difference, [K]

θ_1' – temperature difference between the medium and the ground on the inflow to the exchanger, [K]

θ_2'' – temperature difference between the medium and the ground on the exchanger outflow, [K]

The inner pipe (fig.1) was assumed to be made of two steel pipes with thermal insulation in the form of krypton gas between them. Calculations were made for an overall length of the exchanger of 1000 to 3000 m with a step of 500 m, an injected fluid temperature of 10 to 30 °C with a step of 5 °C, and substitute ground heat transfer coefficients determined for the exploitation time of the exchanger: 15, 30, 45, 60, 90, 120, 150, 180, 210, 240, 365, 730, 1825, 3650 days.

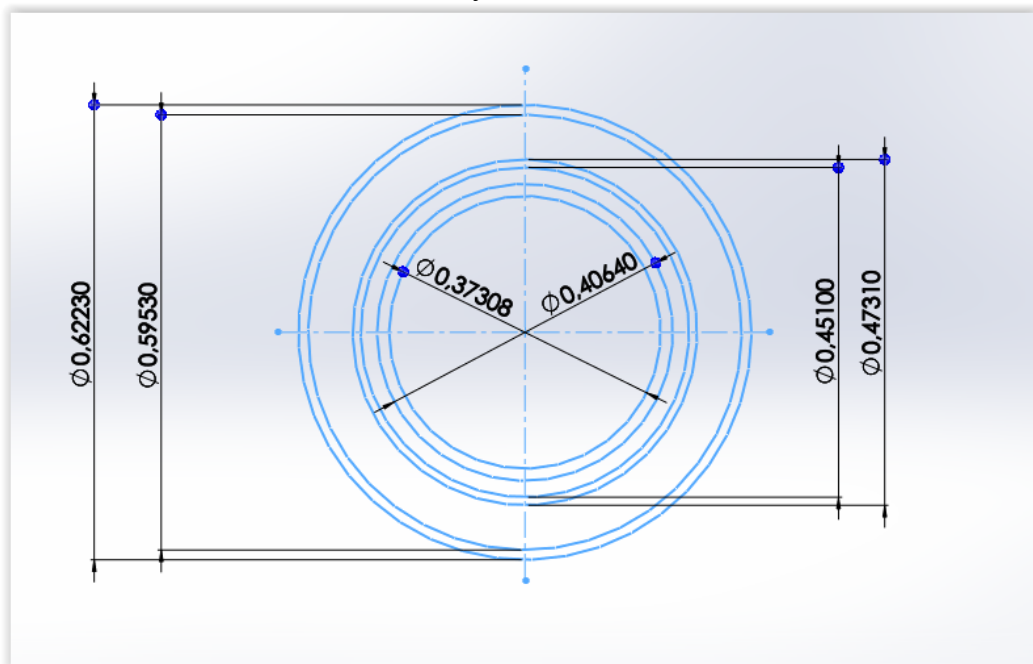

Figure 1 Exchanger pipe diameters.

The mentioned before substitute ground heat transfer coefficients were determined from the equation of Čarný I.A. (1948, 1953) [2]:

$$\frac{1}{k_z} = D_1 \frac{1}{k_l} = \frac{1}{\alpha} + \frac{D_1}{2} \sum_{i=1}^n \frac{1}{\lambda_i} \ln \left(\frac{D_{i+1}}{D_i} \right) + \frac{D_1}{2\lambda_s} \ln \left(\frac{4\sqrt{\alpha_s \tau}}{D_{n+1}} \right)$$

k_z – substitute ground heat transfer coefficients, $\left[\frac{W}{m^2 \cdot K}\right]$

k_l – linear heat transfer coefficient, $\left[\frac{W}{m^2 \cdot K}\right]$

α – convective heat transfer coefficient, $\left[\frac{W}{m^2 \cdot K}\right]$

λ – thermal conductivity, $\left[\frac{W}{m \cdot K}\right]$

α_s – thermal diffusivity of geothermal reservoir, $\left[\frac{m^2}{s}\right]$

D – diameter, [m] ; τ – time, [s],

The physical quantities of the analyzed mixtures (Table 1) were averaged over the range 20 - 70 °C. Data on substances were taken from [1,4,5]. The geothermal

reservoir was assumed to be homogeneous. Calculations were performed for two different variants of rock formations. A computer application for thermal-fluid calculations was designed in MatLab environment.

Table 1

Characteristics of the analyzed mixtures.

mixture	density [kg/m ³]	specific heat [J/(kg·K)]	thermal conductivity [mW/(m·K)]	kinematic viscosity [cm ² /s]	Prandtl number [-]
decane/hexane (20-80)	650,432	2,32	116,69	0,00471	6,06
decane/hexane (50-50)	672,603	2,29	120,30	0,00612	7,81
R512A	852,716	1,92	88,913	0,001536	2,81
R510A	613,882	2,59	108,81	0,001786	2,60
R-407C	1031,68	1,81	74,682	0,001145	2,80
R430A	708,964	2,15	81,951	0,001609	2,97
R440A	840,515	1,94	89,196	0,001540	2,80
R450A	1086,38	1,53	68,112	0,001368	3,31
R401A	1109,71	1,40	73,324	0,001321	2,77
R502	1098,07	1,45	56,442	0,001057	2,91
ethylene glycol/water (55-45)	1063,66	3,33	386,32	0,021667	19,95
propylene glycol/water (55-45)	1029,33	3,54	351,88	0,036239	37,65

RESULTS

The results were collected on the graphs showing the dependence of the heat gained in the exchanger on the temperature difference at the inflow and outflow from the exchanger (fig. 2).

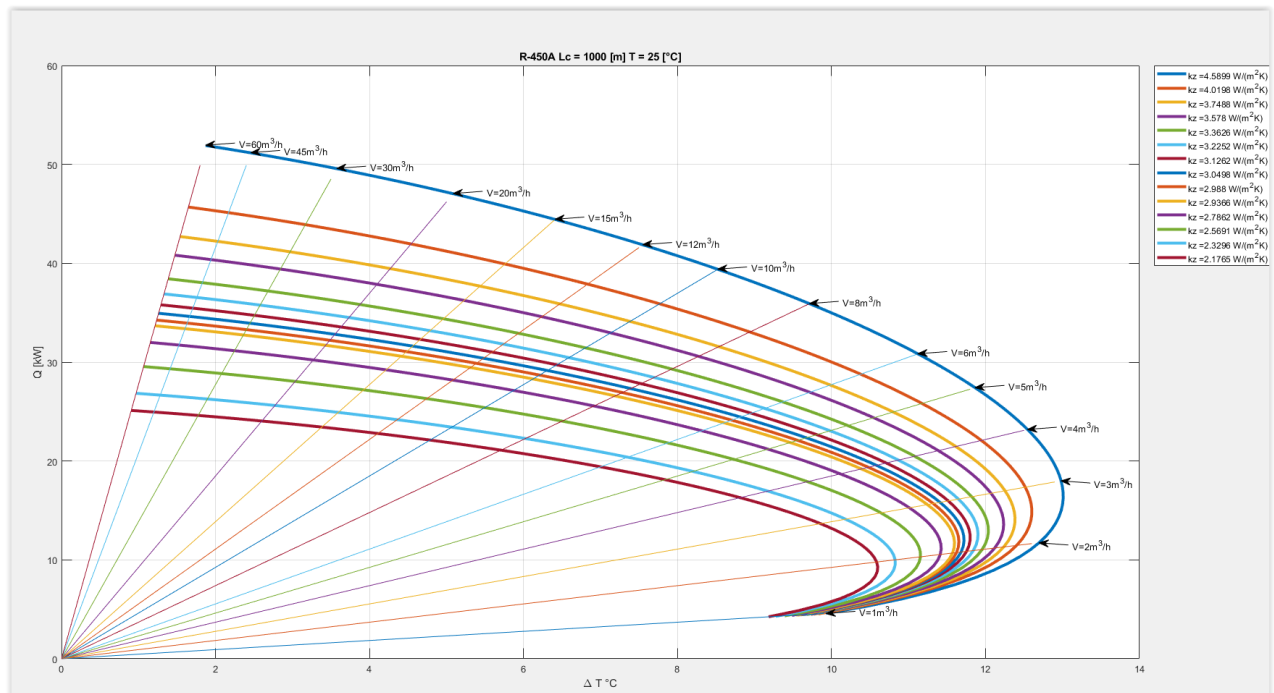

Figure 2 Example graph for a variable value of the equivalent ground heat transfer coefficient.

It has been shown in the thesis that the thermal efficiency of the device increases with the increase of the total length of the exchanger, the substitute ground heat transfer coefficient (which is related to the shorter exploitation time), the specific heat and density of the mixture, whereas it decreases with the increase of the temperature of the injected fluid. The highest thermal efficiency was obtained with propylene glycol as working fluid, while the lowest for mixtures of decane and hexane, despite the high value of specific heat of these substances (fig. 3).

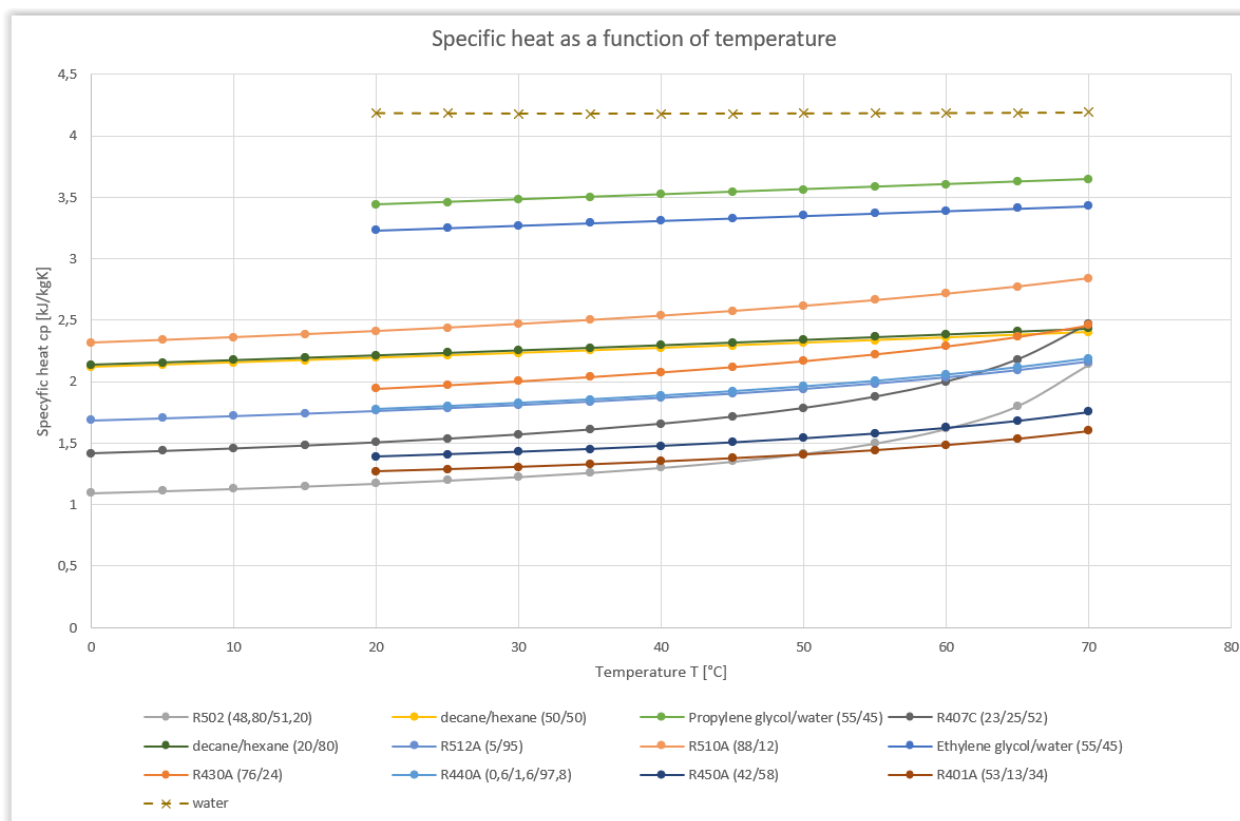

Figure 3 Specific heat as a function of temperature.

It has been shown that the value of multiplication of specific heat and density, and hence the heat capacity flux, has a real effect on the amount of heat gained in the exchanger (Table 2). Table 2 Averaged heat capacity flux.

The results were compared with the thermal efficiency obtained when water was used as the thermodynamic medium. None of the mixtures gained more heat than water in the exchanger.

Table 3

Average value of heat capacity flux in the considered range.

mixture	$\dot{W}_{average} \left[\frac{kW}{K} \right]$
decane/hexane (20-80)	46,0
decane/hexane (50-50)	47,1
R512A	50,1
R510A	48,6
R-407C	57
R430A	46,5
R440A	49,8
R450A	50,7
R401A	47,3
R502	48,6
ethylene glycol/water (55-45)	108
propylene glycol/water (55-45)	111,2

REFERENCES

1. Bonca Z., Butrymowicz D., Dambek D., Targański W.: Refrigerants and Heat Transfer Media - Thermal, Chemical and Operational Properties - Guidebook [in Polish]. IPPU Masta sp. z o.o., Gdańsk 1998.
2. Kujawa T.: Modeling of Geothermal Heat Exchangers of Field Type - Geothermal Heat Recovery [in Polish]. Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Szczecin 2019.
3. Nowak W, Sobański R, Kabat M, Kujawa T.: Systems of Extraction and Utilization of Geothermal Energy [in Polish]. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 2020.
4. NIST Refprop 9.1 (database)
5. SecCool 1.3.3 (database)

ДО АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ «ГОСТИННІСТЬ»

(Ляхова Т. М. студентка 3 курсу факультету дошкільної і технологічної освіти,
Кулінка Ю. С. канд. пед. наук, доцент)

Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Сучасний розвиток індустрії гостинності в Україні потребує наявності висококваліфікованих фахівців сфери обслуговування та туризму, до яких висуваються нові вимоги.

На сьогодні індустрія гостинності поширюється і займає одну з перших позицій у формуванні економіки країни. Протягом років дана індустрія в основному була державною структурою, на сьогодні найбільша частка в руках приватного бізнесу.

Сам термін «гостинність» (французькою – *hospice*) означає «притулок подорожніх», «благодійний дім», а як наукова категорія – це система заходів та порядок їх здійснення з метою задоволення найрізноманітніших побутових, господарських і культурних потреб клієнтів туристичних підприємств, що забезпечується наданням відповідних послуг [4]. Зазначена категорія була уведена експертами конфедерації HOTREC – конфедерації національних асоціацій готелів і ресторанів у Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС), яка була заснована у 1982 р.

Гостинність – це одне з понять цивілізації, яке завдяки прогресу й часу перетворилося на потужну індустрію, у якій працюють мільйони професіоналів, створюючи все краще для споживачів послуг (туристів).

Індустрія гостинності включає в себе різні сфери діяльності – туризм, відпочинок, розваги, готельний і ресторанний бізнес, громадське харчування, екскурсійну діяльність, організацію виставок, проведення наукових конференцій тощо.

Іноземні фахівці по-різному трактують поняття «індустрія гостинності». Наприклад, Л. Ваген [2] вважає, що індустрія гостинності – це сектор індустрії туризму, який відповідає за розміщення туристів, а також галузі, діяльність яких спрямована на надання їм житла, їжі, розважальних заходів, та продаж алкогольних напоїв.

На думку Дж.Р. Уокера, індустрія гостинності об'єднує туризм, готельний та ресторанний бізнес, громадське харчування, відпочинок і розваги, організацію конференцій і нарад. За Р.А. Браймером, індустрія гостинності є комплексним поняттям для різноманітних і численних форм підприємництва, які спеціалізуються на наданні послуг, пов'язаних з прийомом і обслуговуванням гостей.

Основні напрями індустрії гостинності: громадське харчування, розміщення, перевезення й відпочинок. З наведених визначень можна зробити узагальнення, що індустрія гостинності охоплює підприємства розміщення, громадського харчування, транспортної та культурно-розважальної сфер.

Багато вчених, що займаються вивченням індустрії гостинності, сходяться на думці, що готелі і ресторани складають основу індустрії гостинності. Не випадково в професійній мові часто використовують термін «HoReCa», що

позначає сферу індустрії гостинності (громадського харчування та готельного господарства). Акронім «HoReCa» походить від перших двох літер слів англійської мови – Hotel, Restaurant, Cafe / Catering (готель, ресторан, кафе / кейтеринг). У сучасній вітчизняній літературі словосполучення «готельний бізнес» («готельно-ресторанний бізнес») і «індустрія гостинності» часто вживаються як синоніми, що вказує на значну частку готельних послуг та послуг громадського харчування в загальному обсязі послуг, що надаються підприємствами індустрії гостинності.

Індустрія гостинності нерозривно пов'язана з туристської індустрією. В даний час існує два підходи до визначення їх поєднанні чи взаємозаміни. Прихильники першого підходу вважають, що індустрія гостинності об'єднує туризм, готельний і ресторанний бізнес, громадське харчування, відпочинок і розваги, організацію конференцій і нарад. Автори другого підходу вважають, що індустрія гостинності сама є частиною туризму і відповідає за розміщення і харчування туристів, вона також включає в себе галузі, діяльність яких пов'язана з розважальними заходами. Організація розробки, просування і реалізації туристичного продукту, на їхню думку, разом з індустрією гостинності становить туристську індустрію [1, с. 169].

На наш погляд, поняття «гостинність» є більш широким, ніж поняття «туризм»: туризм, насамперед пов'язаний з організацією туристських поїздок. У межах самого поняття «гостинність» об'єднуються всі галузі економіки, пов'язані з обслуговуванням людей через спеціалізовані підприємства, причому принцип гостинності об'єднує всі ці сфери в єдине ціле, будучи їхнім спільним детермінантом. Крім того, послугами гостинності користуються не тільки туристи, але й інші категорії мандрівників, які, згідно зі статистикою Всесвітньої туристської організації, об'єднані в поняття «відвідувачів» (visitors), а також місцеві жителі.

Можна погодитися з думкою професора С. Скобкіна про те, що «гостинність – це більш ємне і загальне, ніж туризм, поняття, так як його завданням є задоволення потреб не тільки туристів у вузькому сенсі, не тільки мандрівників в широкому сенсі, а й споживачів взагалі, знаходяться на території об'єктів гостинності» [3, с. 133-134]. Індустрія туризму, таким чином, входить до складу індустрії гостинності і розглядається як єдине ціле через нерозривному спільності їх мети та завдань.

Зазначимо, що українська економічна наука для визначення сфери діяльності, пов'язаної з наданням послуг розміщення та харчування, застосовує поняття «готельне господарство» або «готельно-ресторанне господарство».

Автор вважає, що термін «індустрія гостинності» є ширшим, ніж «готельне господарство», адже він більшою мірою відповідає своєму змісту та вимогам сьогодення. Сучасна вітчизняна економічна наука трактує індустрію гостинності як сукупність готелів й інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів громадського харчування, об'єктів і засобів розваг, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного й іншого призначення.

Різноманітність послуг в індустрії гостинності та особливості їх надання зумовили розвиток різних типів суб'єктів підприємництва, а також державних та некомерційних організацій, які забезпечують діяльність цієї галузі. Типи суб'єктів, які забезпечують надання послуг в індустрії гостинності, представлені в табл.

Таблиця 1

Суб'єкти, які надають послуги в індустрії гостинності

Тип суб'єкта	Види суб'єктів
1. Підприємства, що належать до індустрії гостинності	готелі, кемпінги, хостели інші різновиди закладів проживання та перебування заклади харчування: ресторани, кафе, бари тощо; місця розваг: виставкові комплекси, атракції, розважальні центри, спортивні заклади та концертні комплекси тощо; організатори заходів: культурних, оздоровчих, спортивних, наукових, ділових (конгреси, виставки тощо), концертів, фестивалів.
2. Підприємства, що залежать від індустрії гостинності на основі технологічного ланцюжка створення цінності	транспортні організації; туристичні агентства та туристичні оператори, екскурсійні фірми; місця атракцій: музеї, виставки, природні парки, розважальні центри тощо; виробники та постачальники сувенірів, пам'яток та інших «туристичних» виробів.
3. Підприємства, що пов'язані з індустрією гостинності через побічні ланцюжки створення цінності	стадіони, спорткомплекси, торгівельні центри, розважальні центри, театри, музеї, цирки, зоопарки тощо; служби транспортного забезпечення (таксі, міський та приміський транспорт тощо).
4. Підприємства, що забезпечують індустрію гостинності продукцією, товарами та послугами	виробники та постачальники спеціальних товарів та продуктів, будівельних, інжинірингових та інших послуг, IT-рішень, обладнання та матеріального забезпечення тощо; надавачі послуг у сфері консультування, маркетингу, логістики, управління персоналом тощо.
5. Підприємства, що формують в індустрії гостинності власну інфраструктуру кластеру	інформаційні джерела; науково-дослідницькі установи та організації; заклади освіти; галузеві об'єднання, асоціації та клуби за інтересами.
6. Державні установи та органи місцевого самоврядування	центральний орган виконавчої влади; галузеві державні служби, агенції та установи; органи місцевого самоврядування.

Основними підсистемами гостинності є:

- 1) матеріально-технічна база;
- 2) природно-ресурсний стан країни;
- 3) інфраструктурне забезпечення: якість умов та стану знаходження на території «господаря», зв'язки із зовнішніми дестинаціями (зв'язок України та окремих її територій, областей чи регіонів зі світовими дестинаціями),

внутрішньо-українські сполучення (авіасполучення, залізничний та морський зв'язок, міський та міжміський транспорт, стан доріг тощо);

4) культурно-історична спадщина країни;

5) рекреаційно-оздоровча інфраструктура;

6) культура надання послуг (визначені стандарти діяльності персоналу у визначеній галузі);

7) система та механізм забезпечення та гарантування безпеки й захисту гостя та його прав;

8) забезпечення доступності інформації для гостей (показників маршрутів та напрямків, розваг та атракцій, мова спілкування з гостями, повне інформаційне супроводження іноземного та внутрішнього гостя тощо).

З огляду на те, що поняття «гостинність» означає надання комплексних послуг, яким притаманний особливий характер, що створює позитивний імідж підприємства та зумовлює «вторинний попит» на ці послуги, можна стверджувати, що на сьогодні розвинулася потужна індустрія гостинності.

Вона займає помітне місце в економіці країни, оскільки охоплює своїм впливом майже всю сферу послуг: готельне й ресторанне господарство, туристичний та транспортний бізнес, індустрію розваг тощо.

Таким чином, стає зрозумілим, що основу індустрії гостинності становлять технології організації готельного і ресторанного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов В. В., & Тонкошкур, М. В. Історія туризму. Підруч., Харків : Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. 2010
2. Браймер Р. А. Основы управления в индустрии гостеприимства. Москва : Аспект Пресс. 1995
3. Скобкин С. С. (2012). Индустрия гостеприимства или туризма? Кто прав? Российское предпринимательство. № 21. 2012.
4. Федорченко В. К., & Мініч, І. М. Туристський словник-довідник. Київ : Дніпро. 2000.

ШУМ: МЕТОДИ ТА ПРИЛАДИ ДЛЯ ВИМІРЮВАННЯ

(Немченко Ю. В. к. пед.н., доцент

Кучменко О. М. к.пед. н., старший викладач)

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Лише в рідкісних випадках сучасна людина може повністю зануритися в тишу. Весь інший час ми перебуваємо в океані звуків. Звук це коливальний рух частинок середовища (газ, рідина чи тверда речовина), який поширюється у вигляді хвиль. У вузькому розумінні під терміном звук розуміють коливання, які поширюються у повітрі, і сприймаються слухом людини [1].

Більшість явищ у природі супроводжуються характерними звуками, які сприймаються та розпізнаються вухом людини і служать для орієнтації та спілкування [2]. Специфіка сприйняття коливальних рухів частинок повітря слуховим апаратом людини зумовлює поділ звуків на приємні, гармонійні зі специфічним спектральним наповненням, небажані та дратівні. Останні називають *шумом*. Вони спричиняють негативний вплив на настрій, самопочуття, здоров'я, а інколи навіть загрожують життю людини. Особливо гостро ця проблема постала на робочих місцях, де використовується виробниче та технологічне обладнання, яке генерує велику кількість шумових коливань. У зв'язку з цим важливо приділяти належну увагу регулюванню шумових параметрів середовища. З точки зору акустики, найбільш сприятлива шумова обстановка за межами міста. Джерелом звуків в такому середовищі виступають природні явища: шум лісу, спів птахів... Одним із найбільш заспокійливих і розслаблюючих вважається шум моря, що характеризується періодичними і вираженими коливаннями, які сприяють зміцненню нервової системи.

Велика частка міського шуму формується антропогенними джерелами: автотранспортом, інженерно-технічними та технологічними системами. Як правило, такий шум характеризується негативним впливом, через превалювання низькочастотних коливань, та хаотичну зміну акцентів по всьому спектру звукового діапазону.

Шкідливість шуму залежить від інтенсивності, частоти і тривалості дії в часі. Особливо небезпечними є шуми, які виникають як одиночні імпульси звуку (гудок, сигнал) і постійно повторюються. Встановлено, що інтенсивний шум знижує увагу людини, збільшує кількість помилок під час виконання робіт, особливо пов'язаних із використанням інформації, управлінням технічними системами.

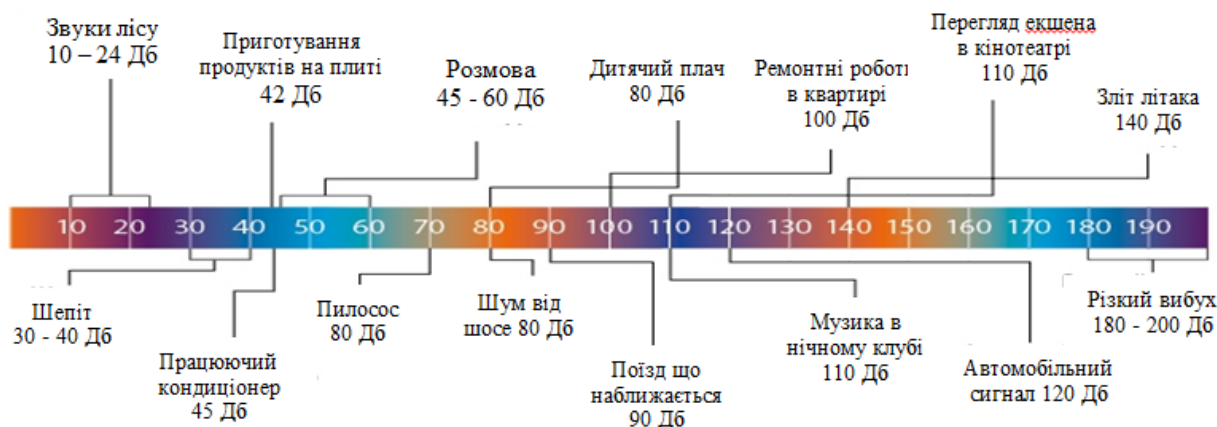

Рис. 1. Шкала частотних характеристик звуків

У біологічному аспекті шум є сильним стресовим фактором і може спричинити не лише порушення функціонування центральної нервової системи, а й спричинити деструктивні процеси в органах і тканинах людини. Він впливає на весь організм: пригнічує центральну нервову систему, викликає зміни пульсу, дихання, спричинює порушення обміну речовин, виникнення гіпертонії, серцево-судинних захворювань. Наслідки впливу у великій мірі залежать від частотного спектру звукової хвилі. Так шум з частотою у 20 – 30 дБ вважається не шкідливим; 35 дБ – не турбує людину; 40 – 70 дБ – викликає погіршення самопочуття; 75 дБ – може спричинити втрату слуху. Шум у 100 дБ є гранично допустимою величиною, і виникає під час роботи відбійного молотка, двигуна вантажного автомобіля, звучання духового оркестру. Такий звук також викликає нервові розлади, дратівливість. У випадку коли рівень шуму перевищує 110 дБ, спочатку спостерігається шумове «сп'яніння», яке часто супроводжується спалахами безпідставної агресії, або, навпаки, депресією. Шум у 120 дБ призводить до необоротних ушкоджень нервових закінчень слухового аналізатора, негативно впливає на серцеву діяльність, нервову систему, органи дихання. Звуковий тиск у 140 дБ викликає нестерпний фізичний біль, а його тривалий вплив призводить до смерті.

Всебічне дослідження проблеми шумового забруднення середовища дозволило розробити норми і правила організації робочого середовища. Поширення технологій та глибоке їх проникнення в усі сфери життя, перемістило проблему і в медичні установи, громадські місця, побутовий простір.

Для оцінки стану шумового впливу на середовище найчастіше використовують спеціальні прилади – шумоміри. Шумомір являє собою, як правило, портативний прилад, складається з вимірювального мікрофона, вхідного підсилювача, частотних фільтрів, відповідних стандартним характеристикам лінійної шкали децибел і шкал частотної корекції (А, В і С), вихідного підсилювача, дисплею або шкали. Блок-схема типового шумоміра показана на рис. 3. на якій позначено: 1 – мікрофон, 2 – вхідний

що

Рис. 2. Шумомір Tenmars TM-103

підсилювач, 3 – фільтри зі стандартними частотними характеристиками, 4 – роз'єми для підключення зовнішніх фільтрів, 5 – вихідний підсилювач, 6 – індикатор.

Практично всі типи шумомірів мають роз'єми для підключення зовнішніх частотних фільтрів (вузькосмугових, 1/3-октавних, октавних або інших), що дозволяє визначити спектральний склад вимірюваного шуму. Є також вихід, з якого вимірювальний сигнал може бути знятий на осцилограф або інший вимірювальний або реєструючий прилад. Під час вимірювання можна обрати різні значення швидкості «реагування» приладу на зміну рівня шуму. Для цього в випрямних пристроях шумомірів передбачено ланцюг з різними постійними часу: F (Fast) - швидко, S (Slow) - повільно, I (Impulse) - імпульс. Характерні відносні тимчасові залежності показань індикатора шумоміра при впливі прямокутного звукового імпульсу наведені на рис. 4.

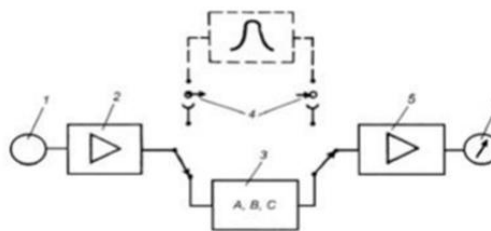

Рис. 3. Принципова схема шумоміра

Шкала I використовується для вимірювань практично будь-яких шумів (включно з імпульсними), у випадках, коли метою дослідження є визначення максимальних значень рівня шуму, які визначаються за короткий проміжок часу. Шкали F і S призначені для вимірювання шуму, щоне містить імпульсів (при цьому зчитується середнє значення показників індикатора). Деякі моделі шумомірів мають пристрій, для фіксації максимального рівня шуму. Характеристики шумомірів в значній мірі визначаються якість мікрофону. Зазвичай в шумомірах застосовуються конденсаторні і п'єзоелектричні мікрофони. Останні простіші в експлуатації і дешевіші, проте конденсаторні мікрофони забезпечують більшу точність вимірів, більш широкий частотний діапазон і кращу лінійність характеристик. Залежно від точності вимірювань шумоміри поділяються на чотири класи: клас 0 – шумоміри для зразкових вимірювань. 1 – для точних лабораторних і натурних вимірювань, 2 – для вимірювань нормальної точності і 3 – для орієнтовних вимірювань. Під час вимірювань за допомогою шумомірів слід пам'ятати, що ці прилади придатні для визначення рівня шуму лише в далекому поліджерела. Це обумовлено тим, що мікрофони шумомірів є датчиками звукового тиску і рівень, вимірюваний шумоміром, визначається відповідно до формули. Однак ця формула під час вимірювання в ближньому полі дає значення рівня, яке відрізняється від значення визначеного відповідно до основного визначення. Таким чином, при вимірах в ближньому полі шумомір не дозволяє визначити інтенсивність в звуковому полі і це не дозволяє визначити інтенсивність в звуковому полі та оцінити звукову потужність джерела. Виміряна таким чином величина характеризує лише рівень звукового тиску в точці вимірювання. Інша важлива особливість, яку необхідно враховувати під

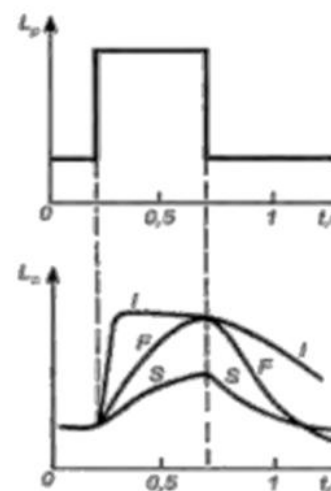

Рис. 4. Частотна залежність поправки ΔL до показів шумоміру в дифузійному полі.

час проведення вимірювань в області високих частот (вище 5-6 кГц), полягає в тому, що при підвищенні частоти починає проявлятися спрямованість мікрофона. Помилка у визначенні рівня шуму на частотах 10-12.5 кГц з цієї причини може досягати 3-5 дБ. Якщо джерела шуму локалізовані в просторі, а вплив відбивання несуттєвий, то необхідно вносити поправки до отриманих під час вимірювання величин які визначаються за допомогою діаграми спрямованості мікрофона шумоміра. Якщо ж досліджуване звукове поле близьке до дифузного (в дифузійному полі хвилі, що падають на мікрофон, розподілені рівномірно в усіх напрямках), то поправки до показань шумоміра в залежності від частоти можуть бути визначені за спеціальними графіками, які зазвичай наводяться в технічних описах приладів.

Типовий вид частотної залежності поправки, яку необхідно додати до показання приладу, представлений на рис. 5. Калібрування шумомірів проводиться в децибелах щодо стандартного звукового тиску, створюваного зразковим джерелом (калібратором).

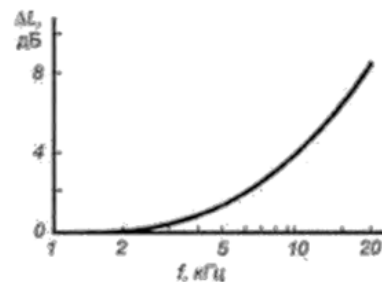

Рис. 5. Частотні залежності показу шумоміру: *F* - швидко, *S* - повільно, *I* - імпульс.

Отже, за результатами проведеного дослідження, нами встановлено необхідність системного аналізу звукового впливу на людину, та реалізації організаційно-технічних заходів до зниження негативного впливу шумів на життєве середовище. Для об'єктивної оцінки використовують різні класи шумомірів. Отримання якісних результатів дослідження шумового забруднення можливе у випадку правильного вибору класу шумоміра та дотримання алгоритму виконання вимірювань. Маючи об'єктивну оцінку шумової обстановки можна планувати заходи по її нормалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідковский В. С. Шум і вібрація. Київ : Вища школа, 1995. 262 с.
2. Приборы и системы для измерения вибрации, шума и удара : справочник : в 2 т. / ред. изд.: В. В. Ключева. Москва : Машиностроение, 1978. Т. 1. 447 с.
3. Суворов Г. А., Шкаринов Л. Н., Денисов Э. И. Гигиеническое нормирование производственных шумов и вибраций. Москва : Медицина, 1984. 240 с.
4. Затуранов Ю. Н., Антипова Т. Н. Оценка шумового загрязнения городской среды: модели и методы повышения экологической безопасности. *Экономика и экологический менеджмент*. 2013. № 1. С. 15.
5. Джонсон Д., Джонсон Дж., Мур Г. Справочник по активным фильтрам / пер. с англ. Москва : Энергоатомиздат, 1983. 128 с.
6. Кравченко А. В. 10 практических устройств на AVR микроконтроллерах : в 2 т. Киев : МК-Пресс, 2008. Т. 1. 224 с.
7. Державні санітарні норми допустимих рівнів шуму в приміщеннях житлових та громадських будинків і на території житлової забудови. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33252.html (дата звернення: 25.03.2021).

СУЧАСНІ БУДІВЕЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БУДІВНИЦТВА ТА ЦИВІЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

(Петруньок Т. Б., канд. пед. наук, доцент)

Київський національний університет будівництва і архітектури,
м. Київ, Україна

Сучасна будівельна галузь використовує велику кількість інноваційних технологій, які максимально затребувані у виробництві. З кожним роком нові наукові технології все більшою мірою інтегруються у будівництво, що дозволяє реалізовувати проекти, які ще кілька років тому сприймалися як фантастичні. Однак слід також зазначити, що впровадження новітніх будівельних технологій є нелегким завданням, оскільки це вимагає не лише відповідного проектування й цілого комплексу супроводжувальних робіт, але й відповідної підготовки інженерного і технічного персоналу, адже основні вимоги до будівельних об'єктів різного призначення – це в першу чергу дотримання безпеки, дослідження фізичних і функціональних характеристик об'єкта. Але збільшення кількості населення та новий формат людських комунікацій вимагає від будівельної галузі більш динамічної інтеграції інновацій та технологічних рішень. Це зрозуміло, оскільки саме інновації забезпечують підвищення якості будівництва, а, отже, збільшують прибутки, дозволяють забезпечити зростаючі вимоги замовників та підвищують можливості в одержанні тендерів. Тому з кожним роком підвищуються вимоги до підготовки інженерів-будівельників, на яких і покладається відповідальність за реалізацію нових технологій.

Отже, нині професійна підготовка інженерів будівельників наповнюється новим змістом й важливе місце у ній посідає ознайомлення майбутніх фахівців будівництва та цивільної інженерії з основами новітніх будівельних технологій. Слід відзначити, що виконання цього завдання, є складною справою. Адже у реєстрі будівельних спеціальностей з'являється все більше нових спеціальностей, а зміст колишніх теж значно трансформується. Складається така ситуація, коли внаслідок стрімкого прогресу будівельної галузі підготовка фахівців якісно нового рівня не встигає за попитом на них, який неухильно зростає. Не слід забувати і про те, що у всі часи будівельна галузь була найбільш консервативною. Чим це пояснюється? Тим, що протягом довгого часу накопичувалися певні технологічні підходи у будівництві, але вони не стільки удосконалювалися, скільки відпрацьовувалися. При цьому вища будівельна школа продовжувала готувати фахівців з упором на фундаментальні знання, але без внесення якісних змін у навчальні програми в контексті їх змістовного наповнення. Крім того, нині при підготовці фахівців будівництва та цивільної інженерії слід враховувати і глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі і призводять до того, що будівельна галузь України неминуче інтегрується у світову. Змінилися і вимоги замовників, адже тепер вони в повній мірі ознайомлені із всіма сучасними тенденціями у будівництві і готові сплачувати лише за такі послуги, які забезпечать комплексне виконання того або іншого проекту з використанням інновацій.

На жаль, як показує існуюча практика, майбутні фахівці будівництва та цивільної інженерії, не мають ґрунтовних теоретичних знань, недостатньо підготовлені до вирішення завдань в професійній сфері в умовах впровадження нових будівельних технологій і конструкційних матеріалів. Тому проблема підготовки майбутніх кадрів будівельної галузі є актуальною. Найбільше роботодавців цікавлять фахівці з ґрунтовою фундаментальною фізико-математичною підготовкою. І це свідчить про те, що необхідно рішуче модернізувати навчання майбутніх фахівців будівництва та цивільної інженерії природничо-наукових дисциплін, у ряду яких перше місце посідає фізика. Безумовно, в освітньому процесі з фізики головним завданням є забезпечення високої якості знань на основі глибокої інтеграції навчального, наукового та інноваційного процесів. Як бачимо, для досягнення майбутніми фахівцями будівництва та цивільної інженерії найвищого рівня підготовки, знання з фізики є необхідними, оскільки вони забезпечують, у першу чергу, методологічну грамотність фахівця.

Для прикладу розглянемо декілька прогресивних новітніх технологій у будівництві. Однією з таких технологій є використання серії гідравлічних систем для зварки торців пластикових труб великого діаметру, що у декілька раз прискорює монтажні роботи і підвищує безпеку та експлуатацію трубопроводів у майбутньому. Така технологія використовується для монтажу газопроводів та водопроводів високого тиску в “польових” умовах або на будівельних майданчиках. Наступна інноваційна технологія – технологія захисту герметиком від радону, яка блокує шляхи потрапляння радону у приміщення: з під земної поверхні наверх, через щілини у фундаменті, крізь будівельні матеріали, через свердловини. Також у будівництві для вирішення складних інженерних завдань використовують сучасні інноваційні технології такі як полівінілхлорид (ПВХ) сваї. Властивості та характеристики ПВХ свай дозволяють використовувати їх відносно берегової лінії для вирішення таких завдань: укріплення берегової лінії; берегозахисні стіни; огороження акваторій; захист від ґрунтових вод; створення штучних каналів; регулювання русла; захист від розмиву та затоплення територій. Очевидно, що впровадження у будівництво таких сучасних технологій вимагає ґрунтовного засвоєння знань з фізики, так як фізика є теоретичною основою сучасної будівельної техніки та озброює працівників будівельної галузі знаннями фізичних методів дослідження, фізика створює потрібні умови для правильного розуміння фізичних процесів та явищ, які відбуваються у професійній діяльності майбутніх фахівців будівництва та цивільної інженерії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петруньок Т. Б. Навчання фізики майбутніх фахівців будівництва та цивільної інженерії на основі компетентнісної освітньої моделі: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2020. 248 с.

АВТОМАТИЧНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МОБІЛЬНИХ СОНЯЧНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК

(Романчук В. С., асистент, Юр'єв А. В., здобувач)

Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, Україна

Проведення збору та аналізу інформації за темою доповіді та розгляд основних конструкторських рішень з автоматичних систем управління мобільних сонячних енергетичних установок з метою підвищення ККД сонячних панелей.

З неймовірно швидкими темпами розвитку науки за останні 150 років, розвинулось й виробництво, що призвело до збільшення кількості відходів, які до того ж погано переробляються. Й на даний час проблема екології є одним з основних питань, адже від цього залежить не лише доля рідких видів рослин й тварин, а доля всієї планети й людства в цілому.

Одним з напрямків вирішення цієї проблеми є перехід на більш екологічні способи видобутку енергії. Недоліки використання нафти полягають у тому, що якнайменше, це сприяє глобальному потеплінню й забрудненню навколишнього середовища.

З метою запобігання цих наслідків все більше країн останнім часом розвивають альтернативні способи видобутку енергії. А одним з найперспективніших напрямків є сонячна енергетика.

На сьогодні частка альтернативних джерел енергії у загальному річному видобутку електроенергії складає більше 5 %, а саме на сонячну енергію припадає приблизно 2,1 %. З кожним роком цей показник невпинно зростає. Спеціалісти розраховують, що обсяги видобутку сонячної енергії до 2030 року збільшаться в рази й сягатимуть 10 % від загального видобутку електроенергії.

Сонячна батарея – це з'єднані між собою фотоелектричні перетворювачі (фотоелементи), які перетворюють сонячну енергію в постійний струм. Сонячні батареї будуються з модулів, зроблених на основі кристалів кремнію. Залежно від області застосування, сонячні модулі можуть мати різні конструктивні рішення і різні вихідні потужності.

Сонячна стала становить 1367 Вт/м^2 , і для видобутку великих обсягів енергії потрібна велика площа, відповідно й велика кількість сонячних панелей. Крім того, потік сонячної енергії залежить від географічного розташування, пори року й хмарності. Річна середньомісячна сумарна сонячна енергія, що надходить на горизонтальну поверхню на території України становить від 85 кВт год на один м^2 в північних регіонах до 103,5 кВт год на один м^2 в південних регіонах.[3]

Розташування сонця на небі постійно змінюється. Добове обертання навколо своєї осі і річне обертання Землі навколо Сонця призводить до того, що позиція Сонця на небосхилі унікально в будь-який момент часу і повторюється з періодом в 1 рік. Це призводить до того, що при жорсткому закріпленні фотоелектричних модулів вони завжди отримують лише частину сонячної енергії і ККД їх роботи значно знижується, особливо в ранкові та вечірні години.

Існує багато різних конструктивних варіантів сонячних установок оснований на різних способах керування, які розрізняються за розмірами, ККД й призначені для різних умов. Кожні з них мають свої переваги й недоліки

відповідно. Так, наприклад, іспанська компанія Titan Tracker розробляє сонячні установки з великою площею фотоелектричних панелей. Серед моделей цієї фірми є системи з сонячними панелями загальною площиною на 120 м² й 210 м². Конструкція орієнтується відносно видимого положення Сонця й повертається за двома осями.

Протилежний варіант – розробка університету Малайзії. Мобільна сонячна установка з однією сонячною батареєю. З системою стеження по заздалегідь заданій траєкторії. Цей варіант не видає великої потужності, але дає змогу встановлювати цю систему в умовах обмеженого простору.[1]

В автоматичних системах управління безперервне стеження сонячних панелей за Сонцем може бути здійснено різними способами:

- програмне управління від мікроконтролера по заздалегідь заданими координатам;
- в режимі постійного пошуку максимуму енергії, що виробляє сонячна батарея;
- з впровадженням датчиків положення Сонця й електроприводів, що здійснюють режим стеження за Сонцем.

На даний час, у зв'язку з розробкою нових більш точних датчиків положення Сонця, вони використовуються дедалі більше, ніж управління по заздалегідь заданим координатам, тому що забезпечують високу точність слідування за Сонцем й більшу надійність.

Для забезпечення найбільшого ККД площина сонячної батареї повинна бути перпендикулярна сонячним променям. За допомогою системи стеження можна отримати максимальну потужність при мінімальній площі батарей.

Для забезпечення автоматичного управління сонячними енергетичними установками на основі датчиків стеження за Сонцем застосовують двохкоординатний виконавчий механізм переміщення рами з сонячної батареї, пристрій, що задає режим роботи, пристрій введення-виведення інформації, регулятор, реалізований на мікроконтролері, який управляє процесами стеження і діагностики, виконавчий механізм і регулюючий пристрій, що містять контролери та драйвери управління електромеханічними виконавчими механізмами, вимірювальний перетворювач, що містить датчик положення об'єкта (датчик положення Сонця), датчики струму і температури двигуна, кінцеві вимикачі. Завдяки датчику положення Сонця за трьома координатами з урахуванням часу доби визначається кут відхилу між положенням Сонця й горизонтальною лінією. При зміні положення інформація з датчиків передається на регулюючий пристрій і за допомогою шагових двигунів відбувається зміна положення сонячної батареї. При високій хмарності установка переходить в режим роботи по заздалегідь заданій траєкторії.

За цим принципом побудована сонячна енергетична установка Буркова, яка також може бути основою для створення нових сонячних енергетичних систем.[2]

ЛІТЕРАТУРА

1. IEA (2020), *Electricity Information: Overview*, IEA, Paris. URL: <https://www.iea.org/reports/electricity-information-overview>

2. Андерсон Б. Солнечная энергия (основы строительного проектирования): Пер. с англ. А. Р. Анисимова; Под ред. Ю. Н. Малевского. М.: Стройиздат, 1982. 375 с.: ил.

3. Сонячна енергетика: порядок денний для світу й України / В. Мачулін, В. Литовченко, М. Стріха // Вісн. НАН України. 2011. № 5. С. 30-39. Бібліогр.: 19 назв. укр.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КОЛЬОРОВИХ СПЛАВІВ В ОСТЕОСИНТЕЗІ

(Скуйбіда О. Л., канд. техн. н., доцент)
НУ «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна

Для фіксації кісткових уламків при хірургічному лікуванні переломів використовують гвинти, пластини, спиці, стрижні, кільця, та інші елементи механічної конструкції. За сучасними уявленнями найперспективнішими імплантатами для остеосинтезу є матеріали, що є біосумісними (нетоксичними та неімуногенними при тривалому знаходженні в організмі людини), мають на поверхні захисне покриття для перешкоджання процесам корозії, здатними до біорезорбції (здатними виконувати функцію каркасу на початку терапії та з часом перебудовуватись в розчинятись), характеризуються подібними до кісткової тканини та зони імплантації мікроструктурою та властивостями тощо [1, с. 96]. Металеві конструкції, які знаходяться в безпосередньому контакті з біологічним середовищем, можуть викликати порушення гомеостазу, лейкоплакію, остеointegraцію, фіброзну інкапсуляцію, екзему, остеомієліт, токсичні та алергічні ураження, реакцію стороннього тіла, а також інші негативні ефекти. Необхідно враховувати не лише біосумісність самого матеріалу імпланту, але і вплив продуктів біодеградації (деструкції) на організм.

Кістка є живою тканиною і вона зазнає процесів резорбції та відновлення. В зв'язку з цим велике значення має жорсткість імплантів, що використовуються в остеосинтезі. Для порівняння, модуль пружності нержавіючих сталей складає близько 200 ГПа, титанових сплавів – 115 ГПа, магнієвих сплавів – 45 ГПа, кісток в організмі людини – до 40 ГПа. Так, кераміка та біорозчинні полімери (полігліколева кислота, полімолочна кислота, гідроксіпохідні алканових кислот) мають порівняно низькі міцність (границя міцності близько 20...70 МПа) і жорсткість (модуль пружності на рівні 1...7 ГПа), та не придатні до виготовлення імплантів, що сприймають значні навантаження.

Невисока вартість, простота технології виготовлення та обробки сприяють широкому розповсюдженню сталевих імплантів. Класичні імпланти виготовляють з нержавіючої сталі марок X18H9T, X18H10T. Продукти окислення заліза (іони Fe^{2+} , Fe^{3+}) не проявляють токсичної дії, однак процеси металозу (накопичення заліза, хрому, нікелю) при тривалій експлуатації імплантату може викликати хронічне запалення та деструктивні процеси. Нержавіючим сталям властива електрохімічна корозія та утворення корозійних тріщин під впливом солей Fe, Na, K та інших елементів біологічного середовища організму. Алергічні реакції провокують як легувальні елементи нержавіючих сталей (Ni, Cr, Mo), так і продукти корозії у вигляді іонів металів. Сполуки кобальту та хрому мають канцерогенні властивості.

Відомо, що сталі мають досить низьку швидкість біорозчинення. Іншим суттєвим недоліком сталей є їх висока міцність, що може призвести до ефекту «стрес-екранування» (зменшення щільності кістки та її повторне руйнування після зростання перелому).

Вважається, що титан є інертним по відношенню до живих тканин, однак ряд вчених вказує, що будь-яке чужорідне тіло в організмі людини викликає реакцію імунної системи. Титанові сплави викликають значно менший ступінь металозу, ніж нержавіючі сталі. Титан є корозійно стійким, пластичним, легким матеріалом з високою втомною міцністю. Недоліком сплавів на основі титану є порівняно висока вартість та достатньо низька стійкість до механічного тертя. Для виготовлення імплантів використовуються титанові сплави марок VT-1, VT-2, VT-5, VT-6 та інші.

Магній є нетоксичним, неканцерогенним матеріалом, механічні властивості якого наближаються до властивостей кісткової тканини; у зв'язку з високим ступенем біодеградації відсутня необхідність в повторному хірургічному втручанні. Магнієві сплави міцні, легкі та пластичні. В медичній практиці найбільш широко застосовуються сплави марок МЛ-5, МЛ-10, також сплави систем Mg-Zr, Mg-Ca.

Продуктами корозії магнію та сплавів на його основі в організмі є іони Mg^{2+} , гідроксид-іони OH^- та водень H_2 . В літературних джерелах приводяться дані щодо сприятливого впливу продуктів біодеградації магнію на зростання кістки. З іншого боку, продукти корозії змінюють кислотність середовища в місці встановлення імпланту. Також існує небезпека газової гангрени через виділення водню. На сьогоднішній день невирішеним залишається питання регулювання швидкості біокорозії магнієвих імплантів. За даними [2, с.53], швидка деградація магнієвого імпланту призводить до утворення газових порожнин або розривів на межі поділу «кістка-імплант».

Прогрес в багатьох науковій та практичній діяльності людини пов'язаний зі створенням нових конструкційних матеріалів, оптимізації відомих складів, а також удосконалення їх технології виготовлення та обробки. В травматології та остеосинтезі використовують імпланти зі сталі, титану, магнію, вуглецеві композитні матеріали, імпланти з покриттями тощо. На сьогоднішній день найбільш перспективними матеріалами для скріплення кістковим уламків є кольорові сплави, які є біосумісними та за властивостями наближаються до властивостей кісткової тканини. Застосування фіксаторів з біоінертних матеріалів потребує, як правило, повторного хірургічного втручання. Тому значний інтерес викликає використання магнієвих сплавів, що здатні до біодеградації в процесі консолідації перелому. Активно розвиваються адитивні технології і 3D друк імплантів конкурує з традиційними методами лиття та штамповки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біосумісні імпланти та засоби підвищення якості їх використання (огляд) / М.Є. Сербін, Д.С. Тімченко, А.М. Коробов та ін. // Фітобіологія та фотомедицина. 2017. № 1, 2. С. 95-104.
2. Єфременко В.Г. Біорозчинні сплави для використання в іплантології. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020. Том 5, №3 (25). С.52-57.

ПОРИСТІ НІКЕЛЕВІ ЕЛЕКТРОДИ, АКТИВОВАНІ ДРІБНОДИСПЕРСНИМИ ЧАСТИНКАМИ БОРИДА НІКЕЛЮ

(Софронков О. Н., д. т. н., професор; Костік В. В., к. х. н., доцент;
Васильєва М. Г., ст. викл.; Гриб К. О., зав. лаб.)
Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна

Електроди на основі нікелю широко використовують в різних виробництвах: каталізatori паливних електродів електрохімічних генераторів, каталізatori різних хімічних синтезів.

Пористі нікелеві електроди готували шляхом пресування. Електроди представляли собою диски, діаметром $5 \cdot 10^{-2}$ м. Електроди спікали в струмі водню при температурі 1073 К протягом 2 годин.

Активацію електродів здійснювали різними методами:

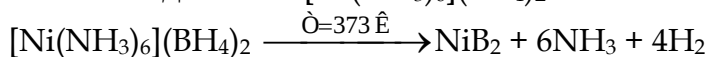
Електроди занурювали в насичений розчин $\text{Ni}(\text{NO}_3)_2$, в якому витримували 2 години. Потім обробляли лужним розчином боргідрида натрію (NaBH_4) і висушували на повітрі.

На нікелеві основи каталізatori наносили електроосадженням з комплексного електроліту.

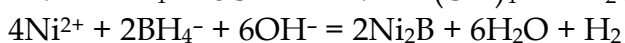
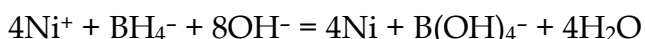
Склад електроліта: $\text{Ni}(\text{NO}_3)_2$ (ч.д.а) – 20 г/дм³, NaBH_4 – 2 г/дм³, NaOH (ч.д.а.) – 40 г/дм³, сегнетова сіль (х.ч.) – 65 г/дм³.

Температура ванни – 90 °С, час осадження ~ 20-25 хв. Для уповільнення реакції гідролізу використовували сильно лужне середовище (рН > 12), щільність струму осадження 5 А/дм². Осадження вели на нікелеві пластини.

Каталізatori-бориди, отримані термічним розкладанням диборатгексаамідонікеля $[\text{Ni}(\text{NH}_3)_6](\text{BH}_4)_2$.

Реакції, що відбуваються в порах пресованих нікелевих електродах, оброблених розчином розчинної солі нікелю, можуть бути представлені таким чином:

Фазовий складу каталізatori, що формуються в порах пресованих нікелевих електродів, проводили методами рентгенофазного (рентген-апарат УРС-50И) та електронографічного (установка ЭГ-100).

Слід зазначити істотне розходження в фазовому складі каталізatori, які одержували безпосередньою взаємодією розчинів солей нікелю з сильним відновником боргідридом натрію NaBH_4 і електрохімічного отримання боридів, шляхом електроосадження з комплексного електроліту [1], а також з боридом нікелю, отриманого шляхом розкладання диборатгексаамідонікеля.

При взаємодії сильним відновником (NaBH_4) на розчинну сіль нікелю утворюються осади, дослідження яких електронографічними і хімічними методами показало, що отримані сполуки – це дрібнодисперсні нікель і борід нікелю нанодисперсного стану з розміром частинок ~ $1,0\text{-}5,0 \cdot 10^{-8}$ м, які ми схильні позначити як $\text{Ni}_x\text{B}_{1-x}$ (~ $\text{Ni}_{0,35}\text{B}_{0,65}$), а сполуку, отриману розкладанням диборатгексаамідонікеля – NiB_2 .

Активність боридів нікелю здійснювали при температурах 323 К, 373 К, 423 К, 473 К і 523 К. Спочатку для визначення активності досліджуваних каталізаторів використовували модельну реакцію каталітичного гідрування малеїнової кислоти.

Каталітичне гідрування малеїнової кислоти проводили в лужному середовищі (0,1 N розчин KOH) двома методами: під азотною подушкою за рахунок водню, адсорбованого каталізатором при попередньому пропущенні водню, і в протоці водню.

Перший метод дозволяє виключити стадію, що лімітує швидкість всього процесу, а саме, адсорбцію водню. Гідрування проводили за методикою [2].

Для запобігання попаданню в реакційний посуд кисню повітря малеїнову кислоту продавлювали струмом азоту. Через певні проміжки часу вимірювали потенціал каталізатора. Цим способом була вивчена каталітична активність каталізатор-боридів, отриманих різними методами і активованими при різних температурах.

Для кожного каталізатора була знайдена максимальна швидкість зміщення потенціалу з часом. Це ставлення відповідає швидкості віддачі адсорбованого водню речовині, що гідрується, і відповідно швидкості гідрування малеїнової кислоти в присутності наших каталізаторів. Наші дослідження показали, що максимум швидкості гідрування припадає на каталізатор, отриманий впливом на розчин нітрату нікелю лужним розчином боргідрида натрію.

За другим методом, контроль за реакцією здійснювали, визначаючи концентрації малеїнової кислоти в процесі гідрування.

За зміною концентрації малеїнової кислоти в процесі гідрування графічним шляхом знайшли, що реакція гідрування є реакцією другого порядку по малеїновій кислоті. Залежність константи швидкості гідрування малеїнової кислоти від способу приготування наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Залежність константи швидкості реакції гідрування малеїнової кислоти
[k] – дм³ моль хв⁻¹, від способу приготування досліджуваних боридів нікелю
(T_{акт.} = 573 K)**

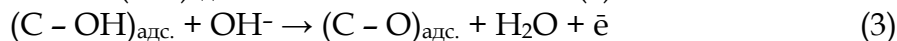
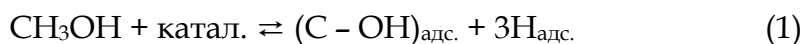
№ п/п	Спосіб виготовлення каталізатора	τ – час від початку реакції, хв				
		1,0	2,5	5,0	7,5	10,0
1	Отримано електрохімічним шляхом осадженням боридів на провідну основу	2,25	2,26	2,27	2,26	2,27
2	Отримано шляхом безпосереднім взаємодією розчинної солі нікелю з боргідридом натрію	5,21	5,21	5,23	5,23	5,23
3	Отриманий шляхом термічного розкладання дибораатгексаамідонікеля (T = 373 K)	1,19	1,18	1,18	1,18	1,8

На підставі отриманих результатів в подальшому досліджували електроди, що містять каталізатори бориди, отримані шляхом безпосередньої взаємодії розчинної солі нікелю (Ni(NO₃)₂) з сильним відновником NaBH₄.

Випробування електродів проводили в електрохімічній комірці, що дозволяє знімати одночасно поляризаційні криві і кількість газу, що виділився. При поміщенні електрода в електроліт, що містить метанол, спостерігали виділення газу для всіх електродів, активованих при всіх досліджуваних температурах.

На кривих зміщення потенціалу досліджуваних електродів після введення метанолу видно, що потенціал встановлюється повільно, що пов'язано з тим, що метанол, на відміну від інших спирту не гідрується з помітною швидкістю [3].

На кривій є дві хвилі, одна з яких відповідає окисненню водню, інша – окиснення хемосорбованої сполуки. При окисненні $(\text{CH}_3\text{OH})_{\text{адс.}}$ на потенціостатичній кривій вказаному процесу відповідає дві хвилі, що дозволяє зробити висновок про механізм окиснення метилового спирту на досліджуваних електродах.

Наявність в розчині динамічної рівноваги (1), пояснює появу неповного окиснення метанолу. Саме рівновага (1) не означає відщеплення всіх трьох атомів водню одночасно. Сповільненою стадією, як було показано А. Н. Фрумкіним [4], є відрив першого атома водню, це означає, що кінцевим продуктом хемосорбції є $(\text{C} - \text{OH})_{\text{адс.}}$, так як відрив наступних двох атомів водню відбувається швидше.

Залежно від співвідношення швидкостей протікання реакцій (1-3) ми в результаті будемо мати різні співвідношення продуктів окислення CO , HCOH , HCOOH .

На підставі досліджень кривих заряджання (різні щільності струму) були побудовані Тафелевські криві електроокиснення хемосорбованих речовин. Для цього використовували початкові ділянки потенціостатичних кривих і величини потенціалів майданчиків на кривих заряджання M_xV_{y-x} в 1 М розчині KOH .

Нахил Тафелевських прямих в наших дослідженнях склав 85-90-105 мВ.

Паралелізм в електроокисненні хемосорбованої речовини, що залишилася на електроді після промивання і окиснення метанолу в лужному розчині, робить можливість припустити, що електроокиснення метанолу в стаціонарних умовах визначається окисненням продуктів його хемосорбції, при цьому частинки менш міцно пов'язані з поверхнею і легше окиснюються, видаляються в процесі промивки досліджуваних електродів.

Відмінність хімічної та електрохімічної активності досліджуваних каталізаторів пов'язана не тільки з величиною істинної поверхні, але так само вказує на роль структурних особливостей поверхні. При збільшенні поверхні (зменшення розмірів кристалітів), різко зростає число атомів на поверхні.

При зменшенні дисперсності відбуваються зміни її кристалічної структури, що, можливо, пов'язано з отриманням розрахункових сполук $\text{Ni}_{0,35}\text{V}_{0,65}$.

Якщо малі частинки грають роль каталізаторів електродів електрохімічних пристроїв, то щільність струму повинна залежати від розмірів і структури частки [5]. Рівняння Тафеля для такого осередку має вигляд:

$$\Delta\varphi = a \cdot (I_0) + b \cdot \ln I$$

де $\Delta\varphi$ – зсув потенціалу від рівноважного значення; I_0 – струм обміну,
 $I_0 \sim -\exp\left[\frac{1}{T} \cdot (\mu_c - \mu_a)\right]$, де μ_c – хімічний потенціал активованого комплексу
поверхню + атом, μ_a – хімічний потенціал адсорбованого атома.

Хімічний потенціал адатомів лине по енергії зв'язку:

$$\mu_a = E_{\text{ад.ад.}} + T \cdot \ln \sigma,$$

де σ – ступінь покриття поверхні.

Енергія зв'язку адатома з поверхнею дорівнює:

$$E_{\text{ад.ад.}} = \mu + E,$$

де E – енергія взаємодії іона адатома з поверхнею (часткою нанорозмірів).

З огляду на експоненційні залежності I_0 від μ_a , незначні зміни в розмірності
($\sim 50 \text{ \AA}$) приведуть до зміни струму обміну в 2-3 рази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sofronkov A. N., Vasilyeva, M. G. Sediment Recycle after Biodiesel Production. IV International Scientific Congress, Bulgaria, 2018. p. 178-181.
2. Сокольский Д. В., Решетников С. М., Фасман А. Б. Катализаторы жидкофазного гидрирования. Алма-Ата, Изд-во АН КазССР, 1966. 287 с.
3. Эргалер А. Б. Влияние адсорбции органических веществ на кинетику их электрохимического превращения. В Сб. Итоги науки и техники (Серия Электрохимия), Т. 19. М., 1983. С. 119-166.
4. Фрумкин А. Н. Потенциалы нулевого заряда. М.: Наука, 1979. 259 с.
5. Нагаев Э. А. Успехи физических наук. Малые металлические частицы. Т. 162, Вып. 9. С. 52-124.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

(Гуцуляк Л. І., канд. пед. н., ст. викладач)
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені
Григорія Сковороди», м. Переяслав, Україна

Домашнє насильство – явище досить поширене в світі, в тому числі і в Україні. Попри всю різноманітність видів насильства – фізичного, сексуального, психологічного, економічного – саме домашнє насильство має генералізований характер, тобто факти жорстокого поводження є регулярними, систематичними, охоплюють різноманітні сфери взаємовідносин кривдника і жертви, характеризуються циклічністю процесу.

Світова кількість жертв пограбувань, авто- та авіакатастроф, стихійних лих є значно меншою, ніж кількість осіб, які постраждали від домашнього насильства [1].

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це неправомірні фізичні, сексуальні, психологічні або економічні діяння, що вчиняються в сім'ї, а також погрози вчинення таких діян [4].

Складність і комплексність проблеми домашнього насильства визначає необхідність системного підходу до її вирішення, тобто використання найрізноманітніших технологій для отримання конкретних результатів.

Найбільший вплив на осіб, які страждають від домашнього насильства мають такі технології: соціальна терапія, соціальна реабілітація, соціальна діагностика, соціальний патронаж. Розглянено зазначені технології детальніше:

1. *Соціальна терапія* – це комплекс рішень, процедур, заходів і дій, спрямованих на вирішення соціальних проблем різного рівня організації [3].

Соціальна терапія як технологія соціальної роботи з жертвами домашнього насильства реалізується в наступних етапах:

- знайомство фахівця з проблемою домашнього насильства, запрошення клієнта до співпраці. Спеціаліст знайомиться з клієнтом, намагається знайти до нього найбільш зручні підходи;

- оцінка проблеми, її значущості для клієнта, місця, яке вона займає в його житті. Спеціаліст оцінює, наскільки складна ця проблема, і наскільки вона зачіпає інтереси клієнта;

- планування подальшої діяльності та прийняття взаємних зобов'язань. Спеціаліст і жертва домашнього насильства розглядають всі можливі шляхи і способи вирішення проблеми, вибирають найбільш підходящі і прийнятні з них;

- здійснення запланованих змін. Цей етап характеризується початком ефективної роботи щодо вирішення цієї проблеми;

- оцінка отриманих результатів і завершення роботи. На цьому етапі аналізується вся діяльність фахівця і клієнта, надаються відповідні рекомендації.

2. *Соціальна реабілітація* – це комплекс заходів, орієнтованих на відновлення зруйнованих або втрачених суспільних зв'язків і відносин, соціально і особисто значущих характеристик, властивостей і можливостей суб'єкта [3].

Реабілітація відбувається на рівні корекції особистісного сприйняття, коли не змінюються травмуючі обставини, але змінюється їх сприйняття. Соціальна реабілітація допомагає жертвам домашнього насильства відновити своє здоров'я, дієздатність, а також відновлення в правах. Жертва насильства потребує повної реабілітації, так як підірване здоров'я загрожує важкими наслідками.

Ефективність соціальної реабілітації забезпечується розробкою індивідуальної програми. Цю програму створює фахівець соціальної роботи для кожної з жертв окремо. При складанні даної програми враховуються особливості проблеми, особисті якості жертви насильства, а також характеристика кривдника. При складанні програми враховуються найдрібніші деталі.

Індивідуальна програма соціальної реабілітації включає в себе різні рівні соціальної реабілітації (медико-соціальна реабілітація, соціально-побутова реабілітація, професійно-побутова реабілітація), оптимальне поєднання яких підвищує її дієвість.

3. *Соціальна діагностика* – це виявлення, позначення і вивчення причинно-наслідкових зв'язків і взаємин, що породжують комплекс соціальних проблем різного рівня організації [3].

Технологія соціальної діагностики з жертвами домашнього насильства включає в себе наступні етапи:

1). Стадія осмислення. На даній стадії фахівець і жертва домашнього насильства повинні проаналізувати ситуацію, що склалася, зіставити реальність з ідеалом, з яким ідентифікує себе суб'єкт. Ця стадія є найбільш болючою, так як клієнтові доводиться в подробицях розповідати про свою ситуацію для того, щоб в подальшому було легше вирішити проблему. На даній стадії клієнт повинен побачити власні помилки.

2). Стадія розробки альтернативних цілей, прийнятних для конкретного суб'єкта. На даній стадії фахівець повинен допомогти жертві насильства знайти найбільш прийнятний діапазон нових цілей, враховуючи аналіз ситуації, що склалася. Спеціаліст допомагає знайти себе жертві насильства в будь-якій діяльності.

3). Стадія переходу суб'єкта в нове особистісне і соціальне становище. Клієнт повинен чітко поставити перед собою нові цілі і рухатися по шляху їх вирішення. Зміна роботи буде носити сприятливий характер для зняття напруги через ситуацію, що склалася. Нові колеги по роботі, друзі і просто нові знайомства допоможуть реалізувати поставлені цілі.

Спеціаліст в свою чергу надає конкретний план подальшої діяльності суб'єкта, реалізація якого дозволить йому, по-перше, подолати соціальні або особистісні труднощі і, по-друге, вибудувати нову, більш ефективну систему подальшої життєдіяльності.

4. *Соціальний патронаж* – це форма індивідуальної адресної соціальної підтримки, яка надається на тривалій основі особам, які потрапили в особливо важку і навіть небезпечну, кризову ситуацію і не можуть самостійно її подолати [3].

Патронаж носить постійний (або епізодичний) регулярний (не разовий, але і не довічний) характер. Інтенсивність патронажних послуг, різноманітність їх видів і форм визначаються ступенем функціональної несамостійності сім'ї, її соціальної занедбаності і некомпетентності.

Специфіка соціального патронажу як форми роботи з особами, що зазнали домашнього насильства полягає в тому, що він здійснюється, систематизовано, комплексно і в певні терміни групою фахівців різного профілю. При цьому до кожного члена сім'ї застосовується індивідуальний підхід. Для допомоги конкретній сім'ї залучаються різні відомства та установи (соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та ін.) [4].

Численні проблеми осіб, що зазнали домашнього насильства вимагають використання і поєднання різних видів патронажу:

1) соціально-психологічний – допомога у вирішенні соціально-психологічних проблем (психодіагностика, психокорекція, психотерапія, сімейне та індивідуальне психологічне консультування);

2) соціально-педагогічний – виявлення труднощів у навчанні і вихованні дітей і допомога в усуненні їх причин (психолого-педагогічна діагностика, психолого-педагогічна корекція).

Таким чином, можна зробити висновок, що існує велика кількість технологій соціальної роботи, які сприяють виходу осіб-жертв домашнього насильства з кризової ситуації. Вид наданої технології соціальної роботи підбирається індивідуально для кожного випадку, адже від цього залежить ефективність наданої допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веретенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 33. Том 1. С. 287.

2. Гурковська К. А. Особливості здійснення спеціальних заходів із попередження насильства у сім'ї. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 82–90.

3. Капська А.Й., Завацька Л.М., Грищенко С.В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 30.03.2021).

ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: СУТНІСНІ МЕЖІ ПОНЯТТЯ

(Мацейко Н. В., асистент кафедри соціальної роботи та
інклюзивної освіти)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Згідно Цілей Сталого Розвитку (Генеральна Асамблея ООН) досягнення гендерної рівності в Україні, що передбачає рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації у всіх сферах життєдіяльності суспільства, можливе шляхом перетворення глобальних програм у національні пріоритети, що відображають локальні потреби населення, засновані на реальних показниках життєдіяльності людей. Одним із стратегічних національних завдань у вирішенні даної проблеми визначається зниження рівня гендерно-обумовленого та домашнього насильства, забезпечення ефективного запобігання його проявам та надання своєчасної допомоги постраждалим особам [2].

Проте, на сьогоднішній день у міжнародному та національному законодавстві не існує чіткого трактування поняття «гендерно-обумовлене насильство», що утруднює процес виявлення подібних випадків та своєчасність реагування на них. Гендерно-обумовлене насильство ототожнюється з поняттями «насильство за ознакою статі», «насильство щодо жінок», «домашнє насильство».

Декларація ООН про викорінювання насильства щодо жінок (1993 р.) визначає *насильство щодо жінок* як «будь-який акт насильства вчинений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичну, психологічну шкоду чи страждання жінкам, а також погроза вчинення таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як в громадському, так і в особистому житті» [1]. Однак, на нашу думку, використання терміну «гендерно-обумовлене насильство» лише по відношенню до жінок є помилковим. Оскільки чоловіки виступають не лише у якості суб'єкта, що вчиняє насильство, але й у якості об'єкта насильницьких дій – у випадку збройних конфліктів, вуличного насильства тощо.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) використовується поняття «*насильство за ознакою статі*», що трактується як «діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті» [3]. Однак, при трактуванні даного явища не враховано принципової різниці між поняттями «*стать*» та «*гендер*», оскільки відмінності між чоловіками та жінками визначаються не лише суто біологічними ознаками (біологічна стать). Гендер, перш за все, являє собою соціально-психологічну характеристику, що визначає соціальну стать людини, її соціальну роль, соціальні можливості жінок та чоловіків у суспільстві (освіті, професійній діяльності, доступі до влади тощо) [5, с. 44].

Основне поняття, яке на сьогоднішній день діє в законодавстві України – *домашнє насильство*. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому

наси́льству» (2017 р.) трактує дане явище як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [4]. Однак, домашнє насильство включає в себе лише наявні взаємини приватного характеру, в той час як гендерно-обумовлене насильство охоплює приватну та громадську сфери життя особистості.

Отже, *гендерно-обумовлене насильство* виникає як наслідок нерівних, владних відносин між чоловіками та жінками, та визначається діями фізичного, психологічного, сексуального, економічного характеру, що несуть загрозу для життя та здоров'я людини, призводять до обмежень її як у приватному житті, так і у сфері суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація про викорінювання насильства щодо жінок / Генеральна Асамблея ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 01.03.2021).
2. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток. *Цілі сталого розвитку в Україні*: веб-сайт. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/gender-equality> (дата звернення: 15.03.2021).
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вер. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 03.03.2021).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 05.03.2021).
5. Ткалич М. Г. Гендерна психологія. Київ: Академвидав, 2016. С. 44.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

(Попова А. С. кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
соціальної роботи та інклюзивної освіти)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Соціальна робота має тенденцію до розвитку, що зумовлено еволюцією теорії і практики у цій галузі. Сучасні реалії сьогодення диктують необхідність зміни традиційних підходів до форм, методів і підходів організації соціальної роботи з різними групами клієнтів, а відповідно розширюється і функціонал фахівця із соціальної роботи, який повинен виконувати безліч професійних ролей організатора, менеджера, вчителя, психолога, фасилітатора, посередника та ін.

У ситуації постійних соціально-економічних криз збільшується кількість конфліктних ситуацій між різними соціальними групами, що обумовлює загострення стосунків, їх неефективність та непродуктивність. Особливої уваги потребують переведення у площину конструктиву і позитивних змін конфлікти, що виникають у клієнтів соціальної роботи. У зв'язку із цим важливим є формування здатності конструктивного вирішення різних конфліктних ситуацій у діяльності соціального працівника та застосування різних примирювальних технологій, зокрема медіації, у різних сферах взаємодії фахівців та клієнтів.

Різні аспекти застосування медіації у соціальній роботі розглядаються у дослідженнях вітчизняних (Н. Білик, Н. Єсіна, С. Котловий, А. Пелін, Н. Романова, Г. Чуйко, З. Шевців та інші) та зарубіжних (М. Бенджамін, Х. Ірвінг, І. Крук, Б. Маєр, Р. Парсонс, С. Роббінс, І. Уолдман, С. Хайтлер та інші) дослідників. Однак, особливості використання медіації (посередництва) у соціальній роботі є все ще малодослідженим аспектом, незважаючи на часткове законодавче врегулювання цього питання.

Актуальність використання медіації (посередництва) у соціальній роботі пов'язана із специфікою галузі, яка розглядає предмет професійної соціальної роботи як діяльність, спрямовану виключно на соціальні взаємодії, що перетворилися або ризикують перетворитися на соціальну проблему. Результатом неправильної взаємодії найчастіше є різні за складністю та характером учасників конфлікти, успішне вирішення яких можливе за умови використання медіації (посередництва), як одного із альтернативних способів вирішення суперечок.

Аналіз наукових та літературних джерел уможливив інтерпретацію поняття медіація (посередництво) як виду альтернативного врегулювання спорів, методу вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самостійно змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [4].

На думку Б. Майєра, вирішення конфліктів є основною компетенцією соціальних працівників, оскільки вони часто вимушені брати на себе роль посередника, зокрема і у вирішенні конфліктних ситуацій. Фахівці із соціальної роботи володіють теоретичними підходами щодо роботи з ціннісними

відмінностями та емоціями, які, як правило, провокують конфлікт. Однак, не завжди мають достатні та ґрунтовні знання, щодо основних процедур вирішення конфлікту, як-от: посередництво, сприяння, коучинг конфліктів, проектування та управління конфліктною взаємодією, арбітражем. Така ситуація пояснюється майже повною відсутністю вектору, спрямованого на формування конфліктологічної компетентності у процесі професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти різних рівнів. З іншого боку, висувається необхідність оволодіння знаннями та практичними навичками, щодо проведення процедур медіації (посередництва), оскільки запроваджена базова соціальна послуга посередництва (медіації) у ЗУ «Про соціальні послуги» та прийнятий Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації) [1, 2].

У дослідженнях Б. Майера визначено, що «медіація – це природня еволюція практики соціальної роботи, оскільки її мета полягає в тому, щоб допомогти людям, що конфліктують, розв'язувати власні проблеми на основі їх аналізу, спілкування та нейтрального втручання»[4, с. 2].

Сьогодні медіація (посередництво у вирішенні конфліктів) розглядається як метод розширення можливостей людей приймати обґрунтовані рішення, не приймаючи рішення посередника за них, що у кінцевому варіанті і є глобальною метою діяльності соціального працівника і соціальної роботи, навчити клієнта брати на себе відповідальність, діяти, бути активним членом суспільства.

Дослідник І. Крук припускає, що медіація (посередництво у вирішенні конфліктів) може бути пристосована майже до будь-якої сфери соціальної роботи та надання соціальних послуг [3]. Зокрема, медіація найчастіше використовується соціальними працівниками в кількох зонах конфлікту.

Перша зона конфлікту – це сім'я. Під час сімейної медіації медіатор діє як незалежна третя сторона та надає підтримку сторонам, які не можуть знайти спільну мову. Акцент робиться на вирішенні проблем, які пов'язані із спільним майбутнім, а не на виявленні «правих» і «винних». Важливо зазначити, що сімейна медіація не є доречною у випадках домашнього насильства, коли одна зі сторін стала жертвою емоційного, сексуального чи фізичного насильства, а інша сторона є кривдником. Сімейне посередництво

передбачає рівність учасників, які шукають за допомогою посередника відповіді на запитання, які стосуються подальшого сімейного співробітництва.

Сімейна медіація може використовуватися у декількох площинах [3]:

- при необхідності вирішення внутрішньосімейних конфліктів між подружжям або членами родини, якщо є намір зберегти гарні відносини і конструктивно вирішити конфліктні ситуації;
- при розлученні. Важливо використовувати медіацію при розлученні, оскільки її застосування має дві основні цілі: поліпшити спілкування між подружжям, зосереджуючись на співпраці та вирішенні проблем; віднайти компроміс, який дозволяє сторонам зрозуміти інтереси іншої сторони та спробувати знайти найкраще рішення, особливо якщо потрібно врахувати інтереси дитини. Медіація допомагає колишнім партнерам досягти згоди з наступних питань: проживання дітей після розлучення; виплата аліментів на дитину; фінансові

питання та спільне майно; освіта, релігія; дисципліна та інші повсякденні турботи;

- при необхідності налагодження стосунків між біологічними батьками та усиновлювачами (прийомними батьками). Медіація між прийомною сім'єю та біологічною сприяє вирішенню конфліктів та суперечок між ними та зменшенню можливих травматичних наслідків для дитини. Прийомні батьки часто не готові до проблемної поведінки дитини, особливо в підлітковому віці. Це збільшує вірогідність ризику, крім конфліктів та напруженості у стосунках, повернення прийомних дітей до закладів освіти інтернатного типу.

Друга зону конфлікту – школа. Шкільна медіація застосовується у разі наявності конфліктних ситуацій між школою і батьками, учнями та вчителями, або учнями та їх однокласниками. Основні конфлікти у розрізі школи можуть виникнути через наявність особливих освітніх потреб, інвалідності, доступності, соціальної ізоляції, переслідування, насильства, дискримінації.

Шкільна медіація має три основні цілі: створення безпечного середовища, сприятливого для розвитку людини, яка може приймати рішення

і нести відповідальність за свої дії; пропаганда культури конструктивної поведінки у конфлікті, що спрямована на визнання цінностей людського життя, унікальності кожної людини, прийняття та повагу права кожної людини задовольняти власні потреби та захищати свої інтереси, не завдаючи шкоди іншим; поліпшення якості життя всіх учасників освітнього процесу (батьків, дітей, вчителів, адміністративного складу, психолога, соціального працівника) за допомогою медіації, заснованої на позитивному спілкуванні [4].

Третя зона конфлікту – *медіація у сфері соціального супроводу та охорони здоров'я*. Це відносно нова сфера діяльності соціального працівника в Україні, яка ще немає офіційного визнання. Соціальний працівник (посередник) – це фахівець, основною метою якого є полегшення доступу для різних соціальних груп та окремих осіб (переважно етнічні меншини або біженці), які перебувають у складних життєвих обставинах, до закладів охорони здоров'я та соціальних служб. Основними завданнями соціального працівника (посередника у сфері охорони здоров'я) є координація взаємозв'язку громад меншин із медичними закладами та закладами соціальної інфраструктури; допомога у подоланні культурних бар'єрів у спілкуванні; участь в оптимізації профілактичних програм та охорони здоров'я; проведення інформаційних кампаній серед населення щодо необхідності профілактики хвороб та важливості ведення здорового способу життя; надання психологічної підтримки; участь у профілактичних програмах – щеплення, профілактичних оглядів; допомога сім'ям, члени яких мають хронічні захворювання або інвалідність; захист прав пацієнтів тощо.

Четверта зона конфлікту – це *громада*. Враховуючи підхід влади спрямований на децентралізацію та створення об'єднаних територіальних громад, важливим є посередництво у вирішенні конфліктів між населенням, представниками громадськості та владою з питань, що стосуються життєдіяльності конкретної громади.

До того ж, використання медіації (посередництва) у соціальній роботі буде ефективним у профілактиці міжособистісних конфліктів та правопорушень у дітей та дорослих, схильних до протиправної поведінки. Важливим акцентом використання медіації (посередництва) є вирішення конфліктів на підприємстві, особливо у системі корпоративної соціальної відповідальності, яка сьогодні є важливим і стратегічним напрямом розвитку організацій бізнес-сектору.

Отже, медіація (посередництво) у соціальній роботі є важливим і актуальним напрямом діяльності, що спрямований на створення можливостей для конструктивної соціальної взаємодії представників різних груп населення. Однак, не дивлячись на можливості та необхідність розгалуженого застосування медіації (посередництва) у соціальній роботі, в Україні відсутня системна професійна підготовка соціальних працівників з фокусом на формування конфліктологічної компетентності. У цьому аспекті вбачаємо необхідність запровадження додаткових освітніх компонент у діючих освітньо-професійних програмах зі спеціальності 231 Соціальна робота, спрямованих на формування конфліктологічної компетентності, а також виокремлення окремих освітньо-професійних програм зі спеціальності 231 Соціальна робота із фокусом на медіації (посередництві).

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт надання соціальної послуги посередництва (медіації) / Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
3. Kruk. E. Mediation and conflict resolution in social work and the human services. Chicago, Ill: Nelson-Hall. 2017. 103 p.
4. Mayer. B. Conflict Resolution. Encyclopedia of Social Work. 2013. URL: <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-80>.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

(Трубник І. В., канд. пед. наук, доцент)ДДПУ, м. Слов'янськ,
Україна;Головаченко Г. М., начальникЦНАП, м. Слов'янськ, Україна;Кобзиста
Г. В., заступник директораКУ «Територіальний центр соціального
обслуговування (надання соціальних послуг) Слов'янської міської ради
Донецької обл.

Фахівці із соціального забезпечення працюють переважно у системі соціального страхування (управління пенсійного фонду, фонд соціального страхування, благодійні фонди) та в системі адресної соціальної допомоги (територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри надання адміністративних послуг населенню та ін.). Ці фахівці надають допомогу людям похилого віку та людям, які опинилися у складній життєвій ситуації. Робота з цими категоріями клієнтів потребує від фахівців прояву певних особистісних якостей, для формування яких, потрібна систематична робота.

Проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку перебувають у центрі уваги багатьох дослідників. Так, в сучасних дослідженнях приділялася увага вивченню складових елементів соціальної політики відносно людей похилого віку, діяльності і призначення закладів соціального обслуговування людей похилого віку, рівнів соціальної роботи з людьми похилого віку та принципів цієї роботи, напрямів та завдань соціальної роботи з людьми похилого віку, соціального захисту людей цієї категорії; проблем, з якими стикаються літні люди та ін.

Незважаючи на наявність інтересу науковців до зазначеної проблеми, засоби і методи підготовки фахівців із соціального забезпечення до роботи з людьми похилого віку потребують подальшого вивчення.

Аналіз сучасних досліджень доводить, що найбільш значущими для фахівця соціальної сфери є такі якості:

- особистісні особливості: доброта, дбайливість, чесність, чуйність, привітність, терпимість, людяність, товарицькість, співчуття, безкорисливість, урівноваженість;
- навички спілкування: увага до інших, вміння вислухати, ввічливість, ввічливе ставлення до людей;
- ставлення до роботи: сумлінність, старанність, відповідальність, вимогливість до себе.

Неприйнятними у роботі фахівців соціальної сфери з людьми похилого віку вважаються такі якості:

- особистісні особливості: нервозність, корисливість, черствість, зарозумілість, нечесність, жорстокість;
- навички спілкування: грубість, неповага до людей, злість, невічливість, зухвалість;
- ставлення до роботи: байдужість до підопічних, постійний поспіх, безвідповідальність, лінощі, несумлінність, небажання допомогти, легковажність, незібраність, вимагання [1].

У цілому клієнти хотіли б бачити фахівців соціальної сфери більш великодушними, такими що їх розуміють та здатними співчувати.

Найголовнішим повинно стати вміння встановлювати контакти зі старими людьми, володіти мистецтвом спілкування з ними, так як в іншому випадку виникають різні непорозуміння і навіть відкрита ворожість. Уміння слухати вважається однією з головних якостей фахівця соціальної сфери.

Оволодіння практичними навичками спілкування зі старими людьми – непросте завдання: крім уміння вислухати стару людину, зрозуміти її потреби необхідно в той же час зібрати і об'єктивну інформацію про неї, проаналізувати і оцінити ситуацію, в якій вона знаходиться, визначити, в чому полягають її об'єктивні складнощі, а що є результатом суб'єктивних переживань [3].

Найвищим показником професіоналізму фахівця соціальної сфери є довіра до нього старої людини, прийняття порад. Усі зусилля повинні бути спрямовані на активізацію старої людини, спонукання її до самостійного розв'язання особистих проблем.

У роботі з соціального забезпечення не можна обійтися без деонтології. Деонтологія – це сукупність етичних норм професійної поведінки працівників соціальних служб. Деонтологія визначає основні принципи, моральні заповіді, що дозволяють забезпечити ефективне соціальне обслуговування населення, спрямовані на оптимізацію системи взаємовідносин між різними категоріями персоналу соціальних служб і клієнтами, вилучати несприятливі фактори в соціальній роботі, що попереджають негативні наслідки соціального обслуговування, також такі професійно важливі якості, як професійний обов'язок, безкорисливість, професійна витримка, довіра між фахівцями та клієнтами.

Особливо гостро деонтологічні проблеми постають при спілкуванні з тяжкохворими людьми похилого віку, такими, що втратили здатність до самообслуговування. Загальновідомо, що найбільш успішно вибудовують стосунки з людьми пізньої зрілості терплячі й урівноважені люди. Зрозуміло, моральна підтримка є найціннішою, тому фахівець із соціального забезпечення, який не обмежує свою діяльність формальними послугами, є доброзичливим та уважним співрозмовником, помічником і радником, стає для людини похилого віку ідеальним утішником.

Занадто суворі, владні фахівці соціальної сфери, що працюють головним чином через гроші або заради кар'єри, не справляються з таким видом діяльності. У свою чергу, люди похилого віку зі своїм життєвим досвідом дуже легко помічають фальш і нещирість у ставленні до них. Ніколи не завоює довіру з боку людей похилого віку і поспішна людина, яка не вміє вислухати, заклопотана лише своїми власними проблемами.

У спілкуванні з літніми людьми має велике значення і такий фактор, як зовнішній вигляд фахівця соціальної сфери. Занадто модний або коштовний одяг, яскрава косметика, велика кількість прикрас не сприяють налагодженню контактів.

Незібраність, неакуратність, нетерплячість також насторожують людину похилого віку по відношенню до фахівця соціальної сфери і не сприяють установленню довірливих контактів, які необхідні обом сторонам.

Фахівець соціальної сфери у спілкуванні з хворими людьми похилого віку всією своєю поведінкою і діями повинен підтримувати і пробуджувати в них бажання якомога довше зберігати максимальну рухливість і виконувати хоча б найелементарніші дії. У будь-якому випадку необхідно з повагою ставитися до гідності та почуття незалежності людей пізньої зрілості.

Для того, щоб формувати у фахівців із соціального забезпечення вищевказані уміння та особистісні якості, пропонуємо залучати їх до участі у семінарах (семінарах-практикумах, семінарах-тренінгах) відповідної тематики. Такі заходи можна приурочувати державним та професійним святкам (наприклад: Міжнародний день людей похилого віку – 1 жовтня; День фахівця соціальної сфери – перша неділя листопада; Міжнародний день інвалідів – 3 грудня).

До програми таких семінарів доречно включати:

- теоретичні повідомлення (доповіді-презентації), в яких розглядаються психологічні особливості людей похилого віку, їхні потреби та проблеми;
- майстер-класи («Арт-терапія у роботі з людьми похилого віку: бібліотерапія, музикотерапія, ігрова терапія, глинотерапія, гарденотерапія. терапія живописом, флористикою та іншими видами художньої творчості»);
- тренінги, спрямовані на оптимізацію спілкування з людьми похилого віку («Я – волонтер», «Ненасильницьке спілкування», «Абетка спілкування з людьми похилого віку» [5]), психологічне розвантаження самих фахівців (психологічні настанови, елементи аутотренінгу та арт-терапії) та формування навичок конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій («Я і конфлікт», «Попередження конфліктних ситуацій», «Ми обираємо конструктивний конфлікт» та ін.);
- інсценування ситуацій з практики спілкування з людьми похилого віку з подальшим обговоренням;
- соціальний театр (показ позитивних або негативних ситуацій з практики роботи з людьми похилого віку з подальшим «інтерактивом»);
- обговорення проблемних питань соціальної роботи з людьми похилого віку (діалог «питання-відповідь», дискусія, «круглий стіл», «проблемний стіл» та інші форми роботи).

Аналіз результатів підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з людьми похилого віку доводить, що залучення до участі у тематичних семінарах-практикумах, семінарах-тренінгах сприяє формуванню необхідних особистісних якостей, практичних навичок та умінь. Результати анкетування підтвердили наявність стійкого інтересу з боку фахівців соціальної сфери саме до таких форм роботи.

ЛІТЕРАТУРА

5. Балдинюк О. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку. *Теорія і методика соціальної роботи. Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. Вип. 1. С. 12-17.
6. Моргай Л. Особливості роботи соціального працівника з людьми похилого віку. *Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 2. С. 157-165.
7. Піонтківська О. Г. Готовність соціальних працівників до здійснення соціально-психологічної підтримки людей похилого віку. *Актуальні проблеми психології: зб. наук.*

праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2018. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 45. С. 263–272.

8. Савельчук І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження. *Молодий вчений*. № 2 (17) лютий, 2015. С. 95-98.

9. Трахова Д. В., Петрочко Ж. В. Організація соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. №1 (7)

Навчальне видання

**Наука III тисячоліття:
пошуки, проблеми, перспективи розвитку**

(21-22 квітня 2021 року)

Збірник тез

Відповідальний за комп'ютерну верстку – А. С. Попова

*Відповідальність за підбір, точність наведених фактів,
цитат та інших відомостей несуть автори*

Надруковано з оригінал-макету, наданого автором

Підписано до друку 27.04.2021 року.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура "Book Antiqua". Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 14. Наклад 500 прим. Зам. № 170.

Бердянський державний педагогічний університет

Вул. Шмідта 4, м. Бердянськ, 71100

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2961 від
05.09.2007 р.